

POLITICS IN CENTRAL EUROPE

The Journal of the Central European Political Science Association

Volume 11 • Number 1S • April 2015 • ISSN 1801-3422

Volby do Evropského parlamentu 2014

Pravidla voleb do Evropského parlamentu 2014: poměrné zastoupení
v dvaceti osmi specifických národních variacích
Jakub Charvát a Jan Outlý

Účast ve volbách do Evropského parlamentu 2014: Proč tak málo?
Michal Nový

Nová výzva švédské stranické politice? Feministická strana a její voliči
v evropských a národních volbách v roce 2014
Pavel Maškarinec

Sú televízne politické debaty zbytočné?
Experiment pred voľbami do Európskeho parlamentu 2014
Pavol Baboš, Marek Rybář a Aneta Világi

Euroskepticismus a euroskeptické strany ve volbách
do Evropského parlamentu 2014 v ČR a na Slovensku
Petr Just

Paradigma voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu
a role českých think-tanků
Kryštof Kruliš

Euroskepticismus v Německu na příkladu *Alternative für Deutschland*
Lukáš Novotný

METROPOLITAN
UNIVERSITY PRAGUE

PRESS

POLITICS in Central Europe

*The Journal of the Central European
Political Science Association*

Volume 11 Number 1S April 2015 ISSN 1801-3422

Volby do Evropského parlamentu 2014

ESEJE

Pravidla voleb do Evropského parlamentu 2014: poměrné zastoupení
v dvaceti osmi specifických národních variacích
Jakub Charvát a Jan Outlý

Účast ve volbách do Evropského parlamentu 2014: Proč tak málo?
Michal Nový

Nová výzva švédské stranické politice? Feministická strana a její voliči
v evropských a národních volbách v roce 2014
Pavel Mažkarinec

Sú televízne politické debaty zbytočné?
Experiment pred voľbami do Európskeho parlamentu 2014
Pavol Baboš, Marek Rybář a Aneta Világi

Euroskepticismus a euroskeptické strany ve volbách
do Evropského parlamentu 2014 v ČR a na Slovensku
Petr Just

Paradigma voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu
a role českých think-tanků
Kryštof Kruliš

Euroskepticismus v Německu na příkladu *Alternative für Deutschland*
Lukáš Novotný

DISKUZE

Legitimita rasového myšlení a eugeniky v německé společnosti
od dob císařství až po „Machtergreifung“
Sandra Štollová

Možnosti a limity posílení veřejného obrazu české politikologie
s využitím techniky *Science Communication*
Ladislav Cabada

POLITICS IN CENTRAL EUROPE – *The Journal of Central European Political Science Association*
is the official Journal of the Central European Political Science Association (CEPSA).
POLITICS IN CENTRAL EUROPE is a biannual (June and December), double-blind, peer-reviewed
publication.

Publisher:

Metropolitan University Prague Press
Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10-Strašnice (Czech Republic)

Printed by:

Togga, s. r. o., Volutová 2524/12, 158 00 Praha (Czech Republic)
Copyright © by Metropolitan University Prague, v. o. s.

Co-editors:

Ladislav Cabada & Šárka Waisová
E-mail: ladislav.cabada@mup.cz; sarka.waisova@mup.cz

Executive Assistant to the editors:

Hana Hlaváčková
E-mail: hana.hlavackova@mup.cz

English language editing:

Debra Shulkes

Home Page

www.politicsincentraleurope.eu

Executive Committee of the CEPSA (2012–2015)

Senior presidents:

Jerzy J. Wiatr
Attila Ágh
Silvia Miháliková
Karin Liebhart

President: Ladislav Cabada

Vice-President: Miro Haček

Secretary General: Ana Matan

National Representatives:

Zoltán Balázs (Hungary)
Agnieszka Kasińska-Metryka (Poland)
Michal Kubát (Czech Republic)
Tonči Kursar (Croatia)
Ludmila Malíková (Slovakia)
Irmína Matonyte (Lithuania)
Andreas Pribersky (Austria)
Cirila Toplak (Slovenia)

International Advisory Board

- Jan Bureš (Metropolitan University Prague, Department of Humanities)
Alenka Krašovec (University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences)
Danica Fink-Hafner (University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences)
Petr Kopecký (University of Leiden, Department of Political Science)
Christian Lequesne (SciencePo-CERI, Paris)
Magdaléna Leichtová (University of West Bohemia, Department of Politics and International Relations)
Paul Luif (Austrian Institute for International Affairs, Vienna)
Cas Mudde (University of Georgia, Department of International Affairs)
Beate Neuss (Technical University in Chemnitz, Institute for Political Science)
Otto Pick (Charles University in Prague, Faculty of Social Sciences and Czech Diplomatic Academy)
Jacques Rupnik (National Foundation for Political Science, Paris)
Boyka Stefanova (University of Texas at San Antonio, Department of Political Science and Geography)
Soňa Szomolányi (Comenius University in Bratislava, Department of Political Science)
Rein Taagepera (University of California, School of Social Sciences)

Editorial Office

Metropolitan University Prague, v. o. s., Univerzitní středisko Plzeň,
Koterovská 85, 326 00 Plzeň (Czech Republic)

POLITICS IN CENTRAL EUROPE is an independent scientific journal.
The authors are solely responsible for the content of their contributions.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE is an Open Access Journal and may be freely cited,
downloaded, photocopied, and scanned for scholarly purposes only.

ISSN 1801-3422

MK ČR E 18556

**The articles published in this scientific review are placed also in SSOAR
(Social Science Open Access Repository), <http://www.ssoar.info>**

ISSN 1801-3422 ČÍSLO REGISTRACE MK ČR E 18556

OBSAH

ESEJE

Jakub Charvát a Jan Outlý

Pravidla voleb do Evropského parlamentu v roce 2014: poměrné zastoupení v dvaceti osmi specifických národních variacích 13–38

Michal Nový

Účast ve volbách do Evropského parlamentu 2014: Proč tak málo? 39–62

Pavel Maškarinec

Nová výzva švédské stranické politice? Feministická strana a její voliči v evropských a národních volbách v roce 2014 63–89

Pavol Baboš, Marek Rybář a Aneta Világi

Sú televízne politické debaty zbytočné? Experiment pred voľbami do Európskeho parlamentu 2014 91–112

Petr Just

Euroskepticismus a euroskeptické strany ve volbách do Evropského parlamentu 2014 v ČR a na Slovensku 113–123

Kryštof Kruliš

Paradigma voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu a role českých think-tanků 125–147

Lukáš Novotný

Euroskepticismus v Německu na příkladu *Alternative für Deutschland* 149–162

DISKUZE

Sandra Štollová

**Legitimita rasového myšlení a eugeniky v německé společnosti
od dob císařství až po „Machtergreifung“**

165–183

Ladislav Cabada

**Možnosti a limity posílení veřejného obrazu české politologie
s využitím techniky *Science Communication***

185–201

GUIDELINES FOR AUTHORS

202–206

Volby do Evropského parlamentu – stále ještě volby druhého řádu?

Volby do Evropského parlamentu (EP) se současně se zavedením systému přímého výběru reprezentantů z jednotlivých členských zemí Evropského společenství staly významným tématem politologické a obecně sociálně-vědní analýzy. Vedle toho, že se jedná o proces, který má zásadní vliv na tvorbu politického formátu jedné z nejvýznamnějších institucí Evropské unie, se politologové již při analýze prvních přímých voleb do EP v roce 1979 soustředili na některé specifické rysy voleb do EP v porovnání s dalšími typy voleb, zejména pak volbami do národních parlamentů členských zemí. Průběh a výsledky prvních přímých voleb do EP byly tak zajímavé a současně neobvyklé, že se někteří sociální vědci začali zabývat možností teoretické inovace a nové typologické kategorizace nejen voleb do EP, ale všech typů voleb.

Za spouštěcí impulz k debatě o nové typologizaci voleb soudobá politická věda považuje článek Karlheinz Reifa a Hermanna Schmitta *Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results* (Reif a Schmitt, 1980), v němž autoři na základě zkušenosti s prvními přímými volbami do EP představili několik hypotéz a závěrů a následně nabídli základní typologii voleb prvního (*first-order elections*) a druhého řádu (*second-order elections*). Jako hlavní charakteristiky Reif a Schmitt (1980: 3–44; srov. např. Šaradín 2008: 32–33, resp. Cabada 2010)) zmiňují:

- nižší volební účast než v národních volbách/volbách prvního řádu;
- více prostoru a nadějí pro malé a nové politické strany;
- vyšší procento neplatných hlasů než při národních volbách/volbách prvního řádu;
- vládní strany ztrácejí podporu;
- voliči hlasují méně stranicky, více podporují osobnosti;
- volby překračují státní hranice;
- čím odlišnější jsou pravidla volby do EP od pravidel užívaných pro volbu národního parlamentu, tím nižší je volební účast;
- volební kampaň je významnější – volby do EP soutěží s dalšími (domácími) politickými tématy

V následujících více než třech dekadách byl tento iniciační text/postoj doplněn stovkami dílčích výzkumů a analýz, které reflektovaly jak další volby do EP, tak i teoretickou a metodologickou debatu, která se rozvinula na pozadí odborného výzkumu vlastních volebních procesů. Na jedné straně politologové částečně opustili myšlenku, že Reif a Schmitt skutečně stvořili novou teorii, a začali hovořit „pouze“ o modelech voleb druhého řádu, na druhé straně byla výzkumná debata obohacována s ohledem na přibývajícím počet uskutečněných voleb do EP. V tomto směru představovaly volby do EP v roce 2014, jimiž je věnováno naše mimořádné číslo *Politics in Central Europe*, již sedmý případ, což mj. umožňuje přesnější verifikaci či falzifikaci dílčích hypotéz a závěrů, resp. rozšiřování rámce výzkumných impulsů a otázek. Tak např. volby do EP v roce 1989 a úspěch ekologických subjektů v nich vyvolaly obsáhlou odbornou debatu o environmentálních politických stranách a jejich nadnárodním charakteru, jenž je údajně favorizuje ve volbách druhého řádu (srov. např. Curtice 1989). Podobnou zajímavou diskusí vyvolaly také čtvrté přímé volby do EP v roce 1999, které provázela dosud nejnižší volební účast a také historicky nejnižší volební výsledky levicových subjektů, resp. politických stran ze socialistické/sociálně-demokratické stranické rodiny (srov. např. Pacek – Radcliff 2003).

Volby v roce 2004 byly logicky počátkem nové etapy ve výzkumu voleb do EP, když těsně před nimi došlo k tzv. východnímu rozšíření EU o deset nových členských zemí (v roce 2007 pak EU doplnily další dvě tzv. postkomunistické země – Bulharsko a Rumunsko; od roku 2013 pak počet členských zemí, jež mají svou minulost v tzv. východním bloku, stoupl při přičlenění Chorvatska na jedenáct). Paradoxně se však většina následných studií i nadále dominantně zaměřovala spíše na výzkum v rámci skupiny EU-15 a nové členské země byly zpravidla „odbyty“ dvěma základními konstatováními: vidíme v nich silnější euroskepticismus a vykazují nižší volební účast (srov. Cabada 2010). Na druhé straně v odborných analýzách opakovaně čteme, že předpoklady modelu/teorie voleb druhého řádu nebyly v nových demokraciích středovýchodní Evropy potvrzeny (srov. např. Hix – Marsh 2007; Koepke – Ringe 2006; Clark – Rohrschneider 2009; Schmitt 2005), což některé z výzkumníků vede k závěru, že model/teorii voleb druhého řádu nemůžeme ve středovýchodní Evropě aplikovat (mj. Clark – Rohrschneider 2009: 654).

K těmto závěrům je vede zejména ta skutečnost, že se v analyzované skupině tzv. postkomunistických zemí vyskytuje velké množství „odchylek“ od výše naznačených základních předpokladů. Na druhé straně vidíme, že komparativní analýzy zaměřené specificky na země středovýchodní Evropy a vycházející z klasických přístupů teorie/konceptu voleb druhého řádu (z domácích např. Cabada – Hloušek et al. 2009; Cabada 2010; Šaradín 2008; z novějších pak zejména studie Jana Kováře /2014/) zpravidla základní postuláty formulované Reifem a Schmittem potvrzují: volební účast v zemích jako Polsko, Česko či Slovensko se pohybuje kolem 20 % a všechny země se opakovaně umísťují na konci žeb-

říčku volební účasti ve volbách do EP; malé a nové politické strany jsou v nich úspěšné (ale jsou často úspěšné i ve volbách národních); vládní strany (někdy) ztrácejí podporu a voliči tak vládám vystavují účty atd.

Pokud od analýzy voleb včetně voleb do Evropského parlamentu vzhledneme k obecnějším tématům důvěry v politickou třídu, stability stranicko-politických soustav apod., pak jasně vidíme, že mezi tzv. západní a tzv. středovýchodní Evropou, tedy zeměmi EU-15 a postkomunistickými zeměmi pozorujeme spíše divergenci než nějaké skutečně zásadní rozdíly. Je pravdou, že např. zmenšování členství v politických stranách, resp. snižující se míru politické participace občanů pozorujeme v zemích střední a východní Evropy s ještě výraznější intenzitou než je tomu ve skupině tzv. tradičních demokracií tzv. západní Evropy. V tomto ohledu nově se formující stranické systémy zemí středovýchodní Evropy velmi rychle dohnaly – a v mnoha ohledech i předešly – své vzory ze západní části kontinentu, jak naznačuje výrazné až téměř absolutní propojení stran se státem v oblasti veřejného financování, prorůstání subjektů s mediální scénou a podnikatelskými aktivitami, obecněji vyjádřeno četný příklon stran k typu stran kartelu či stran-firem“ (Cabada 2014: 105).

Nicméně jen stěží můžeme přijmout zobecňující tezi, že negativní projevy spojené s politickým stranictvím pozorujeme „pouze a výhradně“ ve středovýchodní Evropě. I v zemích EU-15 se již euroskepticismus zabydlel jako významný politický fenomén, s nímž je potřeba počítat nejen ve volbách druhého řádu, ale také v rámci soutěže uvnitř národní politické arény. Toto konstatování platí nejen pro „tradičně“ euroskeptické společnosti v Anglii/Spojeném království či severských zemích, ale rovněž pro Německo (o etablování euroskeptické formace Alternativa pro Německo včetně jejích dalších perspektiv v národní politické aréně ostatně pojednává jeden článků v prezentovaném čísle *Politics in Central Europe*) a rovněž pro země „Jihu“, jež tradičně z křesťansko-demokratických i socialistických pozic integraci (jež mu přinášela obrovské objemy finančních prostředků v rámci strukturálních fondů) podporoval – připomeňme si silně antievropský diskurs řeckých parlamentních voleb, jež nelze ztotožnit pouze s vítězným uskupením radikální levice Syriza, ale rovněž italské Hnutí pěti hvězd, u nějž tvoří antievropský postoj jeden z programových pilířů. Považujeme pak za nesmyslné ve studiích o euroskepticismu vždy jednostranně vyzdvihovat V. Klause, V. Orbána a bratry Kaczyńské, když je mapa evropského euroskepticismu tak bohatá.

Do našeho nového čísla jsme zařadili šest analytických textů, které se věnují různým otázkám spojeným s posledními volbami do Evropského parlamentu v roce 2014. Vedle komparativních analýz zaměřených na samotnou volební proceduru a problematiku účasti ve volbách prezentujeme rovněž užší komparativní analýzy zaměřené na vybraný fenomén a menší skupiny případů a také několik jednopřípadových studií. V celku tvoří představené články zajímavou sondu do složitého a mnohvrstevnatého fenoménu, jež kromě vlastních

voleb sleduje zejména proměny stranických subjektů včetně jejich programatiky a pozice v národním stranickém systému. V tomto ohledu základní syžet nového čísla i dílčí články zpravidla potvrzují základní předpoklady teorie/konceptu voleb druhého řádu. Na druhé straně mnohé články a jejich závěry naznačují, že „propast“ mezi volbami druhého a prvního řádu se oslabováním vazeb mezi voliči a stranami (*party dealignment*) se může poměrně rychle zmenšovat až k rizikové situaci, kdy by se každé volby mohly stát spíše druhořadým mechanismem tvorby rozhodnutí o politických elitách, tj. že by o obsazení mandátů rozhodovaly menšiny oprávněných voličů. Věřme, že se jedná o neoprávněnou obavu.

Ladislav Cabada

šéfredaktor Politics in Central Europe

Použitá literatura:

- Cabada, Ladislav (2014): Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: náčrt možností a limitů politologického výzkumu. In Kubát, M. – Lebeda, T. a kol., *O komparativní politologii a současné české politice*, Praha, Karolinum, 105–122.
- Cabada, L. (2010): Volby do Evropského parlamentu jako volby druhého řádu: reflexe voleb v nových členských zemích EU ze středovýchodní Evropy. *Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů VŠE*, Vol. 4, No. 11, 5–26.
- Clark, N. – Rohrschneider, R. (2009): Second-Order Elections versus First-Order Thinking: How Voters Perceive the Representation Process in a Multi-Layered System of Governance. *Journal of European Integration*, vol. 31, no. 5, 645–664.
- Curtice, J. (1989): The 1989 European Elections: Protest or Green Tide? *Electoral Studies*, vol. 8, no. 3, 217–230.
- Hix, S. – Marsh, M. (2007): Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections. *Journal of Politics*, vol. 69, no. 2, 495–510.
- Koepke, J. R. – Ringe, N. (2006): The second-order election model in an enlarged Europe. *European Union Politics*, vol. 7, no. 3, 321–346.
- Kovář, J. (2014): 2014. An Integrated Second-Order Election Model in the Central and Eastern European Countries: The Case of EP Elections in the Czech Republic and Slovakia. PhD Dissertation, Ústav mezinárodních vztahů & Metropolitní univerzita Praha.
- Pacek, A. C. – Radcliff, B. (2003): Voter Participation and Party-Group Fortunes in European Parliament Elections, 1979–1999: A Cross-National Analysis. *Political Research Quarterly*, vol. 56, no. 1, 91–95.

- Reif, K. – Schmitt, H. (1980): Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research*, vol. 8, no. 1, 3–44.
- Schmitt, H. (2005): The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order? *West European Politics*, vol. 28, no. 3, 650–679.
- Šaradín, P. (2008): *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

ESEJE

Pravidla voleb do Evropského parlamentu v roce 2014: poměrné zastoupení v dvaceti osmi specifických národních variacích

JAKUB CHARVÁT A JAN OUTLÝ

Abstract: *This study deals with European Parliament's electoral system and its genesis. The first part describes the discussion and implementation of direct European parliamentary elections and unified electoral principles. This description explains why all European Union member states, including the United Kingdom, use an electoral system based on proportional representation. The second part of the study analyses the electoral procedures employed in the 2014 European Parliament elections in all 28 member states. It examines differences in the basic variables of proportional representation electoral systems and compares their political consequences.*

Keywords: *European Parliament, electoral systems, proportional representation, Member States, malapportionment, second-order elections*

Nastavení základních parametrů volebního systému představuje jednu z nejvýznamnějších kontextuálních proměnných. A to jak pro analýzu samotných volebních výsledků, tak pro analýzu volebního chování jednotlivých aktérů volební soutěže – ať už voličů, nebo kandidujících subjektů. V případě analýzy výsledků voleb do Evropského parlamentu (EP), případně při srovnávání volebních výsledků napříč členskými státy Evropské unie (EU) to pak platí dvojnásob.

Problematika způsobu ustavování EP a institucí, které EP předcházely (Společné shromáždění Evropského společenství uhlí a oceli, Evropské parlamentní shromáždění),¹ je minimálně stejně tak stará, jako proces poválečné evropské integrace.² Tato problematika přitom prošla nikoli nezajímavou genezí. Ačkoli

1 O EP se hovoří teprve od března roku 1962. Předcházely mu Společné shromáždění ESUO (*Common Assembly of the European Coal and Steel Community*) a po přijetí tzv. Římských smluv, které ustavovaly společné zastupitelské těleso pro všechna tři evropská společenství – ESUO, Euratom i EHS, od března roku 1958 Evropské parlamentní shromáždění (*European Parliamentary Assembly*), které nahrazovalo, respektive vzniklo přejmenováním dřívějšího Společné shromáždění ESUO.

2 Pavlovič (2003: 83), s odkazem na Burbanovu práci o EP publikovanou v roce 1997, připomíná, že myšlenka zavedení přímých voleb do evropského shromáždění je ale starší než proces evropské integrace. Poprvé

se zpočátku jednalo o instituci, která nebyla volena přímo ve volbách, ale namísto toho byla obsazována delegáty jednotlivých členských států Společenství z řad poslanců národních parlamentů, objevilo se již v roce 1952 v textu zakládající smlouvy Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO), konkrétně v článku 21, ustanovení o možnosti zavedení přímých voleb reprezentantů členských zemích podle pravidel stanovených příslušným členským státem. Pro schválení zavedení přímé volby poslanců Shromáždění však dlouhou dobu neexistovala potřebná politická vůle. Nic na tom nezměnila ani Smlouva o Evropském hospodářském společenství (EHS) z roku 1957. A to i přesto, že článek 138, odstavec 3 Smlouvy o EHS pověřoval Shromáždění úkolem připravit návrh na zavedení přímé volby poslanců Shromáždění, navíc podle jednotných volebních pravidel ve všech členských zemích.

Jestliže otázka zavedení přímých voleb byla velmi problematičtá, otázka jednotného volebního systému byla – a dodnes je – natolik kontroverzní, že se jednotná volební pravidla doposud nepodařilo zavést, jakkoli bylo vypracováno několik zpráv s řadou návrhů, jak tuto problematiku řešit. Ve skutečnosti totiž vypadal vývoj této problematiky tak, že navzdory neustálému předkládání nových návrhů, se diskuse a předkládané návrhy stále více vzdalovaly od možnosti zavedení jednotného volebního systému. Namísto toho se hledala spíše jiná, minimalistická řešení, jak uspokojit původní požadavek na jednotný volební systém, a přesto jej nemuset zavést. Naproti tomu přímé volby poslanců EP probíhají pravidelně v pětiletých intervalech od roku 1979, kdy proběhly první přímé volby do EP. Podrobněji se problematice geneze pravidel voleb do EP věnuje první část předkládaného textu. Mimo jiné proto, aby bylo zřejmé, proč všechny členské země EU, navzdory výrazně rozličným volebním tradicím na národních a nižších úrovních, užívají princip poměrného zastoupení pro tzv. evropské volby.

Zatím posledním převratným okamžikem v rámci diskuse o zavedení jednotného volebního systému bylo rozhodnutí Rady č. 772/2002/EC,³ schválené v roce 2002, podle něhož EU zavádí několik základních principů, které jsou společné pro volby do EP ve všech členských státech. Těmito společnými principy jsou opatření, že poslanci EP musí být voleni systémem poměrného zastoupení (avšak rozhodnutí, zda půjde o listinný poměrný systém nebo nominální systém jednoho přenosného hlasu, je již ponecháno na národních vládách), přičemž procentuální hranice zákonem stanovené uzavírací klauzule nesmí přesáhnout hodnotu pěti procent (ovšem opět rozhodnutí, zda bude zavedena a v jaké konkrétní výši, či zda zavedena nebude, závisí na rozhodnutí národních politických elit).

se objevila, jako jakýsi první krok na cestě k evropskému sjednocení, již v roce 1948 během kongresu v Haagu.

3 Přesný název tohoto rozhodnutí zní: Rozhodnutí Rady ze dne 25. června 2002 a ze dne 23. září 2002, kterým se mění Akt o volbě zastupitelů v Evropském parlamentu ve všeobecných a přímých volbách, jenž je připojen k rozhodnutí 76/787/ESUO, EHS, Euratom (2002/772/EC, Euratom).

Jedná se tak v podstatě o kompromisní minimalistické řešení na cestě k zavedení jednotného volebního systému, protože naprostá většina parametrů volebního systému je ponechána na rozhodnutí národních vlád. Výsledkem proto je, že ve své podstatě jediným skutečným společným prvkem pravidel hlasování ve volbách do EP ve všech členských zemích je princip poměrného zastoupení. Jeho konkrétní podoba, respektive nastavení jednotlivých parametrů jsou však již ponechány na rozhodnutí národních legislativ, v důsledku čehož se ve skutečnosti v současnosti setkáváme s celkem osmadvaceti specifickými variantami volebního systému poměrného zastoupení při volbách do EP. Neboli jinak řečeno, v každém členském státě je proporční volební systém nastaven v poněkud odlišné podobě. Jednotlivým národním specifickým v nastavení volebních pravidel se proto detailněji věnuje druhá část předkládané případové studie.

V neposlední řadě připomeňme obecně známou skutečnost, že různá nastavení základních parametrů volebních systémů vedou k jejich různým účinkům, respektive různým politickým důsledkům. Právě problematikou účinků konkrétních nastavení volebních systémů v jednotlivých členských státech EU a jejich srovnání se zabývá třetí část předkládané analýzy.

K tomuto účelu jsou využity ve volební analýze běžně užívané agregované ukazatele (efektivní velikosti volebních obvodů, volební prahy, míra *malapportionment*, index zvýhodnění apod.). Používané metody analýzy se přitom drží obvyklých postupů, a proto není jejich představení věnován zvláštní prostor. Pro potřeby analýzy nezbytné statistické údaje ohledně počtu obyvatel jednotlivých členských zemí i celkové populace EU vždy ke dni 1. ledna každého roku byly čerpány z datového archivu Eurostatu.

Na cestě k (ne)jednotným volebním pravidlům

Již v úvodu tohoto textu zaznělo, že ačkoli přímé volby do EP se staly realitou teprve v roce 1979, byla to již Smlouva o ESUO z roku 1952, jež zmiňovala možnost zavedení přímých a všeobecných voleb do Shromáždění. Konkrétně v článku 21 této zakládající smlouvy se uvádí možnost konání přímých voleb reprezentantů členských zemí ve Shromáždění ESUO, a to vždy podle pravidel stanovených příslušnou členskou zemí. Fakticky se nicméně jednalo pouze o možnost, která nebyla realizována v praxi.

V důsledku nedostatku politické vůle k zavedení přímých voleb bylo namísto toho Shromáždění ESUO ustavováno nepřímou, a sice každoročním delegováním předem stanoveného počtu vybraných poslanců národních parlamentů členských států do Shromáždění ESUO. Samotný mechanismus výběru členů Shromáždění přitom nebyl unifikován pro všechny členské země ESUO, ale naopak byl ponechán na rozhodnutí národních vlád každé členské země. Podobně bylo ponecháno na rozhodnutí národních vlád členských států s dvoukomorovými národními parlamenty, aby se rozhodly, zda ve Společném shromáždění ESUO

zasednou zástupci obou komor národního parlamentu (jako například v Itálii), nebo pouze jedné z obou komor (jako v případě Spolkové republiky Německo, kdy ve Shromáždění ESUO zasedli pouze poslanci Spolkového sněmu – *Bundestag*, nikoli však Spolkové rady – *Bundesrat*).

Na tuto skutečnost ostatně reagovala i o šest let později uzavřená Smlouva o EHS. Tato smlouva pověřila v článku 138, odstavci 3 Shromáždění úkolem zpracovat návrh na zavedení přímých a všeobecných voleb do Shromáždění, nově navíc podle jednotného volebního řádu platného ve všech členských zemích tří evropských společenství.

Na cestě k přímým volbám do EP

V návaznosti na toto ustanovení zakladatelských smluv předložilo Evropské parlamentní shromáždění v polovině května roku 1960 tzv. Dehousseovu zprávu. Již tento návrh si byl ovšem vědom možných problémů s požadavkem jednotných volebních procedur ve všech členských státech. To se zřetelně odráželo například v dikci článku 9 návrhu obsaženého v Dehousseově zprávě, který nehovořil o jednotném volebním systému, ale o jednotné proceduře v nejvyšší možné míře (explicitně se zde uvádělo „*as uniform as possible*“). Tento návrh tak předpokládal jakýsi kompromis mezi textem Smlouvy o EHS a stávajícím stavem, když navrhoval, že dvě třetiny poslanců Shromáždění budou voleni v přímých volbách, zatímco zbývající třetina bude delegována národními parlamenty, jako tomu bylo doposud.

Protože ale přijetí návrhu vyžadovalo jednomyslný souhlas Rady, nebyl návrh předložený Dehousseovou zprávou přijat. A to především pro nesouhlas Francie, která odmítala přímé volby členů Shromáždění s odkazem na skutečnost, že nechce posilovat nadnárodní charakter evropského integračního procesu (viz např. Reif 1984: 233).⁴ Tím na čas diskuse o volbách do evropského Shromáždění utichla, mimo jiné proto, že evropský integrační proces byl v průběhu 60. let vystaven jiným, závažnějším otázkám.

Otázka zavedení přímých voleb do Shromáždění se tak znovu objevuje až v 70. letech, do jisté míry v návaznosti na některé závěry z haagského summitu konaného v roce 1969. Především pak v souvislosti s konstatováním, že zavedení přímých voleb do Shromáždění nebude znamenat růst pravomocí této instituce, protože tyto dva jevy nemají bezprostřední souvislost, což bylo později stvrzeno na pařížském summitu konaném v roce 1974. S ohledem na těžkosti ohledně možnosti zavedení přímé volby poslanců Shromáždění však bylo čím dál tím více zřejmé, že bude třeba úkol vtělený do textu článku 138 Smlouvy o EHS, tedy

⁴ V 60. letech navíc odmítala zavedení přímých voleb do EP i část evropských poslanců německého původu, protože se domnívali, že by tak fakticky došlo k potvrzení a legitimizaci rozdělení Německa do dvou států. Změna v tomto přístupu fakticky nastala až v souvislosti s tzv. východní politikou (*Ostpolitik*) západoněmeckého kancléře Brandta (Pavlovič 2003: 85).

přímé volby do EP podle jednotného volebního systému pro všechny členské země, vyřešit postupně ve dvou krocích.

Otázka zavedení jednotného volebního systému tak byla na dlouhou dobu upozaděna a hlavní důraz v jednáních v této otázce byl položen na zavedení přímých voleb do EP. Současně došlo k významné modifikaci principu jednotného volebního systému do minimalistické podoby, tedy do podoby společných základních principů volebních pravidel. Těmi se měly stát principy rovných, všeobecných, tajných a přímých voleb (viz například následná iniciativa EP z ledna roku 1975, známá též jako Patijnova zpráva). Naopak v nastavení volebních systémů v jednotlivých členských státech Evropských společenství (ES) měla být umožněna odlišná národní specifika.

Následně v září roku 1976 přijala Rada *Akt o zavedení přímých a všeobecných voleb poslanců Shromáždění* (tzv. Bruselský akt; dále jen Akt), kterým byly *de facto* zavedeny přímé volby do EP, přičemž první přímé volby proběhly v roce 1979. Akt se zabýval pouze otázkou zavedení přímých voleb členů EP, zatímco otázku jednotného volebního systému neřešil, protože se ukázalo, že na ní neexistuje politická shoda, a bylo ji tedy v tuto dobu nemožné zavést. I proto Akt upravuje pouze hlavní zásady voleb do EP (stanovuje například dny konání voleb, počty mandátů pro každou zemi, způsob vzniku a zániku mandátu, neslučitelnost funkcí apod.).

Bruselský akt tak ponechal nastavení základních parametrů volebního systému pro volby do EP v každé členské zemi na rozhodnutí národních vlád. Současně ale Akt předpokládal, že v budoucnu dojde k zavedení jednotného volebního systému, aniž by ovšem v této věci stanovoval jakýkoli časový harmonogram. Předpoklad budoucího zavedení jednotného volebního systému je zřejmý jak z článku 7 odstavce 1 Aktu, v němž se s odvoláním na Smlouvy o ESUO, EHS a Euratom pověřuje Shromáždění k vypracování návrhu na zavedení jednotného volebního systému, tak z některých dalších článků, které omezují platnost těchto článků okamžikem vstupu jednotných volebních procedur v platnost (viz například čl. 7 odst. 2, čl. 11, čl. 12 Aktu atd.).

Neúspěšné pokusy o unifikaci volebních pravidel z 80. a začátku 90. let

Zavedení přímých voleb do EP tak znovu otevřelo otázku zavedení jednotného volebního systému pro volby do EP, přičemž aktivitu v tomto směru vyvíjeli zejména členové EP. Přesto se jejich aktivity nejevily být příliš úspěšné. Hlavní překážku na cestě k zavedení k jednotnému volebnímu systému přitom od 70. let až v podstatě do sklonku 90. let představovaly zájmy politické reprezentace Spojeného království Velké Británie a Severního Irska. Tamní politické elity se přitom odkazovaly především na domácí politickou situaci a tamní politické tradice. Případné zavedení volebního systému poměrného zastoupení

pro volby do EP bylo v zemi s tradicí většinového volebního systému prosté většiny (*first-past-the-post system*) a dvoustranického formátu vnímáno jako potenciální destabilizační prvek pro domácí politiku, zejména ze strany obou hlavních britských politických stran (viz např. Reif 1984: 242; srov. Millar 1990: 40–41).

Postupem času také u odpůrců jednotného volebního systému stále rostl důraz kladený na dodržování principu subsidiarity jako jednoho ze základních pilířů procesu rozhodování v rámci integračního procesu (viz níže). Podle zásady subsidiarity platí, že na evropské úrovni smí být přijímány jen takové normy, u kterých je to nezbytně nutné pro fungování politik ES. Princip subsidiarity se tak měl podle odpůrců unifikace evropských volebních pravidel vztahovat i na nastavení pravidel hlasování pro volby do EP v jednotlivých členských zemích. Případné zavedení jednotného volebního systému ze strany ES, respektive později EU se totiž jeho odpůrcům jevilo jako zásah do vnitřních záležitostí členských zemí, o nichž mají nicméně výlučně rozhodovat členské země.

Jak připomíná například Outlý (2007: 6–7), strategie odpůrců unifikace volebních pravidel byla nakonec úspěšná. V zásadě totiž neexistuje důvod, proč by některou funkci EP omezovala skutečnost, že poslance vyberou občané v jednotlivých zemích podle různých pravidel.

Přesto se členové EP nevzdávali svých aktivit a zejména v průběhu 80. a polské i 90. let bylo v této věci předloženo několik nikoli nevýznamných iniciativ. Oproti dřívějšímu období ovšem převzali otěže aktivity v těchto iniciativách od socialistů (především belgického socialisty Dehousse či nizozemského sociálního demokrata Patijna) křesťanští demokraté (Francouz Seitlinger, Němec Bocklet či Řek Anastassopoulos), respektive liberálové (Belgičan de Gucht). Mezi asi nejvýznamnější poslancecké iniciativy tak patří Seitlingerova zpráva z března roku 1982, Bockletova zpráva z února roku 1985, tři de Guchtovy zprávy z období let 1991 až 1993 – první verze byla předložena v květnu roku 1991, druhá modifikovaná verze pochází z června roku 1992 a konečná třetí verze návrhu byla přijata v EP v březnu roku 1993 – a v neposlední řadě Anastassopoulosova zpráva z července roku 1998.

Seitlingerova zpráva z března roku 1982 navrhovala zavést pro všechny členské země pro potřeby voleb do EP volební systém poměrného zastoupení, v němž by voliči mohli udělovat preferenční hlasy a v němž by se mandáty mezi kandidující subjekty rozdělovaly podle metody d'Hondtova dělitele. Současně zpráva navrhovala, aby členské země rozdělily své území pro potřeby voleb do EP do více volebních obvodů, přičemž ale mělo být stanoveno, že velikost volebních obvodů se má při volbách do EP pohybovat v rozmezí od tří do patnácti rozdělovaných mandátů. Volby do EP měly navíc probíhat v průběhu dvou dnů. Všechny ostatní parametry, jako například počet a přesná velikost volebních obvodů (v rámci stanoveného rozmezí) či charakter kandidátních listin, měly být ponechány na rozhodnutí vlád jednotlivých členských zemí.

Ani návrh předložený v Seitlingerově zprávě ovšem nebyl schválen, protože nebylo dosaženo požadované jednomyslnosti v Radě. Kromě odporu britských politických představitelů byl jednou z příčin neúspěchu Seitlingerova návrhu i nesouhlas představitelů některých členských států s tradicí celostátních volebních obvodů, kteří nesouhlasili s návrhem na rozdělení členských zemí ES do více volebních obvodů (Pavlovič 1998: 86).

Po neúspěchu Seitlingerovy zprávy byla v únoru roku 1985, tedy nedlouho po volbách do EP konaných v polovině června roku 1984, předložena tzv. Bockletova zpráva, která vycházela z původní Seitlingerovy zprávy, ale některá její opatření, na základě zkušeností z předchozích diskusí ohledně Seitlingerovy zprávy, výrazně modifikovala. Nejvýraznější změnu asi představovala skutečnost, že došlo k oslabení důrazu na zavedení jednotného volebního systému, který budil značné kontroverze, a namísto toho Bockletova zpráva usilovala o nalezení minimalistických společných základních principů, které by byly závazné pro všechny členské země při stanovování pravidel hlasování při volbách do EP. Současně se předpokládalo, že všechny ostatní parametry budou ponechány na rozhodnutí národních vlád. Společnými základními principy se přitom měly stát volební systém poměrného zastoupení a metoda d'Hondtova dělitele během procesu přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty. Naopak počet a velikost volebních obvodů či charakter kandidátních listin měly být, oproti návrhu obsaženému v předchozí Seitlingerově zprávě, ponechány na rozhodnutí národních vlád. A stejně tak i ostatní parametry volebního systému měly být ponechány na rozhodnutí vlád členských zemí. Ani tento návrh však nakonec nebyl přijat.

Neúspěch dvou krátce po sobě předložených návrhů dočasně utlumil diskuse o možnosti zavedení jednotného volebního systému pro volby do EP. Přesto tato myšlenka zcela nevymizela a ještě v průběhu 80. let se stala předmětem několika politických i odborných diskusí. Evropský parlament se nicméně nebyl schopen ve svém druhém funkčním období (1984 až 1989) na žádném z návrhů v této věci shodnout. Dalším výrazným okamžikem v rámci této diskuse se tak stanou až tzv. de Guchtovy zprávy z počátku 90. let, které ovšem významným způsobem navazují na text předchozího Bockletova návrhu.

De Guchtovy zprávy ve svém znění odráží průběh mezivládních konferencí souvisejících s procesem přijímání Smlouvy o Evropské unii, v jejichž rámci byl kladen velký důraz na princip subsidiarity. De Guchtovy zprávy se proto snažily nalézt vyvážený kompromis mezi původním článkem 138, odstavcem 3 Smlouvy o EHS a zásadou subsidiarity. Fakticky je to ale právě tento dokument (de Guchtova zpráva), který se asi nejvíce vzdálil myšlenke jednotného volebního systému.

Cestou k nalezení hledaného kompromisu přitom opět mělo být nalezení společných volebních principů, nikoli však jednotného volebního systému. Výsledkem tak byl návrh na zavedení volebního systému poměrného zastou-

pení pro volby do EP ve všech členských státech, ovšem s výjimkou zemí, které užívají v národních volbách většinový volební systém s jednomandátovými volebními obvody. V případě takovýchto zemí nemusel být podle de Guchtova návrhu volební systém poměrného zastoupení dodržen striktně ve všech volebních obvodech, ale až dvě třetiny mandátů zde mohly být rozdělovány podle většinového volebního systému s jednomandátovými volebními obvody. Zbylá třetina mandátů pak měla být v takovýchto zemích rozdělena pomocí volebního systému poměrného zastoupení tak, aby byla v konečném důsledku ještě zachována proporční alokace mandátů, a tedy princip poměrného zastoupení. V tomto smyslu tedy šlo o jednoznačný ústupek vládě Spojeného království a v důsledku neochoty tamní politické reprezentace zavést volební systém poměrného zastoupení.

Ostatní parametry volebního systému měly být podle de Guchtovy zprávy ponechány na rozhodnutí vlád členských států, ačkoli například v otázce případného zavedení uzavírací klauzule mělo být doporučeno, aby se její hranice pohybovala od tří do pěti procent z celkového počtu odevzdaných platných voličských hlasů. Návrh předložený v de Guchtově zprávě dokonce výslovně hovořil o tom, že má být ponechán prostor pro řadu vlastních specifických nastavení volebního systému ze strany národních vlád, přičemž jediným omezením má být právě výše zmiňovaný princip poměrného zastoupení.

Ani návrhy z de Guchtových zpráv ale nakonec nebyly schváleny. Do značné míry za to mohly komplikace provázející proces ratifikace Smlouvy o EU (tzv. Maastrichtské smlouvy), které pozdržely i hlasování o třetí de Guchtově zprávě. V důsledku tohoto vývoje tak nebylo z časových důvodů možné aplikovat tento návrh na volby do EP konané v červnu roku 1994.

Přesto je i Maastrichtská smlouva zásadní pro další vývoj zkoumané diskuse. Smlouva o EU totiž zavedla institut občanství Unie pro všechny obyvatele členských zemí a na základě toho jim přiznala soubor základních práv. Mezi tato práva patří, mimo jiné, také možnost účastnit se voleb do EP v zemi, v níž má volič bydliště, aniž by musel být jejím státním občanem. Postačuje občanství některé z členských zemí EU. A právě v této souvislosti vyvstala potřeba koordinace pravidel voleb do EP tak, aby zákony jednotlivých zemí nejen formálně umožňovaly výkon volebního práva jiným občanům EU, ale aby také po faktické stránce nedošlo ke komplikacím. Jde například o zamezení duplicitní volby, požadovanou minimální délku pobytu v zemi apod. (Outlý 2007: 7).

Maastrichtská smlouva navíc rovněž pozměnila pozici EP v celém procesu hledání a rozhodování o jednotném volebním systému. Zatímco do vstupu Smlouvy o EU v platnost byl EP „pouze“ navrhovatelem, počínaje Maastrichtskou smlouvou se stal rovněž „spoluschvalovatelem“, protože se nově vyžadoval nejen jednomyslný souhlas Rady, ale i souhlas EP (Fiala – Pitrová 2003: 281).

Odpovídající pravidla pro implementaci společných volebních zásad měla podle Smlouvy členským státům předložit Rada ES. Ta tak učinila na začátku

prosince roku 1993 ve Směrnici 93/109/ES⁵ (dále jen Směrnice). Spolu s Aktem tvořila Směrnice základní zdroje, z nichž měla vycházet znění příslušných volebních zákonů v jednotlivých členských zemích. Právní síla těchto předpisů však nebyla jednoznačná. K ambivalentnímu názoru na Akt například dospěli v době přípravy volebního zákona pro volby do EP i vládní právníci v České republice. Akt sice jakoby „novelizuje“ ustanovení Smlouvy o založení EHS, tedy normy primárního práva, a bylo by jej proto možné považovat za předpis z kategorie primárního práva (pak by byl součástí české legislativy jako každá mezinárodní smlouva). Po formální stránce je však pouze rozhodnutím členů Rady.

Snaha o přijetí univerzální podoby volební procedury pokračovaly na půdě EP a v červnu roku 1998 tato instituce formulovala doporučení adresované zákonodárným orgánům všech členských zemí. Dokument mimo jiné radí uplatnit metodu d'Hondtova dělitele pro přidělování mandátů či přijmout maximálně pětiprocentní zákonem stanovenou uzavírací klauzuli, doporučuje ale také například uzákonit povinnou účast na volbách do EP (Baimbridge – Darcey 2001: 253).

Rozhodnutí Rady z roku 2002 a cesta k němu

Na sklonku 90. let pokračovala diskuse o možnosti zavedení jednotného volebního systému do EP. V Amsterodamské smlouvě nejprve Rada, v návaznosti na dosavadní vývoj, modifikovala původní znění článku 138, odstavce 3 Smlouvy o EHS do podoby, že EP má vypracovat návrh na zavedení jednotného volebního systému ve všech členských státech nebo na zavedení zásad, které budou společné pro všechny členské země. Podstatná v tomto kontextu byla i zásadní politická změna, ke které došlo ve Spojeném království. V parlamentních volbách konaných v květnu roku 1997 totiž po dlouhých osmnácti letech zvítězili labouristé, kteří následně změnili volební systém používaný ve volbách do EP z většinového na poměrný. Volby členů EP konané v polovině června roku 1999 tak již proběhly ve všech členských zemích prostřednictvím proporcího volebního systému.

V návaznosti na tento vývoj byla v červenci roku 1998 dále předložena tzv. Anastassopoulova zpráva, která navrhuje stanovení základních volebních principů, které by měly být přijaty všemi členskými státy. Vedle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasování to mělo být zavedení volebního systému poměrného zastoupení ve všech členských zemích pro potřeby voleb do EP. Národní vlády si naopak měly samy určit počet a velikost volebních obvodů. V této otázce ovšem mělo platit, že členské země EU s populací vyšší než 20 milionů měly své území rozdělit do více volebních obvodů, zatímco na země

5 Přesný název tohoto rozhodnutí zní: Směrnice Rady, kterou se stanoví podrobná opatření pro výkon práva občanů Evropské unie, kteří mají bydliště v některém členském státě a nejsou jeho státními příslušníky, volit a být voleb ve volbách do Evropského parlamentu – 393L0109.

s méně než 20 miliony obyvatel se toto ustanovení nevztahovalo.⁶ Národní vlády si dále měly samy stanovit, jakým způsobem budou přepočítávány voličské hlasy na poslanecké mandáty, jaký bude charakter kandidátních listin – tedy zda budou moci voliči udělovat preferenční hlasy, či zda dojde k zavedení zákonem stanovené uzavírací klauzule a v jaké výši. V poslední zmiňované otázce ovšem měly být národní vlády limitovány ustanovením, že hranice uzavírací klauzule nesmí přesáhnout hodnotu pěti procent z celkového počtu hlasů.⁷

Pro evropské volby konané v roce 1999 tak již všech patnáct států, včetně již zmiňovaného Spojeného království, přijalo princip poměrného zastoupení. Na ostatní doporučení EP však jednotlivé členské země reagovaly rozdílně. Většina z patnácti zemí se sice při výběru metody pro přepočet voličských hlasů na poslanecké mandáty přiklonila k variantě d'Hondtova dělitele, ale uplatnily se zde také Hare-Niemeyerova metoda a modifikovaný dělitel Saint-Laguë, jakožto i metoda jednoho přenosného hlasu (*single transferable vote*) v Irsku. Třetina zemí (Rakousko, Francie Německo, Řecko a Švédsko) zahrnula do svých volebních zákonů uzavírací klauzuli, z toho Německo a Francie v maximální možné výši pěti procent hlasů. Současně pouze ve čtyřech členských státech (Belgii, Řecku, Lucembursku a Itálii) zákon požadoval, aby se občané k volbám dostavili povinně.

Prozatím posledním klíčovým okamžikem v rámci zkoumané diskuse se stalo rozhodnutí Rady č. 2002/772/EC z druhé poloviny září roku 2002, které novelizuje Akt o přímých volbách z roku 1976. Mimo jiné v důsledku blížícího se tzv. východního rozšíření o deset nových států plánovaného na rok 2004 bylo potřeba revidovat existující volební pravidla pro volby poslanců EP. Pro potřeby harmonizace pravidel voleb do EP tak bylo přijato několik společných principů, platných pro všechny členské země EU. Volby do EP se tak konají podle zásad poměrného zastoupení, a to za použití kandidátních listin nebo volebního systému jednoho přenosného hlasu. Členské země přitom mají volnost v rozhodování, zda do volebních legislativ zahrnou možnost preferenčního hlasování, jakožto i ve stanovování počtu a velikostech volebních obvodů. Jediným omezením v tomto duchu je požadavek, aby byla zajištěna proporční alokace mandátů. Pokud se jakákoli z členských zemí rozhodne zavést zákonem stanovenou uzavírací klauzuli, což je podle tohoto rozhodnutí přípustné, neměla by tato klauzule přesáhnout hranici pěti procent z celkového počtu odevzdaných platných hlasů voličů. V neposlední řadě rozhodnutí Rady připouští, že konkrétní nastavení pravidel pro volby do EP může být přizpůsobeno specifickým

6 Dokonce ještě původní podoba návrhu, který vedl k přijetí evropské normy v roce 2002 (viz níže), počítala s povinností zřídít volební obvody v zemích s více než 20 miliony obyvateli (Farrell – Scully 2005: 970).

7 Bez zajímavosti jistě není návrh obsažený v článku 7 Anastassopoulosova návrhu, podle kterého mělo dojít, počínaje volbami do EP konanými v roce 2009, k zavedení tzv. evropského volebního obvodu, jehož hranice by odpovídaly hranicím EU. V tomto volebním obvodu by se rozdělovalo celkem deset procent mandátů z celkového počtu poslanců EP a předkládala by se zde jednotná evropská kandidátní listina.

národním podmínkám. I tato specifika ovšem musí podle rozhodnutí Rady respektovat proporční podstatu voleb.

Farrell a Scully (2005: 969–971) podotýkají, že k dohodě na předpisu došlo v pravý čas. Země, které měly do EU vstoupit v rámci tzv. východního rozšíření (a EP volit spolu s ostatními členskými státy v roce 2004), v této době akorát připravovaly návrhy svých národních legislativ, a neměly tak jinou možnost, než svá pravidla o volbách do EP odvodit od této evropské normy z roku 2002. Odložení dohody na dobu po vstupu těchto zemí hrozilo snížením pravděpodobnosti dosažení kompromisu, neboť by do debaty vstoupilo množství aktérů používajících na národní úrovni hybridních úprav volebních systémů.

Přijetí volebních pravidel v roce 2002 tak lze do jisté míry označit za úspěch, zejména s ohledem na předchozí vývoj. Na druhou stranu je pravdou, že norma v podstatě pouze shrnovala aktuální stav již platné evropské volební legislativy v jednotlivých tehdejších členských zemích, spíše než že by je zavazovala k přijetí nových pravidel. A to včetně Velké Británie, která k proporční volbě přistoupila již v roce 1999. Ve svém důsledku je tak v podstatě možné konstatovat, že přijatý akt směřuje spíše k tomu, aby zúžil rozpětí národních variací volebních zákonů. Nestanovuje totiž striktní pravidla, ale naopak ponechává členským zemím značnou volnost při stanovování konkrétní podoby volebního systému.

Ani přijetím rozhodnutí Rady z roku 2002 se ale otázka možnosti sjednocení pravidel voleb do EP ve všech členských zemích EU neuzavřela. Naopak posilování pravomocí EP, naposledy v souvislosti s Lisabonskou smlouvou, bylo a je podnětem pro další návrhy na reformu evropských volebních pravidel. Důkazem této skutečnosti může být například tzv. Duffova zpráva z dubna roku 2011. Podle návrhu obsaženého v Duffově zprávě mají volby do EP probíhat vždy v květnu roku, kdy se mají konat volby do EP, namísto června, jako je tomu nyní, a voliči mají hlasovat pro přísně vázané kandidátní listiny, na nichž by nemohly přidělovat preferenční hlasy. Poslanecké mandáty mají být mezi kandidující subjekty rozdělovány prostřednictvím metody D'Hondtova dělitele, a to při neexistenci zákonem stanovené uzavírací klauzule. V další části pak Duffova zpráva navazuje na dřívější návrh, který se objevil již v Anastassopoulosově zprávě z roku 1998 na zavedení celoevropského volebního obvodu. Podle Duffa by mělo být celkem 25 členů EP voleno v jednom celoevropském volebním obvodu, jehož hranice by odpovídaly vnějším hranicím EU. Voliči by si zde vybíraly z nadnárodních kandidátních listin (*transnational lists*), které by musely zahrnovat kandidáty z nejméně třetiny členských států EU. Každý volič by tak fakticky disponoval dvěma hlasy, přičemž jedním hlasem by volil na národní úrovni z národních či regionálních kandidátních listin a jeden hlas by odevzdával v rámci celoevropské úrovně. Duffova zpráva byla projednána v plénu EP v červenci roku 2011 a následně byla vrácena do výboru k dalšímu projednávání. Současně bylo zdůrazněno, že proces reformy evropských volebních pravidel představuje velmi citlivé, a tedy potenciálně kontroverzní téma.

Evropský volební systém: poměrné zastoupení v 28 variacích

Pro všechny členské země EU je tedy při volbách do EP společné, že se používá volební systém poměrného zastoupení. Jeho konkrétní podoba je však již ponechána na rozhodnutí národních vlád, které tak mají možnost promítnout do evropské volební legislativy národní specifika. Ve svém důsledku tak v současnosti existuje 28 národních variací pravidel hlasování do EP podle principu poměrného zastoupení, které se liší v nastavení podmínek výkonu volebního práva (aktivního i pasivního) a v otázce existence volební povinnosti. Dále se volební pravidla do EP v jednotlivých státech EU navzájem liší v podobě kandidátních listin a možnostech voliče upravovat volební lístky, v určení počtu a velikostí volebních obvodů, v otázce existence zákonem stanovené uzavírací klauzule a případně jejího nastavení, či ve výběru matematické formule pro přepočítání voličských hlasů na poslanecké mandáty. Druhá jmenovaná skupina odlišností v nastavení evropských volebních pravidel na národní úrovni přitom vede k rozdílnému chování volebního systému napříč členskými zeměmi EU, a tedy k rozdílným politickým důsledkům výsledků voleb do EP.

Volební právo a volební povinnost

Koncept evropského občanství zajišťuje občanům Unie mj. právo se po splnění stanovených podmínek účastnit voleb do EP v kterékoli členské zemi. To přitom zahrnuje jak aktivní, tak i pasivní volební právo.

Podmínky, jež je třeba splnit pro uplatnění práva volit, jsou tři. Za prvé, ten, kdo chce svého volebního práva využít v jiné zemi, než které je státním příslušníkem, musí v této zemi mít bydliště. Za druhé, takový volič musí dodržet požadavky, které pro výkon volebního práva země stanoví svým vlastním státním příslušníkům. Výjimkou jsou kritéria, která by právo volit podmiňovala určitou minimální délkou pobytu. To by totiž v praxi mohlo občanům z jiných členských zemí účast na volbách znemožnit. Směrnice Rady č. 93/109/ES stanoví, že eventuální podmínka minimální délky trvalého bydliště se považuje za splněnou, pokud volič měl po odpovídající dobu bydliště v některém jiném členském státě. Avšak existuje i výjimka z této výjimky. Zmíněná směrnice totiž také upravuje situaci, kdy by migrace uvnitř Unie způsobila výraznou změnu v národnostním složení obyvatelstva. Pokud by poměr voličů, kteří mají ve státě bydliště, ale nejsou jeho státními příslušníky, překročil 20 procent všech voličů, kteří zde mají bydliště, může tento členský stát jednat odlišně a skutečně vyhradit právo volit jen těm voličům, kteří zde žijí alespoň určitou minimální dobu. Nesmí však jít o více než pět let. Vždy 18 měsíců před každými volbami do EP by pak navíc Komise ověřovala, zda přetrvávají pro takovou výjimku důvody. Za třetí, v předepsané lhůtě před konáním voleb musí volič – občan jiného státu místním úřadům svůj záměr zde volit oznámit, tzn. musí se nechat zapsat do seznamu

voličů. Pokud je v takové členské zemi účast na volbách povinná, vztahuje se pak tato povinnost i na něj. V seznamu voličů zůstane takový volič zapsán, až dokud nepožádá o výmaz.

Pravidla pro uplatnění pasivního volebního práva jsou velmi podobná těm, která upravují možnost hlasovat. Také pro tento případ Směrnice stanoví, že musí-li státní příslušníci daného státu, aby mohli být voleni, být jeho státními příslušníky po určitou minimální dobu, je občanům Unie přiznáno splnění této podmínky, jsou-li po tuto dobu státními příslušníky kteréhokoli členského státu. I v tomto případě však platí výjimka pro situace, kdy by podíl voličů, kteří mají ve státě bydliště, ale nejsou jeho státními příslušníky, tvořil více než 20 procent všech tamních voličů: právo kandidovat pak může být podmíněno až desetiletým pobytem. Občan členské země EU, který hodlá v jiné zemi EU v evropských volbách (za podmínek takovou zemí stanovených) podat kandidaturu, musí předložit písemné potvrzení příslušných správních orgánů země, ze které pochází, dokládající, že tam není zbaven práva být volen nebo že žádná taková nezpůsobilost není těmto orgánům známa. V opačném případě by mu úřady neumožnily se o poslanecký post ucházet, přestože by jinak všechny požadavky splňoval. Podmínky kandidatury si však každý členský stát EU tvoří samostatně.

Hlavní rozdíly v nastavení volebního práva napříč členskými státy EU tak nacházíme především v nastavení věkových hranic pro jejich výkon. Zatímco naprostá většina členských zemí EU se ve svých legislativách pro volby do EP shodla na nastavení věkové hranice pro výkon aktivního volebního práva, tedy práva volit, na hranici 18 let věku – jedinou výjimku představuje Rakousko, které umožňuje volit již od věku 16 let, věková hranice pro právo kandidovat a být volen (pasivní volební právo) se napříč jednotlivými státy liší. Nejvyšší věková hranice pasivního volebního práva je stanovena v Itálii, na Kypru a v Řecku, kde musí kandidáti dosáhnout nejméně 25 let věku. V Rumunsku je pak pro možnost kandidovat stanovena podmínka dosažení alespoň 23 let věku. Dalších devět, převážně středo- a východoevropských zemí umožňuje být volen občanům EU starším 21 let věku (Belgie, Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Irsko, Litva, Lotyšsko, Polsko a Slovensko), zatímco zbývajících patnáct zemí vyžaduje věk přinejmenším 18 let.

Podobně se jednotlivé členské státy liší i v otázce, zda mají zavedenu volební povinnost či nikoli. Přestože se naprostá většina členských zemí EU rozhodla nezavádět volební povinnost pro volby do EP, ve čtyřech zemích se s tímto institutem setkáváme. Konkrétně se jedná o Belgii, Kypr, Lucembursko a Řecko. Současně je ale potřeba dodat, že pouze jedna z těchto čtyř zemí s volební povinností stanovuje formální sankce v případě volební neúčasti. V Lucembursku mohou být nevoliči pokutováni částkou v rozmezí od 100 do 250 € v případě první absence a částkou v rozmezí od 500 do 1000 € v případě opakované neúčasti u voleb. Zbýlé tři země naopak žádné formální sankce v případě neúčasti u voleb do EP nezavádějí.

Velikost zastoupení členských zemí EU v Evropském parlamentu

Podle Smlouvy o EU nesmí celkový počet poslanců EP překročit počet 750, přičemž v tomto počtu není započítán předseda EP. Výjimku představovalo krátké období let 2013 až 2014, kdy měl EP vstupu Chorvatska dočasně 766 křesel. Počet poslanců EP reprezentujících jednotlivé členské státy EU je pak odvozen od velikosti populace dané země, a to podle principu degresivní proporcionality⁸ (viz čl. 14, odst. 2 Smlouvy o EU). Současně Lisabonská smlouva stanovuje minimální a maximální počet poslanců zvolených v jedné členské zemi. Každá členská země EU tak má nárok na volbu nejméně šest poslanců EP, současně ale platí, že žádnému členskému státu EU nesmí být přiděleno více než 96 poslaneckých křesel v EP. To tedy v praxi znamená, že v populačně nejmenších členských zemích EU (na Maltě, v Lucembursku, na Kypru a v Estonsku) se rozděluje po šesti mandátech, zatímco v populačně největší zemi EU, Německu, se rozděluje 96 mandátů. Ve zbývajících zemích se pak v roce 2014 rozdělovalo od osmi do 74 mandátů (viz tab. 1).

Tabulka 1: Počet poslanců v EP za jednotlivé členské země po volbách z roku 2014

Členská země	Poslanců	Členská země	Poslanců
Německo	96	Rakousko	18
Francie	74	Bulharsko	17
Spojené království	73	Dánsko	13
Itálie	73	Finsko	13
Španělsko	54	Slovensko	13
Polsko	51	Chorvatsko	11
Rumunsko	32	Irsko	11
Nizozemí	26	Litva	11
Belgie	21	Lotyšsko	8
Česká republika	21	Slovinsko	8
Maďarsko	21	Estonsko	6
Portugalsko	21	Kypr	6
Řecko	21	Lucembursko	6
Švédsko	20	Malta	6

Zdroj: Eurostat.

Krajní hodnoty zastoupení jednotlivých členských zemí byly spolu s principem degresivní proporcionality stanoveny záměrně s ohledem na výrazný rozptyl mezi

⁸ Někdy je původní anglický termín *degressive proportionality* do češtiny překládán rovněž jako tzv. poměrný sestupný způsob.

počty obyvatel v největších a nejmenších členských státech EU. Zásada degresivní proporcionality přitom předpokládá určitou míru zvýhodnění menších členských států při obsazování EP na úkor velkých zemí. Míru zvýhodnění (nadrepräsentace) menších členských států EU a znevýhodnění (podrepräsentace) velkých států EU představuje tab. 2,⁹ z níž je zřejmé, že při volbách do EP dochází ke zvýhodnění celkem 22 členských zemí EU, zatímco pouze šest populačně největších států EU (Německo, Spojené království Velké Británie a Severního Irsku, Francie, Itálie, Španělsko a Polsko) je v EP národnostně podrepräsentováno.

Tabulka 2: Nadrepräsentace a podrepräsentace členských zemí EU v EP po volbách z roku 2014

Podrepräsentované země			Nejvíce nadrepräsentované země		
	míra podrepräsentace	ø obyvatelů na mandát		míra nadrepräsentace	ø obyvatelů na mandát
Francie	0,7592	889 954,1757	Malta	9,5334	70 897,3333
Spojené král.	0,767	880 935,0822	Lucembursko	7,3767	91 613,3333
Španělsko	0,7845	861 254,8148	Kypr	4,7244	143 000,000
Německo	0,803	841 458,3333	Estonsko	3,081	219 303,1667
Itálie	0,8115	832 639,2877	Lotyšsko	2,7008	250 183,5000
Polsko	0,896	754 816,8431	Slovinsko	2,6224	257 635,6250
			Litva	2,525	267 588,3636
			Chorvatsko	1,7501	386 063,6364
			Slovensko	1,6218	416 611,4615
			Irsko	1,6144	418 548,0909
			(...) Česká republika	1,3497	500 591,3810

Zdroj: vlastní výpočty s využitím dat Eurostatu.

Princip degresivní proporcionality ovšem s sebou nutně přináší diskriminaci voličů z populačně velkých členských zemí EU, protože v nich připadá na jeden mandát v EP výrazně vyšší počet obyvatel, než v případě zemí populačně

9 Míra nadrepräsentace a podrepräsentace jednotlivých členských zemí EU ve volbách do EP konaných v roce 2014 je vypočtena pomocí tzv. indexu zvýhodnění (*advantage ratio*; A), tedy jako podíl celkového počtu obyvatel dané země ke dni 1. ledna 2014 a počtu poslanců přidělených danému členskému státu. Hodnota A = 1 by tak implikovala, že daná země obsazuje stejný podíl křesel v EP, jako je její podíl na celkové populaci EU. Hodnoty nižší než A = 1 znamenají podrepräsentaci dané členské země, přičemž čím menší hodnota vychází, tím vyšší je podrepräsentace příslušné členské země. Např. hodnota A = 0,75 by tak znamenala, že daná země obsazuje jen 75 procent mandátů oproti stavu, který by jí náležel při dodržení principu striktní proporcionality. Hodnoty vyšší než A = 1 naopak znamenají, že daná země obsazuje vyšší podíl křesel v EP, než odpovídá jejímu podílu obyvatel na celkové populaci EU. Platí přitom, že čím vyšší hodnota, tím vyšší nadrepräsentace zastoupení daného členské státu. Hodnota A = 2,5 by tak např. znamenala, že příslušná země obsazuje dvaapůlkrát více mandátů v EP, než kolik by jí příslušelo v případě čistě proporční alokace mandátů mezi jednotlivé členské státy.

menších. Z tabulky 2 je tak zřejmé, že zatímco v populačně největších státech je na jeden mandát potřeba přes 800 tisíc obyvatel, v populačně nejmenších zemích je to 200 tisíc a méně obyvatel. Srovnáme-li pak oba extrémy, ve Francii, Spojeném království, Španělsku či Německu je potřeba zhruba dvanáctkrát více obyvatel na jednoho poslance EP, než je tomu na Maltě či v Lucembursku. Tím se ale volby do EP dostávají do konfliktu se základním demokratickým principem voleb o stejné hodnotě hlasu všech voličů.

Současně je z tabulky 2 zřejmé, že neplatí úměra čím populačně větší země, tím vyšší její podprezentace. Populačně největší Německo je totiž až čtvrtou nejvíce znevýhodněnou členskou zemí, zatímco nejvíce znevýhodněné země představují druhá a třetí populačně největší země EU, tedy Francie a Spojené království.

Tabulka 2 nám nicméně odráží míru nerovnoměrného zastoupení (*malapportionment*) jednotlivých členských zemí v EP v roce 2014 pouze na individuální úrovni, neříká nám ovšem nic o celkové míře *malapportionment* ve volbách do EP konaných v roce 2014. Jako vhodný nástroj pro stanovení této hodnoty, a tedy pro kvantifikaci zásady degresivní proporcionality ve volbách do EP v roce 2014, se nabízí postup doporučený Samuelsem a Snyderem v jejich studii z roku 2001. Samuels se Snyderem doporučují užít pro výpočet celkové míry *malapportionment* upravenou verzi původního Loosemoreova a Hanbyho indexu distorze z roku 1971 (podr. viz Samuels – Snyder 2001: 654–655; česky viz Charvát 2011: 336–339).¹⁰ Aplikujeme-li tento výpočet na situaci ve volbách do EP konaných v roce 2014, dostáváme hodnotu $MAL = 0,1424$. Můžeme tedy konstatovat, že ve volbách do EP 2014 bylo celkem 14,24 procent křesel rozděleno nerovnoměrně napříč členskými státy. Převédeme-li výsledek do absolutních čísel, vychází nám, že celkem 107 mandátů bylo v roce 2014 rozdělováno v jiné zemi, než by odpovídalo principu proporcionality zastoupení jednotlivých členských států EU.

Tabulka 3 pak představuje modelovou situaci rozdělení mandátů v EP mezi členské země, pokud by se rozděloval stejný počet křesel, jako tomu bylo ve volbách do EP konaných v roce 2014, a současně pokud by se mandáty jednotlivým členským zemím EU přidělovaly podle zásady striktní proporcionality podle podílů jejich populace. Tento modelový výpočet je současně srovnána se stavem ve volbách do EP v roce 2014.

¹⁰ Celková míra *malapportionment* (*MAL*) ve zkoumaných volbách se podle tohoto postupu vypočte následovně. Nejprve se u každé členské země EU odečte podíl mandátů rozdělovaných ve volbách do EP od podílu počtu obyvatel z celkové populace a výsledek odčítání se zapíše v absolutní hodnotě. Posléze se sečtou všechny absolutní hodnoty těchto rozdílů za všechny členské země. Na závěr se výsledek tohoto sčítání vydělí dvěma tak, aby se žádná distorze proporcího principu nezapočítávala dvakrát. Výsledná hodnota tohoto výpočtu pak udává, jak velké procento křesel v EP bylo rozdělováno v jiné zemi, než by odpovídalo principu striktní proporcionality. Vyjde-li např. hodnota $MAL = 0,2500$, znamená to – zjednodušeně řečeno, že celkem 25 procent mandátů bylo rozdělováno nerovnoměrně, tedy v jiných zemích, než by odpovídalo situaci při dodržení principu striktní proporcionality alokace mandátů mezi jednotlivé členské země.

Tabulka 3: Zastoupení jednotlivých členských zemí EU v EP v případě proporční alokace křesel (s ohledem na podíly počtu obyvatel v členských zemích ke dni 1. ledna 2014)

Členská země	Poslanců	Členská země	Poslanců
Německo	120 (+ 24)	Rakousko	13 (- 5)
Francie	97 (+ 23)	Bulharsko	11 (- 6)
Spojené království	95 (+ 22)	Dánsko	8 (- 5)
Itálie	90 (+ 17)	Finsko	8 (- 5)
Španělsko	69 (+ 15)	Slovensko	8 (- 5)
Polsko	57 (+ 6)	Irsko	7 (- 4)
Rumunsko	29 (- 3)	Chorvatsko	6 (- 5)
Nizozemí	25 (- 1)	Litva	4 (- 7)
Belgie	17 (- 4)	Lotyšsko	3 (- 5)
Česká republika	16 (- 5)	Slovinsko	3 (- 5)
Řecko	16 (- 5)	Estonsko	2 (- 4)
Maďarsko	15 (- 6)	Kypr	1 (- 5)
Portugalsko	15 (- 6)	Lucembursko	1 (- 5)
Švédsko	14 (- 6)	Malta	1 (- 5)

Zdroj: vlastní výpočty s využitím dat Eurostatu.

Pozn.: číslo zapsané v závorce uvádí rozdíl mezi počtem poslanců za příslušnou členskou zemi při striktně proporční alokaci mandátů mezi jednotlivé členské státy EU (viz číslo před závorkou) a současným stavem počtu poslanců v jednotlivých členských zemích EU (viz tab. 1). Hodnota {+ 24} tak znamená, že daná země by měla při proporční alokaci mandátů o 24 mandátů více, než tomu bylo ve volbách do EP konaných v roce 2014. Nebo jinými slovy, že daná země byla ve volbách do EP konaných v roce 2014 o 24 poslaneckých mandátů podreprezentována. Naopak hodnota {- 6} implikuje, že při dodržení zásady striktní alokace mandátů by se v dané zemi rozdělovalo o šest poslaneckých křesel méně, než tomu bylo ve volbách do EP v roce 2014; neboli že byla v roce 2014 o šest křesel v EP nadreprezentována.

Modelová situace ale rovněž odráží zřejmé riziko striktní alokace křesel v EP mezi členské státy. Šest populačně nejmenších zemí by v takovém případě v roce 2014 obsazovalo od jednoho do tří mandátů, přičemž tři populačně nejmenší členské země EU by měly právě jednoho zástupce v EP s celkem 751 členy. Celkem by pak těchto šest zemí získalo jedenáct poslanců. Jejich postavení a síla v EP by tak byla v podstatě nulová.

Mají-li naopak populačně malé členské země EU disponovat určitou relevantní pozicí v EP, pak nezbyvá než je nadreprezentovat v podobě, jak je tomu v současnosti. V takovém případě je ale na druhou stranu nevyhnutelná situace nerovnoměrného zastoupení jednotlivých členských zemí EU v EP. Jak trefně napsali již v roce 1979 Taylor s Johnstonem, pokud bude mít Lucembursko šest poslanců v EP, pak je *malapportionment* v EP nevyhnutelný. Nejinak je tomu i dnes, o 25 let později.

Kandidátní listiny a možnosti hlasování voličů

Evropské regule žádná pravidla pro charakter kandidátní listiny neobsahují a ponechávají tedy rozhodnutí o nich na členských zemích. Ty ve velké většině kopírují pravidla pro možnost či nemožnost ovlivnit pořadí kandidátů na listinách z národních voleb. Ponecháme-li stranou země, u nichž srovnání obou typů voleb není na místě, neboť se volební systém zásadně liší, pak pouze pět zemí (Itálie, Nizozemí, Řecko, Bulharsko a Chorvatsko) uplatňovalo v roce 2014 pro evropské volby jiný typ kandidátní listiny než v národních volbách.

Tabulka 4: Typ kandidátních listin členských zemí EU v národních volbách a volbách do EP

Typ listiny ve volbách			Typ listiny ve volbách		
Členská země	národní volby	volby do EP	Členská země	národní volby	volby do EP
Německo	př. vázané	př. vázané	Rakousko	vázané	vázané
Francie	x	př. vázané	Bulharsko	př. vázané	vázané
Spojené království	x	př. vázané	Dánsko	vázané	vázané
Itálie	př. vázané	vázané	Finsko	vázané	vázané
Španělsko	př. vázané	př. vázané	Slovensko	vázané	vázané
Polsko	vázané	vázané	Irsko	volná	x
Rumunsko	x	př. vázané	Chorvatsko	př. vázané	vázané
Nizozemí	př. vázané	vázané	Litva	vázané	vázané
Belgie	vázané	vázané	Lotyšsko	vázané	vázané
Česká republika	vázané	vázané	Slovinsko	vázané	vázané
Řecko	vázané	př. vázané	Estonsko	vázané	vázané
Maďarsko	př. vázané	př. vázané	Kypr	vázané	vázané
Portugalsko	př. vázané	př. vázané	Lucembursko	volná	volné
Švédsko	vázané	vázané	Malta	volná	volná

Zdroj: Evropský parlament 2011: 50–52; Chytilík et al. 2009: 321–350.

Pozn.: uplatňuje-li země regionální a celostátní úroveň voleb nebo kombinaci více- a jednomandátových obvodů, je uveden údaj o počtu regionálních vícemandátových obvodů. Požívá-li země smíšený systém, jde o údaj za proporční část.

Velká většina zemí, tedy 19 z 29 (viz tabulka 4) umožňuje voličům ovlivnit ve volbách do EP pořadí kandidátů na listinách. Nezdá se však, že by významná část voličů považovala možnost udělovat preferenční hlasy za důvod se voleb účastnit. Vynecháme-li Belgii, Maltu, Řecko a Lucembursko kde je účast ve volbách povinná, přišlo v zemích s přísnými listinami v roce 2014 hlasovat v průměru 38,2 procenta voličů, což je dokonce skoro o jeden procentní bod více než v zemích uplatňujících volné či vázané listiny (37,3 procenta; pro výpočet

použita data o volební účasti z www.election2014.eu). Dostupná data rovněž nesvědčí o tom, že by charakter listiny souvisel s podílem zvolených žen. Ten je dán především podobou politické kultury a národními pravidly určujícími kvóty pro ženy na kandidátkách. Charakter kandidátní listiny se tedy pro hodnocení systému pro volby EP nezdá být relevantním.

Počet a velikost volebních obvodů

Výše jsme uvedli že, důvodem, proč bylo přijetí jednotných volebních pravidel komplikované a shoda na nich byla dosažena po tak dlouhé době, byly neshody mezi zastánci prosazení co nejvíce jednotných prvků a odpůrci volební unifikace. Velikost obvodu jako jeden ze zásadních parametrů systému byla klíčovou otázkou těchto debat. Ještě původní podoba návrhu, který vedl k přijetí evropské normy v roce 2002, počítala s povinností zřídit volební obvody v zemích s více než 20 miliony obyvateli (Farrell – Scully 2005: 970). Toto ustanovení však bylo v průběhu projednávání z návrhu odstraněno a vytvoření obvodů tak zůstalo pouze na uvážení zákonodárců v jednotlivých zemích. Většina národních parlamentů členských zemí se rozhodla nepřistoupit k dělení na menší obvody. Nebereme-li v úvahu Irsko, kde při počtu 13 obsazovaných mandátů a metodě jediného přenosného hlasu v podstatě nelze jinak, uplatňuje obvody jen Francie, Belgie, Itálie, Polsko a Velká Británie.

Tabulka 5: Počty, průměrná velikost a efektivní práh volebních obvodů ve volbách do EP 2014

Členská země	Obvodů	M _{PRŮM}	T _{EFF}	Členská země	Obvodů	M _{PRŮM}	T _{EFF}
Německo	1	96	0,80%	Rakousko	1	18	3,90%
Francie	8	9,25	7,30%	Bulharsko	1	17	4,20%
Spojené království	12	6,08	10,60%	Dánsko	1	13	5,40%
Itálie	5	14,6	4,80%	Finsko	1	13	5,40%
Španělsko	1	54	1,40%	Slovensko	1	13	5,40%
Polsko	13	3,92	15,20%	Irsko	4	2,75	20,00%
Rumunsko	1	32	2,30%	Chorvatsko	1	11	6,30%
Nizozemí	1	26	2,80%	Litva	1	11	6,30%
Belgie	3	7	9,40%	Lotyšsko	1	8	8,30%
Česká republika	1	21	3,40%	Slovinsko	1	8	8,30%
Řecko	1	21	3,40%	Estonsko	1	6	10,70%
Maďarsko	1	21	3,40%	Kypr	1	6	10,70%
Portugalsko	1	21	3,40%	Lucembursko	1	6	10,70%
Švédsko	1	20	3,60%	Malta	1	6	10,70%

Zdroj: www.election2014.eu, vlastní výpočty

Velikost obvodu je, jak ukazuje tabulka 5, komponentou, která činí z evropské osmadvacítky výrazně nesourodý soubor zemí, pokud jde o možnost kandidujících subjektů dosáhnout na mandáty v EP. Údaje v tabulce jsou poněkud zjednodušeny, když namísto efektivní velikosti obvodu uvádí aritmetický průměr velikostí, a když efektivní práh vypočítává jednotně dle vzorce pro d'Hondtův dělitel, to však nijak nesnižuje závěr, že mezi nimi existují značné rozdíly. Zatímco v Německu, kterému v EP náleží nejvíce poslaneckých křesel a současně země představuje jediný volební obvod, ve volbách uspěje již strana se ziskem 0,8 procenta hlasů, necelé 4 mandáty rozdělované průměrně v každém polském volebním obvodu znamenají, že zde volební subjekty potřebují k úspěchu získat devatenáctkrát více hlasů, konkrétně 15,2 procenta (srovnání s Irskem, u něž tabulka uvádí hodnotu $TEFF = 20$ procent, je spíše orientační, neboť země používá pro přepočet hlasů na mandáty metodu jediného přenositelného hlasu). Jde o natolik výrazné rozpětí a o natolik extrémní mezní hodnoty, že v tomto ohledu nelze volby do EP považovat za systém s homogenním charakterem volebních komponent.

Uzavírací klauzule a způsob přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty

Široké rozpětí hodnot efektivního prahu v jednotlivých zemích rovněž mění reálný dopad uzavírací klauzule v několika zemích. Porovnáme-li údaje o uzavírací klauzuli v jednotlivých zemích z tabulky 6 s hodnotami efektivního prahu v tabulce 5, zjistíme, že nejen ve zmiňovaném Polsku, ale také na Kypru a Slovensku a v Řecku, Itálii, Francii, Chorvatsku, Litvě a Lotyšsku je ve skutečnosti práh pro zisk mandátu, byť stanovený orientačně, vyšší, než uměle nastavená uzavírací klauzule. V některých zemích, které formálně uzavírací klauzuli nestanovují, je pak vypočtená předpokládaná hranice pro úspěch ($TEFF$) relativně vysoká, ba vyšší než maximální doporučený pětiprocentní práh (Belgie, Finsko, Dánsko, Malta, Lucembursko, Slovinsko, Estonsko, Spojené království).

Tabulka 6: Metoda přepočtu hlasů na mandáty a uzavírací klauzule ve volbách do EP 2014

Členská země	Metoda	T
Německo	Ste.-Laguë/Schepers	x
Francie	d'Hondt	5 % (R)
Spojené království	d'Hondt	x
Itálie	Hare	4 % (C)
Španělsko	d'Hondt	x
Polsko	d'Hondt	5 % (C)
Rumunsko	d'Hondt	5 % (C)
Nizozemí	d'Hondt	x
Belgie	d'Hondt	x
Česká republika	d'Hondt	5 % (C)
Řecko	Hagenbach-Bischoff	3 % (C)
Maďarsko	d'Hondt	5 % (C)
Portugalsko	d'Hondt	x
Švédsko	Sainte-Laguë	4 % (C)
Rakousko	d'Hondt	4 % (C)
Bulharsko	Hare	x
Dánsko	d'Hondt	x
Finsko	d'Hondt	x
Slovensko	Hagenbach-Bischoff	5 % (C)
Irsko	STV (Droop)	x
Chorvatsko	d'Hondt	5 % (C)
Litva	Hagenbach-Bischoff	5 % (C)
Lotyšsko	Sainte-Laguë	5 % (C)
Slovinsko	d'Hondt	x
Estonsko	d'Hondt	x
Kypr	Hare	1,8 % (C)
Lucembursko	d'Hondt	x
Malta	STV (Droop)	x

Zdroj: www.election2014.eu

Pozn: (C) = celostátní klauzule, (R) = práh na úrovni obvodu, x = žádná klauzule.

Existence uzavírací klauzule v evropských volbách je sama o sobě diskutabilní. Nutnost zavést uzavírací klauzuli může vyvstat ve volbách do národního parlamentu, pokud je v důsledku vysoké fragmentace stranického systému ve shromáždění pravidelně přítomno příliš mnoho subjektů na to, aby bylo možné vytvářet stabilní hlasovací většiny. Avšak v případě voleb do EP je situace jiná. Delegáti, kteří jsou voleni ve svých zemích na kandidátkách nejrůznějších politických stran, se teprve na půdě EP přidružují k frakcím, tedy jakýmsi obdobím poslaneckých klubů. Volby samotné přímo neurčují, kolik „klubů“ bude v parlamentu působit, protože běžně se po volbách k jedné frakci přidruží i několik subjektů, které spolu jinak na národní úrovni soupeří. Výše uzavírací klauzule přijatá na národní úrovni proto nemá na počet aktérů ve voleném shromáždění bezprostřední vliv. Ostatně také z těchto důvodů (a také kvůli obecně restriktivní povaze takto nastaveného prahu) zrušil v únoru 2014 původní pětiprocentní hranici pro vstup do skrutinia ve volbách do EP v Německu tamní ústavní soud.

Pokud jde o použitou matematickou metodu, směrnice Rady nicméně ponechává v jejím stanovení členským státům volnou ruku. Metodu d'Hondtova dělitele používá ve volbách do Evropského parlamentu většina členských zemí EU (viz tabulka 6). Nejde však o jediný používaný model. Malta, Irsko a v rámci Velké Británie Severní Irsko přidělují mandáty pomocí metody jediného přenosného hlasu. Řecko a Slovensko přijalo metodu Hagenbach-Bischoffovy kvóty, a Lotyšsko se Švédskem pak (pro Švédsko tradiční) metodu Saint-Laguë. V Německu, Itálii či Kypru se uplatňuje metoda Hare-Niemeyer, nebo její modifikace.

Závěr: Možnosti a důsledky případného zavedení jednotného volebního systému

Úsilí o vytvoření jednotného volebního systému pro volby do EP bylo motivováno snahou o posílení legitimacy parlamentu tím, že všichni jeho členové dospějí k zisku mandátu alespoň principálně podobnou cestou. Text průběh a výsledek těchto legislativních debat zevrubně zhodnotil. Poněkud jinou rovinou této problematiky jsou však otázky po obecnějším efektu těchto kroků. Může k vybudování pocitu evropské identity přispět unifikace volebních pravidel pro volby do EP? Pokud ano, do jaké míry? Nebo mohou naopak evropské volby zaznamenat u občanů Unie větší ohlas, bude-li se jejich průběh řídit specifickými domácími pravidly?

Politologům, kteří se analýzou volebních systémů zabývají, nabízí do značné míry podložený návod, jak k podobným otázkám přistoupit, Reif a Schmitt (1980) ve svojí teorii národních voleb druhého řádu. Ta byla četnými studiemi prověřována a modifikována, avšak její základní parametry se nemění a vzhledem k jejich opakované verifikaci lze shrnout, že volby do EP jsou volbami druhého řádu. Platí zde tedy, že je v nich zaznamenávána nižší volební účast a vyšší počet neplatných hlasů. Voliči v nich navíc skládají účet národním vlá-

dám. A současně a v neposlední řadě platí, že programová rovina, v níž jsou voliči oslovoováni, se odvíjí od domácích témat. Teorie voleb druhého řádu postuluje také další hypotézy (volatilita voličů, podpora malým a nevládním stranám, závislost platnosti teorie na fázi vládního volebního cyklu aj.), avšak výše uvedené teze jsou důvodem, proč lze formulovat domněnku, že existuje-li souvislost mezi mírou participace občanů na evropských volbách a charakterem volebního systému, pak tedy taková, že čím více budou pro volby do EP zachována pravidla, na něž jsou občané z národních voleb zvyklí, tím větší bude jejich ochota se jich zúčastnit.

První argument, kterým tuto tezi podporuje, je psychologického rázu. Volby do EP jsou jako druhořadá volby u většiny občanů vnímány jako nedůležité hlasování. Pokud by tedy sjednocení volebních pravidel na evropské úrovni mělo znamenat změnu oproti způsobu hlasování, na něž jsou zvyklí, lze předpokládat, že by to posílilo nechuť občanů se voleb zúčastnit. Druhý argument je praktičtější. Jsou-li volby do EP ve skutečnosti hlasováním, které voliči nahlížejí jako soupeření na domácí politické scéně, pak jejich zájem volit může být o to silnější, oč více se evropské volby těm národním podobají. Volební formule i další proměnné přitom ovlivňují také strategie, jimiž strany o hlasy voličů usilují, a strukturu témat, které prezentují.

Další rovinou, kterou je třeba při úvahách o důsledcích případného přijetí jednotného volebního systému v zemích EU vzít v úvahu, je, zda objektivně existuje strukturální prostředí, v němž by jednotný volební systém na evropské úrovni mohl úspěšně fungovat. Předmětem zkoumání jsou v tomto ohledu dva hlavní aktéři voleb – politické strany a voliči. Formát stranického systému a mechanismus vztahů, které se v něm odehrávají, jsou funkcí toho, do jaké míry se se systémem ztotožňují voliči a nakolik jsou ochotni na volbách participovat. Nabízí se tak hned několik zásadních otázek. Může případný jednotný volební systém podpořit utvoření jednotného evropského systému politických stran? A existuje „evropský volič“ čili evropská stratifikace skupin, jejichž zájmy by subjekty v takovém stranickém systému integrovaly a reprezentovaly?

Oscarsson a Dahlberg (2007: 165–194) zkoumali stav a vývoj levo-pravé dimenze, která v západních demokraciích představuje nejdůležitější ideologické zjednodušení politiky, a to z hlediska voličů. Toto zkoumání má výrazný politický náboj, neboť pokud by někdy v budoucnu mělo dojít k vytvoření celoevropského systému stran, bude se nejspíše tento systém zakládat na levo-pravém ideologickém spektru. Dále analyzovali sílu a relevanci levo-pravé dimenze ve volební soutěži s cílem přispět k hodnocení kvality politické reprezentace v členských státech EU. Ta, jak poznamenávají, funguje nejlépe, když se občané shodují v otázce politických postojů stran a jejich stranické preference jsou motivovány jedinou dimenzí politiky. Autoři došli k závěru, že levo-pravá dimenze představuje ve většině zemí EU velkou, či dokonce největší sílu, jež působí na strukturu systému a jež ovlivňuje politické preference občanů. V průběhu

90. let 20. století sice došlo ke snížení shody v názorech voličů na ideologické zařazení stran, avšak, jak Oscarsson s Dahlbergem zjišťují, po roce 2000 míra této shody mírně vzrostla. To podtrhuje relevanci pravolevé dimenze pro tvorbu evropského systému stran.

Otázku, zda z hlediska volebního chování lze hovořit o „jednotném evropském voliči“, si položili van der Brug s Franklinem a Tókou (2007: 71–84). Na základě dotazníkového šetření EES 2004 chtěli zjistit, zda v rovině strategií a motivů při rozhodování o tom, komu udělit hlas, existuje podobnost nebo dokonce shoda mezi voliči členských zemí EU. V případě, že by tomu tak bylo, by neexistovala překážka pro konání skutečných celoevropských voleb. Výsledky van der Brugovy, Franklinovy a Tókovy analýzy jsou překvapivé. Mezi zavedenými a konsolidujícími se demokraciemi v EU existují při vytváření volebního názoru jen zanedbatelné rozdíly ve vlivu vzdálenosti na levo-pravé škále, velikosti strany a postojích k evropskému sjednocení. Absence podstatných rozdílů ve voličském jednání starých a nově přistoupivších zemí EU však neznamená, že by elektorát vykazoval stejné charakteristiky v celé evropské pětadvacitce. Například vliv pozice na levo-pravé škále se od zbytku EU podstatně liší u voličů v Dánsku, Portugalsku, na Kypru a v České republice. Navíc v těch zemích EU, jež prošly komunismem, má poněkud větší vliv na volební chování náboženství a naopak slabší účinek má společenská třída voliče. V zásadě však lze chování voličů ve všech zemích EU hodnotit jako podobné a nepředstavuje tak dle autorů překážku pro konání voleb do EP, které by se konaly nikoli na národním principu, ale na bázi celoevropských kandidátních listin.

Literatura

- Akt o přímých a všeobecných volbách poslanců Shromáždění* (1976): available at http://www.europarl.europa.eu/factsheets/2_4_0_en.htm (22. ledna 2015).
- Anastassopoulos, Georgios (1998): Report on a proposal for an electoral procedure incorporating common principles for the election of Members of the European Parliament, doc. A4-0212/98, 2. červenec 1998: available at <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A4-1998-0212+0+DOC+XML+V0//EN> (22. ledna 2015)
- Baimbridge, Mark – Darcy, Darren (2001): European Electoral Systems and Disproportionality, in Logde, Juliet, ed., *The 1999 Elections to the European Parliament*, 252–262, Palgrave, Houndmills a New York.
- Brug, Wouter van der, Franklin, Mark a Tóka, Gábor (2007): Jsou voliči stejní? Volební chování v nových a zavedených demokraciích v Evropě. In Lukáš Linek, Jan Outlý, Gábor Tóka & Agnes Batory (eds.), *Volby do Evropského parlamentu 2004*, Praha, 71–84.
- Duff, Andrew (2009): Report on a proposal for a modification of the Act concerning the election of the members of the European Parliament by direct universal suffrage of 20 September

- 1976 EP (2009/2134(INI)): available at <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/reports.do?language=EN & committeeBean.comId=2876> (22. ledna 2015).
- Eurostat (2014): Population on 1 January: available at <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table & init=1 & language=en & pcode=tps00001 & plugin=1> <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (22. ledna 2015).
- Farrell, David M. – Scully, Roger (2005): Electing the European Parliament: How Uniform are 'Uniform' Electoral Systems?, *Journal of Common Market Studies* 43 (5): 969–984.
- Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (2003): *Evropská unie*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno.
- Charvát, Jakub (2011): *Malapportionment*, hodnota hlasu a volby do Zastupitelstva hlavního města Prahy 2010, *Politologický časopis*, 18 (4): 335–353.
- Millar, David (1990): A uniform electoral procedure for European elections, *Electoral Studies* 9 (1): 37–44.
- Oscarsson, Henrik a Dahlberg, Stefan (2007): Mapování evropského prostoru stran: je demokratická legitimita založena na jednoduchosti systému stran. In Lukáš Linek, Jan Outlý, Gábor Tóka & Agnes Batory (eds.), *Volby do Evropského parlamentu 2004*, Praha, 165–194.
- Outlý, Jan (2007): The Electoral System for Elections to the European Parliament: A Comparison of the Original and the Newly Admitted Countries, *Contemporary European Studies* 2 (2): 5–20.
- Evropský parlament (2011): *Electoral systems. The link between governance, elected members and voters*. OPPD – Office for Promotion of Parliamentary Democracy, Brusel: 50–52.
- Chytilík, Roman, Šedo, Jakub, Lebeda, Tomáš a Čaloud, Dalibor (2009): *Volební systémy*, Portál, Praha: 321–350.
- Farrell, David, M.A. Scully, Roger (2005): Electing the European Parliament: How Uniform are 'Uniform' Electoral Systems? *Journal of Common Market Studies*, 43 (5): 969–984.
- Pavlovič, Branislav (2003): Európske voľby – cesta k väčšej legitimitě Európskeho parlamentu?, *Politologická revue* 9 (2): 80–103.
- Reif, Karlheinz (1984): Transnational problems of a uniform procedure for European elections, in Grofman, Bernard – Lijphart, Arend, eds., *Choosing an electoral system: Issues and alternatives*, 231–245, Praeger, New York.
- Reif Karlheinz, Schmitt, Hermann (1980): Nine second-order National elections: a conceptual Framework for the analyses of European Election Results, *European Journal of Political Research*, 8 (1): 3–44.
- Rozhodnutí Rady ze dne 25. června 2002 a ze dne 23. září 2002, kterým se mění Akt o volbě zastupitelů v Evropském parlamentu ve všeobecných a přímých volbách, jenž je připojen k rozhodnutí 76/787/ESUO, EHS, Euratom (2002/772/EC, Euratom)*: available at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D0772:EN:NOT> (22. ledna 2015).
- Samuels, David – Snyder, Richard (2001): The Value of a Vote: Malapportionment in Comparative Perspective, *British Journal of Political Science* 31 (4): 651–677.
- Směrnice Rady č. 93/109/ES, ze dne 6. 12. 1993, kterou se stanoví podrobná opatření pro výkon práva občanů Evropské unie, kteří mají bydliště v některém členském státě a nejsou jeho*

státními příslušníky, volit a být voleb ve volbách do Evropského parlamentu – 393L0109: available at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1993:0534:FIN:EN:PDF> (22. ledna 2015).

Smlouva o EU, Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty of Functioning of the European Union (2010/C 83/01), Official Journal of the European Union, vol. 53, 30. března 2010, C83: available at <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=EN> (22. ledna 2015).

Taylor, Peter J. – Johnston, Ron (1979): *Geography of Elections*, Routledge.

Jakub Charvát je absolventem Ústavu politologie FF UK v Praze. Vystudoval obory Politické teorie a soudobé dějiny (Mgr.) a Politologie (Ph.D.). V současné době působí na Katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha a jako zástupce vedoucí Centra pro studium mediální kultury MUP, externě přednáší na Ústavu politologie FF UK v Praze. Dlouhodobě se odborně věnuje problematice volební analýzy, zvláště pak problematice politiky volebních reforem, komparativní politologii, politické komunikaci a české a středoevropské politice a soudobé historii. Kontakt: Jakub Charvát, Metropolitní univerzita Praha, Prokopova 900/10, Praha 10, 100 31. E-mail: jakub.charvat@mup.cz.

Jan Outlý absolvoval obor Politologie a evropská studia na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (Mgr.) a tamtéž obor Politologie (Ph.D.). Působí na Katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha a na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové. Věnuje se teorii a praxi volebních a stranických systémů a české a evropské politice. Kontakt: Jan Outlý, Metropolitní univerzita Praha, Prokopova 900/10, Praha 10, 100 31. E-mail: jan.outly@mup.cz.

Účast ve volbách do Evropského parlamentu 2014: Proč tak málo?

MICHAL NOVÝ

Abstract: *Most of the existing literature has labelled the elections to European Parliament as second-order national elections. Assuming the low level of their importance compared to first-order elections, commentators have highlighted three distinct features: (1) weak turnout, (2) the defeat of government parties and (3) the defeat of major parties. This article addresses the assumption of low rates of electoral participation. It is emphasised that voter turnout for EP elections varies substantially across the member states, and in some of these countries, it is not considerably lower than the rate for first-order elections. In addition, since the 1980 s, European Parliament has gained some new powers, enabling this directly elected body to participate significantly in creating European law. Given these facts, we may expect that some participation determinants do not relate to the national political arena; "European factors" may also matter when it comes to people's decisions about whether to vote in EP elections. Nevertheless, the results of the empirical analysis below show that although European factors have some impact, national determinants are far more relevant for explaining participation in EP elections. In terms of turnout, then, EP elections are still second-order national elections rather than second-order European elections.*

Keywords: *voter turnout; European Parliament elections; second-order elections; electoral cycle; post-communist countries*

Úvod

Většina dosavadního výzkumu spojovala volby do Evropského parlamentu s pojetím národních voleb druhého řádu (Reif – Schmitt 1980; Reif 1984; Marsh 1998; Sinnott – Whelan 1992; Schmitt 2005 aj.). Základ této teoretické konstrukce spočívá v tom, že občané v druhořadých volbách odvozují své rozhodnutí primárně od aktuální situace v národní politické aréně, a naproti tomu agenda, která přímo souvisí s kompetencemi Evropského parlamentu, bývá při rozhodování považována pouze za druhotný prvek. Klasická práce Reifa a Schmitta (1980) přinesla na základě analýzy prvních přímých voleb do Evropského parlamentu tři význačné rysy, které by měly druhořadé volby obecně odlišit od voleb prvořa-

dých. Jsou jimi: (1) nižší volební účast, (2) nižší zisky vládních stran a (3) vyšší zisky malých stran. V této studii se zaměřuji na první z uvedených charakteristik. Relativně nízká volební účast totiž v případě národních voleb druhého řádu není produkována zcela automaticky a zdá se, že na její výši mají vliv také jiné determinanty než ty, které vyjadřují skutečnost, že ve druhořadých volbách oproti prvořadým bývá „méně v sázce“ (viz Reif – Schmitt 1980: 9; Campbell 1960).

Abych byl konkrétnější, stačí vzít v úvahu výstupy zatím posledních voleb do Evropského parlamentu (EP), které proběhly v členských zemích EU mezi 22. a 25. květnem 2014. Zatímco v Belgii podle oficiálních statistik odevzdalo hlas bezmála 90 % oprávněných voličů, na Slovensku se k urnám dostavilo jen těsně nad 13 % občanů, kteří v dané době disponovali aktivním volebním právem (blíže viz Tabulku 1). Zatímco na Slovensku tak z hlediska volební účasti zřejmě lze eurovolby chápat jako příklad hlasování s nízkým významem, jež leží ve stínu národní politické arény, v Belgii se podíl hlasujících pohyboval na podobných hodnotách, jaké jsou typické pro volby prvního řádu, a tím pádem zde nedochází ke splnění jedné z výše uvedených charakteristik, kterými vymezili druhořadé volby Reif se Schmittem (1980).

Tabulka 1: „Eurogap“ – účast ve volbách do EP a v prvořadých volbách

Stát	EP 2014	FOE	EP 2009	FOE	EP 2004
Belgie	89,6	89,2	90,4	91,1	90,8
Bulharsko	35,8	52,5	38,9	55,8	29,2*
Česká republika	18,2	59,5	28,2	64,5	28,3
Dánsko	56,3	87,7	59,5	86,6	47,9
Německo	48,1	71,5	43,3	77,7	43
Estonsko	36,5	63,5	43,9	61,9	26,8
Irsko	52,4	70	57,6	67	58,6
Řecko	60	62,5	52,6	74,1	63,2
Španělsko	43,8	68,9	44,9	75,3	45,1
Francie	42,4	80,4	40,6	84	42,8
Chorvatsko	25,2	54,2	20,8**	59,6	-
Itálie	57,2	75,2	65,1	80,5	71,7
Kypr	44	81,6	59,4	90,8	72,5
Lotyšsko	30,2	59,5	53,7	61	41,3
Litva	47,4	52,2	21	51,8	48,4
Lucembursko	85,6	91,1	90,8	90,9	91,4
Maďarsko	29	64,4	36,3	67,6	38,5
Malta	74,8	93	78,8	93,3	82,4
Nizozemí	37,3	74,6	36,8	80,4	39,3
Rakousko	45,4	74,9	46	78,8	42,4

Stát	EP 2014	FOE	EP 2009	FOE	EP 2004
Polsko	23,8	48,9	24,5	53,9	20,9
Portugalsko	33,7	58	36,8	64,3	38,6
Rumunsko	32,4	41,8	27,7	39,2	29,5*
Slovinsko	24,6	65,6	28,3	63,1	28,4
Slovensko	13,1	59,1	19,6	54,7	17
Finsko	39,1	67,4	40,5	65	39,4
Švédsko	51,1	84,6	45,5	82	37,9
Velká Británie	35,6	65,8	34,7	61,4	38,5

Zdroj: *Evropský parlament (2014) a IDEA (2014).*

Vysvětlivky:

FOE – národní volby prvního řádu konané v mezidobí dvou voleb do EP

* – volby konány v roce 2007

** – volby konány v roce 2013

Míra participace na volbách do EP se tak zdá být napříč státy velmi proměnlivá, což demonstruje i Tabulka 1.¹ V „novodobé“ éře po rozšíření EU o deset států (tj. od roku 2004) tato variabilita nabyla ještě silnějších kontur, neboť zejména v postkomunistických zemích se volby do EP běžně potýkají se silným nezájmem občanů, v jehož důsledku se empirické minimum volební účasti stále víc přibližuje k nule – uvedená hodnota pro Slovensko v roce 2014 je toho důkazem. Předchozí srovnání Belgie a Slovenska nicméně naznačuje, že důležitost hlasování, kterou lze chápat jako centrální bod teorie národních voleb druhého řádu, sama nedokáže vysvětlit, proč je v některých zemích volební účast jiná než v jiných. Proto má smysl zaměřit se na hledání dodatečných faktorů, kterým by bylo možné z větší či menší části připisovat zjištěnou variabilitu v míře participace na hlasování.

Na druhou stranu, konceptuální dědictví Reifa a Schmitta (1980) se jeví jako natolik široké, že naprostá většina potenciálních determinant volební účasti může najít svůj základ právě v teorii národních voleb druhého řádu. Při zkoumání prvních přímých voleb do EP totiž zmínění autoři rozlišili dvě stěžejní dimenze, v nichž se odehrává soutěž o mandáty poslanců Evropského parlamentu: (1) Dimenzi nižšího významu, jež reflektuje méně moci v sázce oproti prvořadým volbám, a v kontrastu k ní (2) dimenzi specifické arény, která přikládá důraz tomu, že chování jedinců ve volbách do EP se částečně řídí i evropským prvkem volební soutěže – tedy tím, co zbývá v sázce (viz Mattila 2003; Studlar et al. 2003; Rose 2004; Hix – Marsh 2007; Hobolt – Spoon 2011 atd.). K tomu je vhodné připojit, že

1 Tabulka 1 zároveň poměrně dobře ukazuje vzestup a pokles volební účasti u prvořadých a druhořadých voleb (blíže Campbell 1960). V případě eurovoleb se tato dynamika volební účasti někdy popisuje jako tzv. euro-propast (v originále *eurogap*, např. Rose 2004). Výjimkami bez euro-propasti jsou pouze dvě země s povinností volit, Belgie a Lucembursko, kde je míra participace na prvo- a druhořadých volbách velmi podobná.

míra participace na volbách do EP přinejmenším od konce osmdesátých let, kdy Evropský parlament nabyl první, opravdu významné kompetence v oblasti rozhodování² (viz Schmitt 2005), by zdaleka nemusela být výsledkem aktuálního stavu v domácí politické aréně a načasování evropských voleb v rámci cyklu prvořadých voleb, ale měla by ovlývat svébytným postavením, které souvisí s charakterem EU a vztahem občanů k této entitě. Jinak řečeno, volby druhého řádu do značné míry přestávají být volbami *národními*, o kterých psali v pionýrské práci Reif a Schmitt (1980), ale postupně se dají stále více považovat za volby skutečně *evropské*.

Tuto dimenzionalitu přebírám pro vysvětlení účasti na volbách do EP. Znamená to, že budu pracovat se dvěma hlavními typy explanace: První řeší takové faktory, které se situují „ve stínu národní politické arény“. Mimo výše zmíněnou důležitost hlasování, která souvisí s objemem moci v sázce, sem mohou patřit také další domácí politické proměnné, jako např. ústavou stanovená povinnost volit, povaha vazeb mezi občany a politickými stranami, politická kultura společnosti nebo postkomunismus. V kontrastu s tím druhé vysvětlení, jež reflektuje dimenzi specifické arény, nezdůrazňuje efekt proměnných, které jsou provázány s politickým systémem té či oné země, ale snaží se sledovat záležitosti, které mají vztah k působnosti orgánů EU. Toto alternativní vysvětlení tak může směřovat např. k tomu, že volební účast bude závislá na délce členství státu v EU, postojích občanů k této entitě, přijetí eura, hostitelství stěžejních institucí EU, ale také třeba procentu lidí pracujících v zemědělství, poněvadž Společná zemědělská politika dlouhodobě tvoří jednu z hlavních agend Unie.

V tomto článku se pokusím postihnout efekt obou zmiňovaných typů vysvětlujících proměnných na agregované úrovni zkoumání. Níže představená empirická analýza pracuje se souborem 83 voleb do EP v členských státech během let 2004 až 2014. Období od roku 2004 bylo zvoleno prvořadě s ohledem na doposud největší rozšíření EU, avšak také proto, že v této éře již Evropský parlament disponoval natolik silnými kompetencemi, že má smysl hovořit o relevantní evropské dimenzi politické soutěže.³ K popisu závislosti účasti ve volbách do EP na sadě vysvětlujících proměnných využiji lineární regresi. Vzhledem k panelové struktuře dat nicméně budu odhadovat parametry modelů nejen s klasickými, ale i s panelově korigovanými standardními chybami.

2 Výrazné posílení pravomocí Evropského parlamentu od druhé poloviny osmdesátých let lze spojovat zejména se zavedením a postupným prosazováním rozhodovacích procedur, kdy je souhlas Evropského parlamentu nutnou podmínkou k přijetí normativního aktu. Jde především o proceduru spolurozhodování, která staví Evropský parlament na roveň k Radě EU a dnes je nejčastější procedurou přijímání evropských právních předpisů. Po volbách v roce 2014 Evropský parlament poprvé zvolil předsedu Evropské komise, čímž byl vytvořen základ pro tzv. vládně-opoziční antagonismus, jehož absence v politice EU byla podle některých autorů jednou z hlavních příčin percepce nízkého významu voleb u občanů členských států (viz Schmitt 2005).

3 Na druhou stranu však přiznávám, že uvedené hodnocení kompetencí Evropského parlamentu je značně subjektivní. Např. Arend Lijphart mluví o evropské dimenzi politického soupeření již v roce 1999 v rámci tematické dimenze zahraniční politiky (viz Lijphart 1999: 85).

Teoretický rámec: Ve stínu hlavní arény, nebo na evropské notě?

V úvodu studie jsem naznačil, že soubor determinant volební účasti na agregované úrovni lze odvozovat od odpovědi na otázku, jestli mají volby do EP jakožto volby druhého řádu⁴ spíše charakter národní, jak dovodili Reif a Schmitt (1980), anebo v souvislosti se změnami v posledních dekádách získaly povahu skutečně evropskou. V této sekci obě pozice představím detailněji. Začnu-li prvním přístupem, ten pojímá volby do EP tím způsobem, že jde o soutěž konanou ve stínu národní arény, a největší důraz klade na aspekty související s nízkou důležitostí těchto voleb ve srovnání s volbami prvořadými. Z hlediska participace na hlasování pak důležitost hlasování má vyplývat z postavení eurovoleb v rámci volebního cyklu národních parlamentních⁵ voleb (Franklin 2001; viz též Tufte 1975). Význam voleb do EP se tím pádem mění s načasováním prvořadých voleb.

Literatura postupně rozlišila tři typy efektů volebního cyklu (van der Eijk – Franklin 1996; Franklin 2001; Mattila 2003; Schakel – Dandoy 2014 aj.). Jejich společným jmenovatelem je, že vycházejí z kalkulace nákladů a užitku hlasování v eurovolbách (viz Downs 1957 či Blais 2000). Jde o (1) efekt souběžných voleb, (2) efekt prvořadého hlasování a (3) efekt voličské únavy. Efekt souběžných voleb předpokládá, že když jsou eurovolby konány ve stejném okamžiku jako jiný typ národních voleb (obvykle prvořadých), roste celkový objem politické moci, která bude v danou chvíli v sázce, a zároveň klesají *relativní* náklady na jedno volební rozhodnutí, neboť jedinou cestou do volební místnosti může občan zařídit dvě (popř. i více) rozhodnutí. Kalkulaci nákladů a užitku nicméně provádějí i politické strany a kandidáti, a tím pádem bývá při souběhu voleb patrná intenzivnější kampaň, což může mobilizovat k participaci další voliče. Mobilizační efekt může mít při souběhu voleb též podobu vyšší pozornosti médií, která o volebním klání častěji referují. Proto, pokud se volby do EP konají ve stejném okamžiku jako jiný typ voleb, měla by narůstat volební účast.

Na načasování v rámci národního volebního cyklu by ovšem mělo záležet i v situaci, kdy nedochází přímo k souběhu voleb. Tuto situaci reflektují další dva zmiňované efekty. Vliv prvořadého hlasování se dá pojímat tak, že participace občanů na volbách do EP by měla být vyšší, pokud budou tyto volby konány krátce před jinými volbami s vyšší důležitostí. Eurovolby v tomto případě slouží jako „barometr“ či „testovací volby“, v nichž se žádná ze soupeřících stran nechce ukázat jako slabá, a proto se snaží intenzivně přesvědčovat voliče o tom, že účast na hlasování a volba strany v danou chvíli má svůj smysl. Pokud tedy brzo po eurovolbách končí volební cyklus národních prvořadých voleb, měla by být volební účast vyšší než za stavu, kdy do řádného termínu těchto voleb zbývá mnoho měsíců, popř. i let.

4 Druhořadost evropských voleb považuji v tomto textu víceméně za danost, která vyplývá z rozsahu kompetencí Evropského parlamentu v porovnání s národním zákonodárným tělesem.

5 V režimech tendujících k prezidencialismu půjde o volby prezidentské.

Hypotéza, která uzavírá předchozí odstavec, má co dočinění rovněž se třetím navrhnutým efektem v rámci hodnocení důležitosti evropských voleb. Tím je efekt voličské únavy. Když se volby do EP konají krátce po prvořadých volbách, nemají politické strany příliš velkou snahu rozvíjet silnou volební kampaň, protože obvykle bývají finančně vyčerpány předchozí náročnou prací na soutěži s vyšším významem. Motivaci k aktivní participaci navíc ztrácejí také voliči, kteří teprve před nedávnem rozhodovali o důležitých záležitostech, a krátce poté, v době eurovoleb, jsou znovu žádáni, aby vyjádřili své preference s tím, že je mnohem méně v sázce.⁶

Kromě tří efektů volebního cyklu mohou být na národní povahu politické soutěže navázány také jiné faktory, jež mají potenciál ovlivnit účast ve volbách do EP. Ve světle klasické literatury by tyto národní determinanty bylo možné přiblížit protikladem struktury versus kultury (Almond – Powell 1966; Norris 2004: kap. 1). První skupina, strukturální proměnné, se dotýká objektivních znaků politického systému toho či onoho státu a jedinci nad nimi nemají plnou kontrolu. Přitom existují dvě větve strukturálních faktorů. Zaprvé, zákonem (popř. ústavou) stanovená pravidla, která se používají pro hlasování, a zadruhé, socioekonomický kontext území. Z legislativních pravidel, jež specifikují, jak bude soutěž probíhat, lze akcentovat primárně efekt volební povinnosti a efekt víkendového hlasování (Mattila 2003; Rose 2004; Schmitt 2005; Flickinger – Studlar 2007).⁷ Podobně jako efekty volebního cyklu, i tyto faktory vycházejí z racionální kalkulace zisků a nákladů hlasování. V zemích s povinností volit bývá absentování nezřídka postihováno určitou sankcí (typicky pokutou), která neúměrně zvyšuje náklady na politickou neangažovanost, a tím pádem se jeví jako „výhodnější“ jít odevzdat hlas. Co se týká možnosti volit o víkend, jeho působení na účast vychází z očekávání, že většina voličů během týdne pracuje (popř. studuje), a vyčlenění času na hlasování je pro ně mnohem obtížnější než během pracovních dnů. Konají-li se proto volby alespoň zčásti o víkend, mělo by to pozitivně ovlivnit míru volební participace.

Jak jsem už naznačil, do množiny strukturálních determinant národního charakteru se dají zařadit rovněž socioekonomické proměnné. Tento typ znaků podává informaci o stupni společenského pokroku, které území dosahuje v době konání voleb. Stupeň modernizace se váže mj. na dostupnost vzdělání, vyšší podíl pracovníků v nevýrobní sféře ekonomiky, dále k vyšším mzdám, ale také

6 Pro úplnost, efekt voličské únavy je běžně zmiňovaný i při hledání vysvětlení volební účasti u jiných typů voleb, než jsou volby do EP. Typicky bývá voličská únava zmiňována při hledání odpovědi, proč se Spojené státy a Švýcarsko potýkají s nízkou volební účastí v národních volbách (při porovnání s jinými západními demokraciemi). V případě obou států je poukazováno na to, že nízká míra participace je ovlivněna tím, že občané jsou žádáni o volbu hned několikrát do roka, a to v souvislosti s konáním velkého počtu různorodých voleb (USA), resp. referend (Švýcarsko; blíže např. Jackman – Miller 2004).

7 Některé dřívější studie pracovaly také s nastavením volebního systému, ale v důsledku unifikace zásad pro výběr poslanců EP (využití poměrných formulí) reflektování této proměnné víceméně ztratilo smysl (viz např. Rose 2004).

k objemu volného času, který mají lidé k dispozici pro své soukromé aktivity (Powell 1982; Norris 2002; Nový 2013). V této studii přitom postihují stupeň pokroku prostřednictvím hrubého domácího produktu na osobu (srov. Fauvelles-Aymar – Stegmaier 2008; Sinnott – Whelan 1992). Lze soudit, že v rozvinutých společnostech mají lidé agregátně víc zdrojů, které jim umožňují překonat bariéru, jež má svůj základ v nenulových nákladech politické participace. Ve vyspělejších státech by se tudíž dala očekávat vyšší míra volební účasti.

Faktory politické kultury jsou oproti „tvrdým“ strukturálním proměnným zaměřeny na subjektivní orientace lidí vůči politickým objektům. Přestože se může zdát, že těžiště tohoto subtypu vysvětlení se nachází na individuální úrovni, politická kultura je konceptem, který bývá nezřídka v centru zájmu i v rámci makro-úrovně výzkumu (Almond – Verba 1963). Každá společnost se přitom vyznačuje poněkud jiným typem politické kultury, přičemž za tři hlavní typy kultury se dají považovat: (1) parochiální kultura, (2) subjektivní kultura a (3) participační kultura (ibid.: 16–20; Newton – van Deth 2010: 175–177). Parochiální politická kultura se vyznačuje nízkou mírou pozornosti k politice a slabým stupněm zapojení občanů. Naproti tomu v subjektivní kultuře se jedinci zajímají o veřejné záležitosti, nicméně jejich stupeň participace zůstává slabý. Konečně pro participační politickou kulturu bývá příznačné, že lidé přikládají politice velkou důležitost a k tomu mají tendenci aktivně se podílet na rozhodování.

Tato studie analyzuje národní politickou kulturu a její vliv na participaci ve volbách do EP pomocí sady tří indikátorů: stupně zájmu lidí o politiku, podílu osob identifikovaných s některou z politických stran, které působí v národní stranicko-politické soustavě, a zatížením dědictvím komunismu (srov. Mattila 2003; Flickinger – Studlar 2007; Studlar et al. 2003; Weber 2011). První dvě proměnné se týkají politických postojů, které na individuální úrovni patří k nejsilnějším prediktorům volební účasti (Campbell et al. 1960; Oppenhuis 1995; Nový 2012 aj.), a podávají informaci o tom, do jaké míry je společnost politizovaná. Co se týká efektu postkomunismu, ten odkazuje na specifickou zkušenost jedinců v nedemokratickém režimu, která se projevuje zejména podvyvinutostí norem demokratické participace a nestabilními stranickými systémy, resp. nestabilními vazbami občanů a politických stran (Schmitt 2005; van den Brug – van der Eijk 2007; dále viz Pop-Eleches et al. 2011; Rose 2009).

Doposud rozebírané faktory se týkaly v prvé řadě jednotlivých prvků národních politických systémů a naopak opomíjely skutečnost, že volby do EP představují hlasování, které by přinejmenším zčásti mělo mít i evropský ráz. Evropský parlament má po řadě revizí smluv poměrně významné kompetence, a tak politická moc, o kterou se soupeří v eurovolbách, již nemůže být brána za v podstatě zanedbatelnou, jako tomu bylo v případě prvních voleb do EP v roce 1979 (viz Reif – Schmitt 1980). Např. Schmitt (2005: 653–654) upozorňuje, že po přijetí Maastrichtské a na ni navazujících smluv má zhruba polovina významné legislativy svůj původ v institucích Evropské unie, a díky širokému využití proce-

dury spolurozhodování povaha přijímaných právních předpisů v současné době již lépe odráží složení voleného tělesa, čili Evropského parlamentu. Eurovolby se tím pádem stávají plnohodnotnou politickou arénou, kde přestává jít o domácí témata a potrestání národní vlády, ale o konkrétní otázky nadnárodního charakteru, které podstatným způsobem zasahují do každodenního života občanů.

Zásadní posun v povaze voleb do EP a s ním související postupné zvyšování rezonance dimenze specifické arény (na úkor dimenze nízkého významu) ospravedlňuje využití alternativního přístupu k vysvětlení volební účasti v eurovolbách, který bere v úvahu „evropské“ proměnné (Mattila 2003; Studlar et al. 2003; Rose 2004; Flickinger – Studlar 2007; Hix – Marsh 2007; Hobolt – Spoon 2011). Zohledněním tohoto přístupu se rozšiřuje soubor doposud uvedených determinant volební účasti o několik dalších položek. V tomto textu jich doplňuji pět: délku členství v EU, přijetí eura, hostitelství evropských institucí, stupeň souhlasu s členstvím v EU mezi občany a konečně i podíl lidí pracujících v zemědělství.

Prvně jmenovaná délka členství státu v EU se promítá do osobních zkušeností, které mají jedinci s Unií (viz např. Rose 2004). Pokud je určitá země členem EU teprve krátce, může jistá část jejích občanů pojímat evropské volby jako něco cizorodého a nadbytečného. Naproti tomu osoby, které budou od útlého věku socializovány v prostředí, kde je evropské patro politiky chápáno jako samozřejmá součást víceúrovňového vládnutí, mají vyšší předpoklady k tomu, aby si vytvořily zvyk hlasovat v těchto volbách, stejně jako jsou zvyklé hlasovat v jiných volbách. Běžnou součástí socializačního procesu totiž bývá i přebírání sady demokratických norem.

Podstatu odvozenou z psychologie má také efekt přijetí společné evropské měny (Studlar et al. 2003). Když se lidé každodenně setkávají s evropskou měnou, dá se poměrně věrohodně očekávat, že se budou více považovat za evropské občany, neboť peníze nejsou jen symboly finančními, ale i společensko-historickými. V zemích, kde je národní měnou euro, by tak měla existovat vyšší míra identifikace s evropskou identitou, a z toho vyplývající vyšší náchylnost k hlasování v eurovolbách. Na bázi obdobných východisek lze vyjít i při předpokladu efektu hostitelství významných evropských institucí (Flickinger – Studlar 2007; Studlar et al. 2003). Jestliže občané žijí v prostředí těchto struktur, může se jim Evropská unie zdát jako mnohem méně vzdálená mocenská struktura než těm, kteří žijí opravdu daleko od sídel hlavních institucí. V zemích, kde mají své sídlo evropské instituce, by tím pádem měla být slabší percepce Unie jakožto byrokratického kolosu, který diktuje podmínky z tisíce kilometrů vzdálených metropolí, kde se často hovoří jinou řečí a tamní životní styl obyvatel se často zásadně odlišuje od toho, který je chápán jako normální. Navíc, pokud některá z institucí sídlí v určitém státě, je pravděpodobnější, že si jí budou všimnout i národní média, a tím budou voliči v těchto zemích získávat dodatečné podněty k angažovanosti.

Nezanedbatelnou roli pro míru participace ve volbách do EP by ovšem mohl hrát také postoj občanů k tomu, jestli považují členství v Unii za přínosné. Míra

souhlasu s názorem, že „členství v EU je dobrá věc“, by v sobě měla jistým způsobem zahrnovat racionální evaluaci⁸ občanů, kteří váží, jestli sami čerpají nějaký užitek z členství (např. ve formě Schengenského prostoru, pohybu pracovních sil apod.; např. Schmitt – Mannheim 1991; Mattila 2003; Schmitt 2005; Górecki 2013). Pokud jedinec vidí členství státu v Unii v pozitivním duchu, dá se počítat s tím, že bude spíše ochoten přistoupit na evropskou formu politického soupeření, a tedy hlasovat v eurovolbách. Takto vymezený individuální vztah se pak může na agregované úrovni promítnout tak, že podíl osob s kladným názorem na členství v EU bude pozitivně korelovat s vyšší volební účastí.

Racionální aspekty lze najít také u poslední zde diskutované „evropské“ proměnné, kterou je podíl pracovní síly v zemědělství (viz (Studlar et al. 2003; Flickinger – Studlar 2007). Společná zemědělská politika (SZP) se od šedesátých let stává jednou z hlavních politik EU, a toto zaměření Unie s sebou nese nemalé rozpočtové výdaje.⁹ Ze SZP přitom profitují především země, kde zemědělství představuje významnou součást národní ekonomiky. Šlo by proto soudit, že občané v zemích s vysokým podílem pracovní síly v zemědělství budou spíše náchylní k účasti ve volbách do EP, neboť sázky, které jsou předmětem volební soutěže, chápou jako vysoké v porovnání s občany států, kterých se přerozdělování v rámci SZP příliš netýká.

Data a metody

Empirická analýza, kterou hodlám prezentovat v následujících odstavcích, je založena na práci s datovým souborem obsahujícím výsledky 83 voleb do EP v členských státech Unie v období let 2004 až 2014 včetně. Půjde tedy o analýzu na makro-úrovni, jejímž cílem je vysvětlit varianci ve volební účasti napříč volbami v jednotlivých členských zemích. Jak už bylo naznačeno výše, období od roku 2004 bylo zvoleno ve vazbě na to, že právě ve zmiňovaném roce získala EU díky významnému rozšíření mnoho ze své současné podoby politicko-ekonomického uskupení, které tvoří 28 zemí (po roce 2004 přistoupily už jen tři státy: Bulharsko, Rumunsko a naposledy Chorvatsko). Zároveň je předmětné období charakteristické tím, že Evropský parlament v něm již disponuje velmi zásadním vlivem na tvorbu právních předpisů (viz Schmitt 2005), a tudíž nabírá na relevanci otázka, jestli lze eurovolby ještě stále považovat za *národní* volby druhého řádu, anebo začíná jít spíše o *evropské* volby druhého řádu. Tato otázka přitom strukturovala teoretickou část článku.

8 Politické postoje se skládají z několika kompetent (viz Almond – Verba 1963; Newton – van Deth 2010: 175). Evaluativní komponenta postoje je spojena s chladnokrevným hodnocením politického objektu, přičemž toto hodnocení vychází z určitých znalostí a zkušeností. Jejím protikladem je afektivní komponenta postoje, kterou lze chápat jako „srdeční záležitost“ (blíže Norris 2004). Převaha afektivní komponenty je typická např. pro stranickou identifikaci, tj. vjem loajality k některé z politických stran ve stranickém systému.

9 Dle aktuální brožury Evropské komise k zemědělství jde do Společné zemědělské politiky v současné době přibližně 40% rozpočtu EU (Evropská komise 2014).

Za závisle proměnnou budu považovat volební účast, která je vyjádřena jako podíl hlasujících na celkovém počtu oprávněných voličů, a údaj o ní je čerpán z oficiálních statistik Eurostatu (Eurostat 2014) a případně z údajů Institutu pro demokracii a volební asistenci (IDEA 2014). Za normálních okolností by vzhledem k povaze závisle proměnné mohla být pro zjištění efektů výše specifikované sady nezávisle proměnných použita klasická lineární regrese (např. Hendl 2012). Je však třeba zmínit, že datový soubor se vyznačuje hierarchickou strukturou, tj. že jednotlivá pozorování (volby) jsou zakotvena v jednotkách vyššího řádu (státy).¹⁰ Takto postavená úloha se dá řešit vícero způsoby (viz Mattila 2003; Hix – Marsh 2007; Flickinger – Studlar 2007; Franklin – Hobolt 2010; Nový 2013 aj.). Vzhledem k doporučením metodologických textů využiji postup panelově korigovaných standardních chyb (angl. zkr. PCSE; viz Beck – Katz 1995), avšak toliko v případě, že budu pracovat s celým souborem 83 voleb. Tuto podmínku dodávám, jelikož první část níže prezentované analýzy bude zpracovávat jen eurovolby v roce 2014 a zde přístup PCSE nemá smysl.

Tabulka 2: Deskriptivní statistiky

	Průměr	Sm. odch.	Min	Max
<i>Vysvětlovaná proměnná</i>				
Účast ve volbách do EP	44,98	19,05	13,05	91,35
<i>Vysvětlující proměnné</i>				
– Význam (volební cyklus)				
Čas do dalších voleb	1,94	1,24	0	4,41
Souběh voleb	0,04	0,19	0	1
– Ostatní národní proměnné				
Volební povinnost	0,14	0,35	0	1
Víkendové hlasování	0,89	0,31	0	1
Hrubý domácí produkt (ln)	9,96	0,42	8,78	11,13
Zájem o politiku (%)	42,58	12,99	20	70
Stranická identifikace (%)	46,4	13,62	14	78
Postkomunismus	0,39	0,49	0	1
– Evropské proměnné				
Délka členství v EU	22,49	21,4	0	62
Přijetí eura	0,55	0,5	0	1
Sídlo unijních institucí	0,14	0,35	0	1
Souhlas s členstvím (%)	50,87	13,39	23	80
Podíl lidí pracujících v zemědělství (%)	6,57	6,08	1	31

N = 83.

Zdroj: Eurostat (2014); IDEA (2014), Evropský parlament (2014), Eurobarometer (2014), European Social Survey (2014), World Bank (2014) a vlastní výpočty autora.

¹⁰ Jde tedy o tzv. TSCS data (*time-series cross-sectional data*).

Zbývá nastínit způsob operacionalizace sady vysvětlujících proměnných a zastavit se u deskriptivních statistik proměnných. Operacionalizaci nezávisle proměnných specifikuji v Příloze A. Deskriptivní statistiky závisle proměnné i všech nezávisle proměnných uvádím v Tabulce 2. Uvedená tabulka primárně poukazuje na vysokou variabilitu v míře participace na evropských volbách, která se v předmětném období pohybovala od 13,05 % (Slovensko 2014) až k 91,35 % (Lucembursko 2004). Jak vyplynulo z teoretické části, potenciál vysvětlit tuto variabilitu mají národní i evropské proměnné. U vysvětlujících faktorů je třeba akcentovat dvě skutečnosti: Zaprvé, volební cyklus a jeho tři efekty (viz výše) jsou měřeny skrze dvě proměnné, které nazývám čas do dalších voleb a souběh voleb (obdobně Mattila 2003). Zadruhé, před samotnou analýzou bylo třeba určit, jestli některé znaky, které mají sloužit k explanaci, nevyjadřují podobnou informaci, čili jestli se v datech nevyskytuje multikolinearita. Na základě analýzy korelační matice (není prezentována) byla tato vlastnost zjištěna, a to konkrétně u postkomunismu a přirozeného logaritmu hrubého domácího produktu (Pearsonovo $R = -0,72$). Analytický oddíl tak dále nepočítá s hrubým domácím produktem, neboť ten je *de facto* zahrnut skrze proměnnou postkomunismus.

Analýza a výsledky

Následující analýza se bude skládat ze tří částí: Zaprvé se prostřednictvím regresních modelů budu snažit vysvětlit variabilitu ve volební účasti pro volby do EP v roce 2014, a to s použitím sady výše představených nezávisle proměnných. S ohledem na velmi malý počet jednotek (28) následně v druhé části doplním analýzu o eurovolby od roku 2004, čímž se datový soubor rozšiřuje na zmíněných 83 jednotek. Jelikož tímto doplněním v datech zjevně vzniká hierarchická struktura (eurovolby v jednotlivých státech k sobě mají „blíž“ než ostatní volby), využívám v daném případě přístup panelově korigovaných standardních chyb. V poslední části tohoto oddílu využiji regresní rovnici jednoho z prezentovaných modelů k tomu, abych predikoval, jaká by mohla být volební účast, kdyby došlo ve čtyřech státech, jež se dlouhodobě potýkají s nezájmem voličů o výběr poslanců EP, k určitým změnám v institucionálním nastavení a popř. i ke změnám v postojích lidí ke členství v EU.

Vysvětlující proměnné přidávám do regresního modelu postupně, a to s ohledem na jejich povahu v rámci teorie druhořadých voleb. Nejdříve jsou tím pádem zavedeny proměnné volebního cyklu, které jsou vzápětí doplněny o ostatní charakteristiky, jež se vztahují k národní politické aréně. V posledním kroku je pak model rozšířen i o prediktory, které reflektují evropskou povahu soutěže. Postupné přidávání nezávisle proměnných volím zejména proto, že tímto postupem lze sledovat změnu v přesnosti modelu (tj. jeho shodě s daty, resp. jeho schopnosti vysvětlit variabilitu ve volební účasti).

Níže prezentované modely 1 až 3 přináší evidenci o efektech sady vysvětlujících proměnných ve volbách do EP v roce 2014. Z hlediska počtu parametrů nejúspornější model (Model 1) poukazuje na to, že míra volební participace by se mohla poměrně zásadně odvíjet od efektu volebního cyklu, na což kromě signifikantních B koeficientů poukazuje i to, že model dokáže vysvětlit více než třetinu variance v závisle proměnné ($R^2 = 0,37$). Kladnou hodnotu B koeficientu pro proměnnou čas do dalších voleb ($BČAS = 4,97$) lze interpretovat tak, že čím více času zbývá do řádného termínu národních voleb prvního řádu, tím vyšší je volební účast ve volbách do EP. Toto zjištění přitom nekoresponduje s výše nastíněným očekáváním, že jak se blíží prvořadě volby, roste obecně zájem o hlasování i mobilizace k účasti (srov. Mattila 2003). Na druhou stranu, pokud jsou volby do EP konány souběžně s prvořadými volbami, je evidentní poměrně dramatický nárůst volební účasti ($BSOU = 58,65$).

Model 2 zavádí do analýzy další národní proměnné, které ale již nejsou spojeny s volebním cyklem. Jejich přidáním se podíl vysvětleného rozptylu zvyšuje na 70 %. Jako statisticky významné se nicméně jeví pouze dvě z doplněných národních proměnných, a to povinnost volit a zkušenost země s komunistickou nadvládou. Jejich efekt na volební účast z hlediska teorie není překvapivý. Z hodnot regresních koeficientů lze odečíst, že v zemích, kde je zavedena povinnost volit, bude v eurovolbách podstatně vyšší účast než v zemích bez této povinnosti ($BPOV = 14,69$). Zadruhé, postkomunistické státy budou vykazovat výrazně nižší volební účast než země bez zkušenosti s nadvládou komunistických stran ($BKOM = -13,24$). Co se týká zbývajících tří dodaných proměnných (víkendové hlasování, zájem o politiku a stranická identifikace), jejich efekt na volební účast se jeví jako pozitivní, avšak není dostatečně velký (vzhledem ke standardní chybě) na to, aby bylo vhodné jej šířeji popisovat.

Tabulka 3: Vysvětlení volební účasti – volby do EP 2014

	Model 1		Model 2		Model 3	
	B	SE	B	SE	B	SE
<i>Význam (volební cyklus)</i>						
Čas do dalších voleb	4,97**	-2,24	1,97	-2,04	2,17	-1,97
Souběh voleb	58,65***	-16,2	31,34**	-15,09	24,72	-14,93
<i>Ostatní národní proměnné</i>						
Volební povinnost			14,69*	-8,21	19,77**	-7,22
Víkendové hlasování			3,99	-8,09	10,6	-8,07
Zájem o politiku			0,02	-0,23	0,01	-0,23
Stranická identifikace			0,28	-0,24	0	-0,29
Postkomunismus			-13,24*	-6,88	-14,85*	-8,2
<i>Evropské proměnné</i>						
Délka členství v EU					0,1	-0,23

Přijetí eura					-1,43	-4,83
Sídlo unijních institucí					-11,68	-10,43
Souhlas s členstvím					0,68***	-0,2
Podíl lidí pracujících v zemědělství					-0,14	-0,48
Konstanta	30,99***	-5,62	24,19	-14,76	-2,11	-19,42
R ²	0,37		0,7		0,84	

N = 28.

Vysvětlivky: B označuje nestandardizované regresní koeficienty, SE standardní chyby. * $p \leq 0,10$, ** $p \leq 0,05$, *** $p \leq 0,01$.

Zdroj: Eurostat (2014); IDEA (2014), Evropský parlament (2014), Eurobarometer (2014), European Social Survey (2014), World Bank (2014) a vlastní výpočty autora.

Také přidání evropských proměnných, které je demonstrováno skrze Model 3, přináší určité zlepšení přesnosti modelu ($R^2 = 0,84$). Jako velmi silný se jeví zejména efekt toho, do jaké míry společnost schvaluje členství v EU. V zemích, kde vysoký podíl občanů chápe členství jako dobrou věc, je volební účast významně vyšší než tam, kde pozitivně hodnotí členství v EU nižší podíl občanů ($BČLE = 0,68$). Když vezmu v úvahu zbývající evropské faktory, je třeba zmínit, že jejich efekt není signifikantní. Teoretickým předpokladům by přitom snad odpovídal pozitivní efekt délky členství na volební účast; zbylé koeficienty (u přijetí eura, hostitelství evropských institucí a podílu agrární populace) by spíš hovořily proti argumentům, které jsem načrtnul při obecné diskusi vlivu daných proměnných. Pro úplnost, statisticky významné efekty proměnných z Modelů 1 až 3 jsem zobrazil také graficky v dvourozměrné soustavě souřadnic. Grafy s tímto obsahem lze najít v Příloze 2.

Za jistý problém první části empirické analýzy by šlo považovat nízký počet případů vzhledem k počtu zahrnutých proměnných. Proto jsem analyzovanou datovou matici obohatil o případy za dvoje předcházející eurovolby, které proběhly v převážné většině členských zemí v roce 2004 a následně v roce 2009.¹¹ Tabulka 4, která představuje výstupy takto rozšířené analýzy, opět obsahuje tři modely. Model 4 poukazuje na nezanedbatelnou schopnost volebního cyklu vysvětlit proměnlivou volební účast. Model vysvětluje více než 30 % variance v závisle proměnné a efekty obou zahrnutých prediktorů, času do následujících voleb a souběhu voleb, jsou signifikantní. Pozitivní B koeficienty přinášejí evidenci o tom, že volební účast má tendenci být vyšší, pokud existuje delší časový interval k národním volbám prvního řádu ($BČAS = 4,91$), anebo pokud se eurovolby konají souběžně s volbami prvního řádu ($BSOU = 57,23$). Stejně

¹¹ Výjimkou jsou Bulharsko, Rumunsko a Chorvatsko. S ohledem na pozdější vstup do EU se v prvních dvou státech volby nekonaly v roce 2004, ale v roce 2007. Co se týká Chorvatska, eurovolby se zde poprvé konaly až v roce 2013. O rok později volili Chorvaté do EP znovu.

jako u modelů, které jsem prezentoval výše v Tabulce 3, tak analýza zcela nekoresponduje s jedním ze vstupních předpokladů o tom, že čím méně času do prvořadých voleb, tím vyšší šance na vysokou volební účast.

Tabulka 4: Vysvětlení volební účasti – volby do EP 2004 až 2014 (PCSE)

	Model 4		Model 5		Model 6	
	B	PCSE	B	PCSE	B	PCSE
<i>Význam (volební cyklus)</i>						
Čas do dalších voleb	4,91***	-1,68	1,52*	-0,8	1,85*	-0,96
Souběh voleb	57,23***	-18,41	25,92**	-11,65	19,69**	-9,26
<i>Ostatní národní proměnné</i>						
Volební povinnost			18,47***	-3,91	19,72***	-2,2
Víkendové hlasování			3,30***	-0,91	7,21***	-2,05
Zájem o politiku			0,06	-0,06	0,04	-0,06
Stranická identifikace			0,17*	-0,1	0,09	-0,15
Postkomunismus			-14,61***	-1,59	-15,40***	-2,55
<i>Evropské proměnné</i>						
Délka členství v EU					0,07	-0,05
Přijetí eura					-5,75***	-2,18
Sídlo unijních institucí					-0,39	-2,99
Souhlas s členstvím					0,26*	-0,13
Podíl lidí pracujících v zemědělství					-0,25	-0,22
Konstanta	33,36***	-3,81	30,50***	-5,33	21,76***	-7,17
R ²	0,31		0,66		0,7	

N = 83.

Vysvětlivky: B označuje nestandardizované regresní koeficienty, PCSE panelově korigované standardní chyby.
* $p \leq 0,10$, ** $p \leq 0,05$, *** $p \leq 0,01$.

Zdroj: Eurostat (2014); IDEA (2014), Evropský parlament (2014), Eurobarometer (2014), European Social Survey (2014), World Bank (2014) a vlastní výpočty autora.

Určitá podobnost s první částí analýzy se dá spatřovat rovněž v tom, že dodání zbylých faktorů s vazbou na národní politickou arénu výrazně zvýší podíl vysvětlené variance závisle proměnné (R^2 se posunuje z 31 na 66 %). Zatímco v první části však byl detekován jen signifikantní efekt volební povinnosti a postkomunismu, Tabulka 4 kromě nich nabízí k interpretaci také statisticky významné efekty víkendového hlasování a podílu jedinců identifikovaných s politickou stranou. Efekty volební povinnosti a postkomunismu fungují stále stejně: Volební povinnost podstatně zvyšuje míru participace na volbách do EP (BPOV = 18,47), zatímco postkomunismus ji zásadním způsobem snižuje (BKOM = -14,61). Pokud jde o efekt víkendového hlasování (BVIK = 3,30),

zdá se, že umožnění hlasovat v nepracovní den může přispívat k vyšší účasti. Pozitivní efekt byl zjištěn také u podílu osob se stranickou identifikací ($BSTR = 0,17$), což nabádá k tomu tvrdit, že v politických jednotkách, kde vyšší podíl voličů vykazuje afektivní vazbu ke straně, by měla zároveň být vyšší míra participace na eurovolbách.¹²

V Modelu 6 jsou začleněny kromě národních proměnných i ty, které se odvíjejí od evropské dimenze volební soutěže. Jak je vidno, doplnění pětice euro-faktorů už model zpřesňuje jen velmi mírně (zvýšení R^2 z 0,66 na 0,70). Přesto ale dvě z nově přidaných proměnných podstatně ovlivňují volební účast. Zprvce se jedná o přijetí eura, přičemž negativní koeficient ($BEUR = -5,75$) přináší závěr, že země tzv. eurozóny by měly být charakteristické nižší volební účastí než země, kde národní měnou není euro, což neodpovídá předpokladům stanoveným v teoretické části. Zadruhé jde o efekt souhlasu s členstvím, který naopak koresponduje s tím, co bylo zmiňováno při obecné diskusi determinant volební participace ($BČLE = 0,26$). Mělo by tím pádem platit, že v zemích, kde vyšší podíl občanů považuje členství v EU za dobrou věc, je vyšší volební účast.

Díky modelování jsou nyní k dispozici odhady parametrů regresní funkce. Pokud např. vezmu v úvahu Model 6, který vysvětlil 70 % variance v závisle proměnné, vypadá regresní funkce následovně:

$$\text{VOLEBNÍ ÚČAST} = 21,76 + 1,85 \text{ ČAS} + 19,69 \text{ SOUBĚH} + 19,72 \text{ POVINNOST} + 7,21 \text{ VÍKEND} + 0,04 \text{ ZÁJEM} + 0,09 \text{ STRANICKÁ IDENTIFIKACE} - 15,40 \text{ POSTKOMUNISMUS} + 0,07 \text{ DÉLKA ČLENSTVÍ} - 5,75 \text{ €} - 0,39 \text{ SÍDLO INSTITUCÍ} + 0,26 \text{ SOUHLAS S ČLENSTVÍM} - 0,25 \text{ PODÍL AGRÁRNÍ POPULACE} + e$$

Se znalostí uvedené rovnice lze vytvářet různorodé hypotetické scénáře, které ukazují, co by se stalo s volební účastí, kdyby došlo ke změně hodnot některých proměnných.¹³ Domnívám se, že při podobné kontrafaktuální analýze je primárně vhodné zaměřit se na země, které vykazují v delším časovém horizontu velmi nízkou úroveň účasti ve volbách do EP. Z hlediska průměru v období 2004–2014 jsou na posledních místech pomyslného žebříčku Slovensko (16,70 %), Chorvatsko (23,04 %), Polsko (23,08 %) a Česká republika (24,90 %). Nyní si představme, že by všechny jmenované země zavedly dvě základní institucionální opatření, která – jak se ukázalo – silně napomáhají vyšší volební účasti, souběh s prvořadými volbami a volební povinnost. Po dosažení nových hodnot proměnných do výše uvedené rovnice lze tvrdit, že volební účast na Slovensku

12 Jen pro doplnění: Z daného koeficientu u podílu stranicky identifikovaných rozhodně nelze dovozovat, že stranicky identifikovaní mají vyšší pravděpodobnost hlasovat v eurovolbách. Taková interpretace by byla klasickým příkladem ekologické chyby (Robinson 1950).

13 Je ovšem dál třeba být si vědomi omezení v tom smyslu, že uvedená regresní rovnice vysvětluje pouze 70 % variance ve volební účasti. Predikce tak rozhodně nebudou přesné (nepřesnost je v rovnici zaznamenána ve formě reziduálního členu e).

by v roce 2014 dosahovala zhruba 65 % namísto skutečných 13 % a nárůst míry participace nad 60% hranici by šel velmi pravděpodobně vysledovat i ve třech zbývajících zemích (viz Tabulku 5). Pokud by navíc došlo k proměně názoru uvedených společností na to, zdali se členství v EU dá považovat za dobrou věc, a dané země by začaly vykazovat stejnou míru souhlasu s členstvím jako např. v Lucembursku (71 %),¹⁴ žádná z nich by dle modelování neměla volební účast nižší než 70 %.

Tabulka 5: Predikce účasti ve volbách do EP 2014 pro čtyři státy

	Slovensko	Chorvatsko	Polsko	Česká republika
Skutečná účast ve volbách do EP 2014	13,05	25,24	23,83	18,2
Modelem predikovaná účast ve volbách do EP 2014	29,2	29,53	31,37	31,77
Účast pro volby 2014 predikovaná modelem, pokud by byl souběh voleb a povinnost hlasovat	65,29	65,72	68,24	64,84
Účast pro volby 2014 predikovaná modelem, pokud by kromě souběhu voleb a povinnosti hlasovat byl souhlas s členstvím stejný jako v Lucembursku (v r. 2014 71 %)	70,75	72,22	72,92	75,24

Zdroj: Autor.

Pozn.: Všechny predikované hodnoty vycházejí z Modelu 6 (viz Tab. 4 výše).

Závěr

Evropská unie se dlouhodobě potýká s problémem demokratického deficitu. Ten se běžně chápe jako propast mezi vrchnostenskými kompetencemi přenesenými na evropskou úroveň a možností jejich kontroly občany skrze volby (Williams 1991; Franklin – Hobolt 2010; Franklin 2001 aj.). Tím, že volby do EP ani v současné době, po zásadní revizi rozhodovacích procedur, nemají přílišný vliv na složení evropské „vlády“ (v tomto kontextu rozuměj Komise), není velkým překvapením, že ochota občanů projevovat své preference bude v eurovolbách nižší než v těch, kde se demokratický deficit projevuje v méně zřetelných obrysech. Volby do EP jsou zároveň považovány za volby druhého řádu, kde se soupeří o relativně menší objem politické moci. Jednoduše řečeno, eurovolby nejsou

¹⁴ Hodnota souhlasu s členstvím 71% v Lucembursku je maximální hodnotou proměnné pro rok 2014.

natolik významné, aby oslovily takový podíl voličů, jaký je běžný pro hlasování spojená s národní politickou arénou (např. Reif – Schmitt 1980).

V některých zemích ovšem propast mezi mírou participace na prvořadých a evropských volbách není natolik zásadní jako v jiných. I samotná účast ve volbách do EP je napříč státy značně proměnlivá. V této studii jsem předpokládal, že za proměnlivostí volební účasti mohou stát nejen faktory, které jsou odvozeny od národní volební arény, ale také ty, které náležejí k evropské dimenzi těchto voleb. Tyto dvě skupiny příčin, které mají potenciál přinášet nízkou účast, přitom nacházejí svůj základ již v práci Reifa a Schmitta (1980), kteří přišli s dimenzí nízkého významu voleb do EP, ale jedním dechem připomínali, že výsledky těchto voleb se odvíjejí také od dimenze specifické arény. Tento dualismus přinesl motivaci zjistit, jestli je účast ve volbách do EP spíše závislá na národních, anebo evropských faktorech.

Analytická část ukázala, že větší důležitost pro vysvětlení volební účasti zřejmě budou mít i v současnosti, kdy byly Evropskému parlamentu přiznány značné kompetence, národní proměnné. Míra participace na hlasování se tak primárně odvíjí od načasování voleb v rámci volebního cyklu prvořadých voleb, stanovení povinnosti hlasovat, ale také od efektu postkomunismu. Z pohledu volební účasti se proto dá tvrdit, že eurovolby dál zůstávají spíše *národními* volbami druhého řádu, třebaže jsem prokázal, že na evropských faktorech, zejména v podobě stupně souhlasu občanů s členstvím v EU, taktéž do určité míry záleží. Na druhou stranu, část variance v závisle proměnné zůstala nevysvětlena, a proto není v tomto ohledu adekvátní přinášet zcela kategorické závěry.

Na otázku „proč tak málo?“, která vyvěrá z mimořádně nízkých hodnot účasti v některých zemích v posledních volbách do EP, ani na konci článku nelze reagovat zcela vyčerpávající odpovědí. Každopádně v situaci, kdy jsou eurovolby vhodně načasovány v rámci volebního cyklu prvořadých voleb, je zavedena povinnost hlasovat a/nebo ve velké míře schvalují členství v EU, by problém velmi nízké účasti měl být téměř jistě eliminován. K tomu lze nicméně dodat, že jen některé z uvedených vlastností (volební cyklus, povinnost hlasovat) lze v rychlém sledu „přenastavit“ tak, aby došlo ke generování vyšší míry volební participace. U dalších významných proměnných může trvat desítky let, než dojde k takové proměně, která bude mít za následek vyšší politickou angažovanost.

Literatura

Almond, Gabriel A. a Verba, Sidney (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park: Sage Publications.

Almond, Gabriel A. a Powell, G. Bingham (1966). *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston: Little, Brown and Company.

- Beck, Nathaniel a Katz, Jonathan N. (1995): What to do (and not to do) with time-series cross-section data. *American Political Science Review* 89, 634–647.
- Blais, André (2000). *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Campbell, Angus (1960): Surge and Decline: A Study of Electoral Change. *Public Opinion Quarterly* 24 (3): 397–418.
- Campbell, Angus, Converse Philip E., Miller, Warren E. a Stokes, Donald E. (1960): *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons.
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Eurobarometer (2014): *Public Opinion*. [online]. [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
- European Social Survey. (2014): *Data and Documentation*. [online]. [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/>
- Eurostat (2014): *Voter turnout in national and EU parliamentary elections*. [online]. [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSDGO310
- Evropská komise (2014): *Politiky Evropské unie: Zemědělství* [online]. [cit. 2014-10-03]. Úřad pro publikace Evropské unie. Dostupné z: http://europa.eu/pol/agr/index_cs.htm
- Evropský parlament (2014): *Volby do EP 2014*. [online]. [cit. 2014-10-03]. Dostupné z: http://www.evropsky-parlament.cz/cs/novinky_a_udalosti/volby2.html
- Fauvelle-Aymar, Christine a Stegmaier, Mary (2008): Economic and political effects on European Parliamentary electoral turnout in post-communist Europe. *Electoral Studies* 27 (4): 661–672.
- Flickinger Richard S. a Studlar, Donley T. (2007): One Europe, Many Electorates? Models of Turnout in European Parliament Elections After 2004. *Comparative Political Studies* 40 (4): 383–404.
- Franklin, Mark N. (2001): How Structural Factors Cause Turnout Variations at European Parliament Elections. *European Union Politics* 2 (3): 309–328.
- Franklin, Mark N. a Hobolt, Sara H. (2011): The legacy of lethargy: How elections to the European Parliament depress Turnout. *Electoral Studies* 30 (1): 67–76.
- Górecki, Maciej A. (2013). Electoral context, habit-formation and voter turnout: A new analysis. *Electoral Studies* 32 (1): 140–152.
- Hendl, Jan (2012): *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Hix, Simon a Marsh, Michael (2007): Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections. *The Journal of Politics* 69 (2): 495–510.
- Hobolt, Sara, B.A. Spoon, Jae-Jae (2011): Motivating the European voter: Parties, issues and campaigns in European Parliament elections. *European Journal of Political Research* 51 (6): 701–727.
- IDEA – International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2014): *Voter Turnout Website*. [online]. [cit. 2014-10-03]. Dostupné z <http://www.idea.int/vt/>

- Jackman, Robert W. a Miller, Ross A. (2004): *Before Norms: Institutions and Civic Culture*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Heaven/London: Yale University Press.
- Marsh, Michael (1997): Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections. *British Journal of Political Science* 28 (4): 591–607.
- Mattila, Mikko (2003): Why bother? Determinants of turnout in the European elections. *Electoral Studies* 22 (3): 449–468.
- Newton, Kenneth a van Deth, Jan W. (2010): *Foundations of Comparative Politics. Democracies of the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, Pippa (2002): *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press,
- Norris, Pippa (2004): *Electoral engineering: voting rules and political behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oppenhuis, Erik (1995): *Voting Behaviour in Europe*. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.
- Nový, Michal (2012): Proč lidé nechodí k volbám? Několik poznámek k profile nevoliče v post-komunistické Evropě. *Politologický časopis* 19 (4): 359–380.
- Nový, Michal (2013): Volební účast a její determinanty ve starých a nových demokraciích Evropy. *Sociológia* 45 (2): 195–228.
- Pop-Eleches, Grigore a Tucker, Joshua (2011): Communism's shadow: Postcommunist legacies, values, and behavior. *Comparative Politics* 43 (4): 379–408.
- Powell, G. Bingham (1982): *Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence*. Cambridge: Harvard University Press,
- Reif, Karlheinz (1984): National electoral cycles and European elections 1979 and 1984. *Electoral Studies* 3 (3): 244–255.
- Reif, Karlheinz a Schmitt, Hermann (1980): Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research* 8 (1): 3–44.
- Robinson, William S. (1950): Ecological Correlations and the Behavior of Individuals. *American Sociological Review* 15 (3): 351–357.
- Rose, Richard (2004): *Europe Expands, Turnout Falls: The Significance of the 2004 European Parliament Election*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Rose, Richard (2009): *Understanding post-communist transformation: a bottom up approach*. New York: Routledge.
- Schakel, Arjan H. a Dandoy, Régis (2014): Electoral Cycles and Turnout in Multilevel Electoral Systems. *West European Politics* 37 (3): 605–623.
- Schmitt, Hermann (2005): The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order? *West European Politics* 28 (3): 650–679.

- Schmitt, Hermann a Mannheimer, Renato (1991): About Voting and Non-Voting in the European Elections of June 1989. *European Journal of Political Research* 19 (1): 31–54.
- Sinnott, Richard a Whelan, Brendan J. (1992): Turnout in Second Order Elections: The Case of EP Elections in Dublin 1984 and 1989. *The Economic and Social Review* 23 (2): 147–166.
- Studlar, Donley T., Flickinger, Richard S. a Bennett, Stephen E. (2003): "Turnout in European elections: Towards a European-centred model." In: Rallings, Collin, Scully, Roger, Tonge, Jonathan a Webb, Paul (eds.). *British Elections and Parties Review*, vol. 13. Frank Cass Publishers, 150–161.
- Tufte, Edward R. (1975): Determinants of the Outcomes of Midterm Congressional Elections. *American Political Science Review* 69 (3): 812–826.
- Van der Eijk, Cees a Franklin, Mark (eds). (1996): *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Van der Eijk, Cees a van der Brug, Wouter. (2007): „Introduction: Electoral politics in the European Union and the 2004 enlargement." In: *European Elections and Domestic Politics: Lessons from the Past and Scenarios for the Future*, University of Notre Dame, 1–12.
- Weber, Till (2011): Exit, Voice, and Cyclicity: A Micrologic of Midterm Effects in European Parliament Elections. *American Journal of Political Science* 55 (4): 906–921.
- Williams, Shirley (1991): Sovereignty and accountability in the European community. In: Keohane, Robert O. a Hoffmann, Stanley (eds.): *The New European Community: Decisionmaking and Institutional Change*. Westview Press, Boulder, CO., 155–176.
- World Bank (2014): *Employment in agriculture (% of total employment)*. [online]. [cit. 2014-10-03]. Dostupné z <http://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS/countries>

Michal Nový působí jako výzkumný pracovník Mezinárodního politologického ústavu Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. E-mail: 273880@mail.muni.cz.

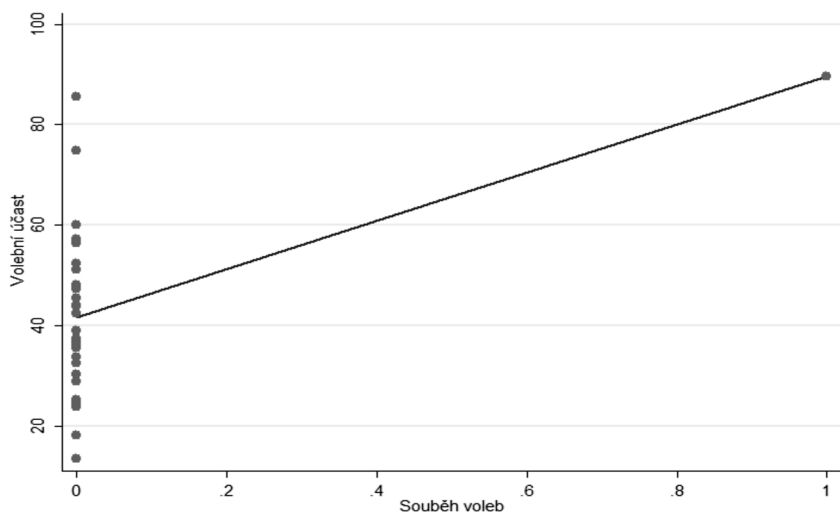
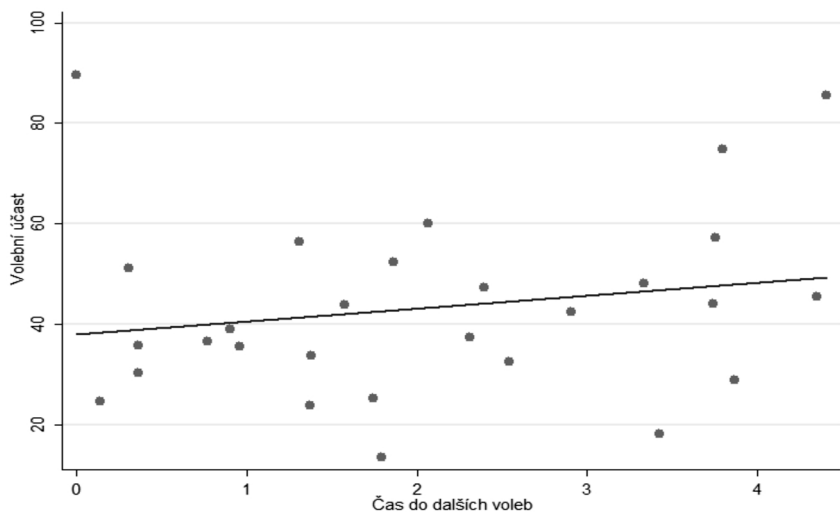
Přílohy

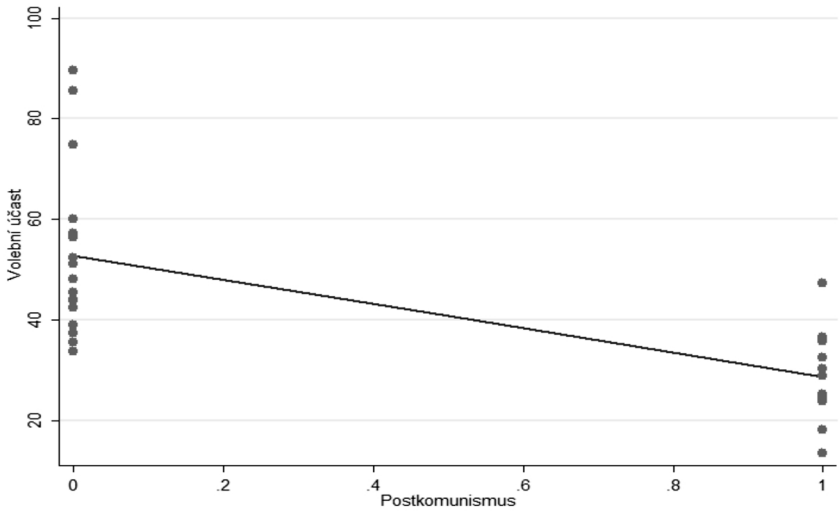
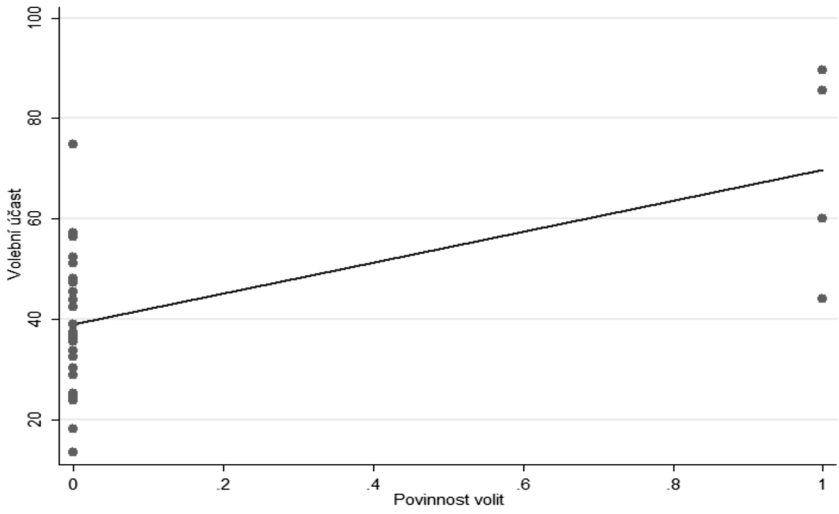
Příloha 1: Vysvětlující proměnné v analýze

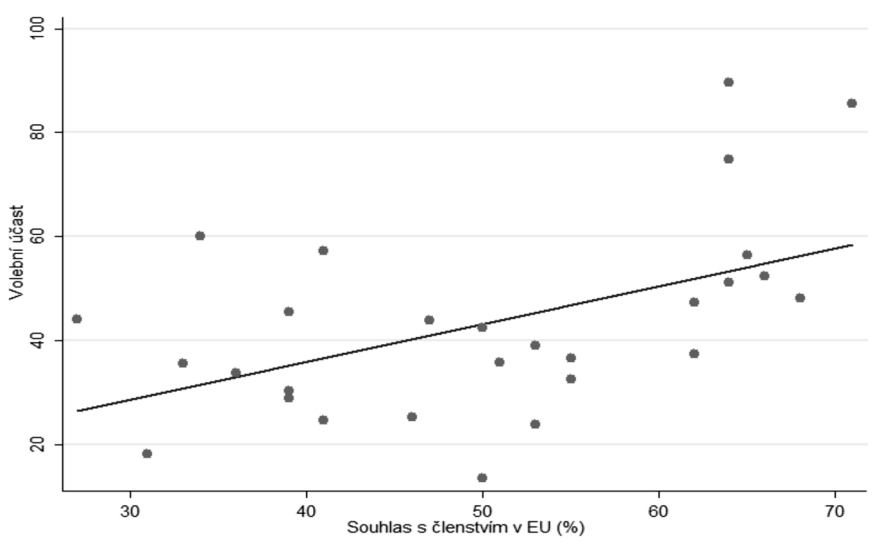
Proměnná	Operacionalizace a doplňující informace
Čas do dalších voleb	Proměnná, která měří tzv. efekt voličské únavy a zároveň tzv. volební efekt. Jde o čas zbývající od evropských voleb do nadcházejících národních (parlamentních, popř. prezidentských) voleb, kde je nejvíc moci v sázce. Určeno ve dnech, následně převedeno na roky (např. ve tvaru 1,245 roku). Pro případ evropských voleb 2014 byl vypočten očekávaný termín řádných voleb prvního řádu dle funkčního období národní politické instituce.
Souběh voleb	Dummy proměnná s hodnotou 1 při časové koincidenci s volbami prvního řádu
Volební povinnost	Dummy proměnná s hodnotou 1, pokud je v zemi zavedena volební povinnost
Víkendové hlasování	Dummy proměnná s hodnotou 1, pokud byly volby zčásti nebo úplně pořádány během víkendových dní
Hrubý domácí produkt	Přirozený logaritmus hodnoty hrubého domácího produktu na osobu kalkulovaného ve standardu kupní síly
Zájem o politiku	Procento lidí, kteří v dotazníkovém šetření uvedli, že se velmi nebo docela zajímají o politiku. Použita byla dotazníková šetření Eurobarometer a při nedostupnosti dat také European Social Survey
Stranická identifikace	Procento lidí, kteří v dotazníkovém šetření uvedli, že se cítí blízko k některé z politických stran. Použita byla dotazníková šetření Eurobarometer a při nedostupnosti dat také European Social Survey
Postkomunismus	Dummy proměnná s hodnotou 1, pokud země oplývá zkušeností s nadvládou komunistických stran
Délka členství v EU	Počet let do roku konání voleb, po nichž byla země členem EU
Přijetí eura	Dummy proměnná s hodnotou 1, pokud země v roce voleb používala jako národní měnu euro
Sídlo unijních institucí	Dummy proměnná s hodnotou 1, pokud se v zemi nacházela některá z klíčových evropských institucí (komise, parlament, soudní dvůr, centrální banka)
Souhlas s členstvím	Podíl osob, které v období předcházejícím volbám do EP reagovali na otázku „Obecně vzato, myslíte, že členství v EU je dobrá věc, špatná věc, anebo dobrá ani špatná věc?“ odpovědí „dobrá věc“. Čerpáno z šetření Eurobarometer
Podíl lidí pracujících v zemědělství	Podíl osob, který dle dat Světové banky pracoval v roce před rokem konáním voleb do EP v zemědělství

Zdroj: Eurostat (2014); IDEA (2014), Evropský parlament (2014), Eurobarometer (2014), European Social Survey (2014), World Bank (2014) a vlastní výpočty autora.

Příloha 2: Grafické zobrazení signifikantních efektů

Zdroj: Autor. Pozn.: Jde o efekty, které se ukázaly jako statisticky významné v Tabulce 3.

Nová výzva švédské stranické politice? Feministická strana a její voliči v evropských a národních volbách v roce 2014¹

PAVEL MAŠKARINEC

Abstract: *This article deals with the performance of the Feminist Initiative in the 2014 elections to European Parliament and Swedish Parliament (Riksdag). The method is based on an analysis of the spatial variability of electoral results and the time-space stability of voting patterns. The final part attempts to find underlying factors to explain spatial variations in parties' electoral results. The study analysed electoral results in 290 Swedish municipalities in order to account for geographical stability and variations in electoral support. The analysis showed that support for the Feminist Initiative in the European elections was mainly concentrated in the largest Swedish cities and their surrounds (with additional concentrations in several municipalities in the two northernmost counties and on the island of Gotland). Reduced voter support in the largest cities was, thus, one of the main reasons for the Feminist Initiative's failure in the national elections. The analysis found that the key underlying factors for spatial variations in the Feminist Initiative's electoral support were population (city size), level of education (the proportion of women with a higher education) and whether the age profile of women was somewhat younger. Regression analyses also confirmed that the decline in support in the largest city influenced the party's success.*

Keywords: *Sweden, Feminist Initiative, parliamentary elections, European parliament elections, electoral geography, electoral behavior*

Úvod

Volby do Evropského parlamentu, které se ve Švédsku uskutečnily 25. května 2014, přinesly dvě důležité události. Krajně pravicoví Švédští demokraté (*Sverigedemokraterna*, SD), kteří na národní úrovni poprvé uspěli v roce 2010, kdy získali zastoupení ve švédském parlamentu (*Riksdag*) (srov. Brunclík 2011,

¹ Tento text vznikl v rámci projektu *Voličské chování ve víceúrovňovém uspořádání* podpořeného z prostředků na institucionální výzkum Filozofické fakulty UJEP v Ústí nad Labem pro rok 2015.

Maškarinec 2011; Rydgren – Ruth 2011), zopakovali svůj úspěch (rovněž poprvé) i ve volbách do Evropského parlamentu (EP). Oproti národním volbám navýšili svůj zisk z 5,70 % na 9,67 % hlasů a jejich výsledek naznačil, že SD mají výraznou šanci etablovat se dlouhodobě na parlamentní úrovni, podobně jako radikálně populistické strany v dalších severských státech.² Druhou důležitou událostí evropských voleb byl úspěch Feministické strany (*Feministiskt initiativ*, FI), která obdržela 5,49 % hlasů a jeden mandát v EP. Samotný úspěch neparlamentní strany v evropských volbách není ve Švédsku od voleb do EP 2004 mimořádnou událostí.³ Co ale dělá z úspěchu FI zajímavé výzkumné téma, je fakt, že se v případě FI nejedná o typ politické strany běžně přítomný ve stranických systémech západoevropských zemí. Úspěch ženských (feministických) stran ve volbách na národní nebo nadnárodní je výjimečný i při pohledu na světovou či evropskou úroveň; jednu z mála výjimek v minulosti představoval islandský Svaz žen (*Samtök um kvennalista*, SK), který disponoval zastoupením v islandském parlamentu v letech 1983–1999 (srov. Dominelli – Jonsdottir 1988; Kopeček 2003: 127–129).

FI nicméně následně neuspěla ve volbách do Riksdagu, které se konaly necelých pět měsíců po evropských volbách, když nedokázala překonat 4% omezovací klauzuli, platnou pro oba typy voleb. Cílem tohoto textu tudíž je analýza voličského chování švédských voličů v národních a evropských volbách, jež by měla ukázat, jaké byly hlavní determinanty (ne)úspěchu FI v obou typech voleb, resp. to, zda se determinanty voličské podpory FI mezi prvo- a druhořadými volbami výrazněji lišily, a mohou tudíž přispět k vysvětlení neúspěchu FI v národních volbách. Součástí textu je rovněž analýza teritoriálního rozložení voličské podpory FI, spolu s analýzou vzájemných souvislostí mezi regionálním rozložením volebních výsledků a strukturálními charakteristikami švédských obcí a jejich obyvatel. Článek se soustřeďuje na hledání odpovědí na následující výzkumné otázky: a) jaká je velikost regionálních rozdílů ve volebních výsledcích FI; b) jaká je míra stability prostorových vzorců podpory FI; c) jaké je územní rozložení voličské základny FI; d) jaké jsou oblasti s nejvyšší intenzitou nárůstu podpory FI; e) jaké jsou determinanty volební podpory FI. Této analýze předchází stručné seznámení s vývojem ženského hnutí ve Švédsku, okolnostmi vedoucími k založení FI a pohled na programová východiska strany.

2 Ve volbách do Riksdagu, které se konaly 14. září 2014, získali SD 12,86% hlasů a stali se třetí nejsilnější švédskou stranou (srov. Brunclík 2014).

3 Ve volbách do EP 2004 získala 14,47% hlasů a 3 mandáty Červnová kandidátka (*Junilistan*, JL) (srov. Kaniok 2005). Volby do EP 2009 pak přinesly první úspěch evropským pirátským stranám, když švédská Pirátská strana (*Piratpartiet*, PP) obdržela 7,13% hlasů a 1 mandát (srov. Erlingsson – Persson 2011; Maškarinec 2014), a přestože švédští piráti v roce 2014 neuspěli, jejich místo v EP zaujali němečtí piráti – *Piratenpartei Deutschlands* (srov. Novotný 2014).

Metodologický a teoretický rámec výzkumu

Za základní úroveň výzkumu byla zvolena úroveň švédských obcí (*kommuner*), analyzováno bude celkem 290 jednotek, tj. současný počet obcí (od 1. 1. 2003).⁴ Z hlediska administrativního členění Švédska je jedinou samosprávnou úrovní mezi státem a obcemi 21 švédských krajů. Důvod, proč v textu pracujeme s obecní úrovní, vychází ze skutečnosti, že výzkum volebního chování, pracující s daty agregovanými na krajskou úroveň, nabízí do určité míry zkreslený pohled na realitu. V rámci krajů můžeme předpokládat existenci oblastí s výrazně se lišící územní podporou jednotlivých subjektů, které by měla odhalit právě analýza vedená z úrovně jednotlivých obcí. Ve švédském případě současně nízký počet krajů omezuje využití kvantitativních metod a tento problém neřeší ani práce s volebními obvody, jichž je 29 (od roku 1998).⁵

Základní metodou výzkumu, kterou v následujícím textu používáme, je srovnání volebních map na úrovni 290 švédských obcí ve volbách do EP a Riksdagu v letech 2006 až 2014. Srovnání volebních map by mělo nastítnit, jak se FI dařilo z teritoriálního hlediska navazovat na (ne)úspěchy v předchozích volbách; míra podpory FI ve švédských obcích bude zobrazena pomocí kvintilů. Základní srovnání map volební podpory bude doplněno mapami, které se pokusí zodpovědět otázku, kde se nacházejí oblasti s nejvyšší intenzitou nárůstu/poklesu podpory FI mezi volbami. V tomto případě budou využity dva indexy: *index volební účasti* (IVU) a *index úspěšnosti* (IU), tedy ukazatele vycházející ze schémat, jejichž základem je vztahování volebních zisků k předchozím volebním soutěžím. Index volební účasti ukazuje, kolik voličů z celkového možného počtu se k volbám dostavilo ve srovnání s předchozími volbami, vyjádřeno jako počet voličů ve volbách do Riksdagu 2014 vůči počtu voličů v předcházejících volbách do EP 2014. Index úspěšnosti pak vyjadřuje schopnost kandidátní listiny opakovaně oslovovat voliče. Stejně jako v předešlém případě index získáme tak, že vydělíme počet hlasů odevzdaný kandidátní listině FI ve volbách do Riksdagu 2014 počtem hlasů v předcházejících volbách do EP 2014.⁶ Index zobrazuje možné limity a rezervy volební podpory, vycházející z nominálního počtu odevzdaných

4 Z hlediska sídelní struktury je Švédsko charakteristické menším počtem obcí a jejich vyšší průměrnou velikostí. K 1. 11. 2013 byl průměrný počet obyvatel švédských obcí 33 219, nejmenší obcí byl Bjurholm s 2431 obyvateli a největší obcí hlavní město Stockholm s 896 439 obyvateli. Počet obcí s více než 100 000 obyvateli dosáhl čtrnácti. Do kategorie 100 000–199 999 obyvatel se řadí deset obcí, kategorie 200 000–499 999 obyvatel zahrnuje dvě obce (Malmö s 312 089 a Uppsalu s 205 015 obyvateli) a více než 500 000 obyvatel má Göteborg (532 857) a Stockholm. Celkově ve čtrnácti velkoměstech žije 3 216 531 (33,39%) z 9 633 589 švédských obyvatel (Statistiska centralbyrån [http://www.scb.se/]).

5 Vymezení volebních obvodů se částečně rozchází s krajským členěním. Stockholmský kraj je při volbách do Riksdagu rozdělen do dvou volebních obvodů a kraje Skåne a Västra Götaland do čtyř, resp. pěti obvodů.

6 Index úspěšnosti byl původně konstruován jako podíl absolutního počtu hlasů v druhořadých volbách vůči počtu hlasů ve volbách prvořadých. V našem případě je tudíž, s ohledem na termín obou sledovaných voleb, index konstruován opačně.

hlasů. Vztažením k předešlým volbám index umožňuje sledovat schopnost stran opakovaně mobilizovat vlastní voliče (viz Eibl et al. 2009: 10–11).

Mimo srovnání volebních map nás zajímá rovněž velikost regionálních rozdílů volebních výsledků a stabilita prostorových vzorců podpory FI. Pro zjištění územní variability volebních zisků budou vypočteny hodnoty variačního koeficientu, který bude vyjádřen v procentech ($V_k = \text{směrodatná odchylka} / \text{průměr} * 100\%$).⁷ Stabilita prostorových vzorců voličské podpory FI mezi dvojicemi po sobě jdoucích voleb i v celém sledovaném období bude měřena Pearsonovým korelačním koeficientem.⁸

Pokus o vysvětlení rozdílů ve volebních výsledcích v jednotlivých obcích bude proveden pomocí lineární regrese (detailněji viz níže). Závisle proměnné zastupují volební výsledky FI ve volbách do EP a Riksdagu 2014, nezávisle proměnné pak strukturální znaky konkrétních obcí a vybrané charakteristiky složení jejich obyvatel. Proměnné pocházejí z šesti zdrojů: Volebního úřadu (*Valmyndigheten*), Statistického úřadu (*Statistiska centralbyrån*, SCB), Úřadu práce (*Arbetsförmedlingen*), Národní rady pro prevenci kriminality (*Brottsförebyggande rådet*, Brå), Agentury veřejného zdraví (*Folkhälsomyndigheten*) a Národní rady zdravotnictví a sociální péče (*Socialstyrelsen*). Volba nezávisle proměnných se na jedné straně snaží zahrnout co nejširší spektrum dat popisujících rozdíly mezi obcemi (při vědomí skutečnosti, že na této úrovni agregace je dostupné pouze omezené množství dat), a současně usiluje o to, aby tyto proměnné reflektovaly některé teoretické předpoklady spojené s volební podporou ženských (feministických) stran.

Determinanty voličské podpory ženských (feministických) stran

Teoretické vymezení determinantů voličské podpory FI do velké míry ztěžuje fakt, že s ohledem na minimální úspěšnost ženských (feministických) stran existuje pouze velmi omezený okruh relevantní literatury, který by nabízel vysvětlení. Jednu z mála výjimek představuje práce Johna Ishiyamy (2003) analyzující důvody úspěšnosti ženských stran v několika postkomunistických zemích. I v západní Evropě převládají spíše studie analyzující ženská politická hnutí ve smyslu vztahu organizovaných zájmových skupin a etablovaných politických stran, než ženských hnutí jako samostatných politických stran (Ishiy-

7 Variační koeficient přibližuje variabilitu rozdělení pravděpodobnosti náhodné veličiny. Čím vyšší je hodnota variačního koeficientu, tím vyšší jsou rozdíly mezi sledovanými jednotkami.

8 Pearsonův korelační koeficient zůstává přes některé své nedostatky (především značné ovlivnění koeficientu odlehilými hodnotami) i nadále nejdůležitější mírou síly vztahu dvou náhodných spojitých proměnných (Hendl 2004: 243–246). Současně je nutné upozornit na to, že Pearsonův korelační koeficient je použit jako nástroj měřící míru změn uniformity (rovnoměrnosti) prostorových vzorců voličské podpory v čase. Námí použitá míra tak ignoruje skutečnost, že se podpora strany může mezi volbami výrazně proměnit, a identifikuje tudíž jednotky, kde se i přes možné změny v celkovém podílu získaných hlasů zachovávají vzájemné poměry mezi ziskem hlasů mezi jednotlivými volbami.

ama 2003: 268). Na druhé straně existuje rozsáhlá literatura věnující se otázce politické reprezentace žen (srov. např. Norris 1987; Paxton 1997; Matland 1998) nebo rozdílu mezi voličských chování mužů a žen – tzv. „gender gap“ (srov. např. Ingelhart – Norris 2000; Abendschön – Steinmetz 2014), která může být využita pro vymezení determinantů podpory FI.

Literatura analyzující politickou reprezentaci žen rozlišuje tři základní skupiny faktorů, které posilují zastoupení žen na parlamentní úrovni: a) socioekonomické faktory, jako jsou vzdělání, zastoupení žen na trhu práce, urbanizace, rozsah sociálních služeb; b) kulturní faktory, zastupované zejména rozdílným postojem na ose tradiční hodnoty vs. snaha o vyšší míru rovnosti;⁹ c) institucionální faktory, jako jsou volební systém, stabilita stranického systému, typ a síla politických stran (Norris 1987).¹⁰

V předkládaném textu budou socioekonomické faktory zastupovat proměnné *vysookoškoláci* (podíl žen s ukončeným vysokoškolským vzděláním ve věku 25–74 let),¹¹ *zaměstnanost* (podíl zaměstnaných žen ve věku 20–64 let) a *nezaměstnanost* (podíl nezaměstnaných žen ve věku 20–64 let).¹² Důvodem volby těchto proměnných je fakt, že předchozí výzkumy potvrzují, že vyšší počet vzdělaných a zaměstnaných žen poskytuje sociální základnu, z níž se mohou rekrutovat lídři i voliči ženských stran (Ishiyama 2003: 268). Další analýzy prokázaly, že vyšší účast žen na pracovním trhu podporuje volbu levicových stran, nicméně pokud jsou ženy vystaveny na pracovním trhu nerovnostem, jako je např. nezaměstnanost, snižuje se mezi ženami preference levicových stran na úkor možnosti hlasovat pro strany pravicové (Abendschön – Steinmetz 2014: 340). Zbývajících socioekonomickými, resp. sociodemografickými faktory budou proměnné *počet obyvatel (log)* (logaritmovaný počet obyvatel),¹³ a dvě proměnné charakterizující věkovou strukturu populace sledovaných obcí: *věk 20–29* a *věk 30–64* (podíl žen ve věku 25–44, resp. 30–64 let na populaci obce). Tato volba je vedena předpokladem, že ve větších obcích se lze setkat s větším počtem vysokoškolsky vzdělaných osob, zastávajících liberálnější hodnotové

9 Jak ukázali Ingelhart a Norris (2000: 459) je tzv. moderní gender gap zejména produktem kulturních odlišností mezi muži a ženami v jejich hodnotových orientacích, především postojích k postmaterialismu a ženskému hnutí, spíše než odlišnostech v jejich životních stylech; více k proměnám rozdílu v hlasování mužů a žen a pojem tradiční a moderní gender gap viz Ingelhart – Norris 2000: 443–448; Abendschön – Steinmetz 2014: 317–322.

10 Naproti tomu Ishiyama (2003: 268) rozlišuje pouze kontextuální faktory (zahrnující socioekonomické a kulturní faktory) a institucionální faktory.

11 Omezení podílu vysokoškoláků pouze na ženy nemá z hlediska analýzy žádný vliv, protože mezi počtem vysokoškolsky vzdělaných žen a mužů existuje téměř perfektní multikolinearita. Podobné konstatování platí i pro proměnnou věk.

12 Jedním z možných indikátorů socioekonomického statusu je i příjem. Při kontrole vzájemné korelace proměnných nicméně bylo zjištěno, že existuje velmi silná korelace mezi příjmovými a vzdělanostními skupinami, a z tohoto důvodu nebyla proměnná příjem do analýzy zařazena.

13 Řešení s logaritmovaným počtem obyvatel bylo zvoleno vzhledem k tomu, že sledovaný soubor obsahuje několik obcí, které počtem svých obyvatel výrazně převyšují zbývajících obce.

postoje, což vytváří příznivější prostředí pro volbu ženských stran. Ingelhart a Norris současně ukázali, že moderní gender gap je silnější mezi mladšími věkovými skupinami a spolu s procesem generační výměny pravděpodobně povede k celkovému posunu žen k volbě levicových stran. Posílení a stabilizace moderního gender gapu navíc podle autorů v některých postindustriálních společnostech naznačuje vznik genderové konfliktní linie, spolu s tím, jak dochází k dlouhodobým sekulárním změnám v mužských a ženských hodnotových orientacích (srov. Ingelhart – Norris 2000: 459).

Oproti socioekonomickým faktorům je identifikace vhodných kulturních faktorů na sledované úrovni agregace poměrně obtížná. V našem případě budou použity proměnné *interrupce* (počet interrupcí na 1000 žen ve věku 15–44 let), protože předchozí průzkumy prokázaly, že postoje k interrupcím představují jeden z klíčových indikátorů sympatií k feministickým ideálům (Ingelhart – Norris 2000: 447), a dále proměnné *tretné činy* (počet nahlášených tretných činů na 1000 obyvatel), *fyzické násilí* (podíl žen vystavených fyzickému násilí), *znásilnění* (počet znásilnění žen ve věku 15 a více let na 10 000 žen), *imigranti (Evropa)* (podíl obyvatel narozených v evropských zemích s výjimkou Skandinávie), *imigranti (svět)* (podíl obyvatel narozených v mimoevropských zemích). Tyto proměnné zastupují některá z nejdůležitějších témat FI a současně témata spojená se stranami tzv. „nové politiky“ (*new politics*), resp. hodnotovým konfliktem na ose libertarianismus-autoritarianismus. Tento konflikt mezi svobodou a nesvobodou zahrnuje neekonomická témata jako jsou zákon a pořádek, imigrace, multikulturalismus nebo role autority ve společnosti, tedy témata překračující dříve dominantní ekonomicky zaměřenou „starou politiku“ (*old politics*), resp. pravo-levou dimenzi (srov. Stubager 2008: 328).¹⁴

Konečně institucionální faktory budou zastupovat proměnné „stará levice“ (podíl hlasů, které v dané obci obdržely SAP a Vp)¹⁵ a *krajní pravice* (podíl hlasů, které v dané obci obdrželi SD). Proměnná stará levice vyjadřuje rozdíl mezi tzv. „dvojí levicí“ – materialistickou a postmaterialistickou (Lipset 1981: 510–511). Přestože totiž předchozí výzkumy naznačily, že tyto dvě levice nejsou vzájemně zcela odlišné (srov. Weakliem 1991), analýza konfliktních linií v severských zemích v letech 1970–1995 našla silné argumenty podporující tezi dvojí levice. Na jedné straně existenci průmyslově polarizačního vzorce, v rámci něhož dělníci podporují sociální demokracii, a na straně druhé postindustriálního vzorce, v rámci něhož tzv. nová střední třída (zaměstnaná

14 Předchozí analýzy prokázaly, že skupiny s vyšším vzděláním se umísťují na stranu libertarianismu (Stubager 2008: 328). Zatímco ale další práce potvrdily, že příslušnost do konkrétní socioekonomické skupiny má ve 21. století v severských zemích pouze limitovanou explanační sílu při vysvětlování výběru strany, opak platí pro vzdělání, které je ve Švédsku velmi silným determinantem výběru strany, což některé autory vede k tvrzení o vzniku tzv. vzdělanostní konfliktní linie (*educational cleavage*) (Bengtsson et al. 2014: 175).

15 SAP – Sociálnědemokratická dělnická strana (*Socialdemokratiska Arbetare Partiet*), Vp – Levicová strana (*Vänsterpartiet*). Podobné řešení zvolili ve svém výzkumu voličské podpory SD i Rydgren a Ruth (2011).

převážně ve veřejném sektoru) podporuje strany nové levice (srov. Knutsen 2001: 324–344).¹⁶ Proměnná krajní pravice byla zařazena s cílem kontrolovat vliv podpory SD na zisky FI s ohledem na silné vymezení FI vůči SD, přítomné jak v předvolební kampani, tak programových prioritách strany (viz FI 2013; FI 2014a; FI 2014 b).¹⁷

Jako metoda analýzy, do níž vstoupí výše popsání indikátory, byla zvolena metoda mnohonásobné lineární regrese (resp. klasická metoda nejmenších čtverců – *ordinary least squares*, OLS). Zjištěné vztahy budou vyjádřeny prostřednictvím základních parametrů regresního modelu: hodnotami nestandardizovaných regresních koeficientů B (jako míry vlivu nezávisle proměnné na proměnnou závislou očištěnou od vlivu působení ostatních proměnných, která říká, o kolik se změní hodnota závisle proměnné, pokud se nezávisle proměnná zvýší o jednotku), standardizovaných β -koeficientů (jako míry významu jednotlivých nezávisle proměnných v modelu) a hodnotami upraveného indexu determinace (*adjusted R square* – jako míry celkové úspěšnosti modelu vysvětlit variabilitu závisle proměnné).¹⁸ Model 1 testuje socioekonomické indikátory, model 2 kulturní faktory, model 3 kombinuje institucionální faktory a tři statusové proměnné a v modelu je 4 testována robustnost modelu zahrnutím všech proměnných z modelů 1 až 3.¹⁹

16 Ve Švédsku byla v 90. letech 20. století podpora pro strany nové levice (tj. Stranu životního prostředí – Zelení [*Miljöpartiet de gröna*, MpG]) významně vyšší mezi ženami než mezi muži (srov. Knutsen 2001: 332–334). Nejdůležitější proměnnou vysvětlující podporu levicových socialistických stran (Vp) pak byla sektorová zaměstnanost. Podobné konstatování platilo i pro strany nové levice, v jejichž případě ale měla silný vliv na hlasování i sociální třída, přičemž přibližně jedna třetina efektu sociální třídy byla přenášena vlivem sektorové nezaměstnanosti (srov. Knutsen 2001: 339–341). Sektorová zaměstnanost se poté stala, vedle umístění voličů na ose levice-pravice, další důležitou strukturální konfliktní linií švédského stranického systému (Knutsen 2001: 345). Velmi silný efekt sebezařazení voličů na ose levice-pravice na blokové hlasování dokládají i výsledky voleb z roku 2006, kdy pravicové strany zvítězily ve volbách, a podíl voličů, jež se označili jako pravicoví a volili pravici, dosáhl dokonce 100 % (srov. Bengtsson et al. 2014: 159–160).

17 Podobně se příznivci FI, ve srovnání s příznivci dalších švédských stran, nejčastěji účastní protirasistických demonstrací, demonstrací typu „pride parade“, apod. (srov. Wennerhag 2012: 80–92).

18 K výpočtu byla použita metoda lineární regrese ve variantě ENTER. Výpočty byly provedeny za pomoci statistického softwaru SPSS. U každého regresního modelu byla provedena analýza multikolinearity mezi nezávisle proměnnými. Následně byla provedena kontrola multikolinearity pomocí statistiky tolerance a faktoru změny variability (*Variance Inflation Factor*, VIF), které indikují případnou multikolinearitu mezi nezávisle proměnnými.

19 V tabulkách regresních modelů nejsou uváděny hodnoty standardních chyb (*standard error*) ani koeficienty statistické významnosti (*p*), protože sledování těchto hodnot má význam pouze při práci s výběrovými daty (*survey*). V našem případě nemá smysl tyto charakteristiky sledovat, protože předkládaná analýza je založena na souboru všech švédských obcí (viz Soukup – Rabušic 2007).

Ženské hnutí ve Švédsku a snahy o založení ženské (feministické) strany

První pokusy o založení ženské (feministické) strany se ve Švédsku datují na konec 20. let 20. století nicméně tyto ani pozdější snahy nezískaly větší ohlas. Např. v roce 1985 byla založena ženská strana s cílem vnést „ženskou perspektivu do širší společnosti jako celku“, ale při své účasti ve volbách do Riksdagu 1991 získala pouhých 500 hlasů (Maillé – Wängnerud 1999: 201–202).

Neúspěšné pokusy o založení ženské strany a obecně slabost ženského hnutí během 70. a 80. let 20. století přitom byla způsobena několika faktory.²⁰ Prvním byl fakt, že v tomto období nebyl hlavním ideovým zdrojem ženského hnutí radikální feminismus, ale různé druhy socialistického feminismu vyrůstající z hnutí nové levice.²¹ Mezi nimi dominoval reformní feminismus, který zahrnoval zájem liberálního feminismu o rovná práva a rovný status žen a mužů a byl založen na strategii usilující o prosazení legislativních změn. Druhým důvodem slabosti ženského hnutí byl malý počet nově vznikajících ženských organizací. Opačný trend se objevil až v 80. a 90. letech se vznikem nových feministických organizací a sítí, které získaly na významu a „oživily“ etablované ženské organizace politických stran, což dále vedlo k zesílení ženských aktivit v politických stranách a dalších mainstreamových organizacích. Konečně třetím důvodem byla zakotvenost feministů/tek v institucích, která snižovala jejich viditelnost. Již v období první vlny feminismu totiž došlo, spolu s bojem o zavedení volebního práva žen, ke vzniku ženských sekcí čtyř hlavních politických stran (M, Fp, C, SAP).²² To na jedné straně vedlo k institucionalizaci přítomnosti žen v politice, ale na straně druhé tato institucionalizace vedla k deradikalizaci ženského hnutí (Sainsbury 2004: 68–69). Ve 20. a 30. letech 20. století založené ženské sekce politických stran ale současně fungovaly do velké míry jako významné kanály usnadňující vstup žen do mocenských pozic (srov. Maillé – Wängnerud 1999: 196–197),²³ přičemž ženy v institucionalizovaných politických strukturách reprezentovaly další ženy a specifická ženská témata a zájmy (Wängnerud 1998, citace dle Maillé – Wängnerud 1999: 202).²⁴

20 Jak uvádí Maillé a Wängnerud (1999: 201), nebyly ve Švédsku až na výjimky, jako je např. Asociace Fredriky Bremer (*Fredrika Bremer Förbundet*, FBF) žádné autonomní ženské organizace, které by se snažily cíleně a dlouhodobě podporovat navyšování politické reprezentace žen.

21 I přesto postupně narůstal vliv radikálního feminismu pod sloganem „osobní je politické“ s cílem mobilizovat ženy na tématech jako pornografie, prostituce (zejména se zaměřením na postižení zákazníků), či novelizace legislativy řešící problém znásilnění nebo násilí proti ženám (Sainsbury 2004: 68).

22 M – Umírněná koaliční strana (*Moderata Samlingspartiet*), Fp – Liberální lidová strana (*Folkpartiet liberalerna*), C – Strana středu (*Centerpartiet*).

23 V 70. letech měly ženské sekce SAP, C a M mezi 50 000–70 000 členkami (Maillé – Wängnerud 1999: 196–197).

24 Naproti tomu Eduards uvádí, že „ve švédské politice neexistoval pro ženy skutečný prostor jednat jako ženy“ a hrozba založením ženské strany (viz níže) byla odpovědí na instrumentální, na konkrétní pro-

Zatímco tak švédskému veřejnému prostoru na počátku 60. let 20. století vévodila debata o rovnosti (*jämlikhet*) jako „pouze“ svobodě volby, byl do této debaty později integrován, resp. ji nahradil, požadavek genderové rovnosti (*jämställdhet*), který transformoval vnímání ženských požadavků. Ty již nebyly nadále chápány jako témata speciální menšiny uvnitř politických stran, ale staly se hlavními tématy stran. Na rozdíl od ženských témat, která tradičně produkovala křížící se aliance žen, genderová rovnost mobilizovala rovněž muže, sdílející podobné vize napříč třídními a stranickými liniemi.²⁵ Zarámování ženských témat jako požadavků genderové rovnosti a zgenderování (*gendering*) debaty o demokracii následně redefinovalo ženská témata a vyústilo v inkorporaci ženských preferencí do politik (ve smyslu *policies*) (srov. Sainsbury 2004: 69–71; Bergqvist – Findlay 1999: 121–137).

Výsledkem byl od 70. let prudký nárůst zastoupení žen na všech úrovních vlády, kdy např. parlamentní zastoupení výrazně narůstalo nepřetržitě od roku 1971. Ze 14 % v roce 1971 se podíl žen v Riksdagu zvýšil až na 38 % v roce 1988 (pro srovnání zastoupení žen jednotlivých politických stran viz Maillé – Wängnerud 1999: 191). Zlom ale přišel ve volbách do Riksdagu 1991, kdy zastoupení žen kleslo o 4 procentní body (p. b.) na 34 % (jednalo se o první pokles zastoupení žen od roku 1928).

Okamžitou reakcí na tento vývoj bylo založení (zprvu) tajné feministické sítě „Zdravotní/podpurné punčochy“ (*Stödstrumporna*),²⁶ v níž se spojily feministické aktivistky a členky politických stran napříč stranickým spektrem a které pod hlesem „Polovinu moci, stejné platy“ požadovaly navýšení ženského zastoupení v parlamentu, zabránění demontáži veřejného sektoru a nedostatečně k ženám přátelské politiky nové konzervativní vlády, jež po volbách 1991 nahradila vládu sociálních demokratů. Hlavním problémem byla podle vůdkyň hnutí neochota parlamentních stran nominovat dostatečný počet žen, přičemž jako strategií k dosažení svých cílů skupina pohrozila možností založení ženské strany. Zatímco se ale v případě „punčoch“ jednalo o formu externího tlaku, opačný, tj. interní tlak (se stejným cílem) se pokusil vyvinout Švédský sociálně-demokratický svaz žen (*Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund*, S-kvinnor), který pohrozil, že pokud SAP nenominuje dostatečný počet žen, postaví vlastní ženskou kandidátku (srov. Sainsbury 2004: 78–81).

Požadavek na vyšší zastoupení žen na kandidátkách podporovaly muži a ženy napříč stranami, přestože politicky nesocialistických stran měly mnohem negativnější názor na možnost vzniku ženské strany, než jejich sociálnědemo-

blémy zaměřené, k ženám přátelské politiky, které nicméně postrádaly pohlavně/genderovou politickou analýzu a byly tak nahodilé (Eduards 1992, citace dle Maillé – Wängnerud 1999: 202–203).

25 Většinou se jednalo o reformní liberály, sociální demokraty nebo sympatizanty nové levice (Sainsbury 2004: 70).

26 Název odkazoval na dřívější ženské organizace – Rudé, resp. Modré punčochy (*Rödstrumporna*, resp. *Blåstrumporna*).

kratické kolegyně. V této situaci většina parlamentních stran přislíbila obsadit kandidátky více ženami než muži v obavě z možného úspěchu ženské strany a hnutí tak svou hrozbou založení nové strany dokázalo nastolit téma genderové rovnosti na politickou agendu.²⁷ Výsledek se projevil ihned ve volbách do Riksdagu 1994, kdy se počet žen v parlamentu zvýšil na 41 % a nová menšinová sociálnědemokratická vláda premiéra Ingvara Carlssona byla složena paritně z mužů a žen (Bergqvist – Findlay 1999: 137).²⁸

Založení Feministické iniciativy a její účast ve volbách 2006–2014

Zastoupení žen v parlamentu stoupalo i v dalších letech a po volbách 2002 dosáhlo 45 % (nejvíce ze severských zemí). Mnoho členek feministického hnutí nicméně nebylo spokojeno s rozvojem feministických témat v programech většiny stran i ve společnosti jako celku. Kritika se soustředila zejména na ústup v některých oblastech pracovního trhu (především nerovnou výši platů a pracovních vztahů), či mužské násilí proti ženám a sexismu a na jaře 2004 (deset let po úspěchu „punčoch“) začaly uvnitř feministických sítí nové debaty o možnosti založení ženské strany. Do jejich čela se postavila bývalá předsedkyně Vp Gudrun Schyman a jedním z důležitých motivů iniciujících vznik strany byl fakt, že vláda odmítla plán Schyman na zavedení feministické výchovy ve školách (srov. Nilsson 2006).²⁹

Ke vzniku strany (původně nátlakové skupiny) došlo 3. dubna 2005,³⁰ a na svém prvním kongresu 9.–11. září 2005 nově zvolené vedení strany v čele s Schyman rozhodlo, že se FI zúčastní voleb do Riksdagu 2006; vzhledem k tomu, že FI prosazuje princip spolupředsednictví, doplnili Schyman ve vedení (jako tzv. mluvčí) Devrim Mavi a Sofia Karlsson. Od počátku nicméně ve straně

27 Průzkumy realizované krátce po oznámení možnosti založení ženské strany ukazovaly, že by přibližně třetina až čtvrtina švédských voličů byla ochotna hlasovat pro ženskou stranu, pokud by ta existovala (Larsson 2005: 20–21).

28 V reakci na veřejnou debatu zahájenou feministickým hnutím zavedla v roce 1993 SAP tzv. zipový systém, ve stejném roce Vp zavedla limit vyžadující přítomnost nejméně 50 % žen na kandidátce a konečně v roce 1997 zelení navýšili kvótu pro ženské kandidátky na kandidátních listinách ze 40 % na 50 % (Niskanen 2011: 39).

29 Schyman se stala předsedkyní Vp v roce 1993 a její popularita mezi voliči výrazně převyšovala popularitu strany. Její předsednictví bylo současně charakteristické snahou inovovat profil Vp, zahrnutím postmateriálních témat do ideové výbavy strany (především v oblasti feminizmu a ekologie), snahou zvýšit legitimitu strany v rámci stranicko-politického systému a zbavit stranu marxistické „přítěže“. I přesto, že se Schyman podařilo dovést stranu do pozice dříve nevídané politické legitimacy a vlivu (po volbách 1998 se s 12 % hlasů Vp stala třetí nejsilnější švédskou stranou), byla Schyman v lednu 2003 donucena po silném vnitřním tlaku k rezignaci poté, co média zveřejnila nesrovnalosti v jejím daňovém přiznání (srov. Maškarinec 2009: 20–30).

30 Základními cíli hnutí byly: přijetí zákona řešícího problematiku znásilnění tak, aby muži měli výslovnou povinnost požádat ženu, zda souhlasí se sexuálním aktem; vymýcení diskriminace ve zdravotnictví (delší čekací lhůty žen a menší počet odborných doporučení); vyřešení problému platových rozdílů mezi profesemi, kde dominují ženy a muži; snížení nerovnosti v mateřské dovolené, nemocenské, a dalších tématech pracovního trhu; zajištění možnosti, aby ženy mohly získat azyl ve Švédsku z důvodu pronásledování za své pohlaví.

panovaly spory o míru radikality, které vedly již na podzim 2005 k tomu, že se od strany distancovala jedna z jejích vůdčích postav a rovněž jedna ze tří iniciátorek vzniku „punčoch“ z roku 1991, feministka a literární vědkyně Ebba Witt-Brattström. Spory se vedly např. o vyjádření jedné ze zakládajících členek FI a členky výkonného výboru Tiiny Rosenberg (profesorky genderových studií, označující sama sebe jako queer feministku), která prohlásila, že „ženy, které mají sex s muži, jsou zrádkyně svého pohlaví“. Podobně radikálními názory ale v minulosti proslula i Schyman, která ještě jako předsedkyně Vp na stranickém kongresu v roce 2002 přirovnala situaci žen ve Švédsku s útlakem žen v Afghánistánu pod režimem Talibanu. V roce 2004 pak navrhla zavedení tzv. „mužské daně“ jako vyjádření faktu, že muži jsou kolektivně zodpovědní za domácí násilí vůči ženám.

Přestože se FI snažila v kampani mobilizovat voliče pomocí feministických témat, patří téma genderové rovnosti ve Švédsku dlouhodobě mezi zcela marginální (srov. Oscarsson – Holmberg 2010: 12), a na tomto konstatování nic nezměnila ani kampaň FI. I předvolební kampaň FI přitom obsahovala kontroverzní témata jako např. zrušení manželství.³¹ FI nicméně obdržela ve volbách do Riksdagu 2006 pouhých 0,67 % hlasů, což naznačilo, že potenciál radikálního feminismu při oslovení voličů je velmi omezený. Podobně v souběžně konaných krajských a komunálních volbách (ty se ve Švédsku konají ve stejný den jako volby parlamentní) nepřekročila (celostátní) podpora FI 0,2 % hlasů a strana nedokázala získat žádný mandát, jak na krajské, tak komunální úrovni.

Jako příliš úzké téma se genderová tematika ukázala i ve volbách do EP 2009, v nichž by dle teorie druhořadých voleb měly neparlamentní strany získávat na úkor parlamentních (zejména vládních) stran. I přes nárůst podpory získala FI pouhých 2,22 % hlasů. Podle Aylotta a Sundströma byl vzestup FI dán zejména větší viditelností strany v závěru kampaně, kdy strana kritizovala nedemokratičnost voleb s ohledem na fakt, že voliči ve Švédsku dostávají vytištěné pouze hlasovací lístky stran, které v předchozích volbách získaly více než 1 % hlasů.³² FI krátce před volbami distribuovala vlastní hlasovací lístky, což spolu s novinovými inzeráty, které voličům vysvětlovaly, jak hlasovat při absenci hlasovacích lístků (dopsáním jména strany na prázdný hlasovací lístek), zviditelnilo stranu v závěru kampaně. Straně pomohl i fakt, že na tyto aktivity získala sponzorský dar ve výši jednoho milionu švédských korun (přibližně 2,4 milionu českých korun) od bývalého člena skupiny Abba Benny Anderssona (srov. Aylott – Sundström 2009: 8, 11).

31 FI navrhovala přijetí Kohabitačního zákona, jenž by nově upravil právní status osobních vztahů mezi více než dvěma osobami a tím, minimálně teoreticky, otevíral možnost polygamie (bez ohledu na pohlaví).

32 Právo na bezplatné vytištění hlasovacích lístků se jmény kandidátů pro národní i evropské volby mají ve Švédsku strany, které získaly v jedné ze dvou nejbližších předchozích voleb na národní úrovni nejméně 1 % hlasů; pro krajské a komunální volby platí, že právo na bezplatné vytištění hlasovacích lístků mají strany se zastoupením v konkrétním kraji či obci.

Oproti výsledku evropských voleb FI zcela propadla v o rok později konaných národních volbách, kdy strana obdržela pouhých 0,40 % hlasů a počet jejích voličů se oproti předcházejícím volbám do Riksdagu snížil téměř na polovinu.³³ Velmi mírný nárůst zaznamenala FI v krajských a komunálních volbách, v nichž získala své první 4 mandáty (1 muž a 3 ženy) v jedné z 290 švédských obcí.³⁴

Výsledek evropských voleb 2014 (5,49 % hlasů a 1 mandát v EP) tak pro FI znamenal jednoznačný triumf, a to zejména s ohledem na fakt, že první průzkum, který straně připisoval možnost překročení 4% omezovací klauzule, se objevil až v polovině května, tedy pouze několik dní před evropskými volbami. Důležitým bodem úspěchu FI bylo zejména počínání lídryně strany. Gudrun Schyman vedla pozoruhodnou několikaměsíční kampaň, jež si získala výraznou pozornost médií, a Schyman se v ní snažila přesvědčit ministry a další stranické lídry o důležitosti témat genderové rovnosti a lidských práv (Liljeqvist 2014: 264). Hlavními body kampaně vedené pod heslem „Je to skutečnost! Pryč s rasisty – sem s feministy!“ (*Det är skarpt läge! Ut med rasisterna – in med feministerna!*) byla tradiční témata strany: mužské násilí proti ženám, prostituce, obchod s ženami, genderová rovnost, právo na interrupce, práva osob označovaných jako LGBT, feministická politika životního prostředí a feministická ekonomika (tj. ekonomika, jež není na úkor lidských práv), otevřené hranice, ukončení existence vojenských aliancí (FI 2014a). To vše v kampani provázal silný důraz na ohrožení práv imigrantů a žen ze strany krajní pravice.

Ve světle výsledku z evropských voleb znamenaly zářijové volby do Riksdagu 2014 pro FI velký neúspěch. Nejistý výsledek naznačovaly již předvolební průzkumy, které se pohybovaly v průměru na hranici 3 %, což potvrdil i výsledek voleb, v nichž FI obdržela 3,12 % hlasů. Důležitým zjištěním je zejména to, že FI získala v absolutním počtu méně hlasů než v předchozích evropských volbách, a to i přesto, že se volební účast zvýšila oproti evropským volbám z 51,07 % na 85,81 %. I volební program pro volby do Riksdagu „Feminismus pro každého“ (*Feminism för alla*) odrážel klasická témata FI: pracovní trh bez diskriminace, individualizované schéma mateřské dovolené, snížení pracovní doby na 6 hodin denně, sociální systém nevyžadující zisk, kriminalizace sexu bez souhlasu, otevřené hranice a amnestie pro uprchlíky, nový kohabitační zákon pro všechny typy rodin, zákaz vývozu zbraní, snížení vojenských výdajů na úkor prevence násilí. Pouze velmi malou útěchou mohl být pro FI mírný nárůst úspěšnosti v komunálních volbách, v nichž se počet zastupitelů strany zvýšil ze 4 na 26 (1 muž a 25 žen) a FI tak získala zastoupení ve 13 obcích (celkem postavila FI v komunálních volbách 255 kandidátů ve 22 obcích).

33 FI nepomohla ani spektakulární akce Schyman, která v červenci 2010 jako gesto proti nerovným platům veřejně spálila 100 000 švédských korun (přibližně 267 000 českých korun). Peníze Schyman dostala darem do reklamní agentury a jejich výše měla vyjadřovat částku, o níž švédské ženy přicházejí každou minutu ve srovnání s muži.

34 Na druhé straně je nutné konstatovat, že FI postavila v celém Švédsku pouze 85 kandidátů.

Tabulka 1: Výsledky FI ve volbách 2006–2014

	2006			2009			2010			2014		
	Hlasy	%	Křesla	Hlasy	%	Křesla	Hlasy	%	Křesla	Hlasy	%	Křesla
EP				70 434	2,22	0				204 005	5,49	1
R	39 954	0,68	0				24 139	0,4	0	194 719	3,12	0
L	9539	0,18	0				13 378	0,23	0	66 600	1,08	0
K	10 296	0,19	0				17 050	0,29	4	76 646	1,23	26

Poznámka: EP – evropské volby, R – volby do Riksdagu, L – krajské volby, K – komunální volby.

Zdroj: Valmyndigheten (<http://www.val.se/>)

Regionální variabilita volební podpory a stabilita prostorových vzorců FI

Na rozdíl od dalších skandinávských států (zejména Finska a Norska) nepatří Švédsko mezi země, v nichž by existoval silný politický regionalismus. V analýze západoevropských stranických systémů (založené na konfiguracích teritoriální podpory jednotlivých politických subjektů) proto italský politolog Daniele Caramani řadí Švédsko mezi nacionalizované stranické systémy, charakteristické slabou přítomností regionálních stran a vysokou mírou homogenity stranické podpory hlavních politických aktérů (srov. Caramani 2004: 251–288). Na druhé straně i přesto, že švédské politické strany vykazují z celkového pohledu schopnost oslovovat voliče napříč celou zemí, lze nadále identifikovat oblasti, v nichž se podpora jednotlivých subjektů výrazně odlišuje (Berglund et al. 1991: 414).

První z námi sledovaných otázek představuje míra odlišnosti volebních výsledků a jejich prostorová diferenciací. Předchozí analýzy regionální variability voličské podpory švédských stran ukázaly, že švédská teritoriální dimenze nevykazuje výrazné znaky oslabení, a v míře regionální variability volebních výsledků existují mezi švédskými stranami podstatné rozdíly. Stranou s nejmenšími rozdíly v teritoriální podpoře je ve Švédsku dlouhodobě SAP, zatímco opačné konstatování platí pro středopravicové strany.³⁵ Zajímavý vývoj lze pozorovat u SD, kteří ještě v roce 2002 byli stranou s absolutně nejvíce regionalizovanou podporou, aby se v roce 2014, poté, co se po parlamentních volbách stali třetí nejsilnější švédskou stranou, zařadili v míře meziobecní variability volebních výsledků hned za SAP.

Pokud se vrátíme k FI vidíme, že se strana z pohledu teritoriální rozrůzněnosti podpory řadí přibližně do středu stranického pole. To naznačuje, že podpora strany byla koncentrována do určitých regionů (viz níže), přičemž

³⁵ Dlouhodobě byli stranou s nejméně rovnoměrně rozloženou volební podporou centristé (bývalí agráři), v jejichž případě lze nicméně, zejména po roce 2000, pozorovat značný pokles nerovnoměrnosti volební podpory, zatímco opak platí pro Kd, kteří jsou v současnosti stranou s nejvíce regionalizovanou voličskou podporou. Pro srovnání vývoje regionální variability podpory švédských stran ve volbách do Riksdagu 2002–2010 a EP 1995–2009 srov. Maškarinec 2011: 88–90; Maškarinec 2010: 29–31.

pokles podpory FI ve volbách do Riksdagu toto konstatování ještě posílil; nerovnoměrnost podpory strany se zvýšila z 37 % na 46 %.

Tabulka 2: Variabilita volební podpory ve volbách do EP a Riksdagu 2014 (Vk)

	M	C	Fp	Kd	SAP	MpG	Vp	SD	FI
EP 2014	42,19	42,4	39,13	53,03	28,49	31,08	44,08	31,08	37,24
R 2014	35,34	40,54	44,77	51,91	24,92	38,75	43,67	29,11	45,98

Poznámka: Vk – variační koeficient, EP – evropské volby, R – volby do Riksdagu

Zdroj: Valmyndigheten (<http://www.val.se/>), vlastní výpočet

Druhou z námi sledovaných otázek je meziobecní uniformita voličských vzorců FI. Pokud se pokusíme přiblížit voličskou stabilitu elektorátu FI od vzniku strany až do současnosti, můžeme konstatovat, že z hlediska tohoto indikátoru se FI příliš neliší od dalších švédských stran, které se obecně vyznačují vysokou stabilitou prostorových vzorců jak v evropských, tak parlamentních volbách (srov. Maškarinec 2010: 29–31; Maškarinec 2011: 87–88).

Vzájemná provázanost výsledků FI mezi dvojicemi po sobě následujících voleb signalizuje na obecní úrovni velmi silné asociace, které od parlamentních voleb 2010 dosahují dokonce hodnot téměř perfektní korelace, což platí zejména pro výsledky obou voleb v roce 2014, kdy dosažená hodnota 0,942 ukazuje na téměř perfektní vzájemnou souvislost voličských vzorců strany.

Tabulka 3: Souvislost volební podpory FI ve volbách do EP a Riksdagu 2006–2014 (r)

	R 2006	EP 2009	R 2010	EP 2014	R 2014
R 2006	1	0,729	0,719	0,77	0,79
EP 2009	0,729	1	0,764	0,748	0,76
R 2010	0,719	0,764	1	0,802	0,839
EP 2014	0,77	0,748	0,802	1	0,942
R 2014	0,79	0,76	0,839	0,942	1

Poznámka: r – Pearsonův korelační koeficient, EP – evropské volby, R – volby do Riksdagu

Zdroj: Valmyndigheten (<http://www.val.se/>), vlastní výpočet

Zajímavou informaci nabízí srovnání uniformity voličských vzorců FI s dalšími stranami. Výsledky ukazují, že z hlediska prostorového rozložení voličské podpory se FI jednoznačně neřadí ani do bloku levicových ani do bloku nesocialistických stran. Na jedné straně se voličské vzorce FI nejvíce přibližují podpoře zelených (velmi silná korelace), významně menší, ale stále pozitivní vztah

vidíme i u Vp (střední míra asociace, ovšem pouze v evropských volbách), ale pozitivní korelaci nalézáme i s podporou pravicových Fp a M (střední až podstatná, resp. střední korelace). Podobně negativní asociaci meziobecních voličských vzorců FI nalézáme jak s levicovými (SAP), tak s nesocialistickými stranami (Kd, C). Tato zjištění přitom lze (do značné míry) spojit s vysokou podporou FI v největších švédských městech (viz níže), protože právě v nich mají Fp a M (částečně i Vp) nejsilnější voličské jádro, zatímco podpora SAP, ale především C a Kd vychází především z nejmenších (venkovských) obcí (srov. Maškarinec 2010: 31–43). Naproti tomu nejvyšší záporné hodnoty na úrovni podstatné korelace nalézáme mezi výsledky FI a krajně pravicových SD, kde lze vyslovit hypotézu o velmi odlišných elektorátech obou stran; existují ale i výjimky, obě strany jsou např. velmi silné v jihošvédských velkoměstech Malmö a Lundu.

Tabulka 4: Souvislost volební podpory FI a parlamentních stran ve volbách do EP a Riksdagu 2014 (r)

	M	C	Fp	Kd	SAP	MpG	Vp	SD	FI (R)
FI (EP 2014)	0,192	-0,316	0,322	-0,307	-0,307	0,681	0,077	-0,427	0,942
FI (R 2014)	0,271	-0,218	0,447	-0,111	-0,320	0,75	0,237	-0,446	1

Poznámka: r – Pearsonův korelační koeficient, EP – evropské volby, R – volby do Riksdagu

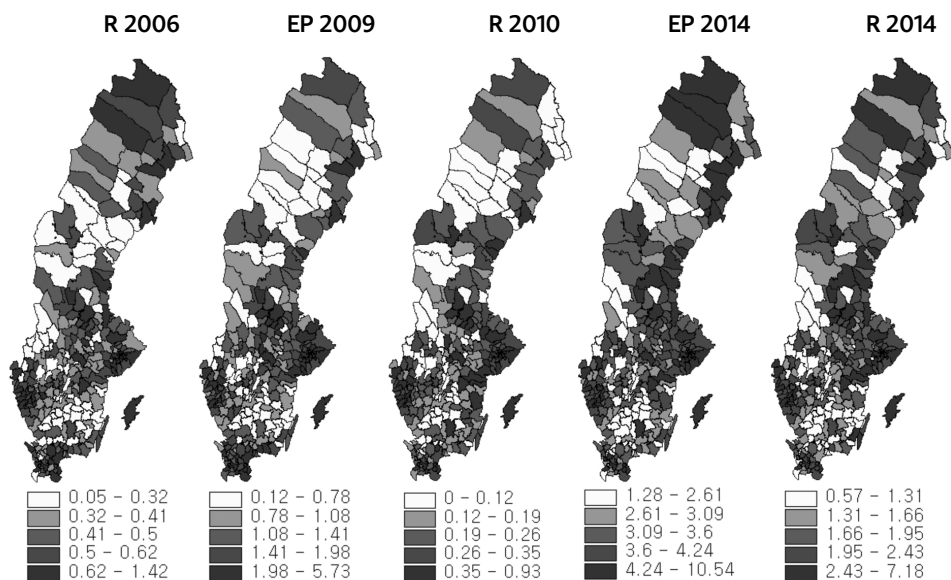
Zdroj: Valmyndigheten (<http://www.val.se/>), vlastní výpočet

Teritoriální rozložení voličské základny FI

Výsledky voleb ukazují, že voličská základna FI je z geografického hlediska soustředěna do několika v čase poměrně stabilních celků. Prvním jsou některá z největších švédských měst a jejich nejbližší okolí – hlavní město Stockholm (kraj Stockholm), na západním pobřeží ležící Göteborg (kraj Västra Götaland), na severu země položená Umeå (kraj Västerbotten), na jižním cípu země se nacházející Lund a Malmö (kraj Skåne) a severně od hlavního města ležící Uppsala (kraj Uppsala); druhým několik obcí nacházejících se především v severním Švédsku (zejména ve volbách do EP ve dvou nejsevernějších krajích Norrbotten a Västerbotten); třetím ostrov Gotland. Mimoto se ale mezi obcemi s vysokou podporou strany nacházejí i obce v dalších krajích: zejména středošvédská velkoměsta Linköping a Norrköping (kraj Östergötland) nebo Örebro ve stejnojmenném kraji, což potvrzuje, že podpora FI je sice regionálně poměrně rozrůzněná (což naznačily již hodnoty regionální variability), ale přesto se soustřeďuje do několika spíše ohraničenějších celků.

Důležitost velkoměst pro úspěšnost FI potvrzuje pohled na soubor obcí s nejvyšší podporou strany. V první desítku měst s nejvyššími zisky byla ve volbách do Riksdagu 2014 všechna čtyři největší švédská města (Stockholm a Göteborg), další dvě stotisícová města (Umeå a Lund), téměř stotisícová Nacka (kraj Stockholm), města s více než 50 000 obyvateli (Solna v kraji Stockholm a ostrov Gotland) a pouze jedno s méně než 100 000 obyvateli (Simrishamn ve Skåne).³⁶ Srovnání s volbami do EP 2014 současně ukazuje na výraznou stabilitu, protože první desítku opustily pouze Gotland a Nacka (stále ale s velmi vysokou podporou) na úkor čtyřicetitisícového Sundrybergu (kraj Stockholm) a dvacetitisícové Kiruny (nejsevernější švédské obce v kraji Norrbotten). Zcela opačné konstatování platí pro obce s nejnižší podporou FI, které se, až na velmi ojedinělé výjimky, nacházejí ve skupině nejmenších obcí. Průměrná velikost obcí s nejnižší podporou FI ve volbách do Riksdagu 2014 dosahovala 9549, 10 587, resp. 12 088 obyvatel (10, 20, resp. 50 obcí s nejnižší podporou), zatímco průměrná velikost 20 obcí s nejvyšší podporou FI dosahovala 148 031 obyvatel.

Mapa 1: Volební podpora FI ve volbách do EP a Riksdagu 2006–2014 (% hlasů – kvintily)

Zdroj: Valmyndigheten (<http://www.val.se/>), vlastní mapa

36 Největšími výjimkami ze švédských velkoměst, kde naopak FI dosahovala pouze nižší podpory, byly Helsingborg ve Skåne a Jönköping v kraji stejného jména, tedy jediná dvě velkoměsta, kde FI v evropských volbách nepřekonal 4% (úroveň celostátní omezovací klauzule); Jönköping je tradičně silným zázemím Kd a lze tedy předpokládat, že zde programové priority FI nacházejí méně podpory než v dalších „liberálnějších“ velkoměstech. I přes nižší podporu FI nalezenou v Helsingborgu a Jönköpingu ovšem obě města nadále patřily do první poloviny ze všech švédských obcí z hlediska zisků FI.

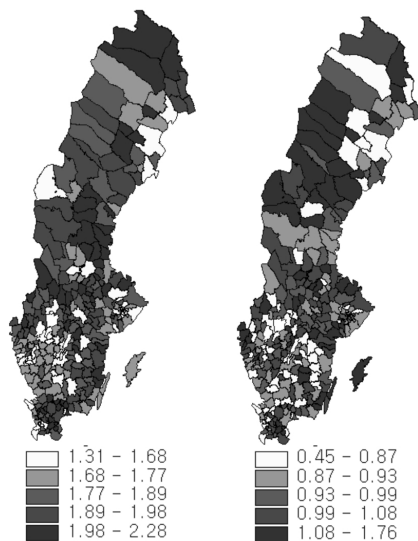
Zajímavá zjištění nabízí mapa zobrazující rozložení hodnot indexu volební účasti a indexu úspěšnosti. Mapové zobrazení indexu volební účasti ukazuje, že volební účast vzrostla ve volbách do Riksdagu oproti volbám do EP ve všech švédských obcích (od necelé třetiny až po více než dvojnásobek voličů). Co je pro vysvětlení neúspěchu FI v národních volbách důležité, je pohled na nárůst počtu voličů, kteří přišli k volbám v jednotlivých obcích. Ten dokládá, že největší absolutní nárůst voličů bylo možné zaznamenat v nejmenších obcích a naopak v největších švédských městech byly hodnoty indexu nejnižší. Např. první z obcí s více než 50 000 obyvateli se z hlediska IVU nacházela až na 62. místě, ve čtyřech největších švédských městech se hodnoty IVU pohybovaly mezi 1,40–1,60 (tj. mezi 30 obcemi s nejnižšími hodnotami indexu, přičemž Stockholm byl dokonce pátou obcí, kde se počet voličů navýšil nejméně). Podobné konstatování platí pro většinu velkoměst, žádné z nich nebylo v první polovině žebříčku hodnot IVU.

Pokud zjištění o proměnách volební účasti doplníme pohledem na hodnoty indexu úspěšnosti, vyvstanou tato zjištění v dalším světle. Přestože došlo ve všech švédských obcích k nárůstu počtu voličů mezi národními a evropskými volbami, dokázala FI oslovit v prvořadých volbách více voličů pouze ve 102 z celkem 290 švédských obcí. Ještě větším problémem strany bylo, že se ve většině případů jednalo o spíše menší či dokonce nejmenší obce. Ze čtrnácti velkoměst pouze ve dvou hlasovalo pro FI ve volbách do Riksdagu více voličů než ve volbách do EP, nicméně hodnoty IU 1,03, resp. 1,01 ukazují, že se jednalo o pouze velmi malý nárůst. V jednom dalším případě dosáhla hodnota IU 1,0 a všechna další velkoměsta již FI přinesla ztrátu voličů. Propad hlasů FI začínal na 2–7 % (např. IU = 0,98 v případě Umeå a Malmö; IU = 0,97 v případě Örebro a Uppsaly; IU = 0,96 v případě Stockholmu; IU = 0,93 v případě Göteborgu; Örebro a Uppsaly), přes ztrátu 10 a 12 % voličů v Helsingborgu a Jönköpingu až po maximum ztráty 16 % voličů v Linköpingu.

Z uvedených nálezů lze vyvodit celkem jednoznačné tvrzení, které jako jeden z hlavních faktorů neúspěchu FI v národních volbách ukazuje na neschopnost strany rozšířit svůj elektorát z evropských voleb. Přestože totiž přišlo k národním volbám mnohem více voličů než k volbám evropským, oslovila FI více voličů pouze v menšině obcí, přičemž zejména fakt, že FI ztratila hlasy ve většině švédských velkoměst, lze považovat za důvod propadu strany pod 4% omezovací klauzuli zajišťující zastoupení v Riksdagu.

Mapa 2: Index volební účasti a index úspěšnosti: Riksdag 2014 vs. EP 2014

IVU R 2014 / EP 2014 IU R 2014 / EP 2014

Zdroj: Valmyndigheten (<http://www.val.se/>), vlastní mapa

Determinanty voličské podpory FI

V závěrečné části textu se pokusíme odpovědět na otázku, do jaké míry lze rozdíly ve volebních výsledcích FI v jednotlivých švédských obcích vysvětlit jejich strukturálními znaky a vybranými charakteristikami složení jejich obyvatelstva. Pokud začneme s volbami do EP 2014, vidíme že model 1 (testují socioekonomické indikátory) byl poměrně úspěšný, když dokázal vysvětlit 41 % meziobecní podpory FI. V souladu s očekáváním byla podpora FI vyšší v obcích s vyšším počtem vysokoškolaček a nižší nezaměstnaností žen (vliv této proměnné byl ale velmi omezený). Naproti tomu oproti očekávání s nárůstem vyšší zaměstnanosti žen podpora FI klesala. V tomto případě lze vyslovit pracovní hypotézu, že v případě zaměstnanosti žen existuje hranice po jejímž překročení, již další nárůst pracujících žen nemusí přispívat k podpoře ženských stran, což může být právě případ Švédska, kde je průměrná zaměstnanost žen v obcích 76,77 % s minimem 63,2 % a maximem 87,0 %.

Daleko méně úspěšný byl naopak model 2 testující kulturní faktory, který vysvětlil pouze 21 % variance závisle proměnné. Z hlediska síly jednotlivých proměnných neměl téměř žádný vliv počet znásilnění, ale zejména počet interrupcí (tedy jeden z důležitých indikátorů sympatií k feministickým ideálům).

Z dalších proměnných zisky FI posilovaly vyšší počet trestných činů a vyšší počet žen vystavených fyzickému násilí, tedy témata, jež jsou pro FI klíčová. Zajímavé výsledky přináší pohled na vliv počtu cizinců. Zde na jedné straně vyšší počet migrantů z evropských zemí (bez občanů dalších severovýchodních států) snižoval úspěšnost strany, zatímco opačným směrem působila přítomnost cizinců narozených mimo evropský kontinent. Jako důvody stojící za tímto rozdílem lze vyslovit hypotézu založenou na faktu, že ochrana migrantů (zejména ze zemí třetího světa) byla jedním z klíčových témat FI. Naproti tomu v případě cizinců narozených v Evropě jsou ve Švédsku největšími kategoriemi Poláci, následovaní obyvateli bývalé Jugoslávie, v jejichž případě nelze s ohledem na jejich religiozitu a hodnotové postoje většinou očekávat příchylnost k programovým prioritám FI.

Nejúspěšnějším ze samostatných modelů byl model 3 kombinující institucionální faktory a statusové proměnné. Zde se znovu potvrzuje (už při analýze uniformity voličských zjištěná) velmi omezená souvislost podpory FI s dalšími levicovými stranami (SAP, Vp) a naopak negativní vztah mezi zisky FI a úspěšností krajně pravicových SD. I regresní analýza potvrzuje velikost obce jako jeden z hlavních determinantů úspěšnosti FI. Při kontrole věkových skupin se ukazuje, že vyšší podporu měla strana mezi mladšími ženami ve věku 20–29 let, nicméně pozitivní (přestože o něco nižší) vliv na zisky FI existuje i u skupiny žen ve věku 30–64 let.

Konečně pokud vstoupí do modelu všechny proměnné (model 4), můžeme pozorovat v některých případech nejednoznačné závěry, ale současně nárůst vysvětlovací kapacity modelu až na 55 % vysvětlené variance. Ve shodě s předchozími modely zůstal nezměněn vliv proměnných z modelů 1 a 3 a jedinými případy, kdy došlo ke změně směru působení, byly některé proměnné z modelu 2. Konkrétně počet interrupcí, kde se směr působení změnil z negativního v pozitivní (tedy v očekávaném směru), opačným směrem se změnilo působení proměnné počet znásilnění, nicméně síla proměnných byla v obou modelech velmi nízká. Naproti tomu došlo souhrnném modelu k téměř vymizení vlivu mimoevropských imigrantů, který se také změnil z pozitivního v negativní. Celkově lze konstatovat, že úspěšnost FI byla silnější ve větších obcích se spíše mladší populací žen (nicméně pozitivní vliv byl identifikován i starších věkových skupin) a dále ji posilovalo větší zastoupení žen s vysokoškolským vzděláním a v omezené míře i proměnná stará levice (pouze s mírným nárůstem síly vlivu) a počet žen vystavených fyzickému násilí (rovněž se spíše nižší mírou vlivu). Naproti tomu negativní vliv na zisky FI si udržely zaměstnanost i nezaměstnanost žen, počet imigrantů z evropských zemí a proměnná krajní pravice (se značným poklesem síly vlivu).

Tabulka 5: Parametry regresních modelů vysvětlujících meziobecní rozdíly volební podpory FI ve volbách do EP 2014 (OLS)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta
Vysokoškoláci	0,107	0,685					0,066	0,422
Zaměstnanost	-0,089	-0,271					-0,062	-0,188
Nezaměstnanost	-0,001	-0,002					-0,065	-0,121
Interrupce			-0,001	-0,003			0,031	0,09
Trestné činy			0,001	0,288			0	0,02
Fyzické násilí			0,115	0,113			0,07	0,068
Znásilnění			-0,033	-0,038			0,038	0,043
Imigranti (Evropa)			-0,111	-0,206			-0,060	-0,111
Imigranti (svět)			0,15	0,331			-0,012	-0,026
Počet obyvatel (log)					0,941	0,295	0,401	0,126
Věk 20–29					0,235	0,382	0,188	0,305
Věk 30–64					0,178	0,215	0,131	0,158
Stará levice (SAP a Vp)					0,003	0,026	0,012	0,111
Krajní pravice					-0,113	-0,215	-0,028	-0,054
Konstanta	6,78		1,995		-10,065		-3,699	
N	290		290		290		290	
Adjusted R-squared	0,413		0,207		0,48		0,552	

Poznámka: B: nestandardizované regresní koeficienty, Beta: standardizované regresní koeficienty

Zdroj: viz vymezení zdrojů v metodologické části

Pokud se přesuneme k volbám do Riksdagu 2014, v nichž FI nedokázala obhájit svůj zisk z evropských voleb, je prvním konstatováním fakt, že s výjimkou modelu 2 lze u všech dalších modelů pozorovat mírné navýšení jejich explanační síly. Důležitým zjištěním je rovněž stabilita působení jednotlivých proměnných. Až na jedinou výjimku (proměnná stará levice v modelu 3) zůstal v národních volbách zachován směr působení proměnných nalezený ve volbách do EP a rozdíly lze sledovat pouze v síle jejich působení.

Ze socioekonomických proměnných (model 1, který vysvětlil 47% oproti 41% modelu v evropských volbách) si udržela jednoznačnou dominanci vyšší přítomnost vysokoškolsky vzdělané ženské populace, která se pozitivně projevovala v ziscích FI. Podobně se v síle vlivu nelišily ani zbývající dvě proměnné

(zaměstnanost a nezaměstnanost), které na podporu FI působily opačným směrem (druhá znovu pouze velmi omezeně).

Téměř zcela shodný byl model 2 (včetně naprosto stejné vysvětlovací kapacity modelu). I zde byly příznivějším prostředím pro FI obce s větším počtem žen vystavených fyzickému násilí, vyšším počtem imigrantů z mimoevropských zemí a naopak menším počtem obyvatel narozených na evropském kontinentu.

Stejně jako v evropských volbách byl ze samostatných modelů nejúspěšnější model 3 kombinující institucionální faktory a statusové proměnné, jehož úspěšnost (49 %) byla o 1 p. b. vyšší než v eurovolbách. I v tomto případě zůstaly nejsilnějšími determinanty podpory FI velikost obcí a podíl žen ve věku 20–29 let, nicméně v případě velikosti obcí došlo oproti evropským volbám k výraznému poklesu síly vlivu této proměnné, což znovu dokládá zjištění prezentovaná výše. Podobně si výrazně negativní vliv uchovala proměnná krajní pravice. Nově se do negativního směru změnilo působení proměnné stará levice, nicméně síla této proměnné zůstala velmi slabá; podobně byl pozitivní vliv proměnné velmi slabý v modelu pro evropské volby.

Závěrem zbývá zhodnotit souhrnný model pro volby do Riksdagu 2014. Celková úspěšnost modelu (60 %) byla ještě o 5 p. b. vyšší než u modelu pro evropské volby, přičemž směr působení všech proměnných a jejich síla zůstaly až na ojedinělé výjimky totožné. I v národních volbách byly nejsilnějšími determinanty podpory FI počet žen s vysokoškolským vzděláním, ve věku 20–29 let a vyšší počet žen vystavených fyzickému násilí. Oproti všem ostatním modelům ale v souhrnném modelu výrazně klesá vliv velikosti obcí, který si sice uchovává pozitivní směr působení, ale blíží se téměř nulovým hodnotám; pozitivně, ale rovněž pouze omezeně přispívají k podpoře FI i vyšší počet znásilnění a interrupcí, tedy proměnné, které v modelu 2 působily v opačném směru. Podobně i prostředí, které na úspěšnost FI působí negativně, zůstalo obdobné. Zisky FI snižovala zaměstnanost a nezaměstnanost žen, počet imigrantů z evropských zemí a proměnná krajní pravice (znovu s výrazným poklesem síly oproti modelu 3) a nově, přestože pouze omezeně, i počet imigrantů z neevropských zemí.

Tabulka 6: Parametry regresních modelů vysvětlujících meziobecní rozdíly volební podpory FI ve volbách do Riksdagu 2014 (OLS regrese)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta
Vysokoškoláci	0,074	0,707					0,052	0,494
Zaměstnanost	-0,068	-0,309					-0,046	-0,209
Nezaměstnanost	-0,034	-0,093					-0,069	-0,189
Interrupce			-0,017	-0,073			0,011	0,047

Trestné činy			0,001	0,299			0	0,074
Fyzické násilí			0,094	0,137			0,075	0,109
Znásilnění			-0,005	-0,009			0,045	0,077
Imigranti (Evropa)			-0,075	-0,207			-0,030	-0,082
Imigranti (svět)			0,099	0,325			-0,013	-0,042
Počet obyvatel (log)					0,45	0,21	0,015	0,007
Věk 20–29					0,179	0,434	0,134	0,324
Věk 30–64					0,107	0,194	0,07	0,126
Stará levice (SAP a Vp)					-0,005	-0,065	0,007	0,092
Krajní pravice					-0,098	-0,277	-0,032	-0,090
Konstanta	4,926		1,097		-5,738		-0,828	
N	290		290		290		290	
Adjusted R-squared	0,469		0,207		0,494		0,6	

Poznámka: B: nestandardizované regresní koeficienty, Beta: standardizované regresní koeficienty.

Zdroj: viz vymezení zdrojů v metodologické části

Závěr

Cílem předkládaného textu byla analýza prostorového rozložení voličské podpory FI ve volbách do EP 2014 a Riksdagu 2014, spolu se snahou identifikovat konkrétní faktory stojící za odlišnou teritoriální úspěšností strany. Na základě výše uvedených zjištění lze konstatovat, že stabilita prostorových vzorců elektorátu FI je velmi vysoká, podobně jako u většiny dalších švédských stran, přičemž zejména výsledky obou voleb v roce 2014 ukazují na téměř perfektní vzájemnou souvislost. Zajímavější informací ale bylo zjištění, které ukázalo, že se meziobecní voličské vzorce FI nejvíce překrývají s podporou zelených, a částečně i Vp, ale rovněž pravicovými Fp a M, a podpora FI tak na úrovni švédských obcí překračuje hranice obou bloků švédské politiky. Negativní asociace naopak byla nalezena s podporou nejsilnější švédské strany, levicové SAP.

Analýza geografických vzorců voličské podpory ukázala, že voličská základna FI byla z prostorového hlediska soustředěna do několika v čase poměrně stabilních celků. Nejdůležitějším z nich byla zejména švédská velkoměsta a jejich nejbližší okolí (ale i několik obcí nacházejících se zejména ve dvou nejsevernějších krajích Norrbotten a Västerbotten či ostrov Gotland), nicméně, jak potvrdila kartografická analýza i hodnoty regionální variability, je podpora FI, i přes soustředění do několika ohraničenějších celků, spíše prostorově rozrůzněná. Významnost největších měst pro úspěch v evropských volbách potvrdilo i zjiš-

tění, že mezi první obce s nejvyšší podporou FI se soustředila největší švédská města v čele s hlavním městem Stockholmem a druhým největším městem země Göteborgem, zatímco velmi slabé podpoře se strana naopak těšila v nejmenších obcích. A právě propadu strany v největších městech v národních volbách, kdy FI ve většině z nich ztratila nejen z pohledu relativního, ale i absolutního počtu hlasů – a to v situaci, kdy se počet voličů mezi druho- prvořadými volbami zvýšil na úrovni jednotlivých obcí od necelé třetiny až po více než dvojnásobek – lze připsat neúspěch strany při snaze získat zastoupení v Riksdagu. Lze tak vyslovit pracovní hypotézu, že velikost elektorátu FI v evropských volbách představovala maximum švédských občanů, kteří sdílejí ideologická východiska a programové priority zastávané stranou (v mnoha ohledech pozice radikálního feminismu), přičemž většina z nich se zúčastnila evropských voleb. Naproti tomu ve volbách do Riksdagu nedokázala FI ve většině obcí využít nárůstu voličů a získat na svou stranu nové voliče (FI dokázala v prvořadých volbách oslovit více voličů pouze ve 102 ze celkem 290 švédských obcí), což se projevilo i propadem celkového počtu získaných hlasů. To naznačuje, že velikost rezervoáru radikálně feministických voličů je omezená, což je spojeno i s faktem, že témata spojená s rovností mužů a žen, ale i mnohá další témata FI, obsahují i programové dokumenty většiny švédských stran (v různé míře). Z tohoto důvodu se tedy FI nemůže považovat za výhradního vlastníka tohoto tématu (*issue ownership*)³⁷ a získat na svou stranu dostatečný počet voličů, jež by straně bezpečně zajistil zastoupení v Riksdagu.³⁸

Konečně poslední výzkumnou otázkou bylo hledání determinantů voličské podpory FI. V tomto případě byla mezi evropskými i národními volbami nalezena poměrně velká shoda a stabilita působení jednotlivých nezávisle proměnných. Jako nejúspěšnější se ukázaly regresní modely obsahující socioekonomické a statusové a institucionální proměnné, a zejména souhrnné modely obsahující všechny proměnné, které vysvětlily 55 % (evropské volby), resp. 60 % (Riskdag) variability meziobecní podpory FI. Celkově byly úspěšnějším prostředím pro FI větší obce, s větším zastoupením vysokoškolsky vzdělaných žen (což potvrzuje vliv existenci výše zmíněné vzdělávací konfliktní linie působící i na zisky FI), a spíše mladší věkovou strukturou žen. V omezené míře podporovaly úspěšnost strany i proměnná stará levice a počet žen vystavených fyzickému násilí. Negativně naopak na podporu FI působily zaměstnanost i nezaměstnanost žen (v prvním případě působící opačně oproti teoretickým předpokladům), počet imigrantů z evropských zemí a proměnná krajní pravice (přestože se značným

37 Více ke konceptu tematického vlastnictví viz Petrocik – Benoit – Hansen 2003; Stubager – Slothus 2013.

38 V tomto kontextu je nutné zmínit, že další parlamentní strany v reakci na úspěch FI v evropských volbách ještě zesílily zdůrazňování svého feministického zaměření. Konkrétně např. další levicové strany ve svých ideových východiscích přímo uvádí: „hrdě si říkáme socialistická a feministická strana s ekologickým základem“ (Vp), resp. „Lidská práva jsou založena na stejných hodnotách, bez ohledu na pohlaví... Z tohoto důvodu je Strana zelených feministickou stranou.“ (MpG) Podobně se jako „feministická strana“ začala označovat i SAP a dokonce i pravicová Fp měla ve volebním programu do Riksdagu samostatnou kapitolu nazvanou „Feminismus bez socialismu.“

poklese síly vlivu). Síla vlivu dalších proměnných již byla pouze omezená. Většina proměnných přitom, jak už bylo řečeno, působila na zisky FI téměř totožně jak v evropských, tak národních volbách, nicméně k jedné významné změně došlo. V modelu pro volby do Riksdagu výrazně klesla síla vlivu velikosti obcí. Nárůst počtu obyvatel sice i nadále vykazoval pozitivní působení na zisky strany, ale hodnoty regresních koeficientů klesly až téměř k nule, což znovu dokládá, že to byl právě propad podpory FI v největších městech, který stál za neúspěšným pokusem strany získat zastoupení v Riksdagu a možnost přímo ovlivňovat švédskou politiku.

Závěrem je podle našeho názoru nutné konstatovat, že představené regresní modely byly poměrně úspěšné, ale i tak dokázaly vysvětlit pouze část meziobecní variability podpory FI. V některých případech současně použité indikátory působily opačným směrem, než jsme předpokládali. Velmi slabou vysvětlovací kapacitou se vyznačovaly zejména modely testující kulturní faktory. Zde je ale nutné dodat, že s ohledem na zvolenou úroveň agregace dat bylo vymezení těchto proměnných velmi obtížné a jako další cesta se v tomto případě nabízí analýza založená na využití individuálních dat. Dalším možným výzkumným tématem je i otázka, zda úspěch FI v evropských volbách byl veden spíše protestním nebo tematickým (*issue*) hlasováním. Odpovědi na tyto otázky nicméně jsou mimo možnosti předkládaného textu a snaha po jejich zodpovězení bude vyžadovat práci s individuálními daty z výběrových šetření, která jsou schopna adekvátněji přispět k vysvětlení individuálního chování voličů.

Literatura

- Abendschön, S. – Steinmetz, S. (2014): The Gender Gap in Voting Revisited: Women's Party Preferences in a European Context. *Social Politics* 21 (2): 315–344.
- Arbetsförmedlingen. Dostupné na <http://www.arbetsformedlingen.se/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Aylott, N. – Sundström, M. R. (2009): The European Parliament Election in Sweden, June 2009, in: *EPERN European Parliament Election Briefing No 37*. Royal Institute of International Affairs. Dostupné na: http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/no_37_epern-ep09-sweden.pdf (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Bengtsson, Å. et al. (2014): *The Nordic Voter: Myths of Exceptionalism*. ECPR Press.
- Berglund, S. – Thomsen, S. R. – Wörlund, I. (1991): The mobilization of the Swedish vote: An ecological analysis of the general elections of 1928, 1948 and 1968. *European Journal of Political Research* 19 (4): 413–424.
- Bergqvist, C. – Findlay, S. (1999): Representing Women's Interests in the Policy Process: Women's Organizing and State Initiatives in Sweden and Canada 1960 s–1990 s, in: Bruslin, L. –

- Eliasson, M. L., eds., *Women's Organizing and Public Policy in Canada and Sweden*, 119–146, McGill-Queen's University Press.
- Brottsförebyggande rådet. Dostupné na: <http://www.bra.se/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Brunclík, M. (2009): Nové trendy ve vývoji švédského stranického systému. *Politologický časopis* 16 (1): 21–43.
- Brunclík, M. (2011): Příčiny vzestupu radikální populistické pravice ve Švédsku. *Politologický časopis* 18 (2): 111–132.
- Brunclík, M. (2014): Švédský stranický systém po parlamentních volbách v roce 2014. *Politologická revue* 20 (2): 141–160.
- Caramani, D. (2004): *The Nationalization of Politics. The Formation of National Electorates and Party Systems in Western Europe*. Cambridge University Press.
- Dominelli, L – Jonsdottir, G. (1988): Feminist Political Organization in Iceland: Some Reflections on the Experience of Kwenna Frambothid. *Feminist Review* 30 (1): 36–60.
- Eibl, O. – Havlík, V. – Kyloušek, J. – Pink, M. (2009): *Krajské volby 2008*. CDK.
- Erlingsson, G. Ó. – Persson, M. (2011): The Swedish Pirate Party and the 2009 European Parliament Election: Protest or Issue Voting? *Politics* 31 (3): 121–128.
- FI (2013): *För en feministisk politik. Feministiskt initiativ 2013*. Dostupné na: http://feministisktinitiativ.se/wp-content/uploads/2013/11/For_en_feministisk_politik_2013.pdf (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- FI (2014a): *Det är skarpt läge! Ut med rasisterna – in med feministerna!* Dostupné na: <http://feministisktinitiativ.se/eu-valsplattform/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- FI (2014 b): *Feminism för alla*. Dostupné na: <http://feministisktinitiativ.se/valplattform-riksdag/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Folkhälsomyndigheten. Dostupné na: <http://www.folkhalsomyndigheten.se/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Hendl, J. (2004): *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Portál.
- Ingelhart, R. – Norris, P. (2000): The Developmental Theory of the Gender Gap: Women's and Men's Voting Behavior in Global Perspective. *International Political Science Review* 21 (4): 441–463.
- Ishiyama, J. T. (2003): Women's Parties in Post-Communist Politics. Ishiyama, J. T. Women's Parties in Post-Communist Politics. *East European Politics and Societies* 17 (2): 266–304.
- Kaniok, P. (2005): Vznik Červnové kandidátky jako důsledek tendencí švédské evropské debaty, in: Dančák, B. – Fiala, P. – Hloušek, V., eds., *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*, 134–144, Mezinárodní politologický ústav.
- Kopeček, L. (2003): Politika v ministátu: islandský stranický a politický systém ve 20. století. *Politologická revue* 9 (2): 116–137.
- Knutsen, O. (2001): Social Class, Sector Employment, and Gender as Party Cleavages in the Scandinavian Countries: A Comparative Longitudinal Study, 1970–95. *Scandinavian Political Studies* 24 (4): 311–350.

- Larsson, S. (2005): *Kvinnopartibildning på Island men inte i Sverige. En motivanalys av Kvennalistinn och Stödstrumpornas val kring partibildning*. Lunds universitet.
- Liljeqvist, N. (2014): Sweden: An escape from mainstream parties, in: de Sio, L. – Emanuele, V. – Magdini, N., eds., *The European Parliament Elections of 2014*, 263–267, Centro Italiano Studi Elettorali.
- Lipset, S. M. (1981): *Political Man. The Social Bases of Politics*. Johns Hopkins University Press.
- Maillé, C. – Wängnerud, L. (1999): Looking for New Opportunities in Politics: Women's Organizations and the Political Parties in Canada and Sweden, in: Bruslin, L. – Eliasson, M. L., eds., *Women's Organizing and Public Policy in Canada and Sweden*, 184–209, McGill-Queen's University Press.
- Maškarinec, P. (2009): Transformace švédských komunistů: Levicová strana mezi neokomunismem a demokratickým socialismem. *Slovenská politologická revue* 9 (2): 3–55.
- Maškarinec, P. (2010): Voličská základna švédských politických stran ve volbách do Evropského parlamentu 1995–2009: kontinuita či diskontinuita voličských vzorců? *Slovenská politologická revue* 10 (4): 22–50.
- Maškarinec, P. (2011): Švédští demokraté: analýza teritoriální a voličské základny krajní pravice v současném Švédsku. *Rexter* 9 (2): 75–117.
- Maškarinec, P. (2014): Voličská základna Švédské Pirátské strany v letech 2006–2010, in: *QAUERE 2014, vol. IV: Recenzovaný sborník interdisciplinární mezinárodní vědecké konference doktorandů a odborných asistentů*, 501–510, MAGNANIMITAS. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/266318273_Volisk_zkladna_vdsk_Piratsk_strany_v_letech_20062010 (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Matland, R. E. (1998): Women's Representation in National Legislatures: Developed and Developing Countries. *Legislative Studies Quarterly* 23 (1): 109–125.
- Nilsson, J. (2006): *Ett Feministiskt initiativ. Hur och varför?* Lunds universitet.
- Niskanen, N. (2011): Gender and Power in the Nordic Countries: A Comparative Perspective, in: Niskanen, N., ed., *Gender and Power in the Nordic Countries*, 11–57, NIKK Publications.
- Norris, P. (1987): *Politics and Sexual Equality: The Comparative Position of Women in Western Democracies*. Lynne Rienner.
- Novotný, L. (2014): Liquid democracy a Pirátská strana v Německu. *Acta Politologica* 6 (2): 154–165.
- Oscarsson, H. – Holmberg, S. (2010): *Swedish Voting Behavior*. University of Gothenburg.
- Paxton, P. (1997): Women in National Legislatures: A Cross-National Analysis. *Social Science Research* 26 (4): 442–464.
- Petrocik, J. R. – Benoit, W. L. – Hansen, G. J. (2003): Issue Ownership and Presidential Campaigning, 1952–2000. *Political Science Quarterly* 118 (4): 599–626.
- Rydgren, J. – Ruth, P. (2011): Voting for the Radical Right in Swedish Municipalities: Social Marginality and Ethnic Competition? *Scandinavian Political Studies* 34 (3): 202–225.
- Socialstyrelsen. Dostupné na: <http://www.socialstyrelsen.se/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Soukup, P. – Rabušic, L. (2007): Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti. *Sociologický časopis* 43 (2): 379–395.

- Statistiska centralbyrån. Dostupné na: <http://www.scb.se/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Stubager, R. (2008): Education effects on authoritarian-libertarian values: a question of socialization. *The British Journal of Sociology* 59 (2): 327–350.
- Stubager, R. – Slothus, R. (2013): What Are the Sources of Political Parties' Issue Ownership? Testing Four Explanations at the Individual Level. *Political Behavior* 35 (3): 567–588.
- Valmyndigheten. Dostupné na: <http://www.val.se/> (ověřeno ke dni 29. 12. 2014).
- Weakliem, D. L. (1991): The Two Lefts? Occupation and Party Choice in France, Italy, and the Netherlands. *American Journal of Sociology* 96 (6): 1327–1361.
- Wennerhag, M. (2012): Demonstrerandets normalisering, in: Weibull, L. – Oscarsson, H. – Bergström, A., eds., *I framtidens skugga. Fyrtiotvå kapitel om politik, medier och samhälle*, 79–94, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Příloha 1: Seznam použitých zkratk politikých stran

C	Strana středu (Centerpartiet)
FI	Feministická strana (Feministiskt initiativ)
Fp	Liberální lidová strana (Folkpartiet liberalerna)
JL	Červnová kandidátka (Junilistan)
Kd	Křesťanští demokraté (Kristdemokraterna)
M	Umírněná koaliční strana (Moderata Samlingspartiet)
MpG	Strana životního prostředí – Zelení (Miljöpartiet de gröna)
PP	Pirátská strana (Piratpartiet)
SAP	Sociálnědemokratická dělnická strana (Socialdemokratiska Arbetare Partiet)
SK	Svaz žen (Samtök um kvinnalista)
SD	Švédští demokraté (Sverigedemokraterna)
Vp	Levicová strana (Vänsterpartiet)

Pavel Maškarinec je odborným asistentem na Katedře politologie a filozofie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Specializuje se na volební geografii, prostorovou analýzu voleb a kvantitativní výzkum voličského chování a volebních systémů a jejich vlivu na konstituování a podobu stranicko-politických systémů zejména ve středoevropských, skandinávských a asijských zemích.

Kontakt: Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pasteurova 3571/13, 400 96 Ústí nad Labem.

E-mail: maskarinec@centrum.cz

Sú televízne politické debaty zbytočné? Experiment pred voľbami do Európskeho parlamentu 2014¹

PAVOL BABOŠ, MAREK RYBÁŘ A ANETA VILÁGI

Abstract: *The 2014 European Parliament election brought a few novel developments to the political life of the European Union. For the first time in history, the election took place in 28 countries and it also witnessed the lowest turnout since 1979. In many countries, extremist and anti-EU parties won the election. The new practice of having pan-European parties nominate the top candidates for European Commission president was intended to increase the election's appeal and reduce the democratic deficits of the Union's institutional set-up. In this article, we examine the effects of a televised debate among the five leading candidates. We performed an experiment using a sample of students, including an experiment and a control group with a pre-test/post-test design. Almost 40 students were randomly assigned to the groups. The findings indicated three conclusions: first, the televised debate had little effect on general attitudes to the EU and European integration and feelings associated with the EU. Second, watching the debate had an impact on opinions and feelings about the leading candidates for EC president and on views about the importance of that office. Third, the debate had an informative effect, and this was much stronger in areas where respondents admitted to having little or no knowledge in the pre-test interview.*

Keywords: *Television Debate, Electoral Behaviour, European parliament, Experimental methods*

Úvod

Voľby do Európskeho parlamentu nevzbudzujú medzi slovenskými voličmi prílišný záujem. Na rozdiel od myšlienky európskej integrácie, ktorá dlhodobo získava širokú podporu, možnosť zvoliť si svojich zástupcov do Európskeho parlamentu získala medzi slovenskými voličmi len malú odozvu. Tento prob-

1 Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0413-11.

lém nie je špecifický iba pre Slovensko. Volebná účasť postupom času klesá v celej Európskej únii. Je to spôsobené aj tým, že nové členské štáty zo strednej a východnej Európy ako celok zaznamenávajú nižšiu volebnú účasť než bolo zvykom v starých členských štátoch. Slovensko je však špecifické tým, že v predchádzajúcich európskych voľbách zaznamenalo vždy najnižšiu účasť spomedzi všetkých krajín. V historickom rebríčku (od roku 1979) je naša volebná účasť v rokoch 2004, 2009 a 2013 na posledných dvoch priečkach.

Často spomínaným dôvodom je nezaujímavá a málo motivujúca predvolebná kampan a nedostatok informovanosti voličov o dianí v EÚ a postojoch a aktivitách politikov v európskych inštitúciách. Po predchádzajúcich voľbách do Európskeho parlamentu sa prijalo viacero formálnych aj neformálnych zmien, ktoré mali urobiť eurovoľby atraktívnejšie. Medzi neformálne zmeny patrí snaha o posilnenie európskych tém počas kampane v členských krajinách. Najväčšie politické skupiny v Európskom parlamente nominovali vlastných kandidátov na šéfa komisie a voliči tak po prvý raz mohli vidieť diskusie medzi »špičkovými kandidátmi«. Medzi formálne zmeny patrí napríklad posilnenie právomocí Európskeho parlamentu a jeho vplyvu na zloženie Európskej komisie. Lisabonská zmluva pokračuje v trende zvyšovania dôležitosti Európskeho parlamentu tým, že mu priznáva väčšie právomoci ako v legislatívnej, tak aj v rozpočtovej oblasti. Novinkou je, že šéfovia národných vlád musia pri výbere predsedu Komisie brať do úvahy výsledky volieb do Európskeho parlamentu. O ich návrhu následne hlasuje celý novozvolený Európsky parlament.

Zisťovať dôsledky spomínaných opatrení je pomerne zložité. Medzi novinky však pribudla tiež televízna debata kandidátov na post predsedu Európskej komisie, ktorých navrhli politické rodiny Európskeho parlamentu. Náš výskum sa zamerá práve na efekty tejto novinky. Zisťovali sme, či debata »špičkových kandidátov« na predsedu Európskej komisie, ktorú 15. mája prenášali televízne a rozhlasové stanice v celej EÚ (na Slovensku to bol RTVS) mala vplyv na postoje a názory potenciálnych voličov na Slovensku. Účastníkmi diskusie boli J.C. Juncker (Skupina Európskej ľudovej strany), M. Schulz (Skupina progresívnej aliancie socialistov a demokratov), G. Verhofstadt (Skupina Aliancie liberálov a demokratov za Európu), S. Kellerová (Skupina zelených / Európska slobodná aliancia) a A. Tsipras (Konfederatívna skupina Európskej zjednotenej ľavice/ Severská zelená lavica).

Pridanou hodnotou nášho výskumu je štúdium vplyvu politických televíznych debát v európskom politickom priestore, a to podľa našich informácií vôbec prvýkrát na úrovni EÚ. Drvivá väčšina empirickej práce v minulosti totiž skúmala vplyv debát v amerických prezidentských voľbách a to nám napovedá iba málo o kontexte, v ktorom nesúťažia priamo volení šéfovia exekutívnej moci, nevriac o výnimočnom postavení Európskej komisie v inštitucionálnom systéme EÚ.

Náš výskum bol realizovaný ako experiment, s náhodným rozdelením účastníkov do experimentálnej a kontrolnej skupiny s meraním uskutočneným pred

aj po debate. Takýto dizajn sa označuje aj ako klasický experiment v spoločenských vedách a má potenciál odhaliť kauzálne vzťahy medzi sledovanými faktormi. Detailnejší popis experimentu uvádzame v metodologickej časti štúdie.

V nasledujúcej časti ponúkame súhrn doterajších poznatkov a literatúry o efektoch, ktoré majú politické kampane a špeciálne televízne debaty na preferencie a postoje voličov. Po prehľade literatúry nasleduje popis experimentálnej metódy, ktorú aplikujeme v našom výskume. Vo štvrtjej časti tohto príspevku prezentujeme výsledky a zistenia experimentu. V závere interpretujeme naše zistenia v súvislostiach aj so zahraničnou literatúrou a ich dôsledkami pre teóriu a prax. Medzi základné zistenia patrí, že sledovanie politickej diskusie nemalo takmer žiadny efekt na všeobecné postoje voči EÚ alebo európskej integrácii a súvisiacimi pocitmi. Na druhej strane, debata mala dosah na pocity a názory respondentov na samotných špičkových kandidátov a na funkciu, o ktorú sa uchádzali. Do tretice sme našli tzv. informačný efekt debaty. Teda sledovanie diskusie malo potenciál ovplyvniť názory a postoje respondentov najmä v oblastiach, o ktorých sa pred samotnou diskusiou cítili byť neinformovaní.

Voľby do Európskeho parlamentu 2014

Voľby do Európskeho parlamentu (EP) sú už viac než 35 rokov súčasťou európskej politickej scény. V súvislosti s nimi dlhodobo pútajú pozornosť politických vedcov a komentátorov najmä tri aspekty: neustále sa znižujúca účasť voličov, nízka atraktivita volieb a absentujúca európska dimenzia predvolebných kampaní v jednotlivých členských štátoch.

Posledná úprava Zmluvy o Európskej únii² platná od decembra 2009 prieniesla viacero inovácií, ktoré tieto nedostatky mali riešiť. Posilnenie právomocí Európskeho parlamentu malo zvýšiť atraktivitu a váhu volieb, aby sa minimalizoval efekt tzv. „druhoradých volieb“, teda volieb v ktorých „o nič nejde.“ K dôležitosti volieb mal rovnako prispieť fakt, že politické strany na európskej úrovni viedli v kampani kandidáti na post predsedu Európskej komisie, ktorého podľa novej úpravy (článok 17 (7) Zmluvy o Európskej únii) navrhuje Európska rada na základe výsledkov volieb do Európskeho parlamentu. Pôsobenie kandidátov v kampani a novinky ako napríklad priamy televízny prenos predvolebnej debaty medzi kľúčovými uchádzačmi o post predsedu Európskej komisie vo všetkých členských štátoch EÚ mali na jednej strane vnieť európsku dimenziu do predvolebných kampaní a na strane druhej zvýšiť informovanosť občanov.

Popri dominantnom prúde v politologickej literatúre, ktorá sa v prípade volieb do Európskeho parlamentu zameriava najmä na spomínaný efekt „druhoradosti“ týchto volieb (napr. Hix & Marsh 2011, Schmitt 2005, Ferrara & Waishaupt 2004, Reif & Schmitt 1980) sa čoraz častejšie objavujú aj analýzy skú-

2 Tzv. Lisabonská zmluva.

majúce túto problematiku z hľadiska aktérov (tzv. *agency* prístup). Upriamenie pozornosti na rolu aktérov – najmä politických strán pomáha vysvetliť stagnujúci záujem voličov o tieto voľby. „Voliči svojou účasťou či neúčasťou do veľkej miery reagujú na to, čo im strany ponúkajú vo forme programov a personálneho obsadenia a tiež na (ne)zaujímavosť volebnej kampane“. (Malová, Láštic, Rybář 2005: 111) Z tohto pohľadu je pre voľby do EP charakteristická dominancia vnútropolitických tém a pre Slovensko špecificky navyše veľmi laxný prístup politických strán ku volebnej kampani, čo sa prejavuje najmä nominovaním málo známych straníckych kandidátov a nízkou kvalitou volebných manifestov či bezobsažnosťou straníckych kampaní (Rybář 2005).

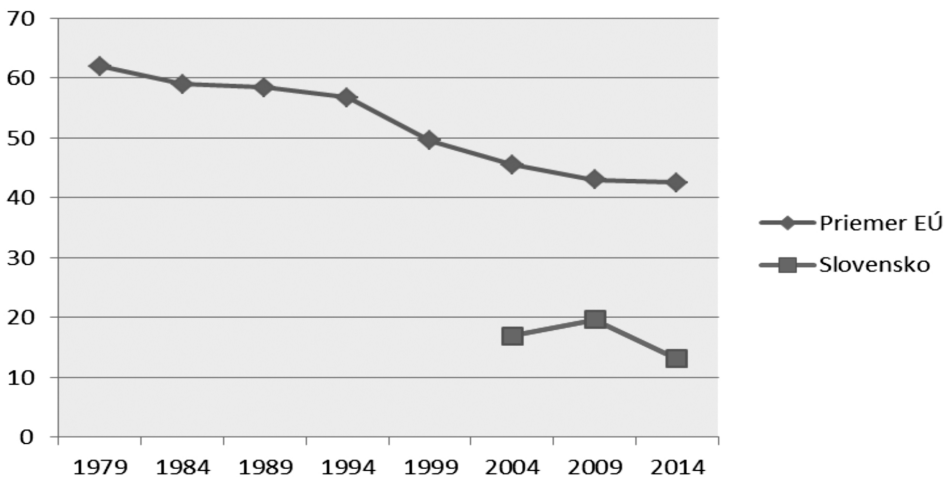
V tomto kontexte je potrebné podotknúť, že práve posledné voľby do EP (2014) priniesli čiastočné zlepšenie. Kvalita a prestíž kandidátov uchádzajúcich sa o post europoslanca stúpila aj vďaka kandidatúre bývalého eurokomisára za SMER-Sociálnu demokraciu (SMER-SD), opätovnej kandidatúre europoslancov (SMER-SD, Kresťansko-demokratické hnutie [KDH], Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana [SDKÚ-DS], Strana maďarskej koalície [SMK], Slovenská národná strana [SNS]) či nominácii predsedu politickej strany do čela kandidátky strany Sloboda a solidarita [SaS]). Všetky parlamentné politické strany pripravili do volebnej kampane volebné manifesty a viaceré z nich obsahovali aj témy, ktoré rezonovali na celoeurópskej úrovni. Európsky rozmer volebnej kampane v jednotlivých členských štátoch mal navyše posilniť nový prvok vo voľbách do EP – volební lídri jednotlivých straníckych skupín zastúpených v Európskom parlamente, ktorí zároveň predstavovali aj kandidátov jednotlivých strán na post predsedu Európskej komisie. Niektorí z nich sa zúčastnili priamo predvolebných zápasov v členských krajinách (napr. v máji 2014 bol v SR J.C. Juncker) a všetci kandidáti mali v médiách aj prostredníctvom televíznych debát možnosť prezentovať postoje svojej politickej frakcie v európskym témam.

Popri snahe o väčšiu personifikáciu európskej politiky malo toto opatrenie prispieť aj k zvýšeniu informovanosti občanov o politikách EÚ. Argumenty, ktoré sa sústreďujú na rolu aktérov počas volieb často poukazujú na strane voliča na nízku informovanosť ako kľúčový faktor pri rozhodovaní o účasti vo voľbách. O prepojení medzi informovanosťou a účasťou na voľbách sa diskutuje v politickej vede dlhší čas. Od pôvodného pozitívneho vzťahu medzi vzdelaním a participáciou vo voľbách (Wolfinger & Rosenstone 1981) sa súčasní autori posunuli k štúdiu korelácií priamo medzi mierou informovanosti a účasťou na volebných aktoch (Houser, Morton & Stratmann 2011; Lander & Pianzola 2010; Hobolt 2005; Feddersen & Pesendorfer 1996, 1999). Lassen (2005) prichádza s experimentálnym testovaním tohto vzťahu a hovorí (v experimentálnych podmienkach lokálneho referenda v Kodani) dokonca o kauzálnom vzťahu medzi mierou informovanosti a účasťou vo voľbách, pričom výraznejší efekt informácií je práve na ľudí, ktorí bežne (napr. v lokálnych voľbách) nevolia.

Z podobných premís vychádzal aj prístup Európskej komisie k voľbám do EP 2014. Opierajúc sa o zistenia Eurobarometra (č. 364)³ komisia konštatovala, že nedostatok informácií je jedným z najdôležitejších dôvodov, ktoré prispievajú k nízkej účasti a vyzvala Európsky parlament a členské štáty, aby zvýšili informovanosť voličov najmä o dopadoch európskych politík na občana EÚ, o prepojenosti medzi kandidátmi a ich stranickými frakciami v EP a o politických postojoch týchto frakcií.⁴ V tomto duchu bolo v predvolebnom období realizovaných viacero typov informačných kampaní vrátane diskusných relácií v masovo-komunikačných prostriedkoch, teda aj celoeurópsky vysielaná televízna debata.

Inovatívne prvky v inštitucionálnom usporiadaní EÚ a vo volebnej kampani do EP 2014 zohľadnili viaceré vyššie spomínané nedostatky európskych volieb. Otázne teda ostáva prečo zlepšenie najväčších deficitov volieb do EP prinieslo tak slabý výsledok z hľadiska voličskej účasti. Mýlili sa analytici v identifikácii deficitov alebo v predikcii dopadov ich odstránenia? Ako ukazuje graf č. 1, volebná účasť bola vo voľbách 2014 historicky najnižšia tak na úrovni celej EÚ, ako aj na Slovensku.

Graf 1: Účasť vo voľbách do EP za SR a EÚ

Zdroj: Európsky parlament 2014

3 Výsledky Flash Eurobarometra (č. 364, publikovaný v marci 2013) poukazujú napr. na to, že 84 % respondentov si myslí, že by účasť v eurovoľbách bola vyššia, keby voliči mali viac informácií o dopade EÚ na ich každodenný život a o programoch politických strán a 73% verilo, že by sa volieb zúčastnilo radšej, keby mali informácie o afilácii kandidátov k jednotlivým politickým stranám zastúpeným v EP. Viac pozri na: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_364_en.pdf, 30. ledna 2015

4 COM(2013) 126/3. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/citizen/document/files/communication_elections_pe__adoptee_en.pdf

Vplyv kampaní a televíznych debát

V prostredí amerických politických kampaní sú televízne debaty jedným z najočakávanejších prvkov predvolebnej kampane (Benoit, Hansen a Verser 2003). Oproti ďalším nástrojom kampane (napr. billboardy, reklamné video spoty) má televízna diskusia pre voliča mnoho výhod: kandidát je na obrazovke dlhšie, musí spontánne reagovať na otázky a komentáre moderátora alebo politického súpera, môže tiež napádať súperove argumenty a názory. Je preto pochopiteľné, že kandidáti venujú príprave na televízne diskusie viac času a energie než iným prvkom kampane, a to všetko v snahe čo najviac ovplyvniť mienku divákov – voličov (tamtiež).

Hoci priestor pre vplyv politických televíznych diskusií je relatívne veľký a na národnej úrovni pomerne využívaný aj v krajinách EÚ, zostáva otáznou, do akej miery majú politické debaty reálny vplyv na zmenu voličských postojov. Obzvlášť, ak sa tieto debaty uskutočňujú zvyčajne krátky čas (dni, maximálne pár týždňov) pred voľbami, ku koncu predvolebnej kampane, ktorá neraz neoficiálne začína aj rok pred voľbami. Rovnako tomu bolo aj v prípade volieb do Európskeho parlamentu, kedy jediná televízna debata so všetkými piatimi špičkovými kandidátmi sa vysielala 15. mája 2014. Voľby prebiehali v členských štátoch od 22. do 25. mája 2014.

Existujú odborné práce, ktoré sa jednoznačným spôsobom prikláňajú k názoru, že politické debaty majú vplyv na voličov. White (1982, s. 401) píše o schopnosti „presúvať hlasy viac než akýkoľvek iný izolovaný krok (single action) v záverečnej fáze kampane.“ Na druhej strane existuje početná odborná obec, ktorá pochybuje o tom, že by televízne diskusie mali potenciál prinútiť presvedčeného voliča, aby zmenil svoju politickú príslušnosť k inej strane (napr. Jamieson a Birdsell 1988). Vystáva však otázka, čo v prípade, ak väčšina voličov nepatrí k stálemu elektorátu konkrétnej strany a voličská volatilita je vysoká (Baboš a Malová 2013). Alebo ak nastane situácia, že stranu opúšťajú aj jej dlhoroční sympatizanti a členovia, čo je v Európe častejšie než v severnej Amerike (Nie, Verba and Petrocik 1999).

Keďže prezidentské debaty (či debaty kandidátov na vedúcu výkonnú pozíciu) majú dlhšiu tradíciu v americkom politickom prostredí než európskom, väčšina odbornej literatúry venovanej dosahom politických diskusií vychádza z amerických politických reálií. V nedávnom období je tiež možné sledovať istý posun vo výskume efektov politických diskusií. Do úzadia sa dostáva štúdium vplyvu, ktorý majú politické debaty na voličské preferencie. Naopak, viac pozornosti sa venuje iným aspektom, ako napríklad znalosť kandidátov, vnímanie dôležitosti jednotlivých politicko-spoločenských tém, a pod.

Iné štúdie nedelia výskum podľa tém, ale charakteru televíznej diskusie. Benoit, Hansen a Verser (2003) argumentujú, že debaty v tzv. primárkach majú v systéme amerických prezidentských volieb väčší vplyv než diskusie ak-

tuálnych prezidentských kandidátov z hlavných politických strán (taktiež Best a Hubbard 2000). Hlavný argument tohto tvrdenia znie, že názory účastníkov debát v straníckych primárkach sú menej známe a voliči majú výrazne menej informácií o ich osobách. Na druhej strane, v čase keď sa konajú priame televízne debaty už vybraných straníckych kandidátov, ich osobné príbehy ako aj názory a postoje k rôznym problémom sú dlhší čas známe a tým sa významne zmenšuje priestor pre potenciálne nové informácie, ktoré by mohli zmeniť preferencie voličov. Tento argument je relevantný aj pre voľby do Európskeho parlamentu 2014. Hoci sa v týchto voľbách nekonali žiadne stranícke primárky, je tu silný predpoklad, že niektorí kandidáti najmä väčších straníckych rodín boli známejší než kandidáti menších frakcií. Aj preto sa dá očakávať, že televízna debata môže mať väčší, či už negatívny alebo pozitívny efekt v prípade menej známych kandidátov než pri tých známejších.

Vo všeobecnosti je najviac rozšíreným prístupom k štúdiu predvolebných kampaní, a teda aj efektu televíznych debát, analýza prieskumov verejnej mienky (survey data). Doterajší výskum na túto tému, založený na dotazníkovom prieskume, je rozsiahly. Drvivá väčšina autorov tohto prístupu sa zhoduje, že empirické údaje preukazujú veľmi malú až žiadnu súvislosť medzi sledovaním politickej diskusie a zmenou voličských názorov, postojov či preferencií (Markus 1992, Finkel 1993, Iyengar and Petrocik 1998, etc.). Tento prístup v skúmaní vplyvu politických diskusií má však niekoľko problematických miest, ktoré zhrnul Shaw (1999). Poukazuje napríklad na to, že údaj o sledovaní politickej kampane (bilbordov, mítingov, reklám či debát) je v takomto prípade založený iba na priznaní respondenta. Shaw upozorňuje na výskumy, ktoré preukazujú, že priznanie respondenta a skutočný stav sú často odlišné (Price & Zaller 1993). V druhom rade upozorňuje Shaw na problém s endogenitou. Znamená to, že môže existovať tretí faktor, ktorý nie je meraný dotazníkom, a ktorý kauzálne vplyva na záujem o politiku (a teda sledovanie diskusie) a zároveň spôsobuje isté politické preferencie. Ak sa takýto faktor istým spôsobom vo výskume nezachytí, môže vzniknúť mylný názor, že namerané politické názory sú dôsledkom sledovania politickej debaty (a teda výkonu aktérov danej debaty). Shaw však zároveň dodáva, že väčšina z týchto problémov sa dá dostatočným spôsobom ošetriť pri modelovaní voličských preferencií na základe štatistických údajov. Samotný Shaw (1999: 358) testoval viacero modelov, vrátane časových radov a uzatvára, že aj po zohľadnení všetkých problémov je otázne, či miera, do ktorej má sledovanie politickej diskusie vplyv, je dôležitá. V diskusii Shaw zároveň vyjadruje pochybnosť, do akej miery je vôbec v amerických prezidentských voľbách rozhodujúca kampaň v porovnaní s inými faktormi.

Benoit, Hansen a Verser (2003) spracúvajú vo svojej meta-analýze vyše 80 kvantitatívnych výskumných štúdií, ktoré sa zaoberajú vplyvom politických debát. Dochádzajú k záveru, že aj keď sa potvrdila štatistická signifikantnosť efektu televíznych politických diskusií na preferencie voliča, veľkosť tohto

efektu bola veľmi nízka ($r=0.149$). Praktický význam takého slabého efektu je preto otázný. Navyše, nepotvrdil sa žiadny efekt televíznych debát na vnímanie kompetentnosti jednotlivých kandidátov. Stredne silný efekt našli autori pri schopnosti určovať agendu a tiež na vnímanie charakteru kandidátov. Tieto výsledky však len potvrdzujú predošlé výskumy v závere, že televízne politické diskusie vysielané v závere predvolebnej kampane majú iba malý potenciál zmeniť preferencie voličov a vnímanie schopností kandidátov. Na druhej strane, debata má potenciál nastoliť a určiť politickú agendu, a to nie je z politického hľadiska zanedbateľné.

Okrem skúmania voličského správania založeného na prieskumoch sa v uplynulom období do popredia dostal aj behaviorálny prístup založený na experimentoch. Yawn a kol. akceptovali posun od skúmania preferencií k skúmaniu postojov voči kandidátom a vo svojej experimentálnej štúdii skúmali vplyv debaty na postoje republikánskych voličov počas primárnych republikánskych volieb v Arizone. Autori dospeli k mierne prekvapivým zisteniam, keď identifikovali vplyv debaty na voličské preferencie, a tiež na vnímanie zvoliteľnosti kandidáta, ak by postúpil do prezidentských volieb. Fakt, že autori zistili vplyv debaty sa dá vysvetliť aj tým, že išlo o jednu z prvých debát, všetci diváci boli registrovaní republikáni a diskutujúci relatívne neznámi. To znamená, že diváci mali len veľmi obmedzené znalosti a poznatky o kandidátoch na stranícku nomináciu, a teda existoval značný priestor na vytvorenie si názoru.

Prezidentské debaty v štýle, aký poznáme z amerického politického prostredia, nemajú v Európe dlhú tradíciu. Preto je pochopiteľné, že aj výskum efektov, ktoré politické debaty môžu mať, je rozvinutejší v americkej politickej vede. Meier a Faas (2011) uvádzajú, že televízne debaty, ako ich poznáme z amerických prezidentských volieb, sa v Nemecku objavili prvýkrát v roku 2002. Vo svojom výskume autori dali dohromady údaje z troch nemeckých spolkových parlamentných volieb (2002, 2005 a 2009) a skúmali efekty sledovania týchto debát. Meier a Faas prišli k záveru, že sledovanie debaty zvýšilo účasť na voľbách najmä medzi ľuďmi so slabým záujmom o politiku (nárast účasti o takmer 23 percent. bodov). Autori takisto našli silnú súvislosť medzi sledovaním debaty a voličskou preferenciou v nadväzujúcej voľbe. Sami avšak priznávajú, že ich závery nepreukazujú „žiadne kauzálne vzťahy, keďže nezahrnuli žiadne kontrolné premenné.“ (Meier and Faas 2011: 84). Ďalším z problémov pri takomto type výskumu sú silné preferencie voliča vytvorené pred debatou, ktoré slúžia ako filter už pri vnímaní výkonu diskutujúcich. Respondent, ktorý má silnú preferenciu voči kandidátovi X, je potom náchylný označiť výkon tohto kandidáta za najlepší a zároveň ako svoju voľbu. Preto je žiaduce zahrnúť existujúce preferencie ako kontrolnú premennú, čo sa v prípade Meiera a Faasa nestalo.

Schrott a Lanoue (2013) sa pokúsili vyriešiť tento problém modelovaním exogénnych vplyvov, ktoré by mohli skresliť hodnotenie debaty respondentom. Okrem iného zahrnuli aj preferencie pred debatou, vývoj prieskumov verejnej

mienky, a podobne. Približne polovica variácie v hodnotení po debata sa dá pripísať spomenutým exogénnym vplyvom a iba necelú polovicu variácie vedeli vysvetliť výkonom kandidátov v samotnej debata. Autori zároveň upozorňujú, že sa môže stať, že výkon kandidátov a vonkajšie vplyvy mali v minulosti opačný, protichodný efekt. Pri nedostatočnom izolovaní týchto vzájomných vplyvov by sa vysvetlilo, prečo nenašli výskumníci v minulosti žiadny efekt na celkovej úrovni.

Domnievame sa, že náš výskumný dizajn rieši väčšinu spomenutých nedostatkov uvedených vyššie. Pomocou merania názorov, postojov a pocitov respondentov pred a po debata dokážeme izolovať vplyv debaty samotnej od zvyšku predvolebnej kampane. Detailnejšie sa venujeme metodológii v nasledujúcej časti štúdie.

Pridanou hodnotou nášho výskumu je štúdium vplyvu politických televíznych debát v európskom politickom priestore, a to prvýkrát na úrovni EÚ. Drvivá väčšina literatúry skúmajúcej vplyv debát vychádza z amerických prezidentských volieb, a hovorí nám iba málo o kontexte, v ktorom nesúťažia priamo volení šéfovia exekutívnej moci, nevraviac o Európskej komisii, ktorá sa nedá jednoznačne označiť ani za „vládu Európskej únie.“ Navyše, náš experiment skúmal okrem preferencií a postojov ku kandidátom aj postoje, pocity a názory na európsku integráciu a EÚ ako celok. Aj vzhľadom na tieto skutočnosti je naša štúdia do značnej miery exploratívna a netestuje konkrétne hypotézy.

Metodológia výskumu

Aby sme mohli odmerať vplyv sledovania politickej diskusie a zároveň mať pod kontrolou rôzne typy skreslenia, vytvorili sme dizajn tzv. klasického experimentu v spoločenských vedách (Disman 2006). Experimentu sa zúčastnilo spolu 38 dobrovoľníkov, študentov spoločensko-vedných odborov na Univerzite Komenského v Bratislave.⁵ Týchto sme náhodným výberom rozdelili do dvoch skupín, experimentálnej a kontrolnej. Pred televíznou debatou sme formou dotazníkov⁶ u oboch skupín odmerali postoje a názory na rôzne témy týkajúce sa Európskej únie ako celku, integrácie, a volieb do Európskeho parlamentu a kandidátov na predsedu Európskej komisie (PEK). Následne experimentálna skupina študentov sledovala televíznou debatu piatich kandidátov. Druhá, kontrolná skupina sledovala náhradný film, ktorý s voľbami do EP nesúvisel. Po televíznej debata boli opäť formou dotazníkového dopytovania odmerané postoje a názory respondentov.

Zvolený výskumný dizajn má niekoľko výhod, pre ktoré ho považujeme za primeranú metódu v tomto výskume. Dizajn klasického experimentu totiž napí-

5 Účasť na experimente bola dobrovoľná, nebola finančne odmenená, a bola súčasťou voliteľného kurzu, ktorého absolvovaním získali študenti ETCS kredity.

6 Dotazník bol založený na predlohe, ktorú vypracovali odborníci na nemeckej Univerzite Koblenz-Landau pre celoeurópsky výskum vplyvu politických debát

ňa všetky nevyhnutné podmienky pre vyvodenie záverov o kauzálnych vzťahoch. V prvom rade sme vďaka meraniam pred a po debata zaručili časovú súslednosť možných príčin a následkov. Po druhé, porovnaním hodnôt kontrolnej a experimentálnej skupiny vieme preukázať súvislosť medzi sledovaním debaty a určitými postojmi či názormi. Napokon, náhodné rozdelenie do skupín by malo vylúčiť vplyv tretích faktorov, alebo inými slovami predpojatosť selekcie respondentov. Dizajn experimentu, ktorý sme zvolili, by mal tiež eliminovať ďalšie známe typy skreslenia. Eliminovať, alebo aspoň kontrolovať možné skreslenia je dôležité pre udržanie internej validity výsledkov.

Jedným z častých skreslení je vplyv vonkajších udalostí. V tomto prípade by to mohlo nastať, ak by sa názory na jednotlivých kandidátov nezmenili pod vplyvom debaty, ale napríklad novinových komentárov, ktoré by danú debatu hodnotili. V našom experimente sme sa snažili efekt debaty a vplyv vonkajších udalostí od seba izolovať tak, že sme obe merania uskutočnili v tesnom časovom slede pred a po samotnej diskusii. Týmto prístupom sme sa snažili zamedziť akémukoľvek kontaktu respondentov s vonkajším prostredím medzi dvomi meraniami, s výnimkou samotného sledovania diskusie.

Ďalším bežným typom skreslenia pri experimentálnych postupoch býva zrenie. Nastáva, ak sa názory či postoje respondentov menia súbežne s jeho prirodzeným intelektuálnym či emocionálnym vývojom. Tento typ skreslenia je však typický skôr pre experimenty s viacerými vlnami meraní, ktoré sú rozložené v priebehu niekoľkých rokov. Vzhľadom na krátky čas, ktorý uplynul medzi prvým a druhým meraním v našom experimente, si dovoľujeme tvrdiť, že efekt zrenia neohrozuje validitu našich výsledkov.

Podobne ako zrenie, aj experimentálna úmrtnosť je problémom skôr experimentálnych dizajnov s dlhším časovým priebehom. V našom experimente sa ani jeden respondent nerozhodol odstúpiť od experimentu a máme rovnako početné skupiny pred aj po experimente. Aj preto tvrdíme, že efekt experimentálnej úmrtnosti neovplyvňuje naše výsledky.

Priznávame, že sme v našich údajoch spozorovali efekt, ktorý sa zvyčajne nazýva regresia k priemeru. Tento efekt sa prejavuje tak, že ak respondent pri prvom meraní označí odpoveď viac-menej extrémnu (v tom zmysle, že sa nachádza na okraji škály), pri opakovanom meraní má tendenciu vybrať si odpoveď, ktorá je o niečo miernejšia. Na agregovanej úrovni sa to prejaví tak, že priemerná odpoveď celej skupiny má tendenciu priblížiť sa k priemeru testovanej škály, za predpokladu absencie iných vplyvov. Tento efekt je pozorovateľný takmer pri všetkých otázkach v našom experimente, avšak vďaka kontrolnej skupine nepredstavuje problém pre vyvodzovanie záverov týkajúcich sa určenia vplyvu debaty. Inými slovami, vďaka výsledkom kontrolnej skupiny vieme v experimentálnej skupine oddeliť vplyv debaty od skreslenia spôsobeného regresiou k priemeru.

Napokon považujeme za nevyhnutné upozorniť, že účastníci experimentu netvorili reprezentatívnu vzorku založenú na pravdepodobnostnom výbere.

Do experimentu sa zapojili študenti viacerých spoločenskovedných odborov Univerzity Komenského na báze dobrovoľnosti. Externá validita, teda zovšeobecniteľnosť výsledkov experimentu je preto, striktne vzaté, otázna.

Spoločenské vedy a experimentálne výskumy však často pracujú s malými vzorkami najmä študentov. Pri zovšeobecneniach sa opierajú o predpoklad, že kognitívne procesy študentov sa významne nelíšia od kognitívnych procesov populácie. Tento predpoklad potvrdzuje meta-analýza vyše 80 publikovaných empirických výskumov voličského správania, ktorej autori tvrdia, že efekty televíznych debát sú rovnaké bez ohľadu na to, či boli skúmané na vzorke vybranej zo študentov alebo z celkovej populácie (Benoit a kol.).

Napriek istým limitom, a s ohľadom na argumenty uvedené vyššie používame v texte termíny respondent a potenciálny volič synonymicky (keďže všetci respondenti boli v čase experimentu oprávnenými voličmi pre voľby do EP 2014). Zároveň nechávame na čitateľa, či prijme naše predpoklady a stotožní sa so zovšeobecním záverom na celkovú populáciu, alebo bude akceptovať identifikované efekty iba na úrovni študentov.

Výsledky experimentu

Náš dotazník obsahoval viac než 40 rôznych otázok zameraných na pocity, postoje a názory na rôzne dimenzie európskej politiky, volieb do EP a tiež vo vzťahu k jednotlivým kandidátom na predsedu EK. Prechádzať efekt debaty na každý z postojov, názorov či pocitov nie je prakticky uskutočniteľné, a preto sme jednotlivé otázky zoskupili do troch oblastí. Tými sú a) vplyv debaty na všeobecné postoje k integrácii a problémom v EÚ; b) vplyv na voličské preferencie; c) efekt debaty na postoje a pocity k jednotlivým kandidátom a funkcii predsedu EP. Výsledky experimentu prezentujeme následne podľa týchto troch oblastí.

Všeobecné postoje a pocity k EÚ a jej problémom

Graf č. 2 ukazuje priemer odpovedí na otázku: Aký je váš postoj k európskej integrácii? Respondenti mohli odpovedať na škále od 0 (európska integrácia by mala byť posilnená) do 10 (európska integrácia už zašla príďaleko). Priemerná odpoveď je iba mierne vyššia v experimentálnej skupine. Avšak tento rozdiel je približne rovnaký pred aj po televíznej debata. Tento výsledok teda indikuje, že televízna debata neovplyvnila postoj respondentov k európskej integrácii.

Graf č. 3 zobrazuje rozloženie odpovedí na otázku, ktorá sa týka hospodárskej solidarity medzi členskými štátmi EÚ. Respondenti mali na štvorbodovej stupnici odpovedať na otázku, či by v čase krízy mali krajiny, ktoré sú na tom lepšie, poskytnúť finančnú pomoc ďalším členským štátom EÚ, ktoré čelia vážnym ekonomickým a finančným problémom. Rovnako ako pri prvej otázke, aj v tomto prípade je možné pozorovať, že rozdiely medzi experimentálnou

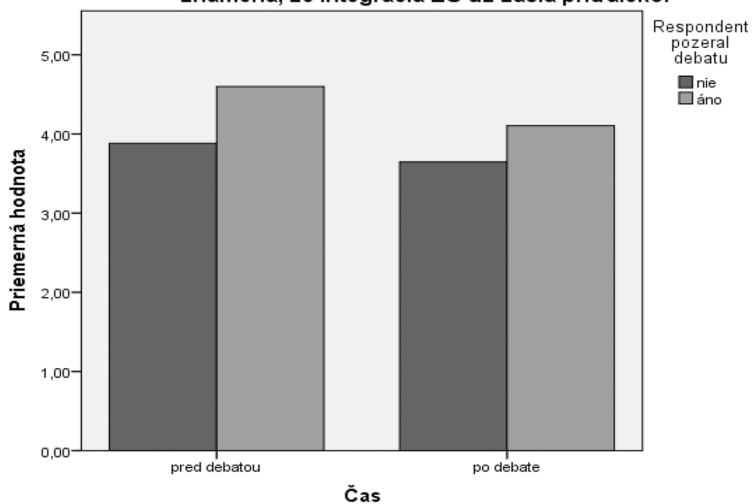
a kontrolnou skupinou sa pred a po debате výrazne nemenili. Ani na tieto postoje voličov teda sledovanie debaty kandidátov nemalo vplyv.

Ďalší z možných vplyvov televíznej debaty, ktorý sme skúmali, bol vplyv na pocity, ktoré u respondentov vyvoláva Európska únia. Dotazník sa pýtal na šesť rôznych pocitov (strach, zlosť, viera, radosť, znechutenie a pohrdanie). Graf č. 4 ukazuje priemernú odpoveď oboch skupín pred a po debате na jednu z emócií, konkrétne pocit radosti. Ako naznačuje graf, rozdiel medzi skupinami ako aj samotný priemer ostal takmer nezmenený, a teda nemožno uvažovať o vplyve debaty na tento pocit voči EÚ. Rovnako nízky až nulový efekt sme pozorovali aj pri ďalších pocitoch, grafy pre úspornosť neuvádzame.

Voličov sme sa tiež pýtali na ich vnímanie toho, nakoľko sú o politike informovaní, či majú pocit, že sa verejní činitelia zaujímajú o ich názory, alebo či sú politika a vláda príliš zložitá pre pochopenie. Naše dáta však ukázali, že ani v týchto otázkach sa nedá preukázať, že by sledovanie televíznej debaty malo potenciál zmeniť názory a pocity v tejto oblasti.

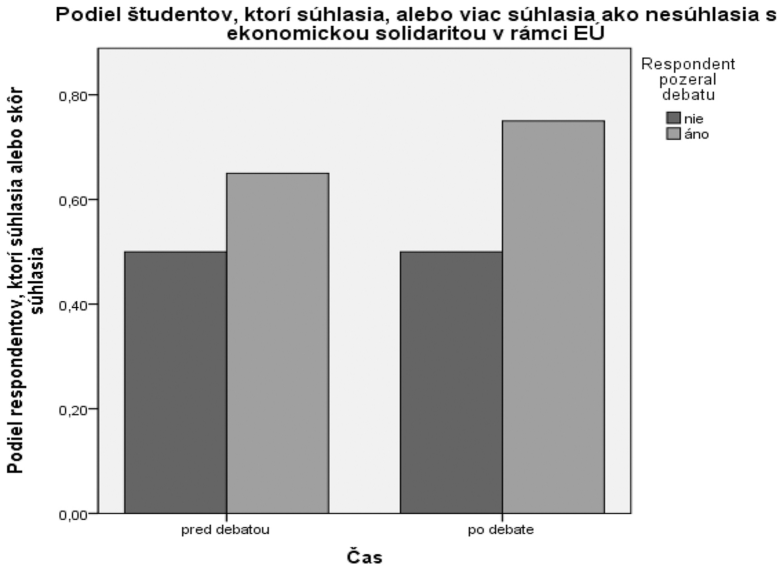
Graf 2: Postoj k európskej integrácii

Aký je váš postoj k európskej integrácii?
na škále od 0 do 10, kde 0 znamená, že integrácia EÚ by mala byť posilnená, a 10 znamená, že integrácia EÚ už zašla príďaleko.

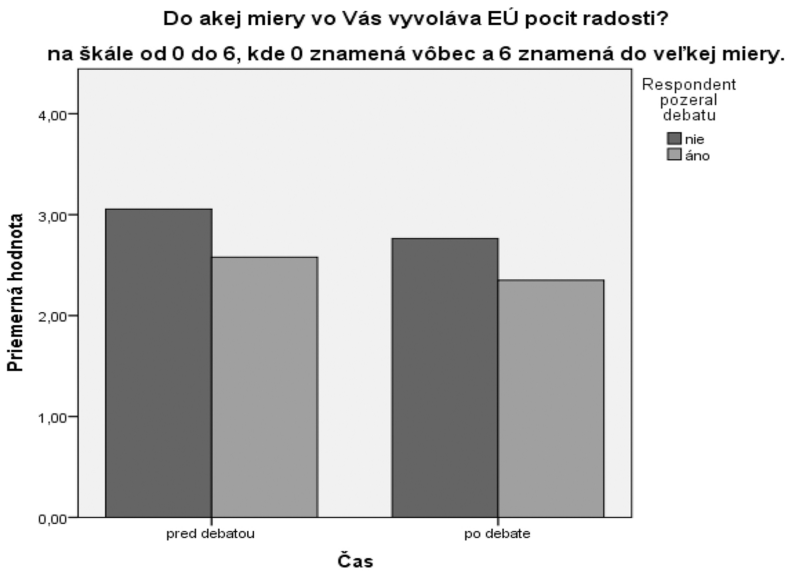
Zdroj: autori

Graf 3: Ekonomická solidarita v rámci EÚ

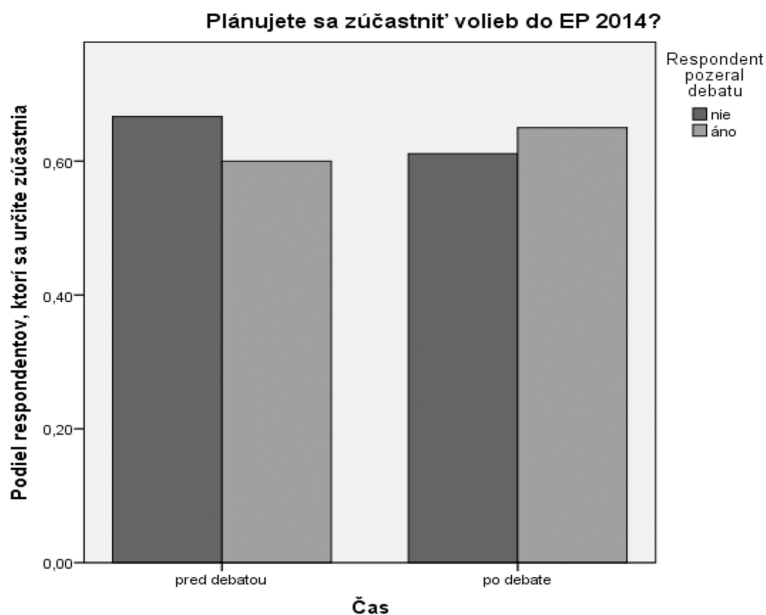
Zdroj: autori

Graf 4: Pociť radosti voči EÚ

Zdroj: autori

Graf 5: Zamýšľaná účasť na voľbách do EP 2014

Zdroj: autori

Voličské preferencie

V druhej skupine skúmaných faktorov sme sa pozreli na efekt debaty na voličskú účasť a voličskú preferenciu, teda ktorého kandidáta by respondent najradšej videl vo funkcii predsedu EK. Graf č. 5 ukazuje podiel kladných odpovedí za jednotlivé skupiny. Ako možno vidieť na grafe, zatiaľ čo podiel voličov s úmyslom zúčastniť sa voľieb v kontrolnej skupine klesol, podiel v experimentálnej skupine sa zvýšil. Avšak tieto zmeny sú tak malé, že je otázne, čo túto zmenu môžeme zo substantívneho hľadiska interpretovať ako pozitívny vplyv sledovania politickej debaty na volebnú účasť.

Druhá otázka zo skupiny voličských preferencií sa pýtala respondentov, koho by radi videli vo funkcii predsedu / predsedníčky Európskej komisie. Výsledky uvádzame vo forme tabuliek s reálnym počtom odpovedí podľa skupín. Prvá tabuľka ukazuje odpovede pred a po v kontrolnej skupine, tabuľka č. 2 nižšie ukazuje odpovede v experimentálnej skupine. V oboch skupinách odpovedala pred debatou značná časť respondentov, že si nevedia predstaviť nikoho (8 a 14). Po debate si nikoho z daných kandidátov nevedelo v kontrolnej skupine vybrať 7 respondentov, teda názor zmenil jeden. Avšak v experimentálnej skupine si

po debata dokázalo vybrať z kandidátov až 13 z pôvodne 14 nerozhodnutých účastníkov experimentu. Samozrejme, na tomto mieste je potrebné podotknúť, že fakt, že si nerozhodnutý volič dokáže po sledovaní politickej diskusie sformovať svoju preferenciu ešte neznamená, že ju vyjadrí aj účasťou na hlasovaní.

Pokiaľ ide o zmenu názoru medzi tými respondentmi, ktorí mali vlastnú preferenciu pred samotnou debatou, aj v tomto ohľade vidíme výrazný rozdiel medzi kontrolnou a experimentálnou skupinou. V kontrolnej skupine zmenil vlastnú preferenciu iba jeden respondent, keď premenil svoju voľbu z Junckera na Verhofstadta.

V experimentálnej skupine zmenila svoj názor drvivá väčšina (17 z 20) ľudí. Z toho štyria zo šiestich respondentov zmenili preferenciu medzi kandidátmi, čiže zmenili svoju preferenciu pôvodne vytvorenú pred sledovaním debaty. Zjavne najpresvedčivejší bol v debata G. Verhofstadt, ktorý prilákal 8 zo 14 nerozhodnutých účastníkov experimentu, a tiež po jednom voličovi ubral Junckerovi a Kellerovej. Kellerová si získala zvyšných šesť nerozhodnutých účastníkov a pritiahla k sebe aj voliča, ktorý pred debatou za svojho kandidáta označil M. Schulza.

Celkovo v kontrolnej skupine svoju voľbu zmenili iba 2 z 18 respondentov, zatiaľ čo v experimentálnej skupine zmenilo preferenciu 17 z 20 respondentov. Na základe tohto porovnania sa domnievame, že sledovanie televíznej debaty viedlo k zmene v preferenciách voličov.

Vplyv debaty sme pozorovali aj v otázke, ktorá sa pýtala na dôležitosť predsedu Európskej komisie. V kontrolnej skupine zmenili svoju odpoveď traja respondenti, a všetci traja ju zmenili smerom k menšej dôležitosti šéfa Komisie. Naopak, v experimentálnej skupine zmenilo svoj názor až šesť respondentov, a všetci šiesti, u ktorých zmena nastala, označili po sledovaní politickej diskusie dôležitosť predsedu Komisie za vyššiu. Na základe týchto výsledkov tvrdíme, že sledovanie politickej debaty má potenciál presvedčiť voliča o vyššej dôležitosti funkcie, o ktorú sa kandidáti uchádzajú.

Celkovo naše výsledky indikujú, že sledovanie televíznej debaty má efekt na voličské preferencie, a to výraznejšie u nerozhodnutých voličov, avšak do veľkej miery aj u voličov s vlastnou preferenciou existujúcou pred sledovaním debaty.

Tabulka 1: Odpovede kontrolnej skupiny na otázku

		Pred debatou				Total
		Juncker	Schulz	Flašíková- -Beňová	Neviem/ nemám názor	
Po debate	Juncker	7	0	0	0	7
	Schulz	0	1	0	1	2
	Verhofstadt	1	0	0	0	1
	Flašíková- -Beňová	0	0	1	0	1
	Neviem	0	0	0	7	7
Total		8	1	1	8	18

Tabulka 2: Odpovede experimentálnej skupiny na otázku

		Pred debatou					Total
		Juncker	Schulz	Verhofstadt	Keller	Neviem/ nemám názor	
Po debate	Juncker	1	0	0	0	0	1
	Schulz	0	0	0	0	1	1
	Verhofstadt	1	0	1	1	6	9
	Tsipras	0	1	0	0	0	1
	Kellerová	0	1	0	0	6	7
	Neviem	0	0	0	0	1	1
Total		2	2	1	1	14	20

Otázky o kandidátoch a funkcií

Tretia skupina otázok, ktoré sme kládli respondentom, sa už týkala priamo kandidátov na predsedu Európskej komisie. Aj tu sme zaznamenali vplyv debaty na názory voličov.

V našom výskume sme merali aj to, či respondenti poznajú daných kandidátov viacerými spôsobmi. V tomto prípade bolo zaujímavé sledovať vplyv politickej debaty na poznanie kandidátov merané zaradením na ľavo-pravej ideologickej škále. Pred televíznou debatou bol napríklad Tsipras označený experimentálnou skupinou ako mierne pravicový politik, Schulz ako stredový politik a Verhofstadt rovnako ako stredový politik. Po debate došlo najmä u prvých dvoch k významnej korekcii, a to aj u ľudí, ktorí si mysleli, že týchto politikov poznali aj pred debatou. Tsiprasa posunuli respondenti o 4,6 bodu

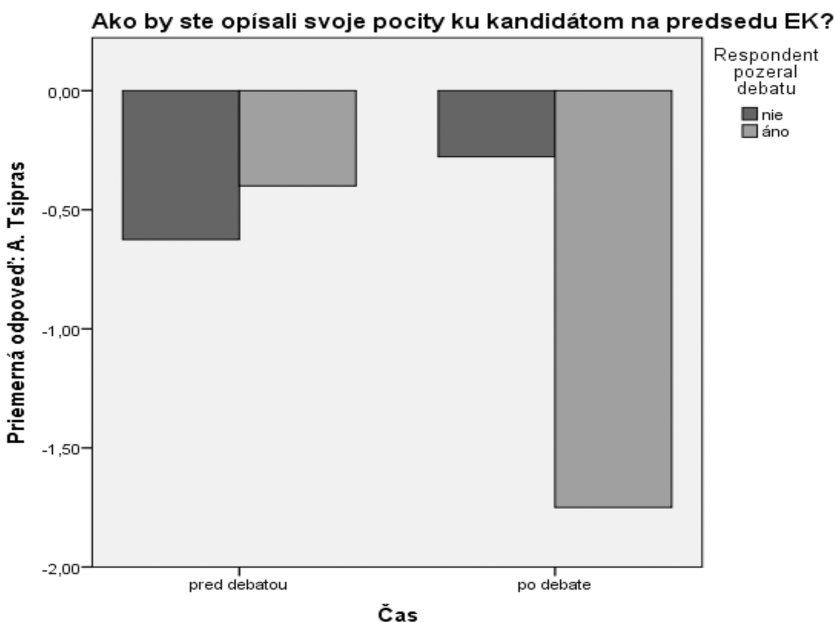
(na 11 bodovej škále) doľava, Schulza o približne 1 bod doľava a Verhofstadta o pol bodu doprava. Pri všetkých politikoch nastala korekcia smerom, ktorý je všeobecne akceptovaný a s ktorým sa jednotlivé stranické rodiny v EP aj stotožňujú.

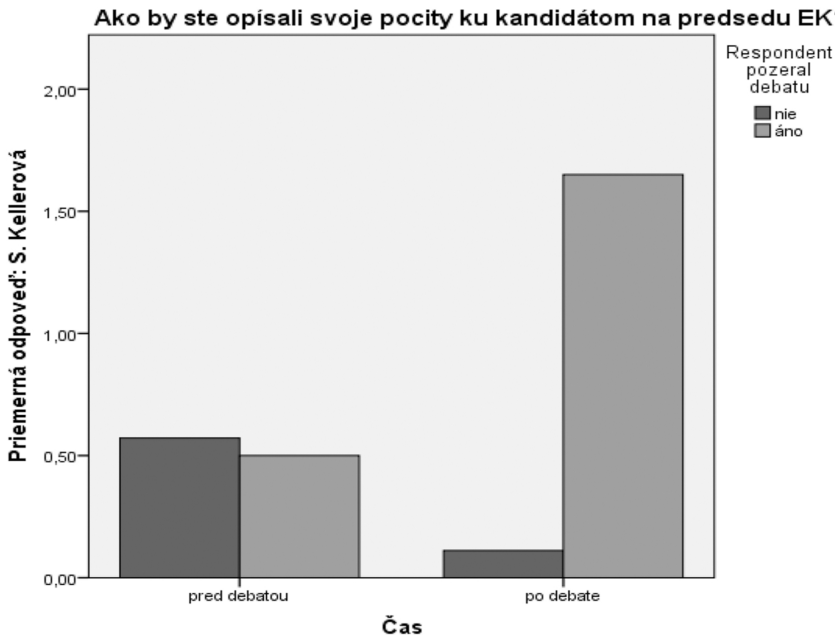
Na druhej strane, v kontrolnej skupine nenastali medzi respondentmi, ktorí jednotlivých kandidátov poznali aj pred debatou, natoľko významné korekcie, ako v prípade experimentálnej skupiny. Navyše, všetky korekcie v kontrolnej skupine boli posunom doľava, a to aj u Junckera a Verhofstadta.

Sledovanie politickej debaty malo relatívne veľký vplyv aj na zmenu, resp. formovanie pocitov ku kandidátom. Špeciálne sa tento vplyv ukázal u kandidátov, ktorí medzi respondentmi neboli veľmi známi. V tomto prípade ide najmä o Alexisa Tsiprasa a Ska Kellerovú, ktorých necelé tri štvrtiny respondentov pred debatou označili za neznámych. Respondenti mali na škále od -5 po +5 zaznačiť odpoveď na otázku, aké pocity v nich vyvolávajú jednotliví kandidáti. Grafy nižšie zobrazujú zmenu pocitov k dvom najmenej známym kandidátom.

Ukázalo sa, že po televíznej debате sa v experimentálnej skupine výrazne zmenili pocity voči Alexovi Tsiprasovi, a to negatívnym smerom. Naopak, u Ska Kellerovej došlo k významnému nárastu pozitívneho vnímania. U kandidátov, ktorí boli už pred debatou najviac známi (J.C. Juncker a M. Schulz) sme nepozorovali významnú zmenu v pocitoch respondentov.

Graf 6: Pocity voči vybraným kandidátom

Z hľadiska obsahu debaty je zaujímavý jej dosah na názory voličov na rozdiely medzi jednotlivými kandidátmi. Respondentov sme sa pýtali, či medzi jednotlivými politikmi v debate vnímajú rozdiely v ich myšlienkach o budúcnosti európskej integrácie. Náš experiment ukázal, že vnímanie rozdielov medzi kandidátmi pred a po debatu sa nezmenilo.

Diskusia a záver

Prvotná analýza údajov priniesla tri hlavné zistenia. V prvom rade sme sa pozreli na vplyv predvolebnej debaty na názory a postoje respondentov voči EÚ všeobecne, integrácii, a pocitom ktoré vyvoláva. Údaje nepreukázali žiadny vplyv debaty na názory a postoje voči všeobecnejším európskym témam. Dôvodom môže byť aj to, že tieto postoje sa formujú dlhobojšie a 90-minútová debata nemá potenciál tieto postoje zmeniť po jednom odsledovaní.

Druhé hlavné zistenie je, že sledovanie debaty mení voličské preferencie a názory na osobu kandidáta a funkciu, o ktorú sa kandidát uchádza u voličov, ktorý boli pred debatou nerozhodnutí. Ako sme ukázali vyššie, respondenti, ktorí debatu sledovali, pripísali po debatu vyššiu dôležitosť funkcii predsedu Európskej komisie, zároveň sa aj výrazne zmenili ich pocity voči vybraným kandidátom. Respondenti, ktorí sledovali debatu a nemali názor na to, koho by chceli za predsedu EK po debatu výrazne zmenili svoje preferencie.

Toto zistenie do značnej miery korešponduje s predošlým výskumom, ktorý nenašiel vplyv televíznych debát na voličské preferencie. Zároveň čiastkový vplyv pri vybraných osobách a otázkach vysvetľujeme tzv. efektom primárok. Európska politika je voličovi predsa len vzdialenejšia než domáca a názory špičkových kandidátov na post PEK nemuseli byť dobre známe. Tento argument je v súlade so zistením Yawna (1999), ktorý poukázal na to, že vplyv debát je v USA väčší v primárkach než v samotných prezidentských voľbách.

Tretie hlavné zistenie indikuje, že vplyv debaty je zjavne odlišný v otázkach, o ktorých sami respondenti priznávajú, že nemajú informácie, resp. pri kandidátoch, ktorých predtým nepoznali. V našom experimente je tento efekt najviditeľnejší pri kandidátoch A. Tsiprasovi a S. Kellerovej, ktorí boli pred debatou najmenej známi. Po debate nastali pri otázkach týkajúcich sa týchto kandidátov výraznejšie zmeny, než pri ostatných, ktorí boli viac známi.

Náš výskum potvrdil mnohé zo zistení doterajších empirických prác. S minulými výskumami korešponduje najmä nízky až nulový vplyv televíznych debát na postoje k všeobecným témam, nízky až zanedbateľný vplyv na zamýšľanú volebnú účasť, alebo napríklad väčší vplyv debaty na ľudí, ktorí sa pred jej sledovaním cítili nedostatočne informovaní (Benoit a kol. 2002, Best and Hubbard 2000, Yawn a kol.1999). Na druhej strane, časť našich zistení ide proti doterajšiemu hlavnému prúdu v tejto oblasti, a to najmä s ohľadom na vplyv televíznej politickej debaty na voličské preferencie. Zatiaľ čo väčšina literatúry sa zhoduje na tom, že takýto vplyv je nulový alebo zanedbateľný (Benoit a kol. 2003, Markus 1992, Finkel 1993, Iyengar and Petrocik 1998, Jamieson a Birdsell 1988), náš experiment ukázal do istej miery vplyv televíznych debát.

Poruke je hneď niekoľko možných vysvetlení. Prvým dôvodom by mohol byť rozdielny kontext európskeho a amerického politického prostredia, a to najmä s dôrazom na vyššiu voličskú volatilitu v Európe, obzvlášť strednej a východnej. Navyše, na rozdiel od väčšiny predošlých výskumov, náš experiment bol zameraný na voľby druhoradá. Oba tieto faktory znižujú stálosť voličskej preferencie a vytvárajú tak väčší priestor v pomyselnom univerze preferencií na to, aby sa vplyv debaty mohol prejaviť.

Domnievame sa, že nové politické reálie pri voľbách do EP, ako aj diskusia výsledkov nášho experimentu otvárajú relatívne veľký priestor pre budúci výskum vplyvu politických debát. Najmä fakt, že špičkoví kandidáti a televízne debaty sú rovnaké pre všetky členské krajiny, ktoré sú zároveň tak kultúrne, ekonomicky a politicky rozdielne, ponúka veľa príležitostí pre komparatívny výskum v tejto oblasti. Bolo by chybou, keby politická veda v európskom priestore nedokázala využiť túto príležitosť v budúcich výskumoch.

Literatura

- Baboš, Pavol – Malová, Darina (2013): *Prelietaví voliči: Volebná volatilita v parlamentných voľbách medzi 2010 a 2012. Evropská volební studia 8(2): 133–145.*
- Benoit, William L. – Hansen, Glenn. J. – Verser, Rebecca M. (2003): A metaanalysis of the effects of viewing U.S. presidential debates. *Communication Monographs 70(4): 335–350.* DOI: 10.1080/0363775032000179133.
- Best, S. J. – Hubbard, C. (2000): The role of televised debates in the presidential nominating process. In Mayer, William G., ed., *In pursuit of the White House 2000: How we choose our presidential nominees*, 255–284, New York: Chatham House.
- COM(2013) 126/3. available at: http://ec.europa.eu/justice/citizen/document/files/communication_elections_pe__adoptee_en.pdf (10. septembra 2014).
- Disman, Miroslav (2006): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Feddersen, Timothy J. – Pesendorfer, Wolfgang (1999): Elections, information aggregation, and strategic voting. *PNAS 96(September 1999): 10572–10574.* available at: <http://www.pnas.org/content/96/19/10572.full.pdf> (15. mája 2014).
- Ferrara, Federico – Waishaupt, Timo J. (2004): Get Your Act Together, Party Performance in European Parliament Elections. *European Union Politics 5 (3): 283–306.*
- Flash Eurobarometer č. 364 (Marec 2013) available at: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_364_en.pdf (10. septembra 2014).
- Finkel, Steven E. (1993): Re-examining ‚Minimal Effects‘ Models in Recent Presidential Elections. *Journal of Politics 55(1): 1–22.*
- Hix, Simon – Marsh, Michael (2011): Second order effects plus pan-European political swings: An analysis of European Parliament elections across time. *Electoral Studies 30: 4–15.*
- Hobolt, Sara B. (2005): When Europe Matters: The Impact of Political Information on Voting Behaviour in EU Referendums. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties 15 (1): 85–109.*
- Houser, Daniel – Morton, Rebecca – Stratmann, Thomas (2011): Turn on or turned out? Campaign advertising, information and voting. *European Journal of Political Economy 27: 708–727.*
- Iyengar, Shanto – Petrocik, John R. (1998): ‚Basic Rule‘ Voting: The Impact of Campaigns on Party and Approval-Based Voting.“ Washington, D.C.: Conference on Political Advertising in Election Campaigns. Working paper.
- Karvai, Alexander – Plenta, Peter (2010): Volebné správanie vo voľbách do Európskeho parlamentu, Platí koncept druhoradých volieb v nových členských štátoch EÚ? *European Electoral Studies 5 (1): 130–147.*
- Jamieson, Kathleen H. – Birdsell, David S. (1988): *Presidential debates: The challenge of creating an informed electorate*. New York: Oxford University Press.
- Lander, Andreas – Pianzola, Joëlle (2010): Do Voting Advice Applications Have an Effect on Electoral Participation and Voter Turnout? Evidence from the 2007 Swiss Federal Elections. available at: http://www.andreasladner.ch/dokumente/Literatur_Unterricht/Ladner_Pianzola_2010.pdf (8. septembra 2014).

- Lassen, David D. (2005): The Effect of Information on Voter Turnout: Evidence from a Natural Experiment. *American Journal of Political Science* 49 (1): 103–118.
- Lisabonská zmluva. available at: [https://www.mzv.sk/App/WCM/media.nsf/vw_ByID/ID_3B704251D03F1D46C1257674002F6340_SK/\\$File/Zmluva_o_EU.pdf](https://www.mzv.sk/App/WCM/media.nsf/vw_ByID/ID_3B704251D03F1D46C1257674002F6340_SK/$File/Zmluva_o_EU.pdf) (5. septembra 2014).
- Malová, Darina – Láštík, Erik – Rybář, Marek (2005): Slovensko ako nový členský štát Európskej únie: Výzva z periferie? 93–116, Bratislava: FES.
- Markus, Gregory B.(1992): The Influence of Personal and National Conditions on Presidential Voting, 1956–88. *American Journal of Political Science* 36 (3): 829–35.
- Maier, Jürgen – Faas, Thorsten (2011): ‘Miniature Campaigns’ in Comparison: The German Televised Debates, 2002–0., *German Politics* 20 (1): 75–91.
- Mesežnikov, Grigorij (2009): Politické strany na Slovensku vo voľbách do Európskeho parlamentu 2009, in Mesežnikov, Grigorij – Gyarfášová, Oľga – Kollár, Miroslav, eds., *Slovensko volí. Európske a prezidentské voľby 2009*. 9–41, Bratislava: IVO.
- Nie, Norman H. – Verba, Sidney – Petrocik, John R. (1999): *The changing American voter* (enlarged ed.). San Jose, CA: toExcel/Harvard University Press.
- Price, Vincent – Zaller, John (1993): Who Gets the News? Alternative Measures of News Reception and Their Implications for Research. *Public Opinion Quarterly* 57 (2): 133–165.
- Reif, Karlheinz – Schmitt, Hermann (1980): Nine second-order national elections – a conceptual framework for the analyzes of European election results. *European Journal of Political Research* 8: 3–44.
- Rybář, Marek (2005): The 2004 EP elections in Slovakia: Euro-apathy in a Euro-optimistic country? in Hrbek, Rudolf, ed., *European parliament elections 2004 in the ten new EU member states : towards the future european party system*. 201–227, Baden-Baden: Nomos.
- Schmitt, Hermann (2005): The European parliament elections of June 2004: Still second-order? *West European Politics* 28 (3): 650–679.
- Schrott, Peter R. – Lanoue, David J. (2013): The power and limitations of televised presidential debates: Assessing the real impact of candidate performance on public opinion and vote choice. *Electoral Studies* 32: 684 – 692.
- Shaw, Daron R. (1999): A study of presidential campaign event effects from 1952–1992. *Journal of Politics* 61 (2): 387–422.
- Wolfinger, Raymond E. – Rosenstone, Steven J. (1981): Who Votes? *The Journal of Politics* 43 (4): 1303–1305.
- Yawn, Mike – Ellsworth, Kevin – Beatty, Bob – Kahn, Kim F. (1998): How a Presidential Primary Debate Changed Attitudes of Audience Members. *Political Behavior* 20 (2): 155–181.
- White, Theodor H. (1982): *America in Search of Itself*. New York: Warner.
- Európsky parlament (2014): Výsledky volieb do Európskeho parlamentu. available at: <http://www.vysledky-volby2014.eu/sk/turnout.html> (20. septembra 2014).

Pavol Baboš, M.Sc., PhD. pracuje na Katedre politológie FiF UK v Bratislave, výskumne zaoberá politickými inštitúciami na trhu práce, hospodárskymi politikami a tiež výskumom korupcie so zameraním najmä na metodologické otázky súvisiace so skúmaním korupcie. Kontakt: pavol.babos@uniba.sk

Doc. Marek Rybář, PhD. pracuje na Katedre politológie FiF UK v Bratislave. Vo výskume sa orientuje na komparatívny výskum politických inštitúcií a vplyv európskej integrácie na vnútornú politiku členských štátov. Kontakt: marek.rybar@uniba.sk

Aneta Világi, PhD. pracuje na Katedre politológie FiF UK v Bratislave. Výskumne sa zaoberá problematikou europeizácie s dôrazom na menšinové práva a Slovensko ako nový členský štát Európskej únie. Kontakt: aneta.vilagi@uniba.sk

Euroskepticismus a euroskeptické strany ve volbách do Evropského parlamentu 2014 v ČR a na Slovensku

PETR JUST

Abstract: *This study deals with the questions of whether and how Euroscepticism in the Czech Republic and Slovakia influenced the 2014 European Parliament elections. It reflects on changes in the representation of Eurosceptic parties in European Parliament from the time of Czech and Slovak EU accession to the present day. This work concludes that in the case of the Czech Republic, the representation of Eurosceptic parties in European Parliament has been weakened since the 2014 elections in terms of quantity, but strengthened in terms of quality since a hard-line Eurosceptic faction is now represented. In Slovakia, the situation has remained more or less the same over the given period.*

Keywords: *Czech Republic, Slovakia, euroscepticism, elections, parties, European Parliament*

Úvod

Česká republika je ve vztahu k Evropské unii mnohými autory (např. Boros Vasali 2013: 8) považována za jednu z nejvíce euroskeptických a nejkritičtěji profilovaných zemí ze současné unijní osmadvacítky. Kritika ve vztahu k Evropské unii je přítomna nejen ve vystupování a postojích některých politických stran jako takových, ale rovněž přichází i od jednotlivců, kteří vystupují sami za sebe. Navíc je v české společnosti přítomen kritický diskurz i ve veřejném prostoru a jde v podstatě napříč celou společností.

Důvody pro přítomnost euroskeptických či k Evropské unii a evropské integraci kritických postojů pramení z různých příčin. Svoji roli zde zajisté sehrávají i historický traumata, zejména Mnichov 1938, která se promítají do postojů české společnosti i v současnosti.

Cílem tohoto příspěvku však není hledat příčiny euroskeptických nálad ve společnosti. Příspěvek si klade za cíl odpovědět na otázku, zda se tyto kritické

postoje k Evropské unii a evropské integraci promítly a projevíly ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2014 v České republice (a ve stručnější podobě i na Slovensku) a zda z těchto kritických nálad dokázaly těžit strany označované jako euroskeptické.

Euroskepticismus

Euroskepticismus se stává v poslední době frekventovaně studovaným tématem, a to jak v české tak v cizozemské produkci. Ačkoli se může na první pohled zdát, že pojem je zcela jednoznačný, opak je pravdou. O tom svědčí i skutečnost, že řada politických stran kriticky vystupujících vůči Evropské unii, se za euroskeptické nepovažuje.

Euroskepticismus v širším slova smyslu „vyjadřuje myšlenku kvalifikované, stejně jako nekvalifikované opozice k procesu evropské integrace“ (Taggart, Szczerbiak 2004: 3). Taggart se Szczerbiakem však upozorňují, že pro lepší pochopení euroskepticismu zejména v regionu střední a východní Evropy je třeba rozlišovat mezi tak zvaným měkkým a tvrdým euroskepticismem (*soft / hard euroscepticism*).

Tvrký euroskepticismus se vyznačuje „přímým odmítáním celého procesu evropské politické a ekonomické integrace a odmítáním vstupu či setrvání země v Evropské unii“ (Taggart, Szczerbiak 2004: 3). Podle autorů je takováto forma euroskepticismu často přítomna u stran, které jsou postaveny na jednom tématu, a sice právě zmíněném odporu k evropské integraci. Může se však jednat rovněž o postoj ovlivněný ideologickým vymezením daných stran (Taggart, Szczerbiak 2002: 7). Měkký euroskepticismus naproti tomu není postaven na principiálním odmítáním myšlenky evropské integrace, ale na kritice hloubky, rozsahu a míry integrace, tendencí v integračním procesu či některých konkrétních evropských sektorových politik (například odmítání společné evropské měny euro) (Taggart, Szczerbiak 2004: 4).

Jak uvádí Petr Kaniok, stranický euroskepticismus může mít několik podob. Jednou z nich je euroskepticismus jakožto programový projev tak zvaných *single-issue parties*, tedy stran, jejichž program je primárně postaven na euroskepticismu, vymezování se vůči evropským otázkám a na kritice evropských témat jakožto jediném nebo stěžejním tématu. Euroskepticismus se v programech stran může podle Kanioka ale projevat i jako tak zvaná „druhá ideologie“. V takovém případě není hlavním programovým tématem, ale vymezování se vůči Evropské unii je naplňováním ideologie dané strany (např. u komunistických stran). U ostatních stran je pak euroskepticismus nejčastěji určitou formou protestu u protestních, antisystémových či extrémistických stran, ale rovněž jako program aplikovaný i systémovými stranami například když jsou v opozici. (Kaniok 2006: 10–13)

Boros s Vasalim (2014) dělí euroskeptické země podle toho, co je příčinou jejich kritického postoje k Evropské unii. V těch euroskeptických zemích, mezi které zmiňovaní autoři řadí i Českou republiku, je euroskepticismus mimo jiné důsledkem historických konfliktů a událostí. Boros s Vasalim do této kategorie euroskepticismu řadí ještě Spojené království a nově i Maďarsko. Odlišují je od zemí, kde má euroskepticismus dle jejich názoru jiné příčiny, například ekonomickou krizi (Portugalsko, Španělsko, Řecko, Kypr) či odmítání nějaké konkrétní politiky EU (Estonsko, Nizozemí, Lotyšsko, Polsko) (Boros, Vasali 2014: 8–9).

Míra euroskepticismu bývá někdy spojována i s volební účastí. V takovém případě se tedy můžeme ptát, zda nízká volební účast jak v České republice (18 %) tak na Slovensku (13 %) byla projevem euroskepticismu. Kladně na tuto otázku odpovídá asi nejznámější český euroskeptik mezi relevantními českými politiky, bývalý prezident Václav Klaus. „Tyto volby u nás vyhráli nevoliči. Těch 82 procent lidí, kteří nepřišli k volbám, dali jasný signál, že je Evropská unie nezajímá. Dali jasný signál, že vědí, že Evropská unie s demokracií nemá nic společného,“ prohlásil bývalý prezident v pořadu České televize „Události, komentáře“ dne 26. května 2014 (ČT, 2014).

Výše uvedená teze vychází z domněnky, že 82 % voličů bylo dostatečně informováno a uvědomovalo si problém související s nízkou mírou demokratičnosti Evropské unie. Nízká volební účast zajisté je zapříčiněna mimo jiné i nesouhlasem části voličů s členstvím v Evropské unii, nelze jej ale považovat za jediný důvod. Častější vysvětlení spočívá naopak spíše v nízké míře informovanosti, vzdálenosti Evropské unie, projevy druhořadosti těchto voleb, intenzitou a frekvencí voleb (Slováci šli krátce před evropskými volbami k dvěma kolům prezidentských voleb, Češi půl roku předtím k volbám sněmovním), podobou předvolební kampaně a dalšími.

Česká republika ve volbách do Evropského parlamentu 2014

Ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2014 uspělo celkem sedm stran, z nichž jako euroskeptické lze označit tři. Jejich souhrnný počet mandátů je však poprvé v historii českých voleb do Evropského parlamentu menšinový, jak je demonstrováno v následujících dvou tabulkách.

Tabulka 1: Výsledky voleb do Evropského parlamentu v České republice v roce 2014

	V	%	M	poznámka
ANO 2011	244.501	16,13	4	
TOPO 09 + STAN	241.747	15,95	4	
ČSSD	214.800	14,17	4	
KSČM	166.478	10,98	3	měkký euroskepticismus
KDU-ČSL	150.792	9,95	3	
ODS	116.389	7,67	2	měkký euroskepticismus
SSO	79.540	5,24	1	tvrdý euroskepticismus
			21	

Zdroj: Český statistický úřad (volební server ČSÚ: <http://www.volby.cz>).

Tabulka 2: Zisky euroskeptických stran ve volbách do Evropského parlamentu v České republice v letech 2004–2014

	volby 2004			volby 2009			volby 2014		
	V	%	M	V	%	M	V	%	M
ODS	700.942 (1.)	30,04	9	741.946 (1.)	31,45	9	116.389 (6.)	7,67	2
KSČM	472.862 (2.)	20,26	6	334.577 (3.)	14,18	4	166.478 (4.)	10,98	3
NEZ	191.025 (6.)	8,18	2	–	–	–	–	–	–
SSO	–	–	–	–	–	–	79.540 (7.)	5,24	1
SUMA			17/24			13/22			6/21

Poznámka k tabulce: Bývalí poslanci za hnutí Nezávislí kandidovali v roce 2009 za své euroskeptické formace: Jana Bobošíková za Suverenitu (zisk 4,29%) a Vladimír Železný za Libertas.cz (zisk 0,94%).

Zdroj: Český statistický úřad (volební server ČSÚ: <http://www.volby.cz>). Pouze strany, které získaly zastoupení v Evropském parlamentu v alespoň jedné volbě, jsou uvedeny.

Tabulka, která porovnává výsledky euroskeptických voleb ve všech volbách od roku 2004, jasně ukazuje klesající podíl euroskeptických stran na zastoupení České republiky v Evropském parlamentu. Ještě v prvních volbách byly více než dvě třetiny české delegace ze stran euroskeptických, dnes jsme na necelé čtvrtině. Z hlediska kvantity lze tedy konstatovat, že projev českého euroskepticismu na půdě Evropského parlamentu slábne, nicméně přítomnost tvrdě euroskeptické formace jej posiluje po stránce „kvalitativní“.

Česká republika má zastoupení ve všech třech euroskeptických frakcích, které aktuálně v Evropském parlamentu existují. Jednak je tu Skupina evropských konzervativců a reformistů (European Conservatives and Reformists Group), měkce euroskeptická formace, jejímž členem jsou i dva poslanci zvolení v roce

2014 za Občanskou demokratickou stranu. Tři europoslanci zvolení za Komunistickou stranu Čech a Moravy zasedají ve frakci Sjednocené evropské levice / Severské zelené levice (European United Left / Nordic Green Left), která je rovněž považována za měkce euroskeptickou. Česká republika má zastoupení i v tvrdě euroskeptické frakci Evropa pro svobodu a přímou demokracii (Europe for Freedom and Direct Democracy), kde zasedá Petr Mach, jediný zvolený zástupce Strany svobodných občanů.

Komunistická strana Čech a Moravy

Program Komunistické stany Čech a Moravy pro volby do Evropského parlamentu v roce 2014 ani program frakce Evropské sjednocené levice / Severské zelené levice pro tytéž volby se žádným způsobem nezmiňuje o tématech, nejčastěji otevíraných euroskeptickými stranami – společná měna a (ne)prohlubování integrace. Přesto je v programech českých i evropských komunistů řada náznaků nesouhlasu s řadou evropských témat. Komunistický euroskepticismus tak je klasickým typem využití tzv. „druhé ideologie“ dle výše představené typologie Petra Kanioka. Euroskepticismus komunistů dokumentuje i Chris Terry, který píše, že jako většina krajně levicových stran v Evropě, i čeští komunisté jsou „spíše euroskeptickou stranou odmítající Lisabonskou smlouvu jakožto pokus o vnucení reakční anti-sociální a militaristické politiky, která není v zájmu občanů“ (Terry 2014).

Komunistická strana Čech a Moravy ve svém volebním programu pro evropské volby konstatuje, že evropský integrační proces „byl uzurpován pravicovými mocenskými elitami a finančními kruhy a zdeformován vlivem evropských byrokratů“ (KSČM 2014: 1). Podle českých komunistů „síli regionální a sociální rozdíly, rozdíly mezi národy a probouzí se národní egoismus a xenofobie jako vážná hrozba demokracii“ (KSČM 2014: 1). Zatímco řada euroskeptických formací z pravé části politického spektra kritizuje Evropskou unii jako příliš socialistickou, komunisté (a obecně euroskeptici zleva) tvrdí opak: „Odmítáme kritiku neoliberální a krajní pravice, pro kterou je EU příliš sociální a příliš omezující pro volný trh jako podmínku co nejvyššího zhodnocování kapitálu“ (KSČM 2014: 1).

Komunisté se alespoň dle oficiálních stanovisek staví na do pozice měkce euroskeptické strany. Měkký euroskepticismus je v programu prezentován ujištěním, že „členství v EU je realitou, a účast zástupců KSČM v evropských zákonodárných strukturách je proto logickou součástí našeho politického působení. KSČM se tím hlásí k pozitivnímu řešení složitých otázek demokratičtějšího a sociálnějšího fungování evropské integrace“ (KSČM 2014: 1).

Tak jako v obecných otázkách, i v otázce přístupu k evropským tématům lze však občas vysledovat odlišný postoj více konzervativnější členské základny. Například na webových stránkách místní organizace Komunistické strany Čech a Moravy v Písku lze například vysledovat mnohem radikálnější postoj k EU. „Co (EU – pozn. autora) praktikuje je nám známo. Stačí jen vzpome-

nout angažovanost na Balkáně, v Iráku, Afganistánu, Libyi (Jiří z Poděbrad by se dneska divil)“ (KSČM Písek 2011). Na stránkách písecké organizace je rovněž publikována citace z Deklarace předsednictva Strany evropské levice z listopadu 2011, která mimo jiné obsahuje tvrzení: „Eurozóna a EU dnes čelí nejkritičtější situaci od svého založení. Je silně zpochybněna nejen existence eurozóny, ale i sama instituční struktura EU. Proces sjednocování Evropy je přeměňován na ideologickou a politickou zbraň evropských kapitalistických tříd v jejich konfliktu s dělnickou třídou, a pro záchranu eura je prosazován na úkor většiny lidí Evropy. Evropa se buď stane demokratickou a sociální, nebo přestane existovat.“ Tuto citaci píseckí komunisté doplňují slovy: „Lenin to vyhodnotil už v roce 1915!“ (KSČM Písek 2011).

Občanská demokratická strana

Občanská demokratická strana prodělala ve vztahu k Evropské unii poměrně proměnlivý vývoj. Nejsilněji se euroskepticismus projevoval v dobách, kdy byla strana v opozici, což není prvek nijak překvapivý. Pozice stran ve vládě nebo naopak v opozici může ovlivňovat sílu, intenzitu, frekvenci, (i)relevantnost či účelovost jejich kritických postojů k Evropské unii. Občanští demokraté sami sebe však pojmem euroskepticismus neoznačují, svůj postoj označují nejčastěji termínem „eurorealismus“.

Oficiální stranická pozice má podobu spíše měkce euroskeptickou. Jen někteří jednotlivci z řad členů ODS otevřeně zastávají tvrdě euroskeptické pozice, mnozí z takových však často přešli ke Svobodným nebo jiným tvrdě euroskeptickým formacím, případně své postoje aktuálně projevují bez vystupování pod hlavičkou nějaké politické strany (bývalý senátor Petr Pakosta).

Svůj měkce euroskeptický profil dokumentují i v programu pro volby do Evropského parlamentu v roce 2014, kde ujišťovali, že „na rozdíl od neodpovědných populistů neusilujeme o ukončení evropského integračního procesu, ale o jeho reformu, která by do jeho středu vrátila původní ekonomicky liberální hodnoty“ (ODS 2014: 3). Nejviditelnějším a zároveň pro evropské volby v roce 2014 ústředním tématem jejich evropské agendy je opozice vůči zavedení jednotné měny euro v České republice. Ústředním heslem kampaně před volbami v roce 2014 bylo „Držme se koruny, a nikoli eura.“

Budoucnost Evropské unii vsi představují jako „pružný, ekonomicky otevřený a dále se rozšiřující celek, který povede ke koncepci „flexibilní“ či „variabilní“ integrace. Tato koncepce je protikladem evropského unitárního superstátu. Scénář jednostranné a tuhé unifikace není v souladu se zájmy českých občanů“ (ODS 2014: 4). Strana se vymezuje „proti iniciativám směřujícím k fiskální či daňové unii, (...) v rukou evropských byrokratů by se staly jen dalším stupněm k vytvoření politické unie a připravily by českou vládu o možnost pružně reagovat na domácí i světovou ekonomickou situaci a zajistit prosperitu ČR“ (ODS 2014: 4).

Dalšími hesly, s nimiž šla Občanská demokratická strana do evropských voleb, byly „Unie má již dostatek pravomocí, vraťme některé zpět ČR“ či „Silnější Evropský parlament neprospěje České republice“ (ODS 2014: 14). To druhé je poněkud překvapivé, protože Evropský parlament je jedinou přímo volenou institucí a tedy překonává demokratický deficit, na který řada euroskeptických hlasů poukazuje.

Strana svobodných občanů

Strana svobodných občanů je otevřeně tvrdě euroskeptická strana, která se dlouhodobě na tématech souvisejících s evropskou integrací profilovala. Určitou monotematicnost strany šlo vyzorovat zejména v jejím prvotním stádiu existence, kdy vznikala především na kritice Lisabonské smlouvy a nabízení alternativy vůči tehdejšímu „smířlivému“ postoji ODS. Dnes je sice jejich programový záběr širší, přesto je téma Evropské unie klíčovým a nejviditelnějším. Evropská agenda představuje nadále klíčové téma, není ale tématem zastřešujícím a nelze tedy jednoznačně říci, že by Svobodní splňovali zařazení do single-issue strany. I jejich euroskepticismus je tak spíše projevem „druhé ideologie“. Petr Kaniok hovoří v případě Svobodných o postoji, který je „důsledkem jejího libertariánského zaměření, a nikoli příčinou“ (Kaniok 2014: 84).

Ústředním heslem kampaně Svobodných ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2014 bylo „Posvítíme si na euroněmysly“. Toto heslo bylo promítnuto do kritiky různých forem regulací, nařízení či zákazů přicházejících od evropských institucí. Mediálně byla kampaň postavena na přitažlivých tématech typu „žárovka“, „pomazánkové máslo“, „rum“ či „zakřivení banánu“. Sami však v programu říkají, že to jsou pouze drobnosti, a vyjmenovávají závažnější problémy, např. „směrnice a nařízení EU, které zničily naše cukrovary“ (SSO 2014). Nutno však dodat, že rezonance těchto závažnějších témat však v kampani výrazně slabší (pokud vůbec byly zmiňovány).

Již v předchozích evropských volbách v roce 2009 se pokoušeli vymezit vůči Bruselu programem „EU má alternativu,“ v němž mimo jiné konstatovali: „Jsme pro svobodu, která v sobě zahrnuje i cestování a volný pohyb zboží přes hranice evropských států a víme, že toho lze dosáhnout bez bruselských institucí (viz Švýcarsko a Norsko). Jsme pro přátelství a mírovou spolupráci evropských národů, které sdílejí základní hodnoty respektu k osobním svobodám, demokracie a volného trhu“ (SSO 2009: 1).

Strana svobodných občanů však není ve svém tvrdém euroskepticismu sto procentní. Čas od času se do jejich programu přimíchá i měkká forma euroskepticismu. Vedle přesvědčení, že stát může existovat i bez „Bruselu“ se totiž v programových dokumentech objevují kritiky aktuálních tendencí vývoje EU a vybraných sektorových politik společně s návrhy na řešení v rámci Evropské unie. Tedy typický znak pro měkký euroskepticismus. Nicméně tvrdě euroskeptické tendence v programu převažují.

Ostatní politické strany

Nejvíce tvrdě euroskepticky se projevující strany ale nakonec zůstaly mimo brány Evropského parlamentu. Z těch kandidujících ve volbách v roce 2014 se jednalo zejména o Dělnickou stranu sociální spravedlnosti (zisk 0,52 %) a stranu Ne Bruselu – Národní demokracie (zisk 0,46 %).

Dělnická strana sociální spravedlnosti vstupovala do voleb s heslem „Pryč z krize = pryč z EU“. Ve volebním programu si položily otázku „Proč vlastně kandidujeme do europarlamentu?“ a ihned si na ni odpověděli: „Protože jsme protisystémová strana. Chceme svrhnout systém, který nám určuje způsob života v České republice a v Evropě“ (DSSS 2014).

Strana NE Bruselu – Národní demokracie, spojená s bývalým novinářem Adamem B. Bartošem, si jako bod č. 1 svého volebního programu stanovila „bezodkladné vystoupení České republiky z Evropské unie. Revize všech norem vnučených Bruselům“ (NB-ND 2014).

Slovensko ve volbách do Evropského parlamentu 2014

Zkoumání stranického euroskepticismu na Slovensku je poněkud komplikovanější než u českých stran. Dlouhodobě měkce euroskeptická strana, Kresťansko-demokratické hnutie, i nadále působí v prointegračně orientované frakci Evropské lidové strany (European Peoples Party), a to i poté, co se v roce 2009 z části lidovecké frakce ustavila samostatná frakce konzervativců a reformistů. Byly to právě více skepticky založené strany (například britská Konzervativní strana, česká ODS či polská strana Právo a spravedlnost), které lidoveckou frakci vyměnily za novou formaci.

Tabulka 3: Výsledky voleb do Evropského parlamentu na Slovensku v roce 2014

	V	%	M	poznámka
SMER-SD	139.089	24,09	4	
KDH	74.108	13,21	2	měkký euroskepticismus, nicméně účast v proevropské frakci
SDKÚ-DS	43.467	7,75	2	
OLNO	41.829	7,46	1	měkký euroskepticismus
NOVA + KDS + OKS (volební koalice)	38.316	6,83	1	měkký euroskepticismus (NOVA, část OKS), tvrdý euroskepticismus (KDS, část OKS)
SaS	37.376	6,66	1	měkký euroskepticismus
SMK-MKP	36.629	6,53	1	
MOST-HÍD	32.708	5,83	1	
			13	

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (<http://www.statistics.sk>).

Tabulka 4: Zisky euroskeptických stran ve volbách do Evropského parlamentu na Slovensku v letech 2004–2014

	volby 2004			volby 2009			volby 2014		
	V	%	M	V	%	M	V	%	M
ĽS-HZDS	119.589 (2.)	17,04	3	74.241 (5.)	8,97	1	–	–	–
KDH	113.655 (4.)	16,19	3	89.905 (4.)	10,87	2	74.108 (2.)	13,21	2
SNS	–	–	–	45.960 (6.)	5,55	1	–	–	–
OLNO	–	–	–	–	–	–	41.829 (4.)	6,83	1
NOVA	–	–	–	–	–	–	38.316 (5.)	6,83	1
SaS	–	–	–	–	–	–	37.376 (6.)	6,66	1
SUMA			6/14			4/13			5/13

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (<http://www.statistics.sk>). Pouze strany, které získaly zastoupení v Evropském parlamentu v alespoň jedné volbě, jsou uvedeny.

I se započtením Křesťansko-demokratického hnutí tedy ani tentokrát nestoupł počet euroskepticky zaměřených poslanců přes polovinu. Lze konstatovat, že slovenský euroskepticismus tak, jak se projevuje v zastoupení v Evropském parlamentu, žádných závažných posun nezaznamenal.

Na Slovensku mezi současnými relevantními stranami na národní úrovni a mezi stranami v Evropském parlamentu chybí vyloženě tvrdě euroskeptická formace. V rámci Skupiny evropských konzervativců a reformistů (European Conservatives and Reformists Group) však po volbách v roce 2014 zasedají všechny ostatní slovenské euroskeptické strany: Sloboda a solidarita, Nová väčšina a Obyčajný ľudia. Každá z nich je v Evropském parlamentu zastoupena jedním poslancem. Slovenský prvek tak není přítomen ani v měkce euroskeptické frakci Sjedenocené evropské levice / Severské zelené levice (European United Left / Nordic Green Left), ani v tvrdě euroskeptické frakci Evropa pro svobodu a přímou demokracii (Europe for Freedom and Direct Democracy).

Prvky tvrdého euroskepticismu byly přítomny v rámci předvolební koalice stran Nová väčšina, Konzervatívni demokrati Slovenska (bývalí tvrdě euroskeptičtí členové KDH) a Občianská konzervatívna strana. Tvrdě euroskeptickými částmi byly dvě z těch tří stran, Konzervatívni demokrati Slovenska a Občianská konzervatívna strana. Tato předvolební formace ale získala jen jeden europoslanecký mandát, který obsadila poslankyně za měkce euroskeptickou Novú väčšinu.

Jak už bylo řečeno, k měkkému euroskepticismu lze zařadit i Křesťansko-demokratické hnutí, i když jeho pozice je proměnlivá. Zejména po vzniku Konzervatívnych demokratov Slovenska a s tím spojeného odchodu těch nejvíce euroskepticky orientovaných politiků intenzita a míra nesouhlasu se směřováním Evropské unie oslabila, úplně však nezmezela. Zároveň se na oslabení euroskepticismu projevil i nástup Jána Figela do funkce předsedy strany v roce 2009. Figel býval hlavním vyjednavatelem vstupu Slovenska do Evropské unie

a v letech 2004–2009 zastával post prvního člena Evropské komise pocházejícího ze Slovenska.

Tvrdý euroskepticismus je dnes spojován zejména s působením hejtmana Banskobystrického kraje Mariána Kotleby, který zastupuje Ľudovú stranu – Naše Slovensko. Tato strana však není relevantní ani na národní ani na evropské úrovni. Na národní i evropské úrovni působily v euroskeptickém táboře v minulosti Hnutie za demokratické Slovensko někdejšího premiéra Vladimíra Mečiara (měkký euroskepticismus) a Slovenská národná strana (tvrdý euroskepticismus). Bez zastoupení na evropské úrovni se v minulosti negativně k evropským otázkám vyjadřovaly rovněž Združenie robotníkov Slovenska (tvrdý euroskepticismus), které bylo v letech 1994–1998 ve vládní koalici s HZDS a SNS, a Komunistická strana Slovenska (měkký euroskepticismus).

U všech současných i minulých relevantních euroskeptických stran lze jejich postoj k Evropské unii a jejich euroskepticismus možnost hodnotit jako „druhou ideologii“ nebo protest. Po roce 1989 se na Slovensku nevyskytovala relevantní euroskeptická strana, pro níž by byl postoj k EU „single issue“.

Závěr

Z uvedené analýzy nelze jednoznačně doložit, že by se ve výsledcích voleb do Evropského parlamentu v roce 2014 nějak výrazně projevíly prvky euroskepticismu, a to ani v České republice ani na Slovensku. Nízká volební účast zaznamenaná v obou zemích, sice těmto úvahám částečně nahrává, není však zapříčiněna pouze euroskeptickými náladami. I vzhledem k nízké volební účasti lze výsledek vyložit spíše jako nezájem o evropská témata, což však nutně nemusí být synonymem euroskepticismu.

Kvantitativně zastoupení euroskeptického proudu, který v Evropském parlamentu reprezentují české strany, kleslo oproti předchozímu funkčnímu období 2009–2014 na méně než polovinu (ze 13 na 6). Na Slovensku zůstalo více méně stejné, respektive o jeden mandát posílilo (ze 4 na 5), na druhou stranu lze zase vysledovat mírné oslabování projevů euroskepticismu u největší z euroskeptických formací, Kresťansko-demokratického hnutia.

Dá se však říci, že „kvalitativně“ český euroskepticismus posílil díky zvolení tvrdě euroskeptické Strany svobodných občanů, i když jeden z hlavních důvodů bude patrně ležet v oslabení Občanské demokratické strany. Na Slovensku žádná podobná strana neuspěla.

Literatura

Boros, Tamás – Vasali, Zoltán (2013): The Rise of Euroskepticism and Possible Responses prior to the 2014 European Parliamentary Elections. Working Paper. Brussels: Foundation for European Progressive Studies. 15 pp.

- Česká televize (2014): Události, komentáře. Vysílání ze dne 26. 5. 2014.
- DSSS (2014): Pryč z krize = pryč z EU: programové teze DSSS k volbám do Evropského parlamentu.
- Kaniok, Petr (2006): Stranický euroskepticismus: teoretické modely klasifikace politických stran podle opozičních postojů k evropské integraci. In Havlík, Vlastimil – Kaniok, Petr. *Euroskepticismus a země střední a východní Evropy*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Kaniok, Petr (2014): Strana svobodných občanů – čeští monotematictí euroskeptici? *Středoevropské politické studie*, roč. XVI., č. 1, 75–92.
- KSČM (2014): Volební program KSČM pro volby do Evropského parlamentu v roce 2014.
- KSČM Písek (2011): Pohledy na spojenou Evropu. Publikováno dne 18. 12. 2011 na www stránkách místní organizace KSČM v Písku, dostupné z <<http://pisek.kscm.cz/article.asp?thema=4577&item=95184&previev=archiv>> (ověřeno ke dni 12. 11. 2014)
- NV-ND (2014): Akční program NE Bruselu – Národní demokracie pro volby do Evropského parlamentu.
- ODS (2014): Otáčíme EU správným směrem: volby do Evropského parlamentu 2014. Praha: ODS.
- SSO (2009): EU má ALTERNATIVU: Volební program Svobodných pro volby do Evropského parlamentu.
- SSO (2014): Posvítíme si na euronemesy. Leták vydaný k volbám do Evropského parlamentu v roce 2014.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2002): The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States. SEI Working Paper n. 51. Sussex: Sussex European Institute. 45 pp.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2004): Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 43/2004, 1–27.
- Terry, Chris (2014): Communist Party of Bohemia and Moravia (KSCM). Publikováno dne 20. 2. 2014 na www stránkách organizace The Democratic Society, dostupné z <<http://www.demsoc.org/deme/europe/blog/communist-party-of-bohemia-and-moravia-kscm/>> (ověřeno ke dni 12. 11. 2014)
- <http://www.statistics.sk> (stránky Štatistického úradu Slovenskej republiky)
- <http://www.volby.cz> (stránky Českého statistického úradu)

Petr Just je vedoucím Katedry politologie a humanitních studií na Metropolitní univerzitě Praha. Zabývá se komparativní politologií, zejména politickými, ústavními, vládními a stranickými systémy České republiky, Slovenska a Československa, dále zemí střední Evropy, vybraných zemí západní Evropy a rovněž USA. E-mail: petr.just@mup.cz

Paradigma voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu a role českých think-tanků¹

KRYŠTOF KRULIŠ

Abstract: This article follows the activities of leading Czech think tanks before the European parliamentary elections in May 2014 and in the period since then. The primary research focus is on the influence of such activities on the understanding of European Parliament elections as second-order elections. The main argument is based on the fact that European Parliament's role has increased significantly as a result of the Lisbon Treaty's coming into force but this has not been reflected in a corresponding increase in Czech voter turnout or interest in the issues addressed by European Parliament. As such, the elections to European Parliament remain fully encapsulated within the secondary-order elections paradigm. As an expert segment of civil society, independent think tanks can contribute to changing this situation. This study analyses the activities of the leading Czech independent think tanks Evropské hodnoty (European Values), the Association for International Affairs and Prague Twenty before and after the elections and compares their contributions to changing the said paradigm. The research is based on a series of structured interviews with the leaders of the mentioned think tanks, attendance at public events and the examination of accessible supporting documents.

Keywords: *European Parliament, elections, think-tanks.*

Úvod

Volby do Evropského parlamentu pro voliče v České republice nepatří mezi největší magnety. Účast v těchto volbách bývá v České republice velmi nízká. To je mimo jiné přičítáno na vrub i celkovému nezájmu o problematiku Evropské unie (Van Den Berge 2014: 3). Evropský parlament však Lisabonskou reformní smlouvou dále posílil své postavení v institucionálním rámci Evropské unie a jeho

¹ Tento článek vznikl na základě přidělené podpory specifického výzkumu na Metropolitní univerzitě Praha, číslo interního grantu POL/5/2013, název projektu „České politické strany a deset let členství v EU“.

podíl na rozhodování se tak začíná stále více projevovat v každodenním životě všech obyvatel Evropské unie. Chování voličů však může z důvodů setrvačnosti stále považovat volby do Evropského parlamentu za volby druhořadé a nepodstatné. Posun v chápání důležitosti voleb do Evropského parlamentu může vzejít z občanské společnosti a zejména pak z jejích odborných kruhů. Nezávislé think-tanky patří mezi jádro těch nejpovolanějších nositelů takovéto změny.

Tento článek se proto zabývá otázkou, jaké aktivity, které mohly přispět k posunu vnímání voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu, vyvíjely přední think-tanky v České republice před volbami v květnu 2014 a v následném období?

Za tím účelem nejprve ve stručnosti vymezí koncept voleb druhého řádu, jak byl vytvořen v odborné literatuře posledních třiceti let. Po následujícím krátkém výkladu zaměřeném na výsledky vědeckého zkoumání fenoménu think-tanků a rozboru toho, jakou roli mohou think-tanky sehrát při změně paradigmatu voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu se článek bude věnovat analýze konkrétních aktivit vyvíjených v tomto směru předními českými think-tanky v období před volbami do Evropského parlamentu v květnu 2014 a v následném období. Výklad přitom bude proveden formou srovnávací analýzy různých projektů a pojetí aplikovaných v prostředí České republiky.

Volby do Evropského parlamentu coby volby druhého řádu

Výzkum v posledních třech desetiletích ukazuje, že volby do Evropského parlamentu a další hlasování o záležitostech evropské integrace jako jsou referenda o primárním právu jsou pod dominantním vlivem faktorů, které mají původ v domácí politické scéně jednotlivých států (například Rief – Schmitt 1980; Rief 1984, 1997; Franklin et al. 1994, 1995; Norris 1997; Marsh 1998). Teze řadící volby do Evropského parlamentu mezi tzv. volby druhého řádu je spojena již s analýzou prvních přímých voleb do Evropského parlamentu v roce 1979 v článku Karlheineze Reifa a Hermanna Schmitta (1980). Odborná literatura od té doby z teze voleb druhého řádu převážně vychází a dále ji rozvíjí. Za volby prvního řádu jsou označovány volby do národního parlamentu. Na tyto volby se soustředí pozornost politických stran, médií i zájem voličů. Témata politické scény celostátní parlamentní úrovně pak rezonují i v ostatních volbách a ovlivňuje je. Volby na úrovni regionů, obcí či naopak na úrovni Evropské unie jsou tudíž považovány za volby druhého řádu (Marsh 1998: 592). Převládá přesvědčení, že v těchto ostatních volbách je ve hře mnohem méně, než v případě voleb na celostátní parlamentní úrovni (Reif 1985: 8).

Usherwood (2007) analyzuje zvláštní případ radikálně euroskeptických politických uskupení, která se výrazně negativně vymezují vůči Evropské unii. Tato uskupení povyšují ve svých kampaních otázku evropské integrace na téma prvořadého významu a to dokonce v míře, která zastíňuje témata celostátní

politické úrovni. Zaměřují se však dominantně na problematiku vztahu svého státu k Evropské unii a již v menší míře na návrhy na reformu procesu integrace (Usherwood 2007: 19). Ani tuto výjimku tak není nezbytně nutné považovat za příklad povýšení otázek evropské integrace mezi otázky prvořadého významu (Usherwood 2007: 19).

Reif (1985) tvrdí, že pro volby druhého řádu je určující politická situace na celostátní úrovni v době, kdy se volby druhého řádu konají (Reif 1985: 8). Voliči volby druhého řádu mohou využít k vyslání varovných signálů nespokojenosti s vládou na celostátní úrovni či jednotlivými jejími kroky, aniž by přitom museli činit definitivní rozhodnutí o její změně (Marsh 1998: 593). Pro volby druhého řádu tak je určující, jak dlouho je vláda na celostátní úrovni u moci a jak jsou s jejím vládnutím voliči spokojeni. To ovšem zároveň znamená, že ve volbách druhého řádu nemusí být vůbec rozhodující to, jakým způsobem se ta která politická strana či konkrétní kandidát vymezují vůči tématům, které bude moci po svém zvolení ovlivnit. Marshova analýza empirických dat dále ukazuje, že podpora vládním stranám je ve volbách druhého řádu ze statistického hlediska nejvíce oslabena tehdy, pokud se takové volby konají uprostřed volebního období celostátního parlamentu (Marsh 1998: 606).

Periody voleb do celostátních parlamentů jednotlivých členských států Evropské unie nejsou synchronizované. Svou roli sehrává také rozdílná délka volebního období jednotlivých celostátních parlamentů a institut předčasných voleb. Načasování voleb do Evropského parlamentu ve vztahu k cyklu voleb do celostátního parlamentu v jednotlivých členských státech Evropské unie se proto mění. Volby do Evropského parlamentu se tak pokaždé odehrávají ve svébytné konstelaci faktorů načasování k celostátním volbám.

Van Den Berge (2014) ve své studii volebních kampaní jednotlivých členských států Evropské unie před květnovými volbami do Evropského parlamentu v roce 2014 identifikuje několik rozdílných skupin zemí, podle toho, v jaké míře se kampaně věnovaly skutečně tématům patřícím do kompetence Evropského parlamentu oproti tématům domácí politické scény. Studie uvádí, že v Itálii, Španělsku, Polsku, Francii a na Maltě byly volby do Evropského parlamentu v roce 2014 značně ovlivněny domácí politickou scénou a sloužily coby vyjádření souhlasu či nesouhlasu s vládou na celostátní úrovni (Van Den Berge 2014: 3). Stejně tak v zemích, kde volby do Evropského parlamentu probíhaly přímo souběžně s národními a regionálními volbami (Belgie), místními a doplňovacími volbami (Irsko) a prezidentskými volbami (Litva), byly dle Van Den Bergeho (2014: 3) kampaně utvářeny tématy národní politické scény. Oproti tomu Švédsko a v o něco menší míře i Dánsko, Lucembursko, Nizozemí, Německo a Estonsko byly studii označeny za země, kde se volby do Evropského parlamentu v roce 2014 věnovaly zcela či v převažující míře Evropské unii (Van Den Berge 2014: 3). Lze přitom zdůraznit, že s výjimkou Estonska se v této kategorii nalézají výlučně státy z tzv. staré patnáctky Evropské unie. V jednotlivých zemích

se pak ovšem rovněž vyskytovaly odlišnosti i na úrovni jednotlivých politických stran. Konečně, ve Velké Británii, na Kypru a v Maďarsku hrála významnou roli směsice témat, které v sobě zahrnovaly prvky národní politiky v kombinaci s tématy Evropské unie (Van Den Berge 2014: 3).

Do zvláštní kategorie zemí pak Van Den Bergeho studie řadí Českou republiku, Lotyšsko, Rakousko, Slovensko a Chorvatsko. Podle studie zde volby do Evropského parlamentu v květnu 2014 nebyly výrazně ovlivněny postojem voličů ke stávající vládě, ale přesto v nich převládala témata domácí politické scény. Jako hlavní důvod je u této skupiny uváděn obecný nedostatek zájmu či znalostí o Evropské unii jako takové (Van Den Berge 2014: 3). V České republice a na Slovensku se nezáměr o problematiku Evropské unie projevil i v nejnižší volební účasti ze všech zemí unie. Účast ve volbách do Evropského parlamentu v České republice (18,2 %) a na Slovensku (13 %) přitom byla podstatně nižší než účast v posledních volbách do parlamentu, tedy volební účast (59,5 %) ve volbách do Poslanecké sněmovny České republiky v roce 2013 a volební účast (59,1 %) ve volbách do Národní rady Slovenské republiky v roce 2012. V této skupině jsou přitom zastoupeny státy, které do Evropské unie vstoupily v poměrně nedávné době.² Jde rovněž pouze o středně velké či malé členské státy Evropské unie.³ V těchto zemích tak hrají vliv takové faktory jako je stále ještě nedostatečné zažití způsobu fungování institucí Evropské unie a jejich významu pro každodenní život voličů. Dále též pocit voličů, že zástupců zvolených za danou zemi je příliš málo na to, aby na úrovni celé Evropské unie mohli nějakým zásadním způsobem něco ovlivnit.

Stávající výzkum think-tanků a jejich role v politickém procesu

Fenomén think-tanků má původ v anglo-americkém kulturním prostředí začátku 20. století. Původně šlo o koncept spojovaný s nezávislými a neziskovými výzkumnými organizacemi, u nichž se předpokládala objektivita a vědecký odstup od specifického politického zaměření (Stone 2007: 260). Zejména ve Spojených státech amerických pak při vzniku tohoto fenoménu sehrál významnou roli systém slabých politických stran, který nabízel prostor pro formování odborných politik vně partajního systému a například i filantropie coby tradiční zdroj financování občanské společnosti v rámci anglo-amerického modelu (Krastev 2001: 19; Desse 2012: 33). S dalším vývojem a rozšiřováním tohoto fenoménu mimo anglicky mluvící kulturní rámec dochází k rozvolnění původního významu pojmu think-tank. V Německu například dochází k použití tohoto pojmu i pro výzkumné organizace zaměřené na obhajobu specifických politických

2 Rakousko vstoupilo do Evropské unie v roce 1995. Česká republika, Lotyšsko a Slovensko v roce 2004 a Chorvatsko až v roce 2013.

3 Po volbách do Evropského parlamentu v květnu 2014 má Česká republika 21, Rakousko 18, Slovensko 13, Chorvatsko 11 a Lotyšsko 8 poslanců Evropského parlamentu z celkového počtu 751.

směrů (Pautz 2010: 184).⁴ S neoliberalním obratem osmdesátých let minulého století tento trend posléze dospěl i do Spojených států amerických. *Heritage Foundation*, Americký think-tank se sídlem ve Washingtonu D.C., který má bezprostřední vliv na řadu vládních rozhodnutí (Krastev 2001: 22), lze považovat ze příklad think-tanku angažujícího se ve prospěch podpory konzervativních idejí tzv. Nové pravice (Denham – Garnett 2004).

Uvedené různorodosti empirického použití pojmu think-tank odpovídá i pluralita definic tohoto fenoménu v odborné literatuře. Někteří autoři se tak uchylují k definicím typu, že think-tank je něco o čem všichni slyšeli, ale nikdo ve skutečnosti přesně neví, co znamená (Krastev 2001: 17), popřípadě ke ztotožnění think-tanku se zastřešujícím pojmem, který pro různé lidi znamená různé věci (Stone 1996: 9). V česky psané odborné literatuře nalezneme snahu o propracovanější definici například u Schneidera (2003). Think-tanky jsou „*instituce zabývající se výzkumem či analýzou politiky (policy), které působí jako flexibilní síťové struktury na pomezí oblastí výzkumu a vzdělání, politiky, podnikání i třetího (nevládního, občanského) sektoru a jsou finančně i institucionálně nezávislé na státu či vyhraněných zájmových skupinách*“ (Schneider, 2003: 31). S původem think-tanků v anglo-americkém kulturním prostředí je spojena i *image*, kterou pojem think-tanku má v zahraničí. V zemích východní Evropy, latinské Ameriky a Asie ostatně nedochází ani k pokusům o vytvoření termínu v příslušném domácím jazyce, ale je používán původní termín v angličtině (Krastev 2001: 19).

Odbornou literaturu věnující se think-tankům lze dále v závislosti na použitém přístupu rozdělit do dvou hlavních skupin. První skupina se fenoménem think-tanků zabývá z hlediska výzkumu institucí a soustředí se na aspekty jejich organizace, financování a zaměření jejich aktivit (například Weaver 1989; Smith 1991; McGann 2000). Druhou skupinu tvoří práce, kde think-tanky nejsou bezprostředním objektem výzkumu, ale předmětem jejich zájmu je role think-tanků jako jednoho z instrumentů, jehož prostřednictvím ideje pronikají do vládních politik (*policy*) aplikovaných v jednotlivých odvětvích (například Hall 1990; Krastev 2001; nebo Cammaerts 2006).

Například Krastev (2001: 19) dává vliv think-tanků do souvislosti se všeobecným přesvědčením, že otevřená veřejná debata přispívá k dosažení kvality přijatých rozhodnutí, jakož i k racionalitě a demokratičnosti rozhodovacího procesu. Zatímco think-tanky často vidí svou roli primárně coby studnice vědomostí a inovativního přístupu k vytváření vládních politik a strategií, politici na think-tankách oceňují zejména jejich velmi dobré až symbiotické vztahy s médii a think-tanky využívají především coby nástroj komunikace a zapojení širší zainteresované občanské společnosti do politického procesu (Krastev 2001: 27, 28).

4 Politické nadace Spolkové republiky Německo (*Parteinahne Stiftung*) lze zmínit mezi příklady takto orientovaných think-tanků mimo Anglo-Americký kulturní prostor. Stejně tak jsou formovány i politické nadace v Nizozemí (Krastev 2001: 24).

Zmíněná funkce think-tanků coby převodníků a prostředků komunikace mezi politikou a občanskou společností, potažmo v širším smyslu potenciálním voličstvem, pak vystupuje do popředí v období voleb. Politické strany mohou své volební programy založit či opřít o argumenty think-tanků. V případě nezávislých think-tanků vstupuje do hry i možnost dovolat se nestrannosti a profesionálního charakteru daného názoru. Erudici, ovšem bez pozlátka nezávislosti, mohou poskytnout i think-tanky s otevřenou politickou profilací k dané politické straně. V obou případech využití think-tanků ve volebním klání má potenciál přispět k potlačení roviny osobních animozit mezi politiky a posílit věcnou debatu a klání soustředěné na racionální argumenty. Druhou roli, kterou mohou think-tanky v předvolebním období sehrát je příprava a organizace předvolebních debat. V tomto případě budou hrát hlavní roli zejména takové think-tanky, jejichž nezávislost je široce přijímána. Může se tak stát ve spolupráci s médii, v podobě televizní či rozhlasové debaty, v kterémžto případě think-tanky sehrají roli odborného zázemí při přípravě témat pro diskusi, popřípadě mohou prezentovat odborný komentář k daným tématům poskytovaný kromě samotných postojů zastávaných politiky kandidujícími ve volbách. Alternativou může být uspořádání zcela nezávislé debaty ze strany think-tanků, což může přinést větší flexibilitu při volbě formátu debaty, témat i konstelaci pozvaných kandidátů. Výhodou může být nsvázanost pravidly na rovnoměrné poskytnutí času a zastoupení všech kandidujících politických stran, která obzvláště v případě veřejnoprávních médií mohou být velmi svazující. Zejména v případě velkého počtu kandidujících subjektů mohou totiž tato pravidla vést ke snížení atraktivity daného pořadu pro diváka či být dokonce na úkor věcnosti diskuse a možnosti pokrytí důležitých témat takovým způsobem, aby volič mohl získat dostatečný přehled a srovnání.

Autoři zabývající se výzkumem think-tanků zdůrazňují dobré vztahy think-tanků s médii (například Krastev 2001: 27). Think-tanky tak mohou sehrát významnou udržovací roli i v průběhu volebního období a to tím, že systematicky prezentují určité ideje v podobě, která je odborná a zároveň schopná skrze média přenosu na širokou veřejnost. I v tomto případě vystupuje do popředí věcný charakter prezentování předmětných idejí, výsledků výzkumu, které mohou sloužit k aktivizaci široké veřejnosti, ale zároveň jsou prosté osobních útoků a nepřátelství, které se ve vztazích mezi politiky nezřídka vyskytují.

Paradigma voleb druhého řádu a jeho změny

Krastev zmiňuje, že posláním think-tanků v jednotlivých obdobích často bylo i úsilí o změnu převažujícího politického paradigmatu, například v souvislosti s neoliberálním obratem Margaret Thatcherové a Ronalda Reagana v osmdesátých letech minulého století, nebo při prosazování třetí cesty Tonyho Blaira a Billa Clintona o desetiletí později (Krastev 2001: 26). Tato studie z uvedené

myšlenky o roli think-tanků při změně etablovaného politického paradigmatu vychází a snaží se ji aplikovat na paradigma voleb do Evropského parlamentu coby tzv. voleb druhého řádu. Předmětem zkoumání jsou vybrané přední think-tanky v České republice a volby do Evropského parlamentu v květnu 2014 a následné povolební období. Přestože paradigma voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu není srovnatelné s celospolečenskými změnami spojenými s neoliberálním obratem či třetí cestou, shora provedený rozbor odborné literatury ukazuje, že jde o téma s poměrně velmi zásadním dopadem. Pokud voliči ve volbách do Evropského parlamentu upřednostňují při svém rozhodování taktické otázky související primárně s politickou scénou na úrovni celostátního parlamentu, může docházet ke značnému zkreslení voleb a v důsledku toho i v postojích reprezentantů dané země na úrovni rozhodování v Evropské unii. V návaznosti na přijetí Lisabonské reformní smlouvy Evropský parlament získal další rozsáhlé pravomoci v oblasti přijímání legislativy, ratifikace vnějších smluv Evropské unie a v neposlední řadě i v oblasti kontroly tzv. nelegislativních aktů s obecnou působností vydávaní Evropskou komisí (Chalmers et al. 2010: 120–122). Role Evropského parlamentu tak výrazně vzrostla.

Zároveň s tím lze také nalézt dostatek racionálních argumentů pro to, že kandidáti na poslance Evropského parlamentu usilující o zvolení za tu kterou zemi by měli vést volební kampaň o tématech skutečně relevantních pro Evropský parlament a jeho kompetence a voliči by měli střetu jejich názorů a volebních programů věnovat pozornost odpovídající nově nabytým pravomocím Evropského parlamentu. Dříve používané taktizování spočívající v obětování voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu tomu, aby voliči vyslali signál své vládě na celostátní úrovni v nové kompetenční konstelaci na úrovni Evropské unie, nabývá zcela nových nuancí. Vzhledem k rozšíření možnosti hlasování kvalifikovanou většinou v Radě Evropské unie a ke změnám v systému tohoto hlasování, které v návaznosti na Lisabonskou reformní smlouvu postupně nabývají účinnosti, je stále pravděpodobnější výskyt situací, kdy vláda jednoho členského státu Evropské unie je nucena transponovat legislativu, pro kterou sama nehlasovala. V daném případě pak vládní většina na celostátní úrovni postrádá svůj klíčový význam, protože v Radě Evropské unie nedokáže zablokovat přijetí příslušné směrnice a na národní úrovni je pak nucena ji implementovat, a to i navzdory ovládnutí parlamentu celostátní úrovní.

Poslanci v Evropském parlamentu a jejich koaliční potenciál na jeho půdě naopak mohou sehrát důležitou roli pro ovlivnění legislativního procesu na úrovni Evropské unie. Pokud politické strany tvořící vládu příslušného státu nemají dostatek poslanců v Evropském parlamentu, snižuje se tím jejich možnost ovlivnit skrze něj tento legislativní proces. Směrnice a nařízení Evropské unie mohou pokrývat široké spektrum oblastí, od požadavků na vyvážené genderové zastoupení v dozorčích orgánech společností kótovaných na burze až po konkrétní požadavky v oblasti regulace životního prostředí či ochrany

spotřebitele. To vše má bezprostřední vliv na každodenní život občanů daného členského státu Evropské unie a vláda na celostátní úrovni většinou postrádá kompetenci tyto otázky jednostranně změnit.

Taktika obětování voleb do Evropského parlamentu pro účely domácí politické scény se tak s přibývajícimi kompetencemi Evropské unie a narůstající rolí Evropského parlamentu stále více může jevit jako krátkozraká a postrádající racionální odůvodnění. Voliči, a do jisté míry i politické strany, mohou mít volby do Evropského parlamentu za dlouhá desetiletí zažité coby volby druhého řádu a chovat se podle toho. Reflektování uvedených změn na Evropské úrovni v některých členských státech Evropské unie tak může přijít až se značným zpožděním. Tato studie se proto dále věnuje otázce, do jaké míry think-tanky v České republice dokázaly na uvedený vývoj reagovat a jakým způsobem se případně snaží o změnu zavedeného paradigmatu voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu.

Květnové volby do Evropského parlamentu v roce 2014 přitom v České republice představovaly poměrně unikátní případ, ve kterém mohla být uvedena změna paradigmatu nastartována. Poslední volby do Poslanecké sněmovny České republiky, coby volby předčasné, proběhly v říjnu 2013, tedy pouhých sedm měsíců před konáním voleb do Evropského parlamentu. S ohledem na uvedenou krátkou dobu od posledních celostátních voleb tak voliči neměli tolik důvodů využívat volby do Evropského parlamentu k vyjádření nesouhlasu či varování vládě, která byla v dané době u moci. Dle průzkumů stranických preferenci v květnu 2014 ve vztahu k případným volbám do Poslanecké sněmovny České republiky přitom podpora vládních stran v zásadě v souhrnu odpovídala volebnímu výsledku z předchozích voleb do Poslanecké sněmovny České republiky.⁵ Voliči se tak v těchto volbách do Evropského parlamentu mohli skutečně zaměřit na volbu svých zástupců v unijním parlamentu bez přílišného vlivu domácí politické scény (Van Den Berge 2014: 3).

Předmět výzkumu a použité metody

Základní otázkou našeho výzkumu je, jaké aktivity vyvíjely přední think-tanky v České republice před volbami v květnu 2014 a v následném období, které mohly přispět k posunu vnímání voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu? Předmětem výzkumu je analýza a srovnání dvou alternativních přístupů, které použily přední české think-tanky při a) organizaci debat před volbami do Evropského parlamentu v květnu 2014 a dále též při b) následném průběžném

5 Stranické preference vládních stran pro případné volby do Poslanecké sněmovny České republiky dle výzkumu STEM z 5. 5. 2014 dosahovaly výše ANO 22,0%; ČSSD 16,8% a KDU-ČSL 5,3%, při 4,7% preferencí pro žádnou politickou stranu a 14,2% nerozhodnutých voličů. Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny České republiky z října 2012 přitom byly ČSSD 20,45%; ANO 18,65% a KDU-ČSL 6,78%. Viz STEM (2014): STEM – VOLEBNÍ PREFERENCE – DUBEN 2014 (5. 5. 2014): dostupné na <http://www.stem.cz/clanek/2949> (30. ledna 2015).

zajišťování viditelnosti poslanců Evropského parlamentu v České republice v období mezi volbami (tj. od samotných voleb v květnu 2014 do rozhodné doby pro tuto analýzu, tedy do konce ledna 2015). U debat před volbami do Evropského parlamentu jde o srovnání přístupu zahrnujícího organizování série dílčích debat s přístupem spočívajícím v uspořádání pouze jedné komplexní předvolební debaty. U následného zajišťování průběžné viditelnosti poslanců Evropského parlamentu v České republice v období mezi volbami pak jde o alternativu série debat několika vybraných poslanců před publikem, oproti alternativě série setkání jednotlivých poslanců s pozvanými novináři z České republiky.

Z hlediska metody sběru dat je analýza založena na rešerši veřejných zdrojů (internetové stránky předmětných think-tanků a mediální ohlasy akcí), sérii strukturovaných rozhovorů s představiteli think-tanků, jakož i na osobní účasti autora na vybraných zkoumaných akcích. V případě předvolební debaty organizované Asociací pro mezinárodní otázky (AMO) a Prague Twenty (P20) byly první strukturované rozhovory vedeny již v době přípravné organizační fáze (počínaje dubnem 2014), což umožnilo srovnání původního záměru organizátorů s výslednou podobou předmětné debaty. V případě série debat organizovaných think-tankem Evropské hodnoty (EH) posloužilo k tomuto srovnání prohlášení o pravidlech zvaní kandidátů a zvacím klíči, které je dostupné na internetových stránkách tohoto think-tanku.⁶

Analýza předvolebních debat organizovaných předními českými think-tanky

Lze rozlišit dva různé přístupy českých think-tanků k pořádání debat před volbami do Evropského parlamentu v květnu 2014. První přístup zahrnuje sérii debat, každá debata na konkrétní téma za účasti nízkého počtu debatujících kandidátů (tři kandidáti) v kombinaci s několika debatami s více kandidáty (pět kandidátů). To, kterým konkrétním politickým stranám a hnutím kandidujícím do Evropského parlamentu je adresováno pozvání na jednotlivé debaty dané série se pak dle stanoveného klíče obměňuje. Cílem je, aby v celé sérii zastoupení jednotlivých kandidujících politických uskupení odpovídalo danému zvacímu klíči. K analýze tohoto přístupu bude sloužit série debat před volbami do Evropského parlamentu pořádaná think-tankem Evropské hodnoty (EH). Druhý přístup zahrnuje uspořádání pouze jedné komplexní debaty na několik striktně vymezených témat, ve které se střetli kandidáti největších politických stran a hnutí kandidujících ve volbách do Evropského parlamentu. I zde byli kandidáti vybráni podle stanoveného klíče, ovšem odpadá nutnost zohledňovat účast v předcházejících debatách. K analýze druhého přístupu poslouží debata

6 Srov. Evropské hodnoty (2014a): Předvolební debaty kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/euvolby14/predstaveni-projektu/> (30. ledna 2015).

před volbami do Evropského parlamentu uspořádaná ve spolupráci think-tanků Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) a Prague Twenty (P20).

Série předvolebních debat think-tanku EH

Think-tank Evropské hodnoty uspořádal sérii jedenácti debat zástupců politických stran a hnutí kandidujících v květnových volbách 2014 do Evropského parlamentu (viz též tabulka číslo 1). První debata se uskutečnila 13. února 2014 a poslední 19. května 2014. Finance na uspořádání pocházely z grantu Evropského parlamentu a částečně z prostředků poskytnutých Informační kanceláří Evropského parlamentu v České republice a Zastoupením Evropské komise v České republice. Deklarovaným cílem debat bylo „*nabídnout české veřejnosti podrobný pohled na programy a vize kandidujících stran*“.⁷ Podle úvodních deklarací organizátoři při zvaní kandidátů sledovali jak hledisko pluralitního zastoupení maximálního možného počtu politických stran a hnutí v debatách, tak zároveň i hledisko vhodného prostoru pro vyjádření názoru a stanovisek každého kandidáta v debatě. Z propojení uvedených dvou hledisek vzešly následující parametry debat. Počet diskutujících v jednotlivé debatě se pohyboval v rozmezí tři až pět. Standardní délka debaty byla jedna hodina třicet, případně čtyřicet minut. Zvolený formát série debat umožnil nejen roztažení debat do delšího časového období (čtyř měsíců), ale umožnil i konání některých debat mimo Prahu, konkrétně v Ústí nad Labem, Brně, Ostravě, Olomouci a Karlových Varech.

Předem oznámený zvací klíč obsahoval následující parametry:

„Tři týdny před konáním každé debaty budou strany seřazeny od prvního do osmého místa. K určení pořadí bude použit nejaktuálnější veřejně dostupný průzkum volebních preferencí od Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd. Pouze pro debatu 29. dubna v Praze pozveme strany, které na předchozích debatách ještě nevystoupily, a to na základě výsledku voleb do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013.

Pokud nebudou k dispozici průzkumy pro volby do Evropského parlamentu, budou užity průzkumy pro volby do Poslanecké sněmovny. CVVM jsme si jako zdroj dat vybrali zejména z důvodu metodologické stability a statutu veřejné instituce, jelikož se v předvolebních kampaních často objevovaly pochybnosti o financování či relevanci různých průzkumů zveřejňovaných soukromými agenturami.“⁸

Pro účely zohlednění širšího pluralitního hlediska vystupujících politických stran a hnutí sloužila zejména debata z 23. dubna 2014 (ve shora citovaném

7 Evropské hodnoty (2014a): Předvolební debaty kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/euvolby14/predstaveni-projektu/> (30. ledna 2015).

8 Evropské hodnoty (2014a): Předvolební debaty kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/euvolby14/predstaveni-projektu/> (30. ledna 2015).

záměru původně plánovaná na 29. dubna) na téma „Vize budoucnosti Evropské unie“. Zúčastnili se jí kandidáti Svobodných (Petr Mach), České Suverenity (Jana Volfová), Pirátů (Ivan Bartoš) a Liberálně-ekologické strany (Milena Vicenová), kteří v jiných debatách této série už nevystupovali.

Navzdory uvedenému podrobně stanovenému klíči zvaní kandidátů srovnání výsledné účasti kandidátů jednotlivých politických uskupení v sérii debat odhaluje výrazné naddimenzování účasti KSČM a naopak výrazné poddimenzování účasti ČSSD oproti původnímu záměru. KSČM byla s osmi účastmi vůbec nejčastěji se vyskytujícím politickým uskupením v sérii debat think-tanku Evropské hodnoty. To znamená, že kandidáti KSČM chyběli pouze na třech předvolebních debatách pořádaných tímto think-tankem. Na druhém místě následovalo ANO 2011 se sedmi účastmi. ODS a TOP 09/STAN obsadily shodně pomyslné třetí místo, když kandidáti obou těchto politických uskupení se účastnili šesti těchto předvolebních debat. ČSSD, coby vítěznou stranu z posledních voleb do Poslanecké sněmovny České republiky, jejíž kandidáti se účastnili pouze čtyř debat think-tanku Evropské hodnoty, předstihla o jednu účast dokonce KDU-ČSL, které samo tedy mělo pět účastí v této sérii debat. Uvedený nesoulad s původním záměrem systému zvaní kandidátů do jednotlivých debat lze připočítat v prvé řadě na vrub toho, že systém zvaní ještě nemůže sám o sobě zaručit to, že konkrétní volební uskupení bude skutečně schopné na daný termín a místo svého vhodného zástupce vyslat. Organizátoři tak byli nuceni zápolit s termínovými listinami jednotlivých volebních štábů a v případě ČSSD tento zápas zřejmě nebyl většinou úspěšný a nesoulad se v rámci dlouhé série předvolebních debat již nepodařilo vyrovnat. Vysoké zastoupení kandidátů KSČM rovněž ukazuje na snahu organizátorů o zachování alespoň jednoho levicového hlasu ve většině předvolebních debat dané série.

Analýza jmen konkrétních kandidátů do Evropského parlamentu, kteří se série debat zúčastnili, ukazuje na vysoký zájem předních politiků o tento formát. Pouze jednou (5. května) se stalo, že debatu „Kde a jak se má rozhodovat o rozpočtech?“ nebylo možné v avizovaném termínu uskutečnit „z důvodů omluvy dvou kandidátů na poslední chvíli“⁹ došlo k jejímu přeložení na jiný termín (19. května). Na první debatu série (13. února) na téma zaměstnanosti konané v Ústí nad Labem nepřijala pozvání ODS „z důvodu časové vytíženosti jejích pravděpodobných kandidátů“.¹⁰ Za pouze dílčí neúspěch lze konečně považovat neúčast jednoho lídra kandidátky (Jana Kellera, ČSSD) z pěti politických stran a hnutí pozvaných na debatu konanou v Praze (13. května) pod názvem „Debaty lídrů kandidátek do Evropského parlamentu“, když na jeho místě za ČSSD vystoupil

9 Evropské hodnoty (2014 b): 5. 5. 2014: Debata kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/debata-kandidatu-evropskeho-parlamentu-7/> (31 ledna 2015).

10 Evropské hodnoty (2014c): 13. 2. 2014: Debata v regionu (#EUvolby14) – Ústí nad Labem: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/debata-regionu-euvolby14-usti-labem/> (31 ledna 2015).

Libor Rouček.¹¹ Až na uvedené výjimky se předvolební debaty této série dařilo obsazovat politiky z čelních míst kandidátek jejich politických uskupení.

Schéma série předvolebních debat umožnilo konat tematicky ohraničené a zacílené debaty vždy na předem zvolené téma. Série diskusí tak zahrnovala pestré spektrum témat jako mobilita občanů Evropské unie, Evropská energetická politika, otázka přijetí eura, genderová problematika, rozšiřování Evropské unie, ekonomické vládnutí v Evropské unii, imigrační politika či problematika rozpočtů. Konkrétní debaty se však zúčastnili jen diskutující z omezeného počtu pozvaných politických subjektů a jednotlivé debaty tak vždy nemohly poskytnout plné spektrum postojů z relevantních politických subjektů české politické scény, natož aby jednotlivé hlasy v debatě odpovídaly i pohledům jednotlivých frakcí v Evropském parlamentu. Témata pak byla často věnována Evropské unii a otázkám integrace obecněji, například včetně uvedené problematiky přijetí eura v České republice, a nesoustředila se tak výlučně na otázky patřící do rozhodovací kompetence Evropského parlamentu jako takového. Zahrnutí tématu věnovanému problematice přijetí eura v České republice zcela korespondovalo stylu vedení předvolební kampaně některých politických subjektů, v čele s ODS, a mohlo tak přispět k přehlednému vyjádření jednotlivých postojů k dané problematice. Na druhou stranu, zahrnutí tohoto tématu mezi témata série debat kandidátů do Evropského parlamentu nepřispělo ke kultivaci předvolební debaty ve smyslu jejího zaměření na témata, která Evropskému parlamentu skutečně náleží.

Předvolební debata organizovaná think-tanky AMO a P20

Příkladem alternativního přístupu ke shora analyzované variantě uspořádání série předvolebních debat je varianta uspořádání jedné komplexní debaty. Příkladem je debata uspořádaná před volbami do Evropského parlamentu ve spolupráci think-tanků Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) a Prague Twenty (P20). Debata se uskutečnila 12. 5. 2014 v Praze. Její přípravy začaly v dubnu 2014.¹² V přípravné fázi byl nejprve domluven formát debaty, přičemž zvažovány byly tři aspekty. Prvním aspektem bylo, aby celková délka debaty byla přijatelná pro publikum a ostatně i pro samotné účinkující. Druhý aspekt zahrnoval snahu nastolit v průběhu debaty několik různých témat – konkrétních legislativních záměrů, o kterých by měl v následujícím volebním období Evropský parlament rozhodovat. Posledním aspektem bylo, aby debata nabídla postoje důležitých politických uskupení.

11 Evropské hodnoty (2014d): 13. 5. 2014: Mezinárodní konference a debata kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/debata-kandidatu-evropskeho-parlamentu-9/> (31 ledna 2015).

12 V této době byl započat i výzkum sloužící k této analýze a byly provedeny i první strukturované rozhovory s představiteli organizátorů.

Výsledným průsečíkem uvedených třech aspektů byla debata trvající dvě hodiny, které by se účastnilo pět různých předních politických subjektů a nastoleno by bylo pět konkrétních témat. S očekáváním úvodních slov a určitých prostojů tak na každého diskutujícího mohly připadnout čtyři minuty času na každé ze zvolených témat (viz též tabulka číslo 2).

Zvolená témata zahrnovala Transatlantické obchodní a investiční partnerství; návrh směrnice o společném konsolidovaném základu daně z příjmu právnických osob; návrh směrnice k genderové vyváženosti zejména mezi členy dozorčích orgánů společností kotovaných na burzách; role Evropského parlamentu při kontrole nelegislativních aktů Evropské komise s obecnou působností; návrh nařízení k regulaci mezibankovních poplatků. Jde o konkrétní návrhy a témata, u nichž se očekává, že se jimi bude Evropský parlament zabývat v průběhu volebního období následujícím po květnových volbách v roce 2014.

Klíč k oslovování jednotlivých politických uskupení spočíval v kombinaci výsledků jednotlivých politických uskupení ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2013, přičemž se přihlíželo i k výsledkům předchozích voleb do Evropského parlamentu, aktuálnímu vývoji volebních preferencí v době pozvání, jakož i ke snaze o zastoupení všech hlavních frakcí v Evropském parlamentu.¹³ Výsledkem bylo pozvání ČSSD, ANO 2011, TOP09, KSČM a ODS. Mezi pět pozvaných se tak nedostala KDU-ČSL, která nakonec ve volbách skončila před ODS. V tomto případě sehrálo roli, že ODS byla vítězem předchozích voleb do Evropského parlamentu a v neposlední řadě představovala i alternativní hlas z hlediska svého přidružení v rámci frakcí v Evropském parlamentu, tedy k Evropským konzervativcům a reformistům. Naopak KDU-ČSL a TOP09 před volbami deklarovaly přidružení k Evropské lidové straně a TOP09 v ostatních parametrech KDU-ČSL předstihovala. Výsledkem pozvání tak bylo pět politických stran a hnutí, které představovaly příslušnost k pěti rozdílným frakcím v Evropském parlamentu.

Snahou organizátorů bylo pozvat lídry kandidátek zvolených politických stran a hnutí. Zde však byl záměr naplněn jen okrajově, když se debaty nakonec z pozvaných politických uskupení zúčastnil pouze jeden lídr kandidátky, Luděk Niedermayer (TOP09), a ostatní oslovené subjekty vyslaly jiné kandidáty. Organizátoři přitom průběžně avizovali to, že politické strany v reakci na pozvánku taktizují a zejména volební štáby ČSSD a ANO 2011 navzájem taktizují podle toho, koho vyšle štáb toho druhého. Vzhledem k tématům sledujícím konkrétní návrhy, které v některých případech již částečně byly projednává-

¹³ Toto poslední kritérium představuje zároveň i snahu o reflektování Doporučení Evropské komise ze dne 12. března 2013 o posílení demokratického a efektivního průběhu voleb do Evropského parlamentu (2013/142/EU), které jinak nebylo v České republice příliš naplněno, když například hlasovací lístky jednotlivých politických stran a hnutí v rozporu s doporučením neobsahovaly informaci o přidružení vnitrostátních politických stran k evropským politickým stranám (srov. bod 1 cit. Doporučení Evropské komise).

ny na půdě Evropského parlamentu, volila oslovená politická uskupení také taktiku vyslat kandidáta, který již v předchozím volebním období byl členem Evropského parlamentu. V konečné fázi tuto taktiku využily všechny oslovené politické subjekty, které mohly. ČSSD (Libor Rouček), KSČM (Miloslav Ransdorf) a ODS (Oldřich Vlasák) vyslaly své v té době stávající poslance Evropského parlamentu. Tato taktika nebyla využita pouze u TOP09 (Luděk Niedermayer) a ANO 2011 (Jiří Šír), které v předchozích volbách do Evropského parlamentu ještě nekandidovaly a neměly tak na svých kandidátkách ani stávající poslance Evropského parlamentu.

Předvolební debaty organizované předními českými think-tanky: srovnání a diskuse

Obě dvě shora analyzované alternativy mají své přednosti a úskalí. Výhodou série předvolebních debat je návštěva regionálních center a přivedení odborně vedené debaty i do jednotlivých krajů, tedy mimo hlavní město. Tento potenciál se však zdá být zkoumanou sérií předvolebních debat naplněn jen z části, když šest z jedenácti debat se uskutečnilo v Praze a pouze pět zavítalo do regionálních center, Ústí nad Labem, Brna, Ostravy, Olomouce a Karlových Varů. Další výhodou této alternativy je možnost zaměřit debatu na jedno specifické téma a toto pak pokrýt do větší hloubky a případně i probrat důležité souvislosti. Jisté problémy však nastávají s nižším počtem účastníků debaty a systémem, který se snaží zajistit pluralitu reflektováním účasti v předchozích debatách. Stane se tak, že ke konkrétnímu tématu chybí relevantní hlas politického směru, který z uvedených důvodů v dané debatě není zastoupen. Vyšší počet debat pak má potenciál oslovit a zaujmou širší segment voličů a například i zástupců regionálních médií. Je však nutné dbát na to, aby vyšší počet událostí nevedl ke snížení kvality a inflaci projektu jako takového.

Naproti tomu výhodou druhé varianty, tj. uspořádat jednu komplexní debatu je možnost přilákat voliče a potažmo pozornost médií k akci, při které si mohou najednou přehledně srovnat hlavní postoje zástupců nejdůležitějších politických uskupení. Při jednom setkání se nabízí střet jednotlivých přístupů a v návaznosti na to možnost rozhodnout se pro konkrétní volbu či, v případě médií, takto srovnané názory předat svým čtenářům, divákům a posluchačům. Nevýhodou je nemožnost inkluzivního přístupu vůči menším politickým subjektům.

Samostatnou kapitolou je otázka systému zvaní na předvolební debaty. Z hlediska snahy o nabourání paradigmatu voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu se jeví coby přínosný způsob pozvání na komplexní debatu AMO a P20. Pozvání zohledňovalo příslušnost k jednotlivým frakcím v Evropském parlamentu oproti čistému sledování oddělených boxů v rámci české politické scény. To naznačuje úsilí o změnu paradigmatu voleb do Evropského parlamentu z voleb druhého řádu na volby prvního řádu a tedy i posílení

akcentu na příslušnost k jednotlivým frakcím v Evropském parlamentu. Uvedený postup při zvaní do předvolebních debat ze strany think-tanků tak také mohl alespoň částečně přispět k nápravě situace, kdy se v České republice v řadě ohledů nerefletovalo doporučení Evropské komise o posílení demokratického a efektivního průběhu voleb do Evropského parlamentu (2013/142/EU), když například hlasovací lístky jednotlivých politických stran a hnutí v rozporu s doporučením neobsahovaly informaci o přidružení vnitrostátních politických stran k evropským politickým stranám.¹⁴

Zajímavým aspektem předmětných debat je spolupráce dvou předních českých think-tanků při přípravě shora zkoumané komplexní debaty. Jde o symbiózu think-tanku orientovaného na mezinárodní vztahy a otázky evropské integrace (AMO) s think-tankem zaměřeným na ekonomická témata (P20). Nabízí se tak otázka, zda by bylo možné dosáhnout i spolupráce širší skupiny think-tanků. Vhodná by přitom byla alespoň jejich základní koordinace za účelem omezení překrývání v oblasti tematické i v oblasti termínové, když například hlavní debata lídrů kandidátek do Evropského parlamentu pořádané think-tankem EH následovala jen den po zkoumané komplexní debatě think-tanků AMO a P20.

Analýza průběžného zajišťování viditelnosti poslanců Evropského parlamentu v období mezi volbami

Úsilí o nastolování věcného přístupu při veřejné diskusi otázek řešených v Evropském parlamentu nemůže být omezené pouze na období předvolebního klání. Pokud think-tanky usilují o skutečnou změnu ve vnímání paradigmatu voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu, je nezbytné pracovat obdobným způsobem i v období mezi volbami. Jinak témata domácí politické scény zastíní témata řešená na celoevropské úrovni. Nevýhodou témat řešených Evropským parlamentem je to, že v důsledku dlouhého legislativního procesu na úrovni Evropské unie a případně i v navazujících transpozičních lhůtách, tato témata na národní úroveň často dolehnou až s časovým zpožděním. Mohou se tak mylně zdát být nejen vzdálená ale i neaktuální.¹⁵ O to větší zde je prostor pro působení občanské společnosti a zvláště think-tanků za účelem rozvíjení diskuse věnované tématům řešeným v Evropském parlamentu a náležitého informování voličů o činnosti jimi zvolených poslanců Evropského parlamentu.

¹⁴ Srov. bod 1 Doporučení Evropské komise ze dne 12. března 2013 o posílení demokratického a efektivního průběhu voleb do Evropského parlamentu (2013/142/EU).

¹⁵ Fáze přijímání směrnic a nařízení na úrovni Evropské unie je klíčová například i z hlediska toho, zda je Česká republika schopná zajistit v Radě, popřípadě svými poslanci v Evropském parlamentu, že jednotlivé výjimky prosazené do textu směrnic a nařízení odpovídají potřebám a právně-institucionálnímu rámci existujícímu v České republice. Jinak nastávají situace, kdy v implementačním procesu vznikají pochyby, zda výjimku, která je uzpůsobena institucionálnímu rámci jiného státu, lze uplatnit i v České republice a to posléze vede k jiné než minimalistické implementaci (tzv. Goldplating) a nadměrné regulační zátěži.

I v tomto případě lze sledovat dvě alternativy. První alternativa spočívá v sérii debat několika vybraných poslanců Evropského parlamentu před publikem. Zde bude zkoumán projekt „Interpelace českých europoslanců“ think-tanku Evropské hodnoty (EH). Druhou alternativou je série setkání jednotlivých poslanců s pozvanými novináři z České republiky. V tomto případě bude předmětem analýzy série obědů s novináři, kterou organizuje Asociace pro mezinárodní otázky (AMO).¹⁶ V rámci projektu „Interpelace českých europoslanců“ se ve sledovaném období od květnových voleb do Evropského parlamentu v roce 2014 až do ledna 2015 uskutečnily dvě debaty poslanců Evropského parlamentu z České republiky (viz tabulka č. 3).¹⁷ Pokaždé šlo o debaty trvající dvě hodiny se třemi diskutujícími.¹⁸ Debata se věnovala vždy dvěma různým tématům. V případě první debaty šlo o reakce na konflikt na Ukrajině a otázku nové Evropské komise. U druhé debaty témata zahrnovala energetickou unii a vztahy s Ruskem. Debaty se účastnili pozvaní hosté, včetně zástupců médií. První debata byla uspořádána za podpory Skupiny Evropské strany lidové v Evropském parlamentu (EPP), druhá za podpory Skupiny progresivní aliance Socialistů a Demokratů v Evropském parlamentu (S & D). Záměrem organizátorů je uspořádat sérii debat, přičemž každá z debat by byla podporována jinou skupinou v rámci Evropského parlamentu.

Druhý sledovaný projekt spočívá v sérii setkání jednotlivých poslanců Evropského parlamentu s pozvanými novináři z České republiky pořádaný Asociací pro mezinárodní otázky.¹⁹ Projekt byl širší a v jeho rámci byla obsažena i setkání s dalšími osobnostmi. Nesoustředil se tedy výlučně na poslance Evropského parlamentu. Ve sledovaném období došlo ke dvěma setkáním poslanců Evropského parlamentu, a to Ludka Niedermayera (TOP09, EPP) a Tomáše Zdechovského (KDU – ČSL, EPP). Konkrétní témata setkání nebyla dopředu striktně stanovena. Hostitelé setkání se zaměřili na aktuální otázky a na své portfolio v rámci Evropského parlamentu. Byl ponechán prostor pro aktivní dotazy ze strany účastníků – novinářů. Projekt byl připraven s podporou politické nadace *Konrad-Adenauer-Stiftung*, čemuž odpovídala i politická příslušnost hostitelů

16 Oba think-tanky, Evropské hodnoty a Asociace pro mezinárodní otázky, nadto zvou poslance Evropského parlamentu za Českou republiku na své akce a konference i mimo uvedené projekty, například veřejná diskuse „Ohrožuje imigrace do EU volný pohyb?“ za účasti Petra Ježka (ANO 2011, ALDE) a Tomáše Zdechovského (KDU-ČSL, EPP) nebo konference „TTIP – Hlavní přínosy a výzvy pro Českou republiku a Evropskou unii“ za účasti Dity Charanzové (ANO 2011, ALDE), viz Evropské hodnoty (2014e): Akce 2014: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/2014/> (31 ledna 2015) a Asociace pro mezinárodní otázky (2014): Novinky – Archiv: dostupné na <http://www.amo.cz> (31 ledna 2015).

17 Evropské hodnoty (2014e): Akce 2014: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/2014/> (31 ledna 2015).

18 První debata se ovšem konala po dobu 70 minut pouze za účasti dvou poslanců Evropského parlamentu, když poslanec Jaromír Štětina (TOP 09) přišel až na zbývajících 50 minut s omluvou, že se účastnil předvolebního mítinku v rámci komunálních voleb.

19 V tomto případě nejde o spolupráci s think-tankem Prague Twenty jako v předchozím případě předvolební debaty.

setkání k Evropské lidové straně (EPP). Záměrem organizátorů je uspořádat v následujícím období obdobnou sérii setkání, v tomto případě s podporou politické nadace *Friedrich-Naumann-Stiftung* a v jeho rámci dát prostor i poslancům Evropského parlamentu za Českou republiku patřících v rámci Evropského parlamentu ke skupině Aliance liberálů a demokratů pro Evropu (ALDE).

Předností prvního ze sledovaných projektů je umožnění přímé konfrontace názorů debatujících poslanců. Organizátoři v debatách ovšem nepřihlíží k zastoupení různých frakcí v Evropském parlamentu. V důsledku toho zatím obě debaty proběhly za účasti zástupců jak KDU-ČSL tak i TOP09/STAN, tedy stran, které se obě hlásících k Evropské lidové straně (EPP). Vůči těmto dvěma českým stranám v debatě vystupoval už vždy jen jeden poslanec z jiné frakce Evropského parlamentu. Debaty tak zatím mohly nabídnout konfrontaci různých názorů jen v omezené míře. Může být rovněž předmětem diskuse, zda zaměření debat z poloviny na zahraničně-politická témata (Rusko, Ukrajina) je přiměřené s ohledem na pravomoci Evropského parlamentu v této oblasti. Oproti tomu, v rámci druhého zkoumaného projektu byla témata z podstatné části otevřena a ponechána na dotazy účastníků se zástupců novinářské obce. Aspekt střetu názorů v něm však zcela chybí. V obou případech může být problematické, že uskutečnění akcí je závislé na podpoře buď ze strany jednotlivých frakcí v Evropském parlamentu, nebo na podpoře politických nadací. Na nezávislé think-tanky to klade nároky na zachování objektivity. Z hlediska zachování vyrovnaného přístupu k jednotlivým politickým směrům je pak vhodné, aby alespoň ve střednědobém časovém horizontu mohlo dojít k vystřídání jednotlivých donorů.

Závěry

Volby do Evropského parlamentu byly od prvních přímých voleb v roce 1979 považovány v odborné literatuře za tzv. volby druhého řádu a pod silným vlivem skutečností majících původ v domácí politické scéně jednotlivých států. Předpokládá se, že značná část voličů v těchto volbách svým hlasem chce více vyjádřit svůj postoj ke stávající vládě svého domovského státu, než ovlivnit samotné složení Evropského parlamentu.

Tento článek si klade otázku, zda tento postup je stále relevantní i v době, kdy po přijetí Lisabonské reformní smlouvy Evropský parlament dále rozšířil své pravomoci a jeho rozhodování tak stále ve větší a větší míře ovlivňuje každodenní život občanů jednotlivých států Evropské unie a celkové podnikatelské prostředí. Hrozí riziko, že voliči zůstanou ze setrvačnosti ovlivněním paradigmatickým voleb do Evropského parlamentu coby voleb druhého řádu a budou nadále hrát taktickou hru předchozích let přestože se situace již podstatně změnila. Volební rozhodnutí každého z nás založené na jiných úvahách než na tom, kdo bude toho kterého voliče nejlépe zastupovat a hájit jeho zájmy na půdě

Evropského parlamentu mohou mít za následek zkrácení volebních výsledků a složení Evropského parlamentu neodpovídající vůli voličů.

Think-tanky coby odborný vrcholek občanské společnosti mohou sehrát výraznou roli při narovnání uvedené situace. Mohou svou odborností přispět ke kultivaci politického prostředí před volbami a tlačit na politickou reprezentaci, aby se z věcného hlediska vyjádřila přesně k těm otázkám, které může Evropský parlament ovlivnit. V České republice působí několik nezávislých think-tanků, které se již aktivně snaží vnášet věcné hledisko do politických debat. V souvislosti s volbami do Evropského parlamentu v květnu 2014 bylo uspořádáno několik debat kandidátů do Evropského parlamentu, kde hlavními organizátory byly nezávislé think-tanky, jako Evropské hodnoty, Asociace pro mezinárodní otázky a Prague Twenty. Podobné aktivity pokračují i v období mezi volbami. Stěží by bylo možné dosáhnout dlouhá léta etablovaného paradigmatu, pokud by se aktivita v tomto směru omezila pouze na předvolební období. Lze uvažovat o tom, že občanská společnost by se do budoucna mohla do tohoto úsilí zapojit ještě ve větším rozsahu. Přestože díky dobrým vztahům mezi think-tanky a médií neuniká uvedená snaha mediální pozornosti, i v tomto směru lze vidět rezervy. Mediální pokrytí jednotlivých akcí je pro změnu zásadní. Stejně tak zásadní by mohla být i větší aktivizace finančních zdrojů občanské společnosti pro tyto účely.

Literatura

- Asociace pro mezinárodní otázky (2014): Novinky – Archiv: dostupné na <http://www.amo.cz> (31 ledna 2015).
- Cammaerts, Brat (2006): The eConvention on the Future of Europe: Civil society and the Use of the Internet in European Decision-making Process. *European Integration* 28 (3): 225–245.
- Denham, Andrew – Garnett, Mark (2004): A hollowed out tradition: British think tanks in the twenty-first century, in Stone, Diane – Denham, Andrew (eds) *Think Tank Traditions: Policy Research and the Politics of Ideas*, Manchester: Manchester University Press.
- Desse, Fabrice (2012): *The Role and Structure of Civil Society Organizations in National and Global Governance Evolution and outlook between now and 2030*, AUGUR Project no. SSH-CT-2009-244565. WP6. Fifth draft.
- Eventbrite (2014): Pomůže EU české ekonomice?: dostupné na <http://www.eventbrite.com/e/pomuze-eu-ceske-ekonomice-registration-11525177115> (30 ledna 2015).
- Evropské hodnoty (2014a): Předvolební debaty kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/euvolby14/predstaveni-projektu/> (30 ledna 2015).
- Evropské hodnoty (2014 b): 5. 5. 2014: Debata kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/debata-kandidatu-evropskeho-parlamentu-7/> (31 ledna 2015).

- Evropské hodnoty (2014c): 13. 2. 2014: Debata v regionu (#EUvolby14) – Ústí nad Labem: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/debata-regionu-euvolby14-usti-labem/> (31 ledna 2015).
- Evropské hodnoty (2014d): 13. 5. 2014: Mezinárodní konference a debata kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/debata-kandidatu-evropskeho-parlamentu-9/> (31 ledna 2015).
- Evropské hodnoty (2014e): Akce 2014: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/2014/> (31 ledna 2015).
- Franklin, Mark et al. (1994): Uncorking the Bottle: Popular Opposition to European Unification in the Wake of Maastricht. *Journal of Common Market Studies* 32: 455–472.
- Franklin, Mark et al. (1995): Referendum Outcomes and Trust in Government: Public Support for Europe in the Wake of Maastricht. *West European Politics* 18: 101–117.
- Chalmers, Damian et al. (2010): *European Union law: cases and materials*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press.
- Marsh, Michael (1998): Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections. *British Journal of Political Science* 28: 591–607.
- McGann, James – Weaver, Kenneth (2000): *Think Tanks and Civil Society: Catalyst for Ideas and Action* Sommerset, NJ: Transaction Press.
- Norris, Pippa (1997): Second-Order Elections Revisited. *European Journal of Political Research* 31: 109–114.
- Krastev, Ivan (2001): Think tanks: Making and faking influence. *Southeast European and Black Sea Studies* 1 (2): 17–38.
- Pautz, Hartwig. (2010): The Role Of Think Tanks In The Modernisation Of The SPD. *German Politics* 19 (2): 183–199.
- Reif, Karlheinz (1984): National Electoral Cycles and European Elections. *Electoral Studies* 3: 244–55.
- Reif, Karlheinz (1985): Ten Second-Order Elections, in Reif, Karlheinz, *Ten European Elections*. 1–36. Aldershot, Gower.
- Reif, Karlheinz (1997): European Elections as Member State Second-Order Elections Revisited. *European Journal of Political Research* 31: 115–124.
- Reif, Karlheinz – Schmitt, Hermann (1980): Nine second-order national elections – A conceptual framework for the analysis of European election results. *European Journal of Political Research* 8: 3–44.
- Schneider, Jiří (2003): *Think-tanky ve visegrádkých zemích: analýza politiky a obhajoba zájmů*. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav.
- Smith, James (1991): *The Idea Brokers: Think Tanks and the Rise of the New Policy Elite* New York: The Free Press.
- Stone, Diane (1996): *Capturing the Political Imagination: Think Tanks and the Policy Process*. Londýn: Frank Cass.

- Stone, Diane (2007): Recycling Bins, Garbage Cans or Think Tanks? Three Myths Regarding Policy Analysis Institutes. *Public Administration* 85 (20): 259–278.
- STEM (2014): *STEM – VOLEBNÍ PREFERENCE – DUBEN 2014*. (5. 5. 2014): dostupné na <http://www.stem.cz/clanek/2949> (30. ledna 2015).
- Usherwood, Simon (2007): Proximate Factors in the Mobilization of Anti-EU Groups in France and the UK: The European Union as First-Order Politics. *Journal of European Integration* 29 (1): 3–21.
- Van Den Berge, Mirte (2014): The 2014 EP Election Campaign in the Member States: National Debates, European Elections, TEPSA Report, Brussel, červen 2014, dostupné na http://www.tepsa.eu/wp-content/uploads/2014/06/TEPSA-Report-EP-election-campaigns-Mirte-van-den-Berge.rev_.pdf (25 ledna 2015).
- Weaver, Kent (1989): The Changing Worlds of Think Tanks. *PS: Political Science and Politics* 22 (3): 563–579.
- Hall, Peter (1990): Policy Paradigms, Experts, and the State: The Case of Macroeconomic Policymaking in Britain, in Brooks, S. – Gagnon, A. (eds.) *Social Scientists, Policy and the State*. Greenwood, NJ: Praeger Publishing House.

Přílohy

Tabulka 1: Série debat pořádaných před volbami do Evropského parlamentu v květnu 2014 think-tankem Evropské hodnoty (EH)

Datum	Kandidáti	Témata	Místo
13.2.	Pavel Telička (ANO 2011)	Zvýšení zaměstnanosti v Ústeckém kraji; záruky pro mladé; mobilita občanů EU; sociální dávky v nezaměstnanosti.	Ústí nad Labem
	Jaromír Kohlíček (KSČM)		
	Pavel Svoboda (KDU-ČSL)		
27.2.	Michaela Šojdrová (KDU-ČSL)	Evropská energetická politika. Uhlí, jádro nebo zelená energie?	Ostrava
	Kateřina Konečná (KSČM)		
	Evžen Tošenovský (ODS)		
6.3.	Dita Charanzová (ANO 2011)	Sociální témata včetně genderové problematiky.	Praha
	Ema Opravilová (KSČM)		
	Ivana Majíčková (TOP 09)		
	Radka Trylčová (ODS)		
	Marie Jílková (KDU-ČSL)		
13.3.	Luděk Niedermayer (TOP 09)	Má ČR přijmout euro?	Olomouc
	Ondřej Liška (Strana zelených)		
	Eduard Hulicius (KDU – ČSL)		
	Petr Ježek (ANO 2011)		

Datum	Kandidáti	Témata	Místo
19.3.	Miroslav Poche (ČSSD)	Má se Evropská unie rozšiřovat?	Praha
	Jiří Maštálka (KSČM)		
	Jan Zahradil (ODS)		
	Klára Samková (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury)		
26.3.	Petr Ježek (ANO 2011)	Vize lídrů kandidátek: jak vidím EU za deset let?	Praha
	Kateřina Konečná (KSČM)		
	Luděk Niedermayer (TOP 09)		
	Jan Zahradil (ODS)		
23.4.	Petr Mach (Svobodní)	Vize budoucnosti Evropské unie.	Praha
	Jana Volfová (Česká Suverenita)		
	Ivan Bartoš (Piráti)		
	Milena Vicenová (LES)		
28.4.	Stanislav Polčák (TOP 09/STAN)	Distribuce kompetencí a vize ekonomického vládnutí v EU; Rada EU pro hospodářské a finanční záležitosti (ECOFIN).	Brno
	Lukáš Štěpánek (ANO 2011)		
	Pavel Janeček (KSČM)		
	Zuzana Brzobohatá (ČSSD)		
6.5.	Lubomír Ledl (KSČM)	Měla by EU zpřísnit svou imigrační politiku?	Karlovy Vary
	Michaela Suchardová (SZ)		
	Ivan Jančárek (ANO 2011)		
	Petr Šindelář (ODS)		
13.5.	Pavel Telička (ANO 2011)	Debata lídrů kandidátek do Evropského parlamentu	Praha
	Libor Rouček (ČSSD)		
	Kateřina Konečná (KSČM)		
	Luděk Niedermayer (TOP 09)		
	Jan Zahradil (ODS)		
19.5. (původně 5.5.)	Marie Jílková (KDU-ČSL)	Kde a jak se má rozhodovat o rozpočtech?	Praha
	Marek Polach (TOP 09)		
	Kateřina Bocianová (ČSSD)		
	Roman Škrabánek (Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury)		

Zdroj: Autor a Evropské hodnoty (2014a): Předvolební debaty kandidátů do Evropského parlamentu: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/euvalby14/predstaveni-projektu/> (cit. 30 ledna 2015).

Tabulka 2: Debata „Pomůže EU české ekonomice?“ pořádaná před volbami do Evropského parlamentu v květnu 2014 think-tanky Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) a Prague Twenty (P20)

Datum	Kandidáti	Témata	Místo
12.5.	Luděk Niedermayer (TOP09)	1) Transatlantické obchodní a investiční partnerství; 2) návrh směrnice o společném konsolidovaném základu daně z příjmu právnických osob; 3) návrh směrnice k genderové vyváženosti zejména mezi členy dozorčích orgánů společností kotovaných na burzách; 4) role Evropského parlamentu při kontrole nelegislativních aktů Evropské komise s obecnou působností; 5) návrh nařízení k regulaci mezi-bankovních poplatků.	Praha
	Miloslav Ransdorf (KSČM)		
	Libor Rouček (ČSSD)		
	Jiří Šír (ANO 2011)		
	Oldřich Vlasák (ODS)		

Zdroj: Autor a Eventbrite (2014): *Pomůže EU české ekonomice?: dostupné na <http://www.eventbrite.com/e/pomuze-eu-ceske-ekonomice-registration-11525177115> (cit. 30 ledna 2015).*

Tabulka 3: Série debat „Interpelace českých europoslanců“ pořádaná ve sledovaném období think-tankem Evropské hodnoty (EH)

Datum	Poslanci Evropského parlamentu	Témata	Místo
9.10.	Jaromír Štětina (TOP 09, EPP)	1) Reakce na Ukrajinský konflikt; 2) Nová Evropská komise.	Praha
	Pavel Telička (ANO 2011, ALDE)		
	Pavel Svoboda (KDU – ČSL, EPP)		
8.12.	Stanislav Polčák (TOP 09/STAN, EPP)	1) Energetická unie; 2) Vztahy s Ruskem.	Praha
	Miroslav Poche (ČSSD, S&D)		
	Michaela Šojdrová (KDU – ČSL, EPP)		

Zdroj: Autor a Evropské hodnoty (2014e): *Akce 2014: dostupné na <http://www.evropskehodnoty.cz/akce/2014/> (cit. 31 ledna 2015).*

Tabulka 4: Série setkání jednotlivých poslanců Evropského parlamentu s pozvanými novináři z České republiky pořádaný Asociací pro mezinárodní otázky (AMO)

Datum	Poslanci Evropského parlamentu	Místo
7.11.	Luděk Niedermayer (TOP09, EPP)	Praha
1.12.	Tomáš Zdechovský (KDU – ČSL, EPP)	Praha

Zdroj: Autor a Asociace pro mezinárodní otázky (2014): *Novinky - Archiv*: dostupné na <http://www.amo.cz> (cit. 31 ledna 2015).

Kryštof Kruliš je kandidátem Ph.D. oboru *International Relations and European Studies* na Ústavu mezinárodních vztahů a Metropolitní univerzitě Praha, kde také působí coby přednášející kurzů zaměřených na Evropskou unii a anglofonní země. Lze jej kontaktovat na e-mailu: krystof.krulis@mup.cz.

Euroskepticismus v Německu na příkladu *Alternative für Deutschland*

LUKÁŠ NOVOTNÝ

Abstrakt: *Euroscepticism in Germany is represented by the political party Alternative für Deutschland (AfD). The latter has enjoyed success in the last year not only in the European Parliament elections, but also in provincial elections in Brandenburg, Thuringia and Saxony. This article focuses on the party's success in the elections to European Parliament, but does not neglect other choices that illustrate the overall programme and strategy of the new German political party. The aim is to analyse AfD's most important priorities and reflect on its future development. AfD is assessed in the context of relevant theories and issues of Euroscepticism.*

Keywords: *Euroskepticism, Germany, Alternative für Deutschland, European Parliament, euro, Bundestag.*

Úvod

Je poněkud s podivem, že v největší zemi Evropské unie, a to jak co do počtu obyvatel, tak co do ekonomické i jiné zdatnosti a celkového vlivu, tedy Německu, se prakticky až do posledních voleb do Evropského parlamentu (EP) v roce 2014 nepodařilo uspět žádné politické straně s eurokritickými postoji. S podivem je to zejména proto, že Německo je dlouhodobě zemí, která významnou měrou určuje jak politický, tak i ekonomický vývoj Evropské unie. Je navíc zemí, která svou otevřenou ekonomikou ovlivňuje také stupeň konkurenceschopnosti a kvalitu průmyslu a obchodu v řadě evropských zemí, Českou republiku nevyjímaje. Přitom témat, kterých by se takovéto subjekty mohly zhostit, je celá řada, přičemž tím ústředním je zcela jistě ta skutečnost, že Německo je dlouhodobě největším přispěvatelem do rozpočtu Evropské unie. To jistě neudiví s ohledem na faktickou velikost země, zavdává to ale záminku ke kritice těchto vysokých plateb (Feld 2006). A například v porovnání mezi roky 2012 a 2013 došlo dokonce k nárůstu peněz, které odešly z Berlína do Bruselu. Celkový netto příspěvek, tedy rozdíl mezi příspěvkem, který byl poskytnut EU, a sumou, která se z tohoto rozpočtu vrátila zpět do Německa,

narostl v roce 2013 na takřka 12 miliard euro. Ještě v roce 2012 představovala tato suma 9 miliard (FAZ 27. 11. 2013).

Faktem ale je, že až do posledních voleb do EP v uplynulém roce se žádná strana neprofilovala vysloveně kriticky vůči dosavadnímu působení Německa v rámci Evropské unie. To se však nyní změnilo a nově se do Evropského parlamentu dostala se 7,1 procenty hlasů strana Alternativa pro Německo/*Alternative für Deutschland* (AfD) (Niedermayer 2014; Berbuir – Lewandowsky – Siri 2014). Z celkového počtu 96 německých mandátů v EP jich tento politický subjekt získal sedm. Můžeme přitom říci, že nástup AfD byl umožněn právě díky těmto evropským volbám, v nichž se strana prosadila na celorepublikové úrovni vůbec poprvé.¹ Vyzkoušela si zde však, že Němci slyší na kritiku Evropské unie a zejména na to, kolik že do Bruselu musí jejich země přispívat a co z toho má. Tento eurokritický postoj si AfD zachovala a uplatnila jej i v dalších volbách, které se v Německu konaly, a to zejména ve volbách do zemských sněmů v Braniborsku, Duryňsku a Sasku, tedy v tzv. nových spolkových zemích. Zde je strana poměrně slušně zastoupena a oslovila voliče vedle svého euroskeptického světonázoru též i radikálnějšími postoji v otázkách sociální či migrační politiky.

Tato stať ukáže na příčiny úspěchů AfD ve volbách do Evropského parlamentu. Ty byly skutečně pro stranu klíčové, a tak se podíváme na stěžejní body programatiky strany, na výsledky strany včetně voličského elektorátu, který strana oslovila primárně a také na faktické zapojení AfD do činnosti v rámci Evropského parlamentu. Zjistíme, že je dosud statisticky jen obtížně možné nějak popsat to, co stojí za úspěchem strany. Natolik se stále ještě jedná o nový subjekt s neukotvenou voličskou základnou, která navíc svým hlasem pro AfD ještě hodně dává najevo svou nespokojenost s politikou, artikuluje tím tedy svůj protest. Ještě předtím bude pozornost věnována jistému společenskému klimatu, které je patrné v Německu v souvislosti s postoji vůči EU, zejména názorům na kritiku EU u našich západních sousedů, především v kontextu ekonomické krize. Ta totiž byla v Německu výrazným celospolečenským tématem, a to v první řadě díky rozhodnému zapojení německé kancléřsky Angely Merkelové do jejího řešení a díky výdajům německé státní kasy, určených na sanaci nevykonných ekonomik Středomoří. Cílem stati je zodpovědět na otázky, jaké že příčiny vedly k úspěchu AfD ve volbách do Evropského parlamentu a jaké rysy vykazuje německý euroskepticismus, jež je v současné německé politice reprezentován v první řadě právě AfD.

1 Pro úplnost dodejme, že v dosud posledních volbách do Spolkového sněmu z roku 2013 strana obdržela 4,7 % voličů, což samo o sobě bylo považováno za velmi dobrý výsledek, i když to na vstup do Bundestagu nestačilo (Novotný 2014).

Teoretická východiska

Co se týče teoretického zázemí této stati, tak vyjdeme z typologie Kopeckyho a Mudda (2002), která vychází z dnes již klasického pohledu na euroskepticismus z pohledu postoje vůči evropské integraci tak, jak jej známe u Taggarta (1998). Kopecky a Mudde pak přišli s dvojstupňovou diferenciací euroskepticismu, která se snaží dále diferencovat mezi eurokritickými postoji. Rozdělení konceptu euroskepticismu do dvou analytických rozměrů přispívá k vyjasnění základního rozdílu mezi stranami, které jsou kritické pouze vůči EU (zpravidla *eurosceptics*), a těmi, které jsou i negativní vůči myšlenkám, které jsou základem procesu evropské integrace (zpravidla *euorejects*) (Kopecky – Mudde 2002: 318). Pozice těchto typů stran Kopecky a Mudde sestavili do následující tabulky:

Tabulka 1: Support for idea of European Integration

	Europhile		Europhobe
Support for EU	EU-Optimist	EUROENTHUSIASTS	EUROPRAGMATISTS
	EU-Pessimist	EUROSCEPTICS	EUOREJECTS

Zdroj: Kopecky – Mudde 2002

Eurofilní politické strany věří základním myšlenkám evropské integrace, které pak můžeme rozdělit do dvou základních oblastí: na institucionální kooperaci na základě sdílené suverenity a na nutnost integrovat ekonomické trhy, vůči níž dnes díky postupující globalizaci zdánlivě není alternativa. Eurofobní politické strany vystupují naopak jako oponenti a kritici celistvé ideje evropské integrace. Podle Kopeckyho a Mudda (2002: 301) postačuje to, když strana nepodporuje třeba jen jednu ze základních myšlenek evropské integrace (nejčastěji je to neochota k ústupkům v oblasti omezení suverenity) k tomu, abychom ji mohli označit za eurofobní. Z tohoto hlediska je pak i zde probíraná strana *Alternative für Deutschland* přirozeně stranou eurofobní a to, v jakých oblastech je to u ní patrné, si ukážeme dále.

Dodejme ještě několik významných bodů: Kopecky a Mudde (2002: 302) zmiňují, že strana s kritickým postojem vůči jedné specifické politice EU může být jinak stranou eurooptimistickou. Autor této studie se s těmito postoji snaží zacházet tak, aby nepůsobily jako „nálepky“ a je si dobře vědom toho, že definice jednotlivých pojmů je v tomto kontextu složitá. Pokud strana jako taková obecně vzato podporuje soudobou podobu EU, je eurooptimistická, a to bez ohledu na její faktický podíl na rozvoji evropské spolupráce. Europesimisté či euroskeptici naopak nepodporují současnou podobu EU a staví se kriticky také vůči aktuálnímu směřování Unie. Na druhou stranu to nutně nemusí znamenat, že euroskeptici musí hned být a priori odsuzující směrem k EU a že musí požadovat vystoupení z EU. Jen sama kritika EU nemusí znamenat nutně její

odmítání, což se ostatně vztahuje i na stranu AfD. Aktuální vývoj v EU je euroskeptiky často považován za jakousi deviaci a za prohřešek proti původním myšlenkám, na nichž vznikla Evropská unie, resp. její předchůdci. Právě proto, že se jim nepozdává současný vývoj Unie, tak prosazují návrat k těmto původním myšlenkám. Často se tím odůvodňuje požadavek jakési minimální kompetenční varianty EU, která zohledňuje fakticky jen část ekonomické integrace a odmítá další podoby integrace (zejména se to týká odsudků směrem k politické, ale i ekonomické integraci).

Politologie a zejména sociologie se vedle různých typologizací „tvrdosti“ či „měkkosti“ euroskeptismu snaží vysvětlit to, proč jednotlivé politické strany zastávají eurokritické postoje. V relevantní literatuře pro to nejčastěji nalézáme řadu ideologicko-programatických a strategicko-taktických faktorů. Hned několik teoretiků (Taggart 1998; Taggart & Szczerbiak 2001; Sitter 2001) argumentuje tím, že euroskeptismus a jeho výskyt můžeme vysvětlit především strategickými faktory, které mají co do činění s postavením dané politické strany v rámci stranického systému (např. jestli je strana v politickém centru nebo na periferii, jestli je ve vládě nebo v opozici atd.). Tato vlivná skupina teoretiků spojuje stranický euroskeptismus s otázkami strategického *positioningu* a uvádí ho často v souvislosti s tzv. politikou opozice. Všímají si pak, že euroskeptici postoje jsou běžnější u opozičních stran a že přijetí vládní odpovědnosti často tyto strany vede k „otupění“ jejich kritiky. Podle tohoto přístupu jsou politické strany „organizations that seek to propel candidates to elected office in pursuit of policy goals“ (Sitter 2002: 5). Důraz zde leží na „quest for office“, což je nejvyšším cílem politických stran.

Na druhé straně nalezneme teoretiky, kteří tyto stranické pozice vysvětlují nejčastěji s ideologicko-programovými faktory. Marks et al. (2002) vychází například z toho, že nejdůležitější příčinou euroskeptických postojů u politických stran je – podobně jako i u jiných programatických fenoménů – jejich historické štěpení, které vedlo k vytvoření ideologických stranických rodin, definovaných Lipsetem a Rokkanem: liberálních, sociálnědemokratických, konzervativních nebo křesťansko-demokratických (Taggart – Szczerbiak 2003: 12). Kopecky a Mudde (2002: 320) zdůrazňují také působení ideologií na utváření postojů stran vůči evropské integraci a dochází k závěru, že právě ideologie determinuje zcela zásadně postoj vůči evropské integraci, zatímco strategie zase určuje aktuální postoje stran vůči EU.

Euroskepticismus ve specifických podmínkách SRN

Opravdu zde můžeme hovořit o mimořádně specifických podmínkách, protože Německu byla myšlenka evropské integrace poněkud vnuknuta Francií a tehdejší Adenauerova vláda neměla kvůli nedávné celosvětově prožité nacistické tragedii příliš možností, jak do základních myšlenek tohoto procesu vstupovat. To,

že se SRN přihlásila k myšlence ESUO a dalších integračních projektů od 50. let, tak bylo nutností proto, aby se Bonn stal v očích západního světa opětovně důvěryhodným partnerem (Novotný 2014). Ostatně výstižně se v tomto duchu vyjádřil v jedné ze svých posledních knih německý sociolog Ulrich Beck, když si vypůjčil slova z přednášky Thomase Manna, kterou literát prezentoval v roce 1953 na univerzitní půdě v Hamburku. Mann tehdy varoval studenty před tím, aby již nikdy neusilovali o „německou Evropu“, a naopak je vyzval k tomu, aby se zasazovali o „evropské Německo“ (Beck 2013: 9). Tuto jeho výpověď si Beck vypůjčuje k tomu, aby osvětlil realitu dnešní doby: podle něj se Mannova vize naplnila a máme zde „evropské Německo“. Ovšem máme ho v „německé Evropě“. Beck tím poukazuje na dnešní specifický stav, kdy je Německo – podle něj ne úplně chtěným – „tahounem“ dnešní evropské integrace, což se ještě více ukázalo v kontextu ekonomické krize, kdy kancléřka Angela Merkelová byla a je tím hlavním krizovým manažerem. Evropská unie se tak stala významnou platformou pro posílení politické a ekonomické pozice Německa v evropském, ale i širším kontextu, a to se všemi pozitivními i negativními důsledky.

Na druhou stranu však tato ekonomická krize, ale i celková únava ze supranacionality, která navíc průběžně nahlodává suverenitu jednotlivých států, vede v Německu, ale nejen v něm k jisté nové volně euroskepticismu. To je umocněna i celkovou neschopností k efektivním reformám institucionálního rozhodování v rámci Evropské unie, která obzvláště v dnešní několikrát rozšiřované podobě vede k novým nepochopením a sporům mezi supranacionálními a národními institucemi. A ekonomická krize je jejím hlavním spouštěčem. Německo však politicky vypadá jako země, která je velmi proevropská, což můžeme soudit z reakcí předních politiků současné velké koalice CDU a SPD. Jsou však tyto postoje odrazem společenských nálad? Možná je to s podivem, ale v podstatě jsou. Aktuálně si totiž jen 27 procent Němců přeje vystoupit z EU. Je to tedy zhruba každý čtvrtý občan. Pro porovnání: Britů je podle samého celoevropského komparativního výzkumu společnosti WIN/Gallup z ledna tohoto roku 51 procent a celoevropský průměr představuje 30 procent. Avšak 73 procent Němců si přeje zůstat v EU, což je též celoevropsky spíše nad průměrem. V Německu si 21 procent občanů připadá být poměrně vzdálených vůči Evropě a integračním myšlenkám. V Řecku sdílí tento odcizený pocit naproti tomu celých 52 procent obyvatel.²

Kritizovat v Německu Evropskou unii již sice není tabu, ovšem přesto panuje mezi parlamentními stranami v otázkách evropské integrace *de facto* značný konsensus. Německo vidí v EU nadále v první řadě mírový projekt, díky němuž Berlín Evropě oplácí nacistické běsnění. Tato strategie je však již dnes poněkud upozadněna a současné německé snahy o evropskou integraci si můžeme

2 Viz http://www.t-online.de/nachrichten/ausland/eu/id_72417850/in-europa-waechst-die-skepsis-gegenueber-der-eu.html. Dále také Neue Osnabrückner Zeitung z 9. 1. 2015. Výzkum proběhl ve 13 zemích Evropy na celkovém vzorku 12750 respondentů.

v součinnosti s realistickou doktrínou mezinárodních vztahů vyložit i jako jakousi náhradní cestu, díky níž Německo může být opětovně jistým politickým hegemonem Evropy. Jen se volí jiné nástroje, a to primárně ekonomické. Nejde tedy o mocnost ve smyslu *hard power*, ale spíše *soft power*, což zapadá do konceptu německého teoretika a odborníka na mezinárodní vztahy, Hanse Maulla, o civilní mocnosti/*Zivilmacht*, jejíž síla vynikne o to víc v kontextu dnešní evropeizace, jakési podoby globalizace, která vyžaduje v řadě oblastí společné postupy a strategie (viz Maull 2007; Rosůlek – Cabada 2002).

Alternativa pro Německo – vývoj a programatika strany

Strana Alternativa pro Německo je poměrně novým subjektem německé politické scény. Strana se poprvé koncipovala 15. září 2012, tedy jen rok před volbami do spolkového sněmu, do nichž vůbec poprvé jako zaregistrovaný politický subjekt kandidovala. Vznikla přitom z hesenské občanské iniciativy „Wahlalternative 2013“ (Niedermayer 2013). Formálně pak strana byla založena 6. února 2013 se sídlem v Berlíně. Hned v roce 2013 strana kandidovala ve volbách do spolkového sněmu a ve volbách do hesenského zemského sněmu. Ve volbách do Evropského parlamentu v následujícím roce pak vůbec poprvé obdržela nadregionální mandáty a ještě v roce 2014 získala své zástupce v zemských sněmech v Braniborsku, Sasku a Duryňsku. Zde je strana zastoupena poměrně silně, vždy minimálně deseti procenty.

Tabulka 2: Výsledky AfD

	Bundestag 2013	EU-Parlament 2014	Braniborsko 2014	Duryňsko 2014	Sasko 2014
Výsledek AfD (v %)	4,7	7,1	12,2	10,6	9,7

Zdroj: autor

Zpočátku se AfD definovala čistě jako „anti-EU-strana“ a programaticky ji můžeme zařadit napravo od CDU/CSU (Niedermayer 2013: 194). Její politika bývá označována jako populistická. Stěžejním cílem strany byl od samého počátku zánik eurozóny nebo alespoň vystoupení SRN z eurozóny. Euro je podle AfD zkrachovalý projekt, který navíc ohrožuje samotnou evropskou integraci a obecně i mír tím, že se díky němu některé země staly nekonkurenceschopnými. Německý politolog a znalec strany, Oskar Niedermayer, k tomu poznamenal: „AfD is not anti-European. They are against the euro-rescue and the way it was managed. But they do not want their country to leave the EU like UKIP does.“³ (viz např. volební heslo *Draghi zockt, Ihr zahlt/Draghi hazarduje, vy platíte*). Vel-

3 <https://euobserver.com/eu-elections/122985>. Ověřeno k 30. 01. 2015

kým tématem je zde samozřejmě Řecko (volební heslo *Griechen verzweifeln, Deutsche Zahlen, Banken kassieren/Řekové to znejistili, Němci zaplatili, banky kasírují*). Strana také vyžaduje navrácení některých kompetencí, které byly přeneseny na Brusel, zpět na národní úroveň (volební heslo *Mut zu Deutschland/Odvahu pro Německo*). Jejím dalším cílem je požadavek na posílení přímé demokracie (Berbuir – Lewandowsky – Siri 2014). Významným cílem strany je však i daňová reforma a restriktivní přistěhovalecká politika, která by zastavila to, aby se z Německa stala „země přistěhovalců“ (volební heslo: *Einwanderung ja. Aber nicht in unsere Sozialsysteme/Přistěhovalctví ano. Ale ne do našich sociálních systémů*).⁴ Podle volebního programu strany pro volby do Bundestagu 2013 emigrace nemá být zcela zastavena, ale má být koncentrována skutečně jen na kvalifikované a „integraceschopné“/integrationswillige přistěhovalce. Strana dlouhodobě navrhuje přizpůsobit německou legislativu v oblasti přistěhovalctví kanadskému vzoru. Jistou roli sehrává v rámci programatiky strany také důraz na německý patriotismus a regionalismus, což je patrné například u podpory tradičních německých produktů (*Die deutsche Brauerei-Branche braucht die AfD, weil sie den Stammtisch mitreden lässt/Německá pivovarnická branže potřebuje AfD, protože ta nechává hovořit i štamtiš*).

S tím strana získala 4,7 procent hlasů ve volbách do spolkového sněmu 2013. Ostatně podmínky pro to, aby se strana uplatnila, zde jistě byly. Ekonomická krize vyvolala ve společnosti řadu otázek a kontroverzí a poskytla tak prostor pro eurokritické postoje. Ty ovšem byly nakonec vyváženy poměrně stabilní situací Německa v krizi (poměrně nízká nezaměstnanost, hospodářský růst atd.), z čehož čerpala pro svou výhru kancléřka Angela Merkelová. Kritika její evropské politiky však již tehdy byla a dodnes je jedním z ústředních témat AfD a vedle vedle populismu předních reprezentantů AfD také k tomu, že se CDU/CSU, ale nejen ona, nýbrž i SPD jasně od AfD distancovala a že obě strany vyloučily, že by s AfD vstoupili do koalice. Zajímavé však bylo, že například pro předsedu AfD, Bernda Lückeho koalice s CDU/CSU v úvahu připadala. Souviselo to jistě i s tím, že mezi jejími členy bychom našli řadu dřívějších členů jak CDU/CSU, tak i například FDP.

Programatika strany ji posouvá do převážně konzervativního nebo národně-liberálního spektra, i když pokud zohledníme voličskou podporu, tak ta přišla jak od konzervativců, tak i od zastánců levice. Přišla zkrátka od těch osob, které měly a mají primárně kritické postoje vůči evropské integraci, a které nesohlasí s v podstatě konsensuálními postoji SRN vůči základním myšlenkám evropské integrace. Vyšší podporu strana má v nových spolkových zemích, kde ji ve volbách do Bundestagu minulý rok v průměru volilo 5,9% osob,

4 Ostatně v tomto bodě se AfD poněkud přibližuje i programatice bavorské CSU, která se též ohrazuje proti „social tourism“. Podobného ražení jsou dnes i jiné politické strany populistického či radikálního zaměření. Viz např. Maškarinec 2011.

zatímco na „západě“ představoval průměr necelých 4,5 %; volilo ji 6 % mužů a 4 % žen. Strana AfD byla v těchto volbách též výborně stmelená na sociálních sítích, například na facebooku byl počet jejich fanoušků zhruba stejně veliký jako v případě Pirátské strany (Voss 2013; Novotný 2014). Ještě ve volbách do Bundestagu, ale i ve volbách do Evropského parlamentu straně postačil „jen“ samotný protest. Jednalo se o antievropský protest, doplněný rétoricky vhodně tematizací předsudků vůči přistěhovalcům. Ten navíc zněl důvěryhodně i proto, že jej neartikulovali neznámí vůdci, ale naopak charismatické osoby, akademici, často s profesorskými tituly.

Alternativa pro Německo ve volbách do Evropského parlamentu 2014

Volby do Evropského parlamentu v roce 2014 AfD rozhodně nechtěla nijak podcenit. Lídrem její kandidátky se stal stranický předseda Bernd Lücke a kandidátní listina byla složena z řady akademiků a ekonomů, převážně konzervativních postojů (Die Welt 26. 1. 2014; Häusler 2013). Ještě před samotnými evropskými volbami strana uspěla v komunálních volbách v Bavorsku, kdy například v Augšpurku obdržela 5,9 procent hlasů. Již samotná kampaň před volbami do EP byla poznamenána internetovými atakami levicově populistické platformy „Blockupy“ a několika antifašistickými skupinami, pro něž byly programové cíle strany naprosto nepřijatelné (Die Welt, 26. 4. 2014, taz, 11. 4. 2014, FAZ, 29. 4. 2014.). Kritika těchto, ale i jiných subjektů směřovala zejména k jejím xenofobním postojům (viz např. volební heslo strany: *Auswanderung braucht gute Gründe/Vystěhovávaní potřebuje dobré důvody*). Kolem strany bylo poměrně hodně mediálního dění, což jí napomáhalo při tom, aby se etablovala jako důvěryhodný euroskeptický subjekt a již i agentury, zabývající se výzkumem veřejného mínění, ji pro tyto volby předpovídaly úspěch v podobě mandátů v EP. Nakonec strana obdržela 7,1 % hlasů, což znamenalo zisk 7 poslaneckých míst ve Štrasburku (Berbair – Lewandowsky – Siri 2014). Nejlépe strana bodovala ve Pforzheimu ve spolkové zemi Bádensko-Virtembersko, kde získala 14,5 procent hlasů. Co do struktury jejích hlasů můžeme odkázat na výzkum agentury *Infratest dimap*, podle níž jí volili nejčastěji dřívější voliči CDU, SPD a Die Linke, což ukazuje na velmi různorodý voličský elektorát, který spojovaly především protiunijní postoje.⁵

V rámci Evropského parlamentu strana působí ve frakci Evropských konzervativistů a reformistů, v jejichž řadách nalezneme i europoslance za ODS (FAZ 12. 6. 2014). Zde je pozoruhodné, že to byl vysloveně britský premiér David Cameron, který se snažil osobní intervencí o to, aby strana nebyla do frakce přijata. Reagoval tak na tlak Angely Merkelové, která považuje AfD za nedemokratickou

5 <http://wahl.tagesschau.de/wahlen/2014-05-25-EP-DE/analyse-wanderung.shtml>. Ověřeno k 31. 01. 2015

sílu, která by přijetím do některé z europarlamentních frakcí získala zase o něco více legitimacy. Nakonec se tomu však nepodařilo zabránit a AfD byla z 29 hlasů přijata 26 hlasy (Der Spiegel 12. 6. 2014). Osobní intervence Angely Merkelové poukazuje na jistou nervozitu CDU/CSU z existence AfD, v níž strana s hlavní vládní odpovědností vidí jistou konkurenci. Na druhou stranu však poukazuje i na místy skutečně vyhocené představy AfD, které jsou mimořádně politicky nekorektní. Z poslední doby to byl především plakát, v němž je Evropská unie připodobňována k Severní Koreji (viz volební heslo: *Was haben das dicke koreanische Kind und die EU gemeinsam? Das Demokratie-Verständnis/Co má společného tlusté korejské dítě a EU? Představu o demokracii*).

Voličský elektorát se u AfD od prvních úspěšných voleb do Bundestagu příliš nezměnil s tím, že strana se mohla spoléhat na nespokojené voliče, nejčastěji muže středních či nižších sociálních vrstev a z nových spolkových zemí resp. z neměstských lokalit (FAZ 28. 01. 2014). Strana sama se důsledně snažila a snaží bránit tvrzení některých politologů o tom, že se nachází „napravo od CDU“, což ostatně vyvrací i ta skutečnost, že jí dokáží volit jak dřívější sympatizanti liberálně-pravicové FDP, tak i voliči postkomunistické Die Linke. Celých 60 % voličů dlouhodobě dává najevo, že stranu nevolí z přesvědčení a ideologické blízkosti, ale z protestu a ze zklamání z ostatních politických stran a jejich reálných činů v politice (FAZ 24. 09. 2013). Schopnost uspokojit tento politický protest je dnes stále ještě velkou devízou AfD, je to však i zdroj potenciální nejistoty z budoucnosti. Bude záležet na schopnosti strany přetavit v dohledné době protest v pozitivně orientovaný politický program.

Chceme-li odhalit důvody podpory AfD, pak je tedy skutečně primárně hledejme v protestu. Není to jen protest proti politickým stranám jako takovým, ať už stranám z levice nebo pravice, ale je to též protest proti politické korektnosti a jisté nedotknutelnosti Evropské unie a otázek azylové politiky. Pokud ovšem něco spojuje většinu voličů AfD, pak to není ani tolik nenávisť vůči přistěhovalcům, cizincům či národnostním menšinám, která je však samozřejmě v programatice strany a tím i u části jejich voličů zastoupena, ale je to právě kritický postoj vůči Evropské unii. Především díky němu strana oslovila voliče, jakkoli je tematická hierarchie stranických téma jen obtížně doložitelná, protože se skutečně jednalo o celý vějíř oblastí, jejichž aktuálnost byla u tohoto elektorátu ještě umocněna realitou ekonomické krize. Tyto tendence doložilo však přeci jen i několik reprezentativních výzkumných šetření, například „Mitte-Studie“, realizovaná Univerzitou v Lipsku, podle níž neexistuje navíc mezi extremisty nějaká velká ochota k volbě AfD.⁶ Dá se předpokládat, že pro ně vystupuje AfD ještě asi příliš málo radikálně. Faktem ale je, že jistá část voličského elektorátu,

6 Faktem ale je, že zejména v Sasku jsou přední zástupci strany ve svých odpovědích radikálnější, zejména v těch o migrantech, takže zde jistě sympatie s pravicově extremistickým světem být mohou. Decker, Oliver – Kiess, Johannes – Brähler, Elmar: Die stabilisierte Mitte. Rechtsextreme Einstellung in Deutschland 2014. Výzkum Univ. Lipsko. Viz FAZ 4. 6. 2014; Süddeutsche Zeitung, 4. 6. 2014.

kteřá je vřak v řámcí tohoto citovaného řetření dosud jen těžce zachytitelná, sympatizuje s kritickými postoji vůči přistěhovalcům a jiným podobným skupinám. Cílem drtivé většiny voličů Alternativy není ani nutně vystoupení z EU, ale spíše významná korekce dosavadní německé politiky a stažení se z vedoucí role ústředního a štědrého donátora, který půjčuje ekonomicky nevyspělému jihu Evropy. Ostatně mezi voliči má svou silnou úlohu i představa o znovuzavedení marky coby německé měny (což je jedno z velkých témat a jeden z velkých slibů, které strana prezentuje svým sympatizantům).

V listopadu 2014 bylo uveřejněno reprezentativní řetření Nadace Friedricha Berta, podle níž se k sympatiím s AfD přihlásilo z dotazovaných 1915 osob 68 respondentů. Z tohoto statisticky jen těžce generalizovatelného počtu jich nadprůměrný počet souhlasil s různými šovinistickými (41%), protipřistěhovaleckými (16%) a neonacistickými (14%) postoji.⁷ To ovšem nutně nemusí odpovídat typickému profilu voliče AfD, jak jsme se o tom ostatně zmínili již i výše. Tak například podle výsledků reprezentativního řetření institutu Forsa z června 2014 se příznivci AfD výrazně odlišují od pravicových extremistů. Podle Forsy pochází typický přívrženec AfD z řad střední nebo dokonce vyšší sociální třídy s relativně vyšším příjmem, odpovídajícím vzděláním a sociálním postavením. V čem se však odlišuje od příznivců jiných politických stran, je nízká důvěra v kompetence stávající legislativy, v politické strany a v politický systém jako takový. Příznivci AfD hodnotí podle tohoto výzkumu negativně ekonomický vývoj své země, jsou častěji muži, a to zaměstnanci nebo důchodci a bez náboženského vyznání. Co se týče vlastního umístění v rámci politického spektra, pak se 55% sympatizantů AfD přiklání k politickému středu, 28% napravo a 17% nalevo (Stern 4. 7. 2014).

Jak vidíme, výzkumy dokládají dosud patrnou nejednotu v hodnocení postojů vůči AfD a stejně tak nepanuje shoda v charakteru typického elektorátu. Ovšem snad se můžeme ztotožnit s Renate Köcherovou, která pro své závěry vycházela z řetření Institutu pro demoskopii v Allensbachu z října 2014 a která dochází k tomu, že typickými voliči AfD jsou lidé, pro něž zašla evropská integrace příliš daleko a kteří mají navíc vlažný či přímo odmítavý postoj vůči přistěhovalectví (Häusler 2013). Vyznačují se také kritičtější postojem vůči společné měně euro, jehož problémy spatřují jako obtíže, které mohou negativně ovlivnit životní úroveň Němců. Představa o nutnosti šířit Evropskou unii ve své supranacionalitě jako jedinečný mírový projekt a jako významný projekt konsensu značné části evropských zemí, což je jeden z významných argumentů německé zahraniční politiky směrem k Evropské unii, se u těchto osob, sympatizujících s AfD, fakticky vůbec nevyskytuje. EU je jimi naopak nahlížena optikou *win-lose* a její významné aspekty jejího dnešního směřování jsou ostře kritizovány (FAZ 22. 1. 2014).

7 Mezer, Ralf: Fragile Mitte – Feindselige Zustände. Rechtsextreme Einstellungen in Deutschland 2014. Viz FAZ 22. 1. 02014.

Další možný vývoj AfD

Německá politologická veřejnost si neví rady nad jistou predikcí dalšího osudu AfD (Schmitt-Beck 2014). Ostatně podobně nejednoznačný je i postoj autora této studie. Je totiž třeba zohlednit skutečně řadu okolností, které mohou ovlivnit budoucí směřování strany. Zaměříme se nyní na argumenty, hovořící pro to, že se strana za a) etabluje na německé politické scéně, a proto, že se za b) stane jen jakýmsi přeludem, který se krom dosavadních úspěchů již nedokáže více prosadit. Zohledníme-li situaci jak na německé politické scéně, tak i aktuální vývoj v Evropské unii, resp. v eurozóně, pak se jako pravděpodobnější jeví ta varianta, že se strana stane součástí německého stranického systému a že se jí dokonce může podařit v brzké době krom vstupu do dalších zemských sněmů také úspěch v příštích volbách do Spolkového sněmu. Tak dalece však ještě tato predikce nemůže sahat, a to i vzhledem k nejistému a turbulentnímu vývoji v EU. Je totiž jisté, že s případnými neúspěchy jednak samotné EU, jednak i německé evropské (ale i například imigrační) politiky může stoupat podpora strany AfD. Tento neúspěch pak ještě může být zesílen, bude-li v řešení aktuálních problémů evropské politiky neúspěšná i německá velká koalice CDU/CSU a SPD. Je totiž AfD právě za postoje vůči EU vytrvale kritizuje. Některá témata, která jsou pro stranickou programatiku stěžejní, jako např. otázka přistěhovalectví a azylové politiky nebo agenda ekonomické pomoci Řecku a dalším zemím jihu Evropy, se však EU nemůže v dohledné době podařit nějak uspokojivě vyřešit, čímž nadále a s různou naléhavostí bude existovat jistý argumentační prostor pro politiky AfD, případně pro další kritiky EU.

Úspěch strana sice dosud zaznamenává především v nových spolkových zemích, což je dáno i jistou postmodernizační a posttransformační frustrací této části Německa, kde jsou i díky tomu patrné podstatně kritičtější postoje vůči EU, než je tomu na západě země, ovšem v brzkém budoucnu se dá očekávat, že s eurokritickými a protipřistěhovaleckými postoji může být strana úspěšná (a asi i bude) i v nových spolkových zemích. Ostatně to ukázaly již i výsledky strany v komunálních volbách zejména v Bavorsku a Bádensko-Virtembersku. Ovšem nejen zde, ale i v jiných částech bývalé SRN se strana dokázala v komunálních volbách prosadit. Úspěch strany však bude vždy podmíněn jejími schopnostmi přinášet vhodná témata a zaujmout s nimi svou voličskou klientelu. To se jí dosud daří a strana se navíc může spolehnout na potřebu protestu, která je u řady německých občanů patrná a kterou právě AfD dokáže uspokojit. Proto však bude záležet na složení stranického vedení, zejména na osobě lídra a též na mediální politice strany, jak se strana dokáže prosadit. Dosavadní předseda AfD, Bernd Lücke, je charismatický vůdce, který umí jednak plamenně mluvit, ale i celkově mrštně mediálně vystupovat, což je velkou devízou strany. Slabinou strany by bylo právě to, pokud by se její stranické vedení rozhádalo a přestalo působit jednotně a ve prospěch celistvého působení strany. To zmiňme proto,

že se to již stalo v případě některých nových politických uskupení a vedlo to k jejich bytostnému oslabení. V německé politice byli naposledy takto postiženi Piráti nebo třeba Schill-Partei. Zda tomu bude i u AfD, je otázkou. Každopádně tím, že strana vstoupila poměrně silně do třech zemských sněmů, tak vznikla nová skupina stranických politických elit, které budou chtít mít ve straně vliv. Půjde o to, jak se podaří tyto tendence a zájmy spolu sladit.

Závěr

Tématem tohoto příspěvku bylo ukázat na příkladě strany *Alternative für Deutschland* na specifickou podobu německého euroskepticismu. V současnosti se jedná o nejviditelnější a politicky nejsilnější německý subjekt právě eurokritického zaměření. Německo je, jak známo, největší zemí EU s největší a nejvýkonnější ekonomikou. A s proevropskou vládou v čele s kancléřskou Angelou Merkelovou. Je zemí, které dokázala překonat ekonomickou krizi bez vážnějších „úrazů“. Ovšem přeci jen se výskytem krize něco změnilo a tím něčím je právě přítomnost strany *Alternative für Deutschland* v německém stranickém systému.

Pokud zhodnotíme působení strany s ohledem na výše uvedenou relevantní teorii euroskepticismu, tak vidíme, že se jedná o v podstatě typický subjekt tzv. měkkého euroskepticismu. Není to strana ve smyslu *eurorejects*, ale skutečně „jen“ *euroskeptics*. Nikde z veřejných prezentací strany se totiž nedočteme, že by jejím cílem bylo usilovat o vystoupení z EU. Existence EU jako takové AfD evidentně nevádí, resp. strana nemá problém s členstvím své země v ní. Za problém však strana považuje eurozónu a společnou měnu. Tím se strana dotýká bytostného zdroje kritiky Němců, kteří se při přechodu na společnou měnu euro jen velmi obtížně loučili s oblíbenou a silnou markou. Kritika eura a také způsobu, jakým se překonávají krize finančních systémů států evropského jihu, je pro AfD asi nejhlasitějším tématem, je to de facto jedno z „těch“ stranických témat, které nechybí při žádné stranické kampani. Obdobně frekventované je pak téma přistěhovalectví a zatěžování sociálních systémů právě přítomností migrantů. Ovšem to jsou témata, která strana vnímá jako vnitrostátní problémy a nespojuje s nimi primárně kritiku EU.

S ohledem na dosavadní působení strany nelze v dohledné době předpokládat, že by se rétorika jejích lídrů nějak přioströvala ve své kritice EU a eura. Straně se podařilo dostat do veřejného diskurzu dvě velká témata, a to kritiku eura a problematiku přistěhovalectví, což jsou oblasti, které z hlediska existence stranických témat pro kampaně mají poměrně dlouhou udržitelnost. Bude pak již jen na straně samotné, jak vhodně se jí podaří jednotlivé aspekty těchto témat vynášet do veřejné debaty. Pro další kampaně se ovšem nabízí posun problematiky přistěhovalectví směrem k redukci přítomnosti těch osob, které vyznávají islám. Spojitost s dosud nepolitickým hnutím Pegida, případně s dalšími podobnými subjekty, se přímo nabízí a strana se pravděpodobně touto cestou vydá. Její další úspěchy v dalších volbách v SRN různého typu asi můžeme očekávat.

Literatura

- Beck, Ulrich (2012): *Das deutsche Europa*. Frankfurt: suhrkamp.
- Berbuir, Nicole – Lewandowsky, Marcel – Siri, Jasmin (2014). The AfD and its Sympathisers: Finally a Right-Wing Populist Movement in Germany? *German Politics* 1, 1–25.
- Feld, Lars P. (2006). *Nettozahler Deutschland? Eine ehrliche Kosten-Nutzen-Rechnung*. In: *Die neue Europäische Union: im vitalen Interesse Deutschlands?*. Ieden 2006. Netzwerk Europäische Bewegung. Online http://www.europa-union.de/fileadmin/files_ebd/PDF-Dateien/EBD-EUD-Studie-Vital-endg.pdf.
- Häusler, Alexander (2013): Die »Alternative für Deutschland« – eine neue rechtspopulistische Partei? Materialien und Deutungen zur vertiefenden Auseinandersetzung. Düsseldorf: Heinrich-Böll-Stiftung NRW.
- Heinze, Anna-Sophie (2013). Rechtspopulistische Parteien in Deutschland. *Journal EXIT-Deutschland: Zeitschrift für Deradikalisierung und Demokratische Kultur* 2, 186.
- Kopecky, Petr – Mudde, Cas (2002): The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe". *European Union Politics*, 3 (3): 297–326.
- Korte, Karl Rudolf – Switek, Niko (2013): Regierungsbilanz: Politikwechsel und Krisenentscheidungen. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 63 (48–49): 3–9.
- Marks, Garry – Hooghe, Liesbert – Wilson, Carole (2002): Does Left/Right Structure Party Position on European Integration? *Comparative Political Studies* 35 (8): 965–989.
- Maškarinec, Pavel. (2011): Švédští demokraté: analýza teritoriální a voličské základny krajní pravice v současném Švédsku. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu* 9 (2): 75–117.
- Mauß, Hans W. (2007): Deutschland als Zivilmacht. Schmidt S. ed.: *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden, VS Verlag: 73–84.
- Niedermayer, Oskar (2013): Eine neue Konkurrentin im Parteiensystem? Die Alternative für Deutschland. In: týž. (ed.): *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013*. Wiesbaden: Springer: 175–207.
- Niedermayer, Oskar (2014): Aufsteiger, Absteiger und ewig „Sonstige“: Klein- und Kleinstparteien bei der Bundestagswahl 2013. *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 45 (1): 73–93.
- Novotný, Lukáš (2014): *Spolková Republika Německo*. Praha: Libri.
- Rosůleek, Přemysl – Cabada Ladislav (2002): *Evropa národů, patriotů a integrace*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Schmitt-Beck, R. (2014): Euro-Kritik, Wirtschaftspessimismus und Einwanderungsskepsis: Hintergründe des Beinahe-Wahlerfolges der Alternative für Deutschland (AfD) bei der Bundestagswahl 2013. *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 45 (1): 94–112.
- Sitter, Nick (2001): The Politics of Opposition and European Integration in Scandinavia: Is Euroscepticism a Government-Opposition Dynamic? *West European Politics* 24 (2001): 22–39.
- Sitter, Nick (2002): *Opposing Europe: Euro-scepticism, Opposition and Party Competition*, SEI Working Paper No 59. Dostupný z www: <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf>.

- Taggart, Paul (1998) A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems" *European Journal of Political Research* 33, (3): 363–388.
- Taggart, Paul, Szczerbiak, Aleks (2003): Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality, SEI Working Paper n° 69, říjen 2003. Online <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-12.pdf> & site=266.
- Voss, Kathrin (2013): Bundestagswahl im Netz. *Aus Politik und Zeitgeschichte* 63 (48–49): 39–46.
- Mut zu Deutschland. Für ein Europa der Vielfalt. Programm der Alternative für Deutschland (AfD) für die Wahl zum Europäischen Parlament am 25. Mai 2014.
- Wahlprogramm 2013 – Bundestag.
- Die Welt, taz, FAZ, Süddeutsche Zeitung, Neue Osnabrückner Zeitung

Lukáš Novotný je politolog a sociolog. Působí na Katedře politologie a filozofie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Přednáší též na Metropolitní univerzitě Praha. Zabývá se studiem politických systémů německy mluvících zemí a česko-německými vztahy. E-mail: novotny.l@centrum.cz.

DISKUZE

Legitimita rasového myšlení a eugeniky v německé společnosti od dob císařství až po „Machtergreifung“¹

SANDRA ŠTOLLOVÁ

Abstract: *The aim of this article is to analyze the legitimacy of racial thinking and theory in the German society in the period since the unification of Germany in 1871 to the 1930 s and the outbreak of Nazism. Most of the article is devoted to description of the historical and political development of German society in the time period above and also to description of collaterally emerging race theory and eugenic/race hygiene. To analyze the legitimacy as mentioned above, the paper works with the classical legitimacy conception introduced by a German sociologist Max Weber. The paper supposes a certain level of legitimacy of German race theory and eugenics but also recognizes different types of legitimacy in particular periods of German history.*

Keywords: *Legitimacy, race theory, race hygiene, eugenics, social Darwinism, German society, Germany*

Úvod

Rasové teorie, sociální darwinismus, eugenika a nacionalismus jsou pojmy často spojované s obdobím vlády národních socialistů v Německu, konkrétně s často citovaným ideálem árijské rasy, který tvoří středobod nacistické ideologie (viz např. Hutton 2010). Při studiu rasových teorií objevujících se v německém prostředí a hledání návaznosti konkrétních rasových děl na nacistickou ideologii však často dojdeme k závěru, že žádnou explicitní spojitost konkrétních děl s myšlením nacistů nemůžeme jasně idenfítikovat, natož ověřit. Při hledání odpovědi na otázku proč toto není možné, se často dobereme zjištění, že není v našich silách komplexně zmapovat rasové myšlení a rasová díla dané doby,

1 Tento článek vznikl s podporou projektu Studentského grantového systému Západočeské univerzity v Plzni *Legitimizační funkce voleb ve světle neúplně konsolidovaných demokratických režimů* (SGS-2014-027).

myšlení a činnost jejich autorů a nakonec také myšlenkové zázemí německé společnosti, ať už jsou tím myšleny elity, nebo společnost v širším slova smyslu.

Historiografie i sociální vědy jistě nabízejí přístupy, které by nás dokázaly tomuto cíli částečně přiblížit,² nicméně jeho dosažení z hlediska zásad vědeckého poznání možné není. Dokonale poznat mentalitu určité společnosti a na základě takto získané představy pak zhodnotit legitimitu rasového myšlení (což by byl v ideálním případě cíl tohoto textu) by znamenalo dlouhé a náročné studium všech dostupných primárních i sekundárních pramenů, interpretací, syntéz a dalších zdrojů, které by však badatele zřejmě dovedly jen k dílčímu poznání.

Nejen z tohoto důvodu i tento text rezignuje na ambiciózní cíl vyčerpávajícího představení problematiky či i jen její dílčí části, ale pokusí se spíše načrtnout vztah mezi legitimitou rasového myšlení a společensko-politickým vývojem německé společnosti v době od sjednocení Německa v roce 1871 až po dobu meziválečnou, resp. období do nástupu režimu národního socialismu.

Cílem textu není podat vyčerpávající přehled teoretických a ideových základů německé rasové ideologie, resp. německého rasového myšlení, ale spíše zachytit jeho nejdůležitější mezníky, resp. autory a jejich práce a pokusit se vysvětlit návaznosti a souvislosti s působením jiných autorů. Proto jednotlivé části textu nejsou výkladem děl německých rasových teoretiků, ale spíše na konkrétní osobnosti poukazují a pokoušejí se vysvětlit kontext jejich působení a paralelního společenského dění.

Stručné představení historických a společensko-politických událostí Německa ve výše definovaném časovém období a následné představení rasového myšlení a činnosti německých eugeniků mají vytvořit empirický rámec pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky textu: zda je možné rasové myšlení dané doby v teorii i v praxi považovat za legitimní vzhledem k dobové společenské mentalitě, formované významnými politickými a historickými událostmi v Německu. Jako výchozí teoretický nástroj k zodpovězení otázky bude zvoleno klasické pojetí legitimacy vycházející z teorie německého sociologa Maxe Webera (viz Weber 2009).

Informace a data použitá v předloženém textu poskytlo množství většinou cizojazyčně psaných textů, nejčastěji odborných článků, v menším zastoupení pak rozsáhlejších publikací a knih. V českém prostředí se v případě tohoto tématu setkáváme s tradičním nedostatkem relevantních informací, v německém prostředí je zase otázkou objektivita primárních pramenů, které většinou svým stářím sahají před rok 1920. Novodobé interpretace se pak zpravidla týkají jen některých segmentů dějin či konkrétních autorů a jejich děl. Anglosaské prostředí nabízí v tomto ohledu obecnější náhled do rasového myšlení v jeho teoretickém i praktickém smyslu (eugenika, rasová hygiena) a je tudíž pro zpracování tématu vhodnější.

2 Inspirativní může být v tomto ohledu např. přístup francouzské historiografické školy *Annales* (více viz např. Peter Burke, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, 2004).

K použité terminologii

K pochopení dalšího obsahu je nezbytné věnovat se krátce konceptualizaci ústředních pojmů a objasnění používaných termínů. Ve středu zkoumaného problému se logicky nachází termíny „rasa“, „rasová teorie“ a „legitimita“, jejichž užívání je tak běžné, že se ve významové rovině často mívá se svou opravdovou podstatou. Jak je v sociálních vědách běžné, každý z uvedených pojmů je možné interpretovat z několika pozic. Pokusme se logicky dojít k syntéze těchto interpretací, abychom mohli s pojmy efektivně pracovat.

Již termín „rasa“ je složitým antropologickým konceptem, který není možné vystihnout jednou přesnou definicí.³ Základní otázkou spojenou s konceptem rasy je spor mezi její biologickou podstatou a sociální konstrukcí a dále také spor hodnotový: neutrální biologický pojem rasa označující skupinu lidí vymezitelných podobnými somatickými/fenotypickými znaky či pojem užívaný politickými ideologiemi ve smyslu implikace hodnotících kritérií (Snyder 1939: 5–9; Glasgow 2009: 6–19). Obvyklou střední cestou je pak užívání pojmu ve smyslu nehodnotícího rozlišení diverzity lidské populace. Právě tento význam se k pojmu rasa váže asi nejčastěji. Při běžném používání pojmu se často nelze oprostít od spojení rasy s biologickými (pigmentace kůže, barva vlasů, morfologická stavba jedince) či sociálními (náboženství, jazyk, kultura, zvyky, tradice aj.) znaky a užití pojmu rasa v tomto významu se stává nejčastějším. Nutno také podotknout, že pojem rasa často slouží jako instrument k rozlišování, resp. jako sémantická kategorie, kterou využíváme při kontaktu s jinými lidmi k zapamatování různých faktů.

Termín „rasová hygiena“ je nejčastěji používán jako německý ekvivalent známějšího pojmu eugenika.⁴ Termín je běžně používán jako označení pro vylepšení dědičné kvality populace a na rozdíl od eugeniky odkazuje i k praktickým opatřením prováděným za tímto cílem (Weiss 1987: 193). Pozadí vzniku pojmu je vzhledem k jeho obsahu velmi zajímavé. Pojem začíná používat ve 2./2. století německý biolog a lékař Alfred Ploetz na základě své domněnky, že klasická medicína nevytváří pro výzkum dědičnosti a možnosti jejího vylepšení dostatečný prostor a že proto je třeba vytvořit novou disciplínu. Ploetz vycházel z pojmu „individuální hygiena jedince“, do kterého promítl rovinu rasovou a rovinu kolektivity a vytvořil tak označení, které již zahrnovalo hygienu národa, rasy či celého lidského pokolení (Ploetz 1895: 5). Nutno zmínit, že obvyklému chápání rasové hygieny jako metody jak vylepšit kvalitu dědičného potenciálu jedinců předchá-

3 Klasické pojetí rasy najdeme uspokojivě vysvětleno například v díle *Race. A History of Modern Ethnic Theories* (1939) amerického badatele Louise L. Snydera, novější interpretaci pojmu pak nabízí např. Paul Weindling v knize *Health, race and German politics between national unification and Nazism, 1870–1945* (1989) nebo obecněji pak Joshua Glasgow v knize *A Theory of Race* (2009).

4 Původem anglické slovo *eugenics* bylo v Německu užíváno jako *Eugenik*, mnohem častěji však bylo nahrazováno právě pojmem *Rassenhygiene* (které později přejala angličtina jako *race hygiene*).

zely události, které je možné spojit spíše s ekonomickými a v jejich důsledku pak i populačními problémy německé společnosti. Sjednocení Německa a následný proces industrializace a urbanizace vedl k celkové proměně demografické struktury Německa, se kterou souvisel masivní nárůst obyvatelstva a s ním pak logicky nárůst patologických jevů ve společnosti. V návaznosti na to se zejména mezi německými akademiky objevily otázky týkající se ekonomické soběstačnosti obyvatel. Státem řízená kontrola porodnosti se jevila jako jeden ze způsobů, jak eliminovat chudobu vzniklou náhlou společenskou změnou (Weindling 1989: 416). Rasová hygiena byla jádrem všech metod, jak kontrolovat limity porodnosti. Její původní význam je tedy spojen s ekonomickým myšlením a s tzv. *Bevölkerungspolitik* (populační politikou), jejímž cílem bylo regulovat populační nárůst ve prospěch společnosti. Tyto snahy však zpočátku neměly žádné rasové a biologické konotace. Na pozadí v té době aktuální teorie Thomase Malthuse se do těchto úvah promítly návrhy na omezení státem garantovaných sociálních služeb a relokače skupin obyvatelstva, které nebylo možné klasifikovat jako ekonomicky přínosné. Populační politika tak byla vlastně nástrojem zvýšení ekonomické výkonnosti německé společnosti a potažmo zajištění lepších životních podmínek v souvislosti s celospolečenskou proměnou (Herlitzius 1995: 35–37).

S výše definovanými pojmy pak bezprostředně souvisí také pojem „eugenika“, který je nejčastěji spojován se jménem anglického vědce Francise Galtona, který pojmem označil vědomou kontrolu lidské reprodukce za účelem vylepšení genetické kvality budoucích generací. Pojem byl pak upřesněn rozdělením na pozitivní formu eugeniky, kterou je myšlena podpora reprodukce jedinců s určitým genetickým potenciálem a negativní formu eugeniky, která směřuje spíše k profylaxi reprodukce jedinců s nežádoucím genetickým potenciálem (Fangerau 2005: 46; Kessler 2007: 5).

V souvislosti s pojmy rasová hygiena a eugenika je běžné rovněž užití pojmu „sociální darwinismus“. Pojem vytvořený aplikací darwinismu na lidskou společnost je třeba vnímat optikou původní darwinistické teorie. Ve své knize *O původu druhů* anglický přírodovědec Charles Darwin nastínil dnes již světoznámý princip přírodního výběru, kterým vysvětlil evoluční proces. Přírodní výběr je založen na schopnosti organismu dědit odchylky, které se pro jeho přežití jeví jako užitečné, čímž dochází k větší míře přizpůsobivosti organismu a tím je mu dána větší naděje k přežití (Darwin 2007: 102–110). Součástí přírodního výběru je pak rovněž boj organismu o přežití, který Darwin vysvětlil na pozadí malthusiánských teorií. Předpokládajíc omezené množství prostředků obživy a paralelní organickou schopnost nekontrolovatelné reprodukce, dospěl k názoru, že přirozeně musí dojít k regulaci počtu organismů, na jejímž konci budou stát jen ty „nejpřizpůsobivější“⁵ (Darwin 2007: 85–91). Tyto kompetitivní principy přírody začaly být

5 V angličtině používaný výraz „fittest“, odvozený z původního sousloví „survival of the fittest“ čili „přežití nejsilnějšího“, které poprvé použil Herbert Spencer (Spencer 1871: 444), mnohem lépe odpovídá podstatě

ve 2. polovině 19. století v anglosaském prostředí využívány k vysvětlení různých společenských jevů. Mnohem větší dopad však aplikace darwinovské teorie na společnost měla v Německu, kde spojení sociální darwinismus poprvé použil ve své knize *Die Darwinsche Theorie und der Sozialismus* (1899) německý antropolog Ludwig Woltmann. Sociálním darwinismem je tedy obecně myšlena aplikace Darwinova přírodního výběru na lidskou společnost se zvláštním důrazem na význam boje o přežití (Simpson 1959: 34). Rovněž sociální darwinismus, podobně jako eugenika či rasová hygiena, je termín, který byl v počátku své existence spojován s ekonomickými problémy společnosti. V rané fázi byl sociální darwinismus chápán jako individualistický princip využitelný k ospravedlnění laissez-faire a ekonomického boje mezi jedinci ve společnosti: kdo je schopen nejpružnějšího ekonomického chování, má největší šanci na úspěch. Až ke konci 19. století se jeho pojetí zejména v německém prostředí mění v kolektivistické a prolíná se s imperiální politikou, později se váže na rasové koncepce a tvorbu ideologie (Weikart 1993: 471). Aplikace darwinistické teorie na lidskou pospolitost však do jisté míry postrádá smysl, protože princip boje o existenci, který Darwin původně zamýšlel jako vnitrodruhový či jako boj organismu s konkurencí vnějšího okolí (srov. Darwin 2007: 85–87), se zde mění v boj o přežití mezi druhy, respektive mezi lidskými rasami, kdy jedna kolektivně bojuje proti druhé.

Praktické využití teorie sociálního darwinismu bylo v Německu neodmyslitelně spojeno se společenskou vrstvou, která se později stala nositelkou nacionalismu a vrstvou politicky důležitou. Známá je pod označením „Bildungsbürgertum“.⁶ Původně nemajetná část obyvatelstva, která díky vysoké kvalitě německých univerzit získala kvalitní vzdělání, se stala jádrem střední společenské vrstvy (Bollenbeck 2000: 68), ze které vzešla většina zástupců rasové hygieny a která byla také v rámci populačních politik vnímána jako určitý společenský a statusový ideál.

Klíčovým pojmem pro pochopení motivů a normativ německé meziválečné společnosti a současného rozšíření a akceptování konkrétních rasových soudů a z nich vycházejících praktických opatření je v tomto případě pojem „legitimita“. Obecně pojem směřuje k označení přesvědčení o platnosti určitého sociálního řádu (Weber 2009: 161) či o správnosti/vhodnosti stávajícího řádu politického a jeho institucí (Lipset 1959: 86). V souvislosti s nedemokratickým charakterem německé meziválečné společnosti a jejích politických institucí lze v případě vymezení legitimacy využít spíše koncepci nastíněnou Maxem Weberem, a to konkrétně v podobě panství charismatického a legálního. U prvního typu Weber směřuje k důvěře odvozené od osobitosti a charakteru vládnoucí autority. V případě legálního panství pak hovoří o legitimitě spojené s „[vírou]

pojmu než jeho český ekvivalent. Někdy je užíván překlad „přežití nejsilnějšího“, což sice není pojem nesprávný, nicméně sémanticky opět neodpovídá zcela přesně anglickému výrazu „fit“.

6 Možno přeložit jako „vzdělané občanstvo“.

v platnost legálního *ustanovení* a věcné „kompetence“ odůvodněné racionálně vytvořenými pravidly, tudíž panství založené na poslušnosti vůči plnění ustanovených povinností“ (Weber 2009: 245).

Budeme-li považovat Weberovu teorii legitimacy za výchozí teoretický rámec k ověření legitimacy rasového myšlení v meziválečné německé společnosti, je nutné všimnout si ještě motivů jednání, které vedou k akceptování legitimního řádu. Weber zmiňuje, že legitimita řádu je umocněna v případě, že se řád jedinci v jeho mysli jeví jako cosi přirozeně závazného, něco, co má platit (Weber 2009: 162). Motivace k dodržení řádu tak není pouze formou účelově-racionálního jednání (Weber 2009: 158), ale je zpravidla posílena tradicí (tedy platností, která vždy existovala), vírou (a silou emocí) nebo silou ustanovení (tedy existencí něčeho pozitivního a legálního či zavazujícího) (Weber 2009: 164, 167). Zatímco tradice či víra jako důvod platnosti legitimního řádu se nám dnes jeví jako již překonaná z hlediska lidské psychiky a dopadů na ni, které vznikaly při představě imaginárních následků při porušení řádu (zde je patrný vliv náboženství a sakralizace řádu), racionalita či víra v legalitu se v moderní společnosti jeví jako mnohem schůdnější typ motivace k orientaci na určitý sociální řád. U posuzování legality řádu je však vždy třeba uvážit, zda je řád legální, protože je výsledkem obecné dohody, či zda vyvolává zdánlivost legality, přestože byl někomu vnucen, například ve smyslu oktrojování řádu na základě panství člověka nad člověkem (Weber 2009: 167).

Od sjednocení do doby meziválečné: stručný historický exkurz

Rozšíření rasových teorií v německém prostředí předcházelo komplexní společensko-historický a politický vývoj státu. Nejzřetelněji lze společenské a politické změny směřující k nárůstu antidemokratických tendencí pozorovat po sjednocení Německa v roce 1871. Sjednocením vznikl rozsáhlý geografický i hospodářský prostor, který předpokládal rychlý ekonomický růst, k čemuž také ve sjednoceném Německu brzy došlo (Gapminder 2015a srov. GHDI 2015). Rostoucí ekonomická úroveň státu a životní standard obyvatel se promítly do vnitřní a především pak vnější politiky Německa, ve které hrálo zásadní roli také národní sebevědomí. Pozdě sjednocený stát pocítoval vůči ostatním evropským státům určité zpoždění, které se projevovalo především v rovině zahraniční politiky. Německo nemělo žádná koloniální území a rovněž jeho mocenské postavení v mezinárodním systému nebylo odpovídající jeho zřejmému potenciálu (Smith 1974: 648–652). Nový stát rychle hospodářsky rostl, zaznamenával vysoké populační přírůstky (viz Gapminder 2015 b) a určitou roli hrála i pruská vojenská minulost. To vše přineslo Německu pocit vlastní významnosti, od kterého se odvíjelo jeho jednání v době vlády císaře Viléma II.

Období „vilémovského“ Německa bylo optikou Weberovy teorie legitimacy (Weber 2009: 245–246) zřetelným příkladem charismatického panství. Císař

Vilém II., který stál v čele státu od roku 1888 (Snyder 1935: 56), představoval výraznou politickou, ale i vojenskou autoritu. Jeho politická činnost se však paradoxně často odvíjela od vlivu zájmových skupin a výrazných osobností říšské správy, což bylo patrné rovněž v sociálních záležitostech (Mommsen 1990: 294–295). Prudký hospodářský růst Německa a jeho rychlý přerod z velmoci zemědělské na velmoc průmyslovou vytvořil v Německu podobně jako v ostatních evropských státech novou společenskou vrstvu: dělnictvo. Obrovské množství pracujících brzy našlo svou politickou reprezentaci, a tak Německo zaznamenalo růst podpory sociální demokracie, jejíž programová a ideová východiska obecně nekorespondovala s císařskou imperiální politikou.⁷ Císařova politická nejistota se projevila i v zahraniční politice po vypovězení zajišťovací smlouvy s Ruskem, kterou pro Německo vyjednal už Bismarck. Tento krok vedl brzy ke spolenectví Ruska s Francií. Schopnosti umírněné diplomacie německého státu se však neprojevily na potenciálním (a zřejmě logickém) spolenectví s Velkou Británií, naopak, Německo vynaložilo obrovské úsilí k vybudování velkolepého námořnictva⁸ a stalo se tak spíše jejím konkurentem (Snyder 1935: 57). Navíc se i vystupování německé politické reprezentace vůči britskému impériu neslo v duchu přehlížení možné spolupráce ze strany Německa, což brzy vyvolalo nepřátelské nálady mezi oběma národy a ve svém důsledku vedlo k přiklonění Velké Británie k francouzsko-ruskému spolenectví (Müller – Krieger – Vollrath 1995: 198–203).

Vývoj Německa do 1. světové války se pak již od nastolených trendů příliš neodchýlil. Imperiální a militaristické nálady německé společnosti zejména od poslední třetiny 19. století byly umocněny silnou spolkovou činností, přičemž některé z takto vzniklých organizací nabyly v politickém systému německé říše silného postavení. Za všechny lze zmínit třeba Všeněmecký svaz či Německou koloniální společnost (Blackbourn 1986: 159). Koloniální politika vilémovského Německa byla zároveň dobou eskalace imperiální politiky, jejíž původní cíle (otevření německého trhu, zisk území v souvislosti s populačním nárůstem v Německu a zisk odbytišť pro německou produkci) byly zastíněny mocenským soupeřením evropských velmocí, ke kterým se na konci 19. století přidaly ještě Spojené státy a Japonsko (Müller – Krieger – Vollrath 1995: 204).

Zatímco vnější podoba „Weltpolitik“⁹ Viléma II. se císaři dařila naplňovat především skrze vybudování námořní flotily a obrazu mocné militaristické společ-

7 A to navzdory politice „nového kurzu“, kterou se císař Vilém II. rozhodl razit po propuštění kancléře Bismarcka z úřadu. Nový kurz měl zahrnovat sociálně citlivou politiku, mimo jiné tedy i ochranu dělnictva. Císařovým cílem bylo naklonit si tuto rozsáhlou společenskou třídu a tím pádem oslabit vliv sociální demokracie vůči říšské politice. Smíření s dělnictvem se ovšem císaři nepodařilo naplnit dle původních představ, a proto brzy těchto pokusů zanechal a alespoň v oblasti sociální politiky se vrátil opět k racionálnímu politickému stylu kancléře Bismarcka (Snyder 1935: 56–57).

8 Zde se projevil výše zmíněný vliv silných osobností na politické rozhodování císaře. V otázce stavby námořní flotily se angažoval sekretář pro námořnictvo admirál Alfred von Tirpitz (Snyder 1935: 64).

9 Označen pro rozkol v politickém stylu mezi císařem a kancléřem Bismarckem. Zatímco Bismarck uplatňoval tzv. „Realpolitik“, spočívající ve vytváření koalic, partnerů a strategického jednání za cílem

nosti, posíleného vládní demagogií o velkopostavení německé říše (Blackbourn 1986: passim), vnitřní politika týkající se struktury společnosti a sociálních problémů se ukázala být mnohem větší komplikací, než se císaři zdálo. Sjednocené Německo se velmi rychle proměnilo z agrární velmoci na moderní průmyslový stát a tento rychlý proces modernizace vedl rovněž k masivním společenským změnám. Vedle již zmíněného vzniku, resp. zmasovění dělnické třídy, muselo Německo čelit řadě nových sociálních problémů, jejichž řešení je i ve vyspělých společnostech vždy komplikovanou úlohou. Když císař Vilém II. nastupoval do úřadu, součástí „nového kurzu“ bylo i markantní vylepšení postavení dělnické třídy, respektive propojení dravé říšské politiky a sociální otázky. Přesně takové označení se ve vilémovském Německu objevilo pro označení sociálních a politických důsledků liberalismu a industrializace: „die soziale Frage“. Termín „Sozialpolitik“, označující politiku, která měla vést k začlenění dělnického obyvatelstva do společnosti, je pak už zcela logický. Silná podpora dělnického obyvatelstva stavěla sociální demokraty do pozice oponenta říšské politiky. Poté, co císař Vilém II. pochopil, že není schopen dělnictvo získat na svou stranu, sociální rozměr své politiky ponechal svému osudu a tím se pro realizaci Sozialpolitik otevřela zcela jiná cesta: rasová hygiena (Weiss 1987: 196–197).

První koncepce eugeniky, v německém prostředí rasové hygieny, tak byly spojeny s čistě ekonomickým úvahami o regulaci populace a eliminaci negativních důsledků modernizačního procesu. Rasová hygiena se měla stát jednou z forem Sozialpolitik a zbavit společnost patologických jevů jako byla kriminalita, alkoholismus, prostituce, zvyšující se počet duševních nemocí apod. Zde jmenované problémy se taky staly měřítkem pro výběr kandidátů „vhodných“ pro aplikaci eugenických metod (Herlitzius 19995: 70–71). Zde však není na místě představit si násilné praktiky v rozporu s lidskou vůlí a právy. K takové formě manipulace s lidmi ve vilémovském Německu nedocházelo.

I eugenické hnutí, stejně jako společnost sama, prošlo ve výše nastíněné éře vývojem, v jehož průběhu měnilo metody své práce, ale i své cíle. Po založení ústřední instituce rasové hygieny, tj. Německé společnosti pro rasovou hygienu (*Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene*) Alfredem Ploetzem v červnu 1905, se činnost německých eugeniků soustředila čistě na výzkum dědičnosti fyzických a duševních schopností jedinců a variabilitu děděných vlastností v rámci procesu reprodukce (David – Fleischhacker – Hohn 1988: 88). Rovněž myšlenkové zázemí společnosti nebylo budováno se záměrem rasové nesnášenlivosti, ale bylo naopak zamýšleno jako čistě vědecké. Výzkumy členů Společnosti se často orientovaly na pragmatická témata, jako byl dopad alkoholismu či homosexuality na dědičnost, resp. na rasu. Otázka netolerance jiné než nordické

dosažení určité rovnováhy, Vilém II. směřoval spíše k ideologičtější a silně nacionální politice. Z Německa se prostřednictvím agresivní zahraniční politiky a velkolepého budování silových složek rozhodl vytvořit globální mocnost a to bez ohledu na diplomacii a jednání s ostatními evropskými zeměmi (Blackbourn 1986: 157).

rasy, kterou většina členů společnosti považovala za rasu nejušlechtlejší, však nesouvisela primárně s biologickou podstatou rasy, nýbrž s podstatou kulturní a zahrnovala primárně onu ekonomickou a politickou dimenzi (Weiss 1987: 207–210). Premisou německých eugeniků v době vilémovského Německa byla zátěž, kterou vytvářeli „méněcenní“ (*Minderwertigen*) jedinci ve společnosti tím, že svou existencí a činností vznášeli sociální, resp. finanční požadavky vůči státu, který se staral o jejich alespoň minimální zabezpečení. Postoj k lidem spadajícím do této skupiny, definované prizmatem eugeniků na základě třídní příslušnosti spíše než té rasové, byl spojen s dalším naléhavým společenským tématem, kterým byla otázka populační.

Ačkoliv bylo před 1. sv. v. Německo druhou nejlidnatější zemí Evropy a proces industrializace tento trend ještě umocnil (viz výše), do 20. století již vstoupilo naopak s trendem klesající porodnosti¹⁰ (David – Fleischhacker – Hohn 1988: 87–88). Dojem nutnosti posílit německé obyvatelstvo umocňovala i nemalá, zejména ruská slovanská populace, u které eugenici viděli jako alarmující vysokou míru její reprodukce (srov. Herlitzius 1995: 67–68), která by snad do budoucna mohla představovat potenciální nebezpečí pro Německo. 1. světová válka pak byla německými eugeniky vnímána jako katastrofa a to nikoliv jen proto, že sdíleli v této době rozšířený názor, že Německo bylo k válce vyprovokováno, ale především proto, že konflikt přinesl ohromné ztráty na životech, což optikou eugeniků znamenalo zásadní snížení biologické kvality obyvatelstva (Fangerau 2005: 87–88; Kessler 2007: 6). Německá společnost pro rasovou hygienu samozřejmě v reakci na poválečnou proměnu demografické struktury Německa navrhla řadu opatření, která měla vést alespoň k částečné nápravě výše zmíněných škod, nicméně žádný z těchto návrhů nebyl akceptován německou vládou (Weiss 1987: 212–213). Podstatné také je, že se činnost eugeniků ve vilémovském Německu odehrávala pouze v intencích pozitivní eugeniky, tedy formou doporučení, návrhů a stanovisek. Metody jako nucené potraty, sterilizace či dokonce eutanazie, praktikované od konce 19. století v USA, kde bylo eugenické hnutí velmi silné, byly německé eugenice dlouho neznámé (David – Fleischhacker – Höhn 1988: 89).

Válečná prohra vilémovské Německo a jeho společnost značně změnila. Válka přinesla Německu úpadek hospodářského a materiálního blahobytu a také řadu nových sociálních konfliktů v souvislosti s celosvětově sílícím dělnickým hnutím. Přirozenou reakcí byl paralelní růst militantního nacionalismu a později brutalizace politického jednání a utužení schematického myšlení „my vs. oni“.

¹⁰ Jednou z příčin poklesu porodnosti mohly být dopady praktik porodní kontroly, které se v německé společnosti rozšířily pod vlivem malthusiánského hnutí (Herlitzius 1995: 39). Kontrola porodnosti mimo jiné souvisela i s rychlou industrializací a urbanizací Německa, v rámci které byla nižší míra reprodukce spatřována jako prostředek vedoucí ke zlepšení pracovních podmínek a příležitostí. Velkou roli pak v této době hrálo i sílící feministické hnutí, které kontrolovanou porodnost a propagaci antikoncepčních prostředků vidělo jako způsob ženské emancipace (Herlitzius 1995: 38).

Důležitým důsledkem prohrané války byla také radikalizace a politická mobilizace společenských vrstev, které dosud do politiky nevstupovaly (Thamer 2005).

Komplikovanou situaci pak umocňovala otázka podoby nového politického systému. Výmarská republika byla složitým obdobím německé státnosti, které bylo sice jistým pokusem o vybudování parlamentní demokracie, ale zároveň stálo na velmi křehkých základech. Především bylo Německo zatíženo stigma-tem prohrané války a tento výsledek byl německou společností snášen velmi nesnadno (Thamer 2005). Císař Vilém II. vytvořil v době své vlády celospolečenskou představu o neporazitelnosti a vojenské přesile Německa, která byla záhy konfrontována s naprosto opačnými událostmi. Válka navíc Německo hospodářsky vyčerpala, životní standard obyvatelstva prudce klesl a dalším zásahem do národního sebevědomí bylo přijetí Versailleské smlouvy a její dopady. Pokusy o vytvoření a stabilizaci funkčního demokratického systému byly rovněž narušovány jak ze strany levicových radikálů, tak ze strany starých monarchistických elit na pravé části politického spektra (vzhledem k tomu, že šlo o velkou část osob z byrokracie, armády a obchodního sektoru, nebyl jejich vliv zanedbatelný). Po roce 1923 sice došlo k událostem, které politickou situaci výrazně vylepšily (př. Smlouva z Locarna, přijetí Německa do Společnosti národů apod.), nicméně vnitropolitické problémy, které měly bezprostřední dopad na společnost, se vyřešit nedařilo (Müller – Krieger – Vollrath 1995: 229).

Hospodářská situace se navíc na konci 20. let ještě zhoršila společně s dopady světové hospodářské krize a nespokojenost občanů rostla paralelně s rostoucí nezaměstnaností a chudobou (Thoß 2008: 88–90). Rovněž rozklad již křehké výmarské demokracie způsobený radikálními politickými aktéry z obou stran politického spektra umocnil celospolečenskou nespokojenost a s ní i snahu hledat jiná řešení stávající politicko-společenské situace. To v praktické rovině znamenalo oslabení demokratických politických subjektů, vzrůst spolkové činnosti a nárůst podpory radikálních politických uskupení (Berman 1997: 419). Autoritářskému politickému stylu přispíval od poloviny 20. let rovněž prezident Paul von Hindenburg, který byl, snad ještě více než císař Vilém II., obklopen vlivnými a schopnými osobami, zastávajícími vysoké politické posty (nejvýraznějším příkladem byl generál Erich Ludendorff a pozdější kancléř Kurt von Schleicher). Právě vliv těchto osob (za všechny jmenujme např. jednoho z Hindenburgových kancléřů Franze von Papena či vedoucího prezidentské kanceláře Otto Meissnera) a agrárních či průmyslových zájmových skupin vedl k tomu, že i přes vlastní pochyby jmenoval v roce 1933 Hindenburg novým kancléřem Výmarské republiky Adolfa Hitlera (Lindenfeld 1999: 283).

V návaznosti na měnící se politickou a společenskou situaci se pak částečně v době Výmarské republiky proměnil i charakter eugenického hnutí. Především ve 20. letech 20. století došlo k institucionalizaci několika dalších organizací, které se eugenikou zabývaly. Podstatná je při jejich hodnocení opět jejich motivace. Přestože v Německu od konce 19. století kontinuálně působila řada

lékařů, biologů a jiných vědců, jejichž výzkumy se soustředily právě na eugeniku a způsoby vylepšení děděného genetického materiálu, německá rasová hygiena až do nástupu nacismu nikdy nepřejala rasistická východiska nebo pro-árijské teorie, stejně jako po celé roky odmítala antisemitismus. Dobové myšlení o rase, resp. předpoklad vyšší hodnoty bílé rasy, zůstával i během výmarské éry spojen se schopností osvojit si kulturu a vzdělání a nebyl založen na biologických či somatických kategoriích (Weiss 1987: 215). To bylo koneckonců patrné nejlépe uvnitř samotné německé společnosti. Němečtí eugenici primárně usilovali o vytvoření silného, schopného, zdravého a produktivního národa, avšak nikoliv rasy. Jejich úsilí zahrnující eugenickou selekci společnosti směřovalo k separaci neproduktivních a nevzdělaných jedinců, které považovali za společenskou přítěž, od vrstvy produktivní, vzdělané a „kulturní“, která představovala výchozí vzor pro budoucí německý národ. Zmíněný ekonomický záměr rasové hygieny byl tak výmarskou érou ještě umocněn, přestože v této době institucionální stránka rasové hygieny sílila.

V roce 1929 zasáhla Německo hospodářská krize, v jejímž důsledku se několik milionů lidí ocitlo bez zaměstnání a příjmů. Míra společenské chudoby se prudce zvedla, s čímž souvisel logicky i nárůst kriminální činnosti. Tyto faktory zavedly eugenikům, aby se snažili ještě radikálněji prosazovat požadavky na eugenickou osvětu společnosti. Až do 20. let však zůstávala eugenika pouze na půdě univerzit a v myslích lékařů a biologů (výjimkou byla výše zmíněná Německá společnost pro rasovou hygienu a několik drobných a jen málo vlivných spolků). S umocňujícími se společenskými a hospodářskými problémy Německa však zástupci eugeniky tlačili na politickou reprezentaci v záležitosti šíření povědomí o rasové hygieně ve školách a na veřejnosti. V roce 1926 vznikl v Berlíně jako odnož Německé společnosti pro rasovou hygienu spolek (*Deutscher Bund für Volksaufartung und Erbkunde*) (Weindling 1989: 406), který zamýšlel rozšířit ono povědomí co nejrychleji napříč společností a to prostřednictvím veřejných přednášek a publikační činnosti. Vytrvale informoval německou veřejnost o poklesu porodnosti u Bildungsbürgertum a nedostatečné eugenické osvětě na německých školách. Spolek na rozdíl od Společnosti získal reálný vliv na vládní politiku prostřednictvím konexí na ministerstvech a důležitých vládních postech (Weiss 1987: 220).

Jak již bylo nastíněno, důsledky hospodářské recese tlačily nejen německé eugeniky, ale nakonec dohnaly k rozhodnutí i samotnou výmarskou vládu. V roce 1932 přijala horní komora parlamentu rezoluci, která se týkala propagace eugeniky a nutnosti snížení nákladů na „neproduktivní články společnosti“. O několik měsíců později pak Komise pro populační politiku a eugeniku přijala řadu eugenických opatření, mezi která patřil také draft zákona o sterilizacích (Weiss 1987: 224). Zákon nikdy nevstoupil v platnost a navržená sterilizační opatření měla pouze dobrovolný, resp. doporučující charakter. Němečtí eugenici se stále raději přikláněli k možnostem pozitivní eugeniky a navrhovali jiné

metody izolace „neproduktivních“ jedinců, které se zpravidla omezovaly na jejich fyzické přesunutí do pracovních kolonií či informační kampaně vedoucí k prevenci reprodukce těchto lidí (Herlitzius 1995: 36–38). Ačkoliv draft navrhovaného zákona o sterilizacích našel několik praktických realizací a o mnoho více teoretického uznání ze strany různých zdravotnických organizací nebo i protestantské církve, nebyl namířen vůči rasové příslušnosti jedinců a jejich původu (Weiss 1987: 225). Eskalace nátlaku a propagace praktik rasové hygieny ve výmarském období je tak důkazem rostoucích pochyb o udržitelnosti demografické kvality německé společnosti (umocněných zejména dopady 1. sv. v.), ale zároveň je důkazem, že mentální rozpoložení německé společnosti nebylo nakloněno radikálním a brutálním zásahům do biologie a genetiky člověka a citlivě reagovalo dokonce i na pozitivní formy eugenické teorie.

To vyvolává hned několik dalších otázek, týkajících se primárně nacistického hnutí a jeho praktické realizace negativních forem eugeniky. Rovněž vyvstává otázka, zda by se v případě, kdyby nedošlo k převzetí moci nacisty, německá eugenika nezastavila na úrovni eugenických hnutí v jiných evropských zemích či alespoň neutlumila své tendence změnit se v nebezpečnou zpolitizovanou ideologickou vědu, která v nacistické éře již nerespektovala ekonomickou racionalitu vztahující se na obyvatelstvo a populační nárůst, nýbrž se spojila s iracionální mytologií a teorií rasy, kterou i ti nejradikálnější eugenici vilémovského a výmarského Německa považovali za scestnou.

Teoretické základy rasového myšlení v německém prostředí

Rasové teorie vlivné v německém prostředí v předválečném a meziválečném období se výrazně prolínaly se sociálním darwinismem. Jak již bylo řečeno v úvodu textu, jeho původní význam se dotýkal jedince a jeho zapojení do ekonomického života společnosti. Na konci 19. století, pravděpodobně pod vlivem vilémovské imperiální politiky a s ní související společenskou mobilizací, byl sociální darwinismus konfrontován s organickou teorií společnosti a do jisté míry i rasovým myšlením (Weindling 1989: 25). V souvislosti s rasovými koncepty ve vymezeném časovém období by bylo možné zmínit i vlivné myšlení autorů, kteří jsou často vnímáni jako prvotní hybatelé rasové teorie, někdy i rasismu (na prvním místě by měl stát zřejmě francouzský autor Arthur de Gobineau). Pro cíl tohoto textu však bude vhodnější omezit se na několik konkrétních autorů, jejichž působnost byla přímo spojena s německým prostředím a obvykle i politikou.

Okruh příznivců sociálního darwinismu je samozřejmě obtížné identifikovat stejně jako zařadit určité autory do určitých kategorií. Důkazem je například původně liberální orientace některých autorů, využívajících při svém uvažování ekonomickou logiku. Přesvědčení o tom, že člověk soupeří s člověkem o ekonomické statky, najdeme například v myšlení Otty Ammona nebo Paula von Lilienfelda, Gustava Jaegera, Alexandra Eckera či Heinricha Zieglera. Pod

vlivem rasových teorií přicházejících do německého prostředí hlavně z prostředí anglosaského a francouzského (př. Houston Stewart Chamberlain¹¹ popularizuje a především fanatizuje dílo Arthura de Gobineau,¹² Hans F. K. Günther¹³ opírá své dílo o myšlení Vachera de Lapouge,¹⁴ Fritz Lenz navazuje na Cesara Lombroso, Ernst Krause popularizuje Charlese Darwina apod.),¹⁵ se do prvotně ekonomického rozměru sociálního darwinismu dostává rozměr kolektivní, resp. rasový. Friedrich Rolle se domnívá, že fyzicky i duševně vyšší rasy mají v darwinistickém boji o přežití mnohem větší šanci zvítězit a potlačit rasy nižší v zájmu celého lidstva (Weikart 1993: 480–481). Rovněž je možné najít v této době jisté dozvuky malthusianství, kdy autoři jako Oscar Schmidt, Friedrich von Hellweld, Ernst Krause, Julius Fröbel aj. upozorňují, že nevyhnutelnou součástí procesu darwinistického boje a s ním související selekce je válka. Určitou analogii (byť i zde nelze dojít k objektivním soudům) najdeme pak i v geopolitickém uvažování Friedricha Ratzela a jeho (dnes již velmi známé) teorii Lebensraumu (Weikart 1993: 483–486).

V případě německého sociálního darwinismu a rasové teorie je nezanedbatelný vliv francouzského antropologa Vachera de Lapouge. Ve své knize *L'Aryen: son Rôle Social* (1899) se zamýšlí nad existencí árijské rasy jakožto neušlechtilějšího zástupce dolichocefálních (dlouholebých) ras člověka v kontrastu k brachykranickým (šírokolebým) rasám. Ačkoliv Lapouge nehodoval černobílému rozlišování ras na dobré a špatné a v jeho díle rovněž nenajdeme prvky antisemitismu,¹⁶ jeho rasové myšlení bylo markantně interpretováno německými sociálními darwinisty především v době před nacistickým převzetím moci a nejvíce pak během jejich vlády. Byť Lapouge ovlivnil některé z německých sociálních darwinistů, nejvíce Ottu Ammona či Ludwiga Woltmanna (Maccabelli 2008: 483–488), zřejmě největší vliv měla Lapougeova práce na myšlení německého rasového vědce Hanse F. K. Günthera, částečně pak na Alfreda Rosenberga.¹⁷ Zatímco se Lapouge pohyboval v prostředí teoretickém, Günther převzal některé z jeho postupů a uvedl je do praxe. Od roku 1933 se rasová nauka objevila jako povinný předmět na německých školách a později se dostávala i do praxe v podobě měření cefálního úhlu lebky především u dětí (Hecht 2000: 293, 299).

11 Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts. II. Hälfte*, 1903 a Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts. I. Hälfte*, 1907.

12 Arthur de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines*, 1853.

13 Hans F. K. Günther, *Rassenkunde Europas*, 1929.

14 Např. Vacher de Lapouge, *L'Aryen: son Rôle Social*, 1899.

15 Dále viz Hecht, Jennifer Michael (2000): Vacher de Lapouge and the Rise of Nazi Science. *Journal of the History of Ideas* 61 (2): 285–304.

16 Židovskou rasu naopak považoval za inteligentní a schopnou, byť potenciálně nebezpečnou pro existenci rasy árijské (Hecht 2000: 292).

17 Rosenbergovo dílo však primárně vycházelo ze *Základů 19. století* Houstona S. Chamberlaina. Rosenberg na britského germanofila navázal vlastní knihou, kterou pojmenoval *Mýtus 20. století* (1934).

Zásadní přínos Lapougeova myšlení na německou rasovou teorii před nástupem nacistů i během nacistické vlády měl však jeden výrazný rozměr jeho díla – odmítnutí morálky. Lapougeova teorie vznikala na konci 19. století, kdy ve Francii oslaboval vliv náboženských dogmat, jenž byl provázen sekularizací a urbanizací Francie. Morálka, založená na víře v boha a boží trest a autorita pramenící z potenciálního nadpřirozeného trestu postupně slábly a vznikala tak prostor pro racionální pragmatismus. Lapouge byl již v této době zastáncem pesimismu, relativismu a nihilismu, což projektoval právě do dobové krize náboženství a předpokládal, že namísto tradičních společenských měřítek začnou lidé brzy pro hodnocení lidské rasy využívat antropologická měření a somatické znaky. Nerovnost považoval Lapouge za přirozenou a od ní odvozoval i potřebu selekce lidských ras. Podobně tak považoval za základ lidské existence potřebu reprodukce, uskutečňující se bez ohledu na morálku (Hecht 2000: 287–291). Právě absence morálky se podobně jako v „nacisty oblíbeném“ díle německého filozofa Friedricha Nietzsche¹⁸ stala bází pro brutalitu rasových teorií v německém prostředí. V případě Lapouge je pak ambivalence k nacismu (především skrze dílo Hanse F. K. Günthera, protože francouzský původ rasového myslitele se mohl pro nacistický režim jevit jako problematický) markantní, protože rasa stála v centru Lapougeova myšlení.

Zmíněný Hans F. K. Günther ve svém díle *Rassenkunde Europas* (1929) přináší porovnání šesti existujících rasových skupin (Günther 1929: 9), jejichž popis zakládá na sledování jak fyzických, tak psychických, resp. mentálních schopností, které vyvozuje mimo jiné z měření lebečních kostí a dalších somatických parametrů (barva vlasů a očí, obličejové proporce, tělesný vzrůst aj.). Jejich výskyt zkoumá a porovnává v prostředí jednotlivých evropských zemí. Za rasu neušlechtlejší považuje Günther samozřejmě rasu nordickou, které přisuzuje tzv. „Führergeist“, schopnost vést a vládnout, která vzniká na základě přirozeně silné individuality a schopnosti vynikajícího úsudku, kterými jiné rasy nedisponují (Forti 2006: 17). Günther je již obecně považován za dvorního rasového teoretika národního socialismu. Kromě klasifikace ras a jejich ohodnocení na základě vlastních kritérií se rovněž vyjadřuje k židovské rase, které ani nepřiznává atributy klasické rasy ale spíše národa a hodnotí ji jako nebezpečnou pro existenci rasy nordické (Günther 1929: 100–105). Tato hrozba spočívá v židovském šíření bezbřehého univerzalizmu a modernity, která likviduje rasové a kulturní rozdíly a naleptává tak obecně hodnotový systém rasové výjimečnosti (Hutton 2010: 149).

I v Güntherově teorii je pak patrný myšlenkový směr, který charakterizuje rasové myšlení jednoho z jeho předchůdců a nejvýznamnějších zástupců německého sociálního darwinismu Ernsta Haeckela (Forti 2006: 19). Tzv. monistická teorie

18 Studii historie morálky a jejího vývoje Nietzsche nejuceleněji představil ve svém díle *Genealogie morálky* (2002).

v Haeckelově podání¹⁹ předpokládá jednotu ducha a přírody, která musí prosperovat a růst a může se rozvinout, jen pokud prosperuje rasa. Možnost dosažení prosperity spočívá v evoluci, jejímž prostřednictvím (tj. v tomto případě konkurenčním bojem mezi rasami) dosahuje lidstvo pokroku (Forti 2006: 20). Svou monistickou filozofii Haeckel představil v knize *Welträthsel* (1902), kde ji spojil s principy státního centralismu, antiklerikalismu a do jisté míry i prvky rasové hygieny, resp. eugeniky. K monismu se kromě dvou zmíněných autorů hlásili také Wilhelm Schallmayer, Heinrich Ziegler či August Forel (Gasman 2004: 147).

V návaznosti na Haeckela a teorii monismu bychom však neměli opomenout ještě dva významné německé sociální darwinisty, kteří mají nemalý podíl na zformování teorie o nadřazenosti nordické rasy. Jedná se o Ludwiga Woltmanna a Ottu Ammona. Woltmann své přesvědčení o výjimečnosti nordické rasy vyjádřil v časopise *Politicko-antropologická Revue*, přičemž fyziologickou dokonalost zástupců nordické rasy považoval pouze za vnější vyjádření vnitřní nadřazenosti a vysoké duševní úrovně. Podobně jako Haeckel byl i Woltmann přesvědčen, že život je v podstatě pouhým střetáváním a bojem o rasovou čistotu, která je bází pro existenci lidské rasy vůbec. To, že je rasový boj pro lidstvo nezbytností, tvrdil ostatně i Otto Ammon (Gasman 2004: 148–149).

Mezi další vlivné sociální darwinisty bychom mohli zařadit třeba Alexandra Tilleho či v kontextu eugeniky zmíněného Alfreda Ploetze. Zde už se nám však popisovaná prostředí teorie i praxe propojují a otevírá se tedy prostor k syntéze rasových teorií a jejich paralelní praktické podoby, načrtnuté činností eugeniků a rasových hygieniků. Obecně lze konstatovat, že velká část vědců, kteří se v německém prostředí věnovali biologii, medicíně, či antropologii, zároveň produkovala do jisté míry teoretické poznatky o rasách, které se později více či méně propojovaly s praxí. Sociální darwinismus se stal pouze intelektuálním pozadím rasové politiky, uskutečňované v německém prostředí, která po roce 1890 v souvislosti s politickými a společenskými událostmi našla své uplatnění jako nástroj společenské regulace (srov. Weikart 1993: passim; Weiss 1987: passim).

Závěr

Vezmeme-li v úvahu výše uvedené informace, můžeme se nyní vrátit k otázce položené v úvodu textu, resp. pokusit se zhodnotit, zda se vývoj rasového myšlení a snahy o praktickou realizaci některých těchto myšlenek, zdají být legitimní vůči dobové společenské mentalitě a společenskému dění. Jak bylo rovněž řečeno v úvodu, vystihnout vyčerpávajícím způsobem společenské rozpoložení a náladu je obtížné, ba skoro nemožné. Pokusme se na základě uvedených informací tedy alespoň o dílčí analýzu.

19 K tomuto tématu blíže viz Daniel Gasman, *The Scientific Origins of National Socialism*, 2004.

Představme si legitimitu tak, jak ji definuje Weber (viz výše či Weber 2009: 161), tedy jako platnost sociálního řádu, resp. jako pocit či přesvědčení o tom, že jeho dodržování je to jediné správné (Weber 2009: 162). Sociálním řádem by se v tomto případě stal soubor idejí, představ, teorií, ale i doporučení,²⁰ která vycházela z propagandistické a „osvětové“ činnosti německých eugeniků a rasových teoretiků. Na základě výše uvedeného je zřejmé, že by se jednalo především o opatření s ekonomickým podtextem, která reagovala na tíživou společenskou situaci. Pokud by němečtí eugenici prezentovali svou činnost jako činnost směřující k vylepšení této situace (jak tomu také bylo) a tato situace se jevila německé společnosti jako tíživá (jak tomu vzhledem k materiálním a jiným problémům také bylo), pak je možné považovat rasové a eugenické myšlení v dané době za legitimní.

K poněkud jiné situaci než ve Výmarské republice bychom mohli dojít v případě éry německých dějin, které jí předcházely. V době vilémovského Německa ekonomická úroveň naopak rostla, protože ekonomika nemusela čelit dopadům válečného konfliktu a tak byly motivace k dodržování řádu odlišné. Zde je možné vzpomenout si na Weberovo charismatické panství (Weber 2009: 245), směřující k důvěře odvozené od osobnosti či vládnoucí autority. Víme, že císař Vilém II. představoval pro německou společnost výraznou autoritu a že byl zdrojem politické, vojenské a rovněž i společenské mobilizace. Rasové a eugenické myšlení v době vilémovského Německa se tak orientovalo především na odstranění patologických jevů vzniklých v důsledku modernizace, které společnosti škodily. Jelikož se Vilémovi II. nepovedlo politicky oslovit dělnickou třídu, nebránil se spojení Sozialpolitik a eugenické propagandy, což v kombinaci se silným nacionalismem a velmocenskými ambicemi Německa, které jeho společnost na určitou dobu ochromily, rozhodně neumožnilo vzniknout pochybám o správnosti eugenické činnosti a rasového smýšlení. Opět se tedy dostáváme ke konstatování o legitimitě vycházející nejen z charismatu a autority císaře a přesvědčení o správnosti jeho činů, ale rovněž k legitimitě umocněné vírou a emocemi, které v podstatné míře pramenily z propagandistického vlivu císařské politiky, ale rovněž byly i důsledkem povznesené společenské nálady v důsledku sjednocení státu a jeho silné ambiciózní politiky.

Zmíněné motivy k dodržování legitimního řádu, představujícího v tomto případě rasové myšlení v německé společnosti, se markantně změnily v době nástupu nacistického hnutí. Činnost eugenická a svobodný výzkum byl podмінěn existenčními otázkami, resp. financováním výzkumu, který by nebyl ze strany státu realizován bez loajality eugeniků s nacistickou politikou. Do svobodného přesvědčení o správnosti a účelovosti eugenické a rasové politiky se tak dostává faktor nátlaku a vynucování, který byl vyřešen maximalizací cha-

20 Vzhledem k neexistenci císařem či výmarskou vládou schváleného zákona o sterilizacích či jakýchkoliv jiných právních nařízeních se pohybujeme pouze v rovině doporučení s nezávazným charakterem.

rismatického panství v podobě vedoucí osoby národně-socialistického hnutí. Na tomto místě je možné se domnívat, že v tomto případě by již analýza legitimacy rasového myšlení byla podstatně jednodušší než v případě výše popsaného období německých dějin, ačkoliv by se úvahy o její podstatě musely nejspíše přesunout směrem k výzkumu psychických motivů jednání osob, které regulovaly praktickou realizaci rasových opatření a eugeniky. Výše zjištěné informace totiž nenavštěvují tomu, že by se činnost rasových teoretiků a eugeniků ve 30. letech 20. století měla jakkoliv změnit, nebýt nástupu nacistického hnutí a s ním souvisejících podmiňujících motivů, které přeorientovaly charakter rasového myšlení a eugeniky zničením jeho svobodného rozměru a jeho přeměnou v nástroj k potřebám své vlastní politiky.

Literatura

- Berman, Sheri (1997): Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic. *World Politics* 49 (3): 401–429.
- Blackbourn, David (1986): The Politics of Demagogy in Imperial Germany. *Past & Present* 113: 152–184.
- Bollenbeck, Georg (2000): German Kultur, the Bildungsbürgertum, and Its Susceptibility to National Socialism. *The German Quarterly* 73 (1): 67–83.
- Burke, Peter (2004): Francouzská revoluce v dějepisectví, NLN.
- Darwin, Charles (2007): O vzniku druhů přírodním výběrem, Academia.
- David, Henry P. – Fleischhacker, Jochen – Hohn, Charlotte (1988): Abortion and Eugenics in Nazi Germany. *Population and Development Review* 14 (1): 81–112.
- Fangerau, Heiner M. (2005): Making Eugenics a Public Issue: A Reception Study of the First German Compendium on Racial Hygiene, 1921–1940. *Science Studies* 18 (2): 46–66.
- Forti, Simona (2010): The Biopolitics of Souls: Racism, Nazism and Plato. *Political Theory* 34 (1): 9–32.
- Gapminder (2015a): Wealth & Health of Nations. Germany: available at [http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=631 & language=english](http://www.gapminder.org/world/#$majorMode=chart&is;shi=t;ly=2003;lb=f;il=t;fs=11;al=30;stl=t;st=t;ns=t;se=t&wst;tt=C&ts;sp=5.59290322580644;ti=1914 $zpv;v=0 $inc_x;mmid=XCOORDS;iid=phAwcNAVuyj1jiMAkmq1iMg;by=ind$inc_y;mmid=YCOORDS;iid=phAwcNAVuyj2tPLxKvvnNPA;by=ind$inc_s;uniValue=8.21;iid=phAwcNAVuyjOXOoBL_n5tAQ;by=ind$inc_c;uniValue=255;gid=CATID0;by=grp$map_x;scale=log;dataMin=194;dataMax=96846 $map_y;scale=lin;dataMin=23;dataMax=86 $map_s;sma=49;smi=2.65 $cd;bd=0 $inds=i82_t001860;;modified=75 (6 March 2015).</p><p>Gapminder (2015 b): Population Growth (1870–1914): available at <a href=) (6 March 2015).
- Gasman, Daniel (2004): *The Scientific Origins of National Socialism*, Transaction Publishers.

- GHDI (2015): Industrial Growth (1870–1914): available at http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=638 & language=english (6 March 2015).
- Glasgow, Joshua (2009): *A Theory of Race*, Routledge.
- Gobineau, Arthur de (1853): *Essai sur l'inegalité des races humaines*, Librairie de Firmin Didot frères.
- Günther, Hans F. K. (1929): *Rassenkunde Europas*, J. F. Lehmanns Verlag.
- Haeckel, Ernst (1902): *Welträthsel. Gemeinverständliche Studien über monistische Philosophie*, Verlag von Emil Strauß.
- Hecht, Jennifer Michael (2000): Vacher de Lapouge and the Rise of Nazi Science. *Journal of the History of Ideas* 61 (2): 285–304.
- Herlitzius, Anette (1995): *Frauenbewegung und Rassenideologie*, Deutscher Universitäts-Verlag.
- Hutton, Mark (2010): Nazi Race Theory and Belief in an „Aryan Race“: A Profound Failure of Interdisciplinary Communication. *The International Journal of Science in Society* 1 (4): 149–154.
- Chamberlain Houston Stewart (1903): *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*. II. Hälfte, Verlagsanstalt F. Bruckmann.
- Chamberlain Houston Stewart (1907): *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*. I. Hälfte, Verlagsanstalt F. Bruckmann.
- Kessler, Karl (2007): Physicians and the Nazi Euthanasia Program. *International Journal of Mental Health* 36 (1): 4–16.
- Lapouge, Vacher de (1899): *L'Aryen: son Rôle Social*, Albert Fontemoing.
- Lindenfeld, David F. (1997): Causality, Chaos Theory, and the End of the Weimar Republic: A Commentary on Henry Turner's *Hitler's Thirty Days to Power*. *History and Theory* 38 (3): 281–299.
- Lipset, Seymour M. (1959): Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review* 53 (1): 69–105.
- Maccabelli, Terenzio (2008): Social Anthropology in Economic Literature at the End of the 19th Century. Eugenic and Racial Explanations of Inequality. *American Journal of Economics and Sociology* 67 (3): 481–527.
- Mommsen, Wolfgang T. (1990): Kaiser Wilhelm II and German Politics. *Journal of Contemporary History* 25 (2/3): 389–416.
- Müller, Helmut – Krieger, Karl Friedrich – Vollrath, Hanna (1995): *Dějiny Německa*, NLN.
- Nietzsche, Friedrich (2002): *Genealogie morálky*, Aurora.
- Ploetz, Alfred (1895): *Grundlinien einer Rassen-Hygiene. Die Tüchtigkeit uneserer Rasse und der Schutz der Schwachen*, S. Fischer.
- Rosenberg, Alfred (1934): *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, Hoheneichen Verlag.
- Simpson, George E. (1959): Darwin and „Social Darwinism“. *The Antioch Review* 19 (1): 33–45.
- Smith, Woodruff D. (1974): The Ideology of German Colonialism, 1840–1906. *The Journal of Modern History* 46 (4): 641–662.
- Snyder, Louis L. (1935): *From Bismarck to Hitler. The Background of Modern German Nationalism*, The Boyard Press.

- Snyder, Louis L. (1939): *Race. A History of Modern Ethnic Theories*, Green and Co.
- Spencer, Herbert (1871): *The principles of biology*, D. Appleton and Company.
- Thamer, Hans-Ulrich (2005): *Die nationalsozialistische Bewegung in der Weimarer Republik*, Bundeszentrale für politische Bildung; available at <http://www.bpb.de/geschichte/nationalsozialismus/dossier-nationalsozialismus/39535/ns-bewegung-hintergruende?p=all> (2 February 2015).
- Thoß, Hendrik (2008): *Demokratie ohne Demokraten? Die Innenpolitik der Weimarer Republik*, Bebraverlag.
- Weber, Max (2009): *Metodologie, sociologie a politika*, Oikoymenh.
- Weikart, Richard (1993): *The Origins of Social Darwinism in Germany, 1859–1895*. *Journal of the History of Ideas* 54 (3): 469–488.
- Weindling, Paul (1989): *Health, race and German politics between national unification and Nazism, 1870–1945*, Cambridge University Press.
- Weiss, Sheila Faith (1987): *The Race Hygiene Movement in Germany*. *Osiris*, 2nd Series 3: 193–236.
- Woltmann, Ludwig (1899): *Die Darwinsche Theorie und der Sozialismus*, Hermann Michels Verlag.

Možnosti a limity posílení veřejného obrazu české politologie s využitím techniky *Science Communication*¹

LADISLAV CABADA

Abstract: *The aim of this article is to discuss the specific position of political science in Czech public and scientific discourse and outline an approach and strategies for scientific communication. Political science seems to be overrepresented in Czech public and media discourse, but the majority of such "political science" contributions do not represent the results of research, but rather comments and analysis not directly related to political science. Using examples, we stress the need to distinguish between the science of politics and power on the one hand, and political punditry on the other. Furthermore, we highlight the most important techniques and methods for scientific communication related to political science and political research, particularly in the Czech context. Such techniques may help strengthen the position of political science and – above all – weaken or even halt the public discourse that equates politics with political science and presents political science as the general knowledge of all of Czech society.*

Keywords: *Political Science in Czech Republic; public Image of Political Science; Science Communication techniques*

Je-li nějaká vědecká disciplína v českém veřejně-mediálním prostředí velmi výrazně prezentována, pak je to bezesporu politologie. Četnost, s jakou se na televizních obrazovkách, v rozhlasovém vysílání i v tištěné žurnalistice setkáváme s vystoupeními osob, jež jsou těmito médii prezentovány jako politologové a/nebo se samy jako politologové prezentují, nelze poměřit s žádným jiným vědeckým oborem. Zdálo by se tedy, že politologie, která byla až do demokratických změn po Listopadu 1989 v československém/českém prostředí ignorována

1 Tento článek vzniknul s podporou projektu SGS-2013-025 *Komparativní politologie středovýchodní Evropy – vybrané problémy* Studentského grantového systému Západočeské univerzity v Plzni. Text je doplněnou a upravenou verzí kapitoly „Česká politologie a *Science Communication*: výzvy a rizika“, která byla publikována v knize: Rosůlek, P. a kol., *Science communication se zřetelem na sociálně-vědní témata*. Plzeň, Západočeská univerzita.

a zakázána coby „buržoazní pavěda“,² v posledních dvou dekádách bez překážek oslovila široké spektrum posluchačů a všeobecně dostala téměř neomezený prostor pro vlastní prezentaci. Anebo, formulováno s ohledem na záměr našeho diskusního příspěvku, je právě politologie vědeckým oborem, který v českém prostředí hojně provozuje techniku *science communication*, učinil ze sebe a výsledků vlastního zkoumání součást každodenního života společnosti, bez problémů překlenuje propast mezi vědou a společností a činí z vědy srozumitelnou a zajímavou záležitostí pro mladou generaci a širší veřejnost (Waisová 2010).

Předešleme, že naší tezí je, že takové závěry nejsou v souladu s realitou. Důvody, proč politologie a její poznatky dle našeho soudu nejsou v českém prostředí náležitě a uspokojivě prezentovány směrem k veřejnosti, resp. proč techniku *science communication* ve vazbě na politologii nepovažujeme za dobře naplněnou, se pokusíme představit na pozadí diskuse o předmětu a charakteru politické vědy jako v mnoha ohledech specifické vědní disciplíny, jejíž předmět výzkumu je s předmětem zájmu jiných vědních oborů v mnoha směrech nesrovnatelný. Neopomineme ani otázku, nakolik jsou v rámci veřejné prezentace politologie skutečně vědecky komunikovány výzkumné výsledky, resp. co jiného je případně směrem k veřejnosti či médiím komunikováno, nejde-li o výzkumné výsledky.

Vzhledem k tomu, že politologie je vědou specifickou, která se navíc v českém prostředí mohla etablovat teprve v souvislosti s nástupem demokratické formy vládnutí po roce 1989, nutně se v první části textu musíme soustředit na otázky, co je to politologie, resp. kdo je politolog. Následně se budeme zabývat interaktivním procesem komunikace v rámci čtyřúhelníku veřejnost – vědci (v našem případě politologové) – média – politici; tito čtyři aktéři bývají standardně označováni jako klíčoví v procesu tvorby vztahu mezi vědou a společností (Cabada 2010). V rámci tohoto interaktivního procesu se pak dominantně soustředíme na otázku výzev a rizik, jež z (ne)správně aplikovaného přístupu k technice *science communication* mohou vyplývat pro politologii jako vědní disciplínu, a rovněž na to, jakým způsobem by bylo možné z politologického prostředí, případně ze strany jiných aktérů ovlivňujících procesy vážící se na veřejnou prezentaci a komunikaci politologických výzkumů a politologie jako oboru, nastavit či upravit pravidla a toky komunikace s ohledem na kvalitu a uspokojivost *science communication* sdílené klíčovými aktéry procesu.

S ohledem na specifčnost problému předesíláme, že vedle využití tradičních odborných zdrojů se zejména ve druhé části textu opřeme dominantně o normativně-subjektivní přístupy vycházející z naší odborné praxe a zkušenos-

2 Namísto politologie coby standardní sociálně-vědní disciplíny byla veřejnosti reálně-socialistickým režimem servírována náhražka v podobě tzv. vědeckého komunismu, který měl za úkol vychalovat vládnoucí reálně-socialistický režim a naopak hanět vše označované souhrnnou nálepkou „západní“ a „precizujícími“ nálepkami jako např. „kapitalistické“, „imperialistické“, „revanšistické“, „reakcionářské“, „dekadentní“ apod.

ti. K takovému přístupu je třeba představit výzkumníkovu, resp. hodnotitelovu profesní kurikulum. Autor tohoto příspěvku je představitelem první generace studentů politologie po roce 1989 v České republice; bakalářské studium absolvoval v letech 1991–1994, navazující magisterské v letech 1994–1996; doktorské studium pak v letech 1996–1999 (všechny stupně studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy), přičemž rok tohoto studia strávil na zahraniční univerzitě. Během studií v letech 1994–1998 pracoval v médiích – nejdříve jako redaktor v české sekci rozhlasu BBC, později jako editor nočně-ranního zpravodajství v České nezávislé televizní společnosti (tzv. „stará“ TV Nova). Od roku 1997 až do současnosti přednáší politologické předměty na různých českých vysokých školách; pravidelně přednáší na německých a slovinských vysokoškolských pracovištích. V roce 2004 habilitoval v oboru Politologie na Fakultě sociálních věd Masarykovy univerzity. Mezi lety 2000–2015 pracoval v řídicích funkcích na katedrální (vedoucí katedry sociologie a politologie, resp. politologie a mezinárodních vztahů), fakultní (proděkan a děkan) a rovněž univerzitní (prorektor) úrovni. V letech 2008–2010 byl členem Oborové komise pro humanitní a společenské vědy Rady vlády pro výzkum, vývoj a inovace. V letech 2006–2012 byl předsedou České společnosti pro politické vědy, od roku 2012 slouží jako předseda Středoevropské asociace pro politické vědy – CEPSA. Jako student, vysokoškolský pedagog, výzkumník i manažer mohl tedy sledovat procesy etablování politické vědy v České republice v rovině institucionální, personální i obsahové (a částečně mohl pozorovat vztahy mezi médií, politikou a politologií rovněž jako novinář). Přirozeně se pak na těchto procesech mnohdy rovněž aktivně podílel, proto jsme výše naznačili normativně-subjektivní přístup k některým analyzovaným otázkám, jenž dominantně vychází z metody zúčastněného pozorování.

Co je politologie a jak ji uchopit z pozice Science Communication?

Politická věda, resp. politologie je sociálně-vědním oborem, který vyrostl z pandánu několika odlišných tradic vývoje a budování vědních oborů. Zpravidla v rámci politologie vycházíme z toho, že disciplína se zrodila na základech obecné sociální vědy (sociologie), jak ji generoval pozitivismus se svým deklarovaným „vědeckým uchopením společnosti“, současně však do sebe byla schopna integrovat poznatky z filosofie a etiky, historie, práva a státovědy, a rovněž částí dalších sociálních věd, zejména ekonomie, geografie a antropologie. Podobně jako jiné sociální vědy, ani politologie přitom nemůže zcela rezignovat ani na (v dnešní perspektivě již spíše základní) orientaci v přírodních vědách, např. matematice.

Již tyto údaje ukazují, že klíčovou otázkou, již je nutné si klást při kategorizaci politologie v rámci systému věd, je předmět jejího studia či výzkumu, resp. hranice, v jejichž rámci tato vědní disciplína je schopna působit autonomně.

Kritické hlasy z prostředí jiných vědních disciplín totiž v minulosti – a mnohdy i dnes – poukazovaly na skutečnost, že dílčí segmenty zahrnované pod obecný termín politická věda mohou být úspěšně zkoumány „tradičnějšími“ vědními obory. Již na sklonku 50. let 20. století na takovou kritiku reagoval francouzský politický sociolog (či politolog) Maurice Duverger, který nabídl tři odlišné koncepce politologie vycházející z rozdílného pojmání charakteru politické vědy a předmětu jejího zájmu. Podle tohoto pohledu věda o politice může být:

- průsečík (společenských) věd: tento přístup vychází z přesvědčení, že politika jako jeden z hlavních předmětů zájmu politické vědy úzce souvisí se všemi oblastmi lidského života a proto do nich také zasahuje politologické bádání. V extrémní podobě je toto pojetí charakterizováno přesvědčením, že všechny vztahy jsou vztahy mocenskými (tedy politickými) a že např. nejmenší politickou jednotkou je rodina. Jak ovšem uvádí B. Říchová, „toto pojetí neumožňuje hovořit o politologii jako o specifické společenskovědní disciplíně“ (Říchová 2000: 16).
- reziduální věda: tento přístup je založen na přesvědčení, že politická věda je nejmladší společenskovědní disciplínou, která by se měla zabývat pouze tím, co na ni „zbylo“, tj. věcmi a problémy, „které stojí mimo zájem jiných společenských věd. K těmto „zbytkům“ patří např. struktura a fungování politických stran, volební systémy, nátlakové skupiny, tedy souhrnně ty prvky společenského života, které jsou úzce spojeny s modernizací společnosti a jejím vývojem od konce 19. století a které mohly jen stěží nalézt místo ve „starších“ společenských vědách“ (Říchová 2000: 16).
- syntetická (společenská) věda: toto pojetí je z hlediska předmětu zkoumání nejjobsažnějším pojetím politické vědy. „Politologie je podle něho *vědou syntetickou*, tedy jakousi nadstavbou ostatních společenských věd. Jako taková má především shrnovat a zevšeobecňovat poznatky jiných společenských věd týkající se studia moci a státu“ (Říchová 2000: 17).

Je třeba připomenout, že žádný ze tří zmíněných pohledů na politickou vědu a její postavení v systému společenských věd nelze chápat jako převažující, podobně jako žádný z nich nelze chápat jako překonaný. Záleží vždy především na konkrétním postoji jednotlivce, případně „vědecké školy“; lze tedy říci, že každý badatel v oblasti politické vědy je nucen sám si vymezit pole své působnosti, tj. která témata bude považovat za politologická a která „přenechá“ jiným společenskovědním disciplínám. Podobně toto tvrzení samozřejmě platí také pro příbuzné vědní disciplíny a jejich pohled na politickou vědu a předmět jejího zkoumání (Cabada 2002: 31). Na druhé straně nesmíme ignorovat ani opačné přístupy, tj. že spektrum témat a otázek, jimiž se může politologie jako disciplína zabývat, může být limitováno politickým či institucionálním rozhodnutím, např. v rámci konkurence sociálně-vědních pracovišť v jedné instituci.

Pro naše další uvažování je však podstatné především to, že politologie může být jako věda nahlížena z vnějšího i vnitřního prostředí velmi odlišnými způsoby. To dle našeho soudu hraje velmi důležitou úlohu v procesu prezentace disciplíny do jejího okolí, tj. rovněž v procesu, jenž může být označen souhrnným termínem *science communication* či jeho ekvivalentem, jenž se nám s řady důvodů zdá pro následnou analýzu přesnějším, tedy termínem „porozumění vědě ze strany veřejnosti“ (*public understanding of science*).

Z vědeckého prostředí bývá politologie kritizována či napadána zejména s ohledem na absenci vlastních, specificky politologických metod a metodologie (Říchová 2000: 15). Taková kritika je oprávněná, politologie je skutečně oborem, jenž si metodologický aparát „vypůjčuje“ od jiných vědních disciplín, přičemž je zcela běžné, že konkrétní politolog ovládá jen malou část z pandánu metod, jež jsou pozorovatelné v rámci oboru jako celku. Domníváme se nicméně, že takové pozorování a hodnocení platí pro velkou část soudobých vědních disciplín a podoborů – s výraznou specializací výzkumníků a etablováním řady nových integrovaných či naopak separovaných (pod)oborů nutně dochází k tomu, že více vědních oborů využívá podobný metodologický aparát, resp. se – dominantně v sociálních vědách – stále častěji setkáváme s využíváním tzv. smíšených metodologických přístupů, jež kombinují několik metodologických postupů.

Daleko větší význam přikládáme kritice poukazující na údajnou či možnou „nevědeckost“ politologie ve smyslu její poplatnosti politice, tj. předmětu vlastního zkoumání. Významní soudobí němečtí politologové D. Berg-Schlosser a T. Stammen (2000: 14–17) v této souvislosti poukazují na skutečnost, že politologie se historicky i v soudobém světě velmi často stává vědou afirmativní a v souvislosti s tímto jevem se pak stává „dobrovolným nástrojem moci pro politické účely ležící mimo ni“. Oba autoři nicméně dokládají, že politologie se v historii většinou profilovala právě opačně, tj. jako kritický postoj ke společenské realitě (Berg-Schlosser – Stammen 2000: 14–17; Cabada 2002: 21).

Pokud jsme výše naznačili, že politologie jako produkt moderní sekularizované společnosti západního typu se společně s dalšími sociálními vědami zrodila z pozitivismu, pak musíme zdůraznit zejména důraz tohoto filosofického směru na schopnost poznání prostřednictvím pozorování, tedy odklon od normativnosti a spekulativnosti směrem k empiricko-analytickému poznání. Základy politologie se zrodily z veřejné – a politické – objednávky po vyzkoumání povahy politických institucí a možností, jak jejich chod vylepšit (Cabada 2002: 23). „Správní a vládní orgány a jejich představitelé pociťovali stále výraznější potřebu využívat odborných poznatků, které by pomohly zlepšit řízení dynamicky se rozvíjející demokratické společnosti... Tyto požadavky ve svém důsledku vedly k rozvoji empirických výzkumů a využití jejich výsledků v politické praxi“ (Říchová 2000: 15).

Příklon k pozorování a obecně empiricko-analytické metateorii a přístupům zdůrazňujeme i proto, že v níže prezentované analýze budeme klást důraz na

odlišení mezi *science communication* jako prezentací vědeckých poznatků a *politickým komentářem* coby prezentací vlastních, výrazně subjektivně zabarvených postojů. Samozřejmě nemůžeme z politické vědy vyloučit normativitu, nicméně budeme v naší analýze důsledně odlišovat normativní vědecké postupy a subjektivně formulované komentáře určitých politických událostí či dějů.

Kde leží hranice mezi vnitřním světem politologie a vnějším prostředím?

Odpověď na otázku, kdo je představitelem konkrétního vědeckého oboru, bývá v současném hierarchizovaném (nejen akademickém) světě, v němž je výkon výzkumné činnosti vázán na absolutorium konkrétního vysokoškolského oboru a případné jednorázové či cyklické (a)testování a členství v profesní komoře, zpravidla relativně jednoduchá. Tak je např. lékařem pouze ten, kdo vystudoval lékařství a je členem lékařské komory, právníkem pouze ten, kdo vystudoval právo, advokátem pouze ten absolvent práva, jenž úspěšně složil advokátskou zkoušku atd. Přirozeně se může stát, že absolvent fyziky badatelsky působí v matematice či biolog v chemii, tj. že dochází k dílčím odklonům od specializačního vzdělání směrem k příbuzným oborům.

Na druhé straně existují zejména ve skupině tzv. humanitních a sociálních věd obory, kde mohou existovat poměrně nejasná kritéria pro označení konkrétní osoby jako příslušníka komunity vědců v konkrétním oboru. Nejen v českém prostředí bychom našli absolventy velmi různých oborů, kteří se v rámci interdisciplinarit či dokonce plným odklonem od původního oboru věnují např. filosofii (v českém prostředí mj. i s ohledem na skutečnost, že před rokem 1989 byli potenciální studenti filosofie velmi důkladně kádrováni a „osoby s nepřátelským postojem k socialistickému zřízení“ tak zpravidla nebyly ke studiu připuštěny; tito lidé pak velmi často studovali přírodní vědy, např. matematiku, kybernetiku, kvantovou mechaniku apod.).

U politologie, tedy oboru, jenž do roku 1989 nebyl v českém akademickém prostředí vyučován, nabízen a fakticky ani akceptován, bylo a mnohdy ještě může být zmatení související s hledáním hranice mezi vnitřním světem (politologové) a světem vnějším (veřejnost, jiné vědní obory atd.) velmi výrazné a významné, a to zejména s ohledem na skutečnost, že ve vnějším světě existují dvě specifické struktury, které by zcela jasně měly stát mimo vnitřní svět politologie, ale ne vždy tomu tak je.

Vztah politologie a politiky

První strukturou, vůči níž politologie složitě hledá pevnou hranici, je politika, resp. skupina politických aktérů, institucí apod. Tento svět je výzkumným polem politologa, a pokud dojde k zásadnímu narušení hranice mezi „politikou“

a „politologem“, pak vznikají závažné pochyby o vědeckosti prezentovaných výstupů „politologovy“ činnosti, resp. oprávněné obavy z toho, že bude účelově afirmativní vůči některým politickým aktérům (s nimiž souhlasí, kteří mu jsou ideologicky blízcí nebo je s nimi dokonce svázán členstvím či jinou podobnou vazbou) a naopak bude účelově kritizovat jiné politické aktéry, k nimž podobné vazby nemá. V českém prostředí opakovaně docházelo k tomu, že politologové komentující dílčí politické procesy či události byli následně detekováni jako aktivní členové některých politických stran.

Do jisté míry zásadním a současně ilustrativním se v tomto směru stal v českém prostředí případ PhDr. Jana Kubáčka. Tento absolvent magisterského studia Politologie, jenž se (i navzdory absentujícímu absolutoriu doktorského studia) stal přednášejícím v specializačních politologických předmětech na několika vysokoškolských pracovištích, se v letech 2008–2010 stal jednou z tváří „mediální politologie“ v České republice. Soustředil se zejména na praktické aplikace v oblasti veřejné komunikace, a to zejména z pozice ředitele Institutu komunikace s veřejností,³ jenž se zaměřuje zejména na pořádání komunikačních tréninků a tematických školení a dokázal si zajistit klienty zejména v oblasti politiky a státní správy (v sekci reference elektronických stránek Institutu nacházíme jako bývalé či současné klienty např. úřad vlády ČR, některá ministerstva, úřady statutárních a dalších měst, reprezentanty veřejných korporací apod.). Takovou aktivitu zaměřenou na politický management a politickou komunikaci není třeba nijak kritizovat, ale v zásadě nemá odbornou politologickou povahu (jedná se o aplikaci směrem k politickým aktérům, aby účinněji komunikovali s veřejností, tj. byli veřejností chápáni pozitivně).

V české politologické komunitě byl nicméně J. Kubáček fenoménem spíše neznámým, nepublikoval v odborných časopisech – z jeho životopisu vyplývá, že publikuje v denících a popularizačních časopisech, je (spolu) autorem několika kompendií a učebnic, určených zpravidla středoškolským zájemcům o následné vysokoškolské studium politologie, nikoli však odborné monografie atd. Zjevně tedy dokázal směrem k médiím (ale rovněž k vysokoškolským institucím) obratně sehrávat úlohu odborníka, jenž je schopen kvalifikovaně analyzovat politické procesy (ponechme nyní stranou, nakolik v této veřejné prezentaci J. Kubáčka sehrála důležitou úlohu právě média – ke vztahu médií a politologie, resp. politologů viz níže).

O to větším překvapením bylo, když v listopadu 2010 oznámil „přechod z pozice nezávislého politologa a analytika do administrativy“ a stal se vedoucím poradců předsedy politické strany Věci veřejné pro protikorupční strategii a zákon o veřejných zakázkách. Takový krok přirozeně spustil debatu o tom, nakolik byly

3 Všechny informace o Institutu komunikace s veřejností jsou čerpány z internetové stránky IKSv, www.iksv.cz, původně nahlédnuto 12. 8. 2011; pokud bylo možné dohledat, pak byl náhled zopakován 2. února 2015 – nutno podotknout, že oproti původně nahlížené podobě stránek zmizely všechny personální údaje o představitelích i školitelích IKSv.

Kubáčkovy komentáře v předchozím období ovlivněny jeho afilací k politické straně Věci veřejné, resp. negativním postojem k jiným politickým subjektům.

Nastíněný případ jasně dokumentuje, že vazba politologů na politickou praxi je velmi citlivým tématem, a to zejména v situacích, kdy konkrétní „politolog“ ve vlastní odborné komunitě je spíše neznámým, resp. nevyvíjí soustavnou badatelskou činnost v oboru, jež by mohla být v rámci komunity reflektována. Na druhé straně lze bezesporu konstatovat, že J. Kubáčkovi se podařilo dlouhodobě prezentovat sebe sama jako kvalifikovaného politologa, byť se výzkumem prakticky vůbec nezabýval a soustředil se na politické komentátorství či analýzu. Navíc veřejnost mohla vnímat právě J. Kubáčka jako významného propagátora politologie, a to v pozitivním i negativním významu.

Vztah politologie a médií

Druhou skupinou či druhým světem, vůči němuž česká politologie komplikovaně hledá své hranice, jsou právě média. Vztah mezi médii a politikou, resp. médii a politologií byl záhy po Listopadu 1989 deformován nejasnými hranicemi mezi těmito třemi sférami. Velmi nedobrou tradicí – jež má nicméně svůj předobraz již v období před druhou světovou válkou – se stalo, že sami politici jsou mnohdy ze strany médií chápáni jako politologové či přinejmenším političtí komentátoři. Kritická, vědecká reflexe politických aktérů se tak v médiích stala velmi nedostatkovou činností. To byl a je i v současnosti případ časovým rozsahem velkoformátových debatních politických pořadů, jež některé televize prezentují v čase nedělního oběda a kde v rámci diskuse řízené moderátorem vystupují politici. S výjimkou některých dokumentárních pořadů zaměřených na analýzu politických procesů a pořadů na zpravodajských kanálech, jež mají charakter tzv. komentovaného zpravodajství (např. Hyde park či volební studia na programu ČT24, resp. rozhlasové stanice Český rozhlas 6, resp. po únoru 2013 nástupnická stanice Český rozhlas plus), tak politologie – navzdory všeobecně sdílené představě, jak moc prostoru se jí v médiích dostává – nemá žádný specifický status či *pouvoir* k vlastní sebe prezentaci.

Prostor pro politology i „politology“ je tak médii nabízen zejména ve zpravodajských pořadech. Zde jim je zpravidla vyhrazena role komentátorů určitých politických dějů či aktivit, přičemž tyto komentáře mají zpravidla stopáž v řádu několika vteřin. Výjimkou není praxe, kdy novinář při objednávce politologova mediálního vystoupení/komentáře zjišťuje, jak bude znít jeho odpověď, případně rovnou sděluje, co přibližně by rád slyšel – tj. činí fakticky závaznou objednávku na obsah sdělení. Tato praxe může být doplněna tím, že se stejnou otázkou je osloveno několik politologů, přičemž odvysílán je ten komentář, který nejvíce vyhovuje novináři a jeho reportáži. Novinář se tak fakticky sám ocitá v roli politologa, či spíše politického komentátora – přirozeně pak jen stěží může chápat, kdo je a kdo není politologem.

Namísto prostoru pro *science communication* tak média v tomto případě nabízejí politologii jen její vlastní banalizaci, resp. prostor pro vlastní diskreditaci. Jedná se přitom o uzavřený kruh – mediální banalizace politologie vede k tomu, že velká část odborné politologické komunity se od (velké části) médií a mediální prezentace zcela vědomě a záměrně distancuje. Tím se ještě více uvolňuje mediální prostor pro politické komentátory bez výraznějšího ukotvení v politické vědě, resp. bez vlastní výzkumné politologické činnosti. Tito „všestranní“ političtí komentátoři přitom většinou médií jako spolupracovníci velmi vyhovují, protože jsou ochotni vyjádřit se téměř k jakékoli otázce, neodmítnou komentovat jakoukoli politickou událost, resp. nesdělí novináři (jehož předtím odmítlo několik politologů, kteří se odmítají podílet na procesu mediální banalizace politické vědy a on je rád, že „sehnal nějakého politologa“), že danou věcí se nezabývají.

Do vztahu mezi médii a politologií – podobně jako do vztahu mezi médii a vědou obecněji, a stejně tak i do vztahu mezi médii a politikou – velmi výrazně zasahují rovněž další fenomény spojené s banalizací – bulvarizace a tzv. politainment. Hranice mezi politainmentem a bulvárem může být samozřejmě rozostřená, nicméně obecně konstatujeme, že v rámci politainmentu hraje ještě informace jakousi roli (je zabalena do „zábavného“ balení, ale nikoli záměrně deformována), zatímco v bulvárním prostředí již nelze o informaci, ale pouze o „šokování“, klidně i s využitím deformace či desinterpretace informace či dokonce lži.

Politainment, založený na tendenci médií podávat politickou problematiku zábavnou formou, můžeme chápat jako určitý trend s ohledem na proměnu celkového vztahu mezi veřejností, médii a informací (včetně politické sféry). Tento trend má ostatně poměrně významnou souvislost s praktikami *science communication*, tj. snahou představit „komplikovanou“ záležitost širší veřejnosti (ponechme nyní stranou, zda se nejedná spíše o ústupek směrem k zahálčivosti „veřejnosti“ či dokonce regres na cestě k pokleslejší formě informace, jíž je bulvár – tyto otázky nemá naše úvaha v úmyslu řešit). Pro politologa je účast v mediálním politainmentu diskutabilní, nicméně přijatelnou formou sebeprezentace; stěží nicméně očekávat, že dostane prostor k prezentaci vlastních výzkumů prostřednictvím techniky *science communication*. Politainment tak funguje spíše jako past – zdánlivě je politologovi nabízen prostor pro prezentaci jeho oboru a výsledků vlastních bádání, ale požadavek „zábavnosti“ prezentace politiky, jenž si (některá) média položila sama na sebe, je z jejich strany přirozeně vztažen i na politologa. Politolog sám se tak stává součástí politainmentu, kde není cílem „pouze“ informovat, ale rovněž či zejména bavit. Sám se pak stává součástí zábavního průmyslu, kvazicelebritou, která prodává spíše sama sebe než svá sdělení.

S ohledem na výše uvedený a analyzovaný konkrétní případ dodejme, že J. Kubáček pak nejen poskytoval médiím politické komentáře, ale např. rovněž

byl součástí reklamních a propagačních kampaní např. na automobily.⁴ Je přitom jisté a zcela nezpochybnitelné, že hodnocení jízdních vlastností automobilů nemá s politologií pranic společného. Zmíněný politický komentátor se tak dostal na samou hranu mezi politainmentem či marketingem (bez přídavku politický) a bulvárem.

Na bulvarizaci politiky částí médií by se nicméně politologie podílet neměla – a činí-li tak (někteří politologové se podílejí i na „zpravodajství“ v rámci bulvárních médií), pak je to dle našeho soudu jednoznačně zcela v rozporu s vědeckou ambicí i ambicí jakkoli pozitivně propagovat vlastní vědeckou disciplínu a její odborné výstupy a poznatky. Uvedeme-li konkrétní příklad, pak je zcela mimo vědeckou sféru, pokud „politolog“ pro (bulvární) média reaguje na situaci, kdy byl např. na soukromém pozemku vyfotografován neoděný politik. Vzhledem k vysoké tendenci bulváru k deformaci informací či záměrné lži je spolupráce některých „politologů“ s bulvárem velmi negativním sdělením směrem k veřejnosti a jejím součástí pochybujícím o „vědeckosti“ politologie.

Shrňme tedy, že vztah mezi médií a politologií je dle našeho soudu deformován zejména tím, že mediální prezentace politologie – a zpravidla spíše politologů – s výjimkou obsáhlejších zpravodajských pořadů⁵ a dokumentárních filmů zaměřených na analýzu politických procesů má charakter politických komentářů. Tyto komentáře nevycházejí primárně z vědeckých poznatků učiněných konkrétním komentujícím politologem či v rámci oboru, ale jsou založeny na subjektivním hodnocení daného komentátora, který – v lepším případě – je politologem či alespoň absolventem politologického studia, v horším případě se za politologa sám označí a médiím taková sebeprezentace dostačuje jako razítko oborové příslušnosti a kvality. Významnou roli v tomto procesu tedy sehrává konkrétní médium a jeho (ne)náročnost; pokud se médium soustředí na bulvarizaci či politainment, pak takovému požadavku uzpůsobuje i nároky vázané k politologům, resp. politickým komentátorům.

Tímto konstatováním nicméně nelze „vyvinít“ ani druhou stranu vazby média – politologie, tj. politiky. Je zjevné, že s výjimkou zmíněných dokumentárních pořadů a komentovaného zpravodajství je fakticky jisté, že politolog dotazovaný médií v rámci klasického zpravodajství nedostane žádný prostor k prezentaci vlastních výzkumných poznatků, tj. aktivitám ztotožnitelným s technikou *science communication*, ale že je dotazován jako politický komentátor. Je tedy věcí jeho vlastního uvážení, zda na takové nepsané, ale zřejmé

4 <http://www.zavolantem.cz/clanky/politolog-jan-kubacek-ohodnotil-skodu-superb>, nahlédnuto 14. 8. 2011.

5 Zde je asi nejvýraznější výjimkou či pozitivní deviací praxe „volebních studií“, kdy jsou do veřejnoprávních i některých soukromých médií zpravidla v druhý den voleb (sobota) zváni (nejen) politologové, kteří pak v několika hodinách následujících po uzavření volebních místností komentují průběžně i konečné výsledky, jejich dopad na politickou arénu, předpokládaná koaliční partnerství apod. V tomto nezvykle obsáhlém časovém rámci se vedle komentářů nabízí dostatečně výrazný prostor pro prezentaci odborných přístupů. Lze mimochodem dobře vypořádat, že na takovou nabídku obsáhlého časoprostoru reagují politologové daleko pozitivněji, než je tomu v případě běžných mediálních komentářů.

podmínky přistoupí (a podílí se mj. na procesu banalizace vlastního oboru) anebo nikoli (čímž otevře prostor pro někoho, kdo je ochotnější se na této banalizaci politologie podílet). Specifickou formou reakce samozřejmě může být pěstování vlastního blogu, tj. přechod na pozici jakéhosi individuálního think-tanku (z vlastní zkušenosti a zejména pravidelného navštěvování blogů některých politologů, resp. politických komentátorů nicméně konstatují, že taková aktivita je časově nesmírně náročná a současně je vlastní vědě poměrně výrazně vzdálena – i když z vědy vychází, dominuje v polit/olog/ickém blogerství subjektivita a politická ideologie, což koneckonců je v souladu s chováním think-tanků).

Kdo je tedy politolog?

Sama politologie si dlouhodobě uvědomuje rizika vyplývající z jejího negativního veřejného obrazu, ať již s ohledem na společnost, tak směrem k dílčím částem veřejnosti, zejména tzv. vědecké komunitě a vlivným epistémickým společenstvím. Již výše jsme uvedli, že velká rizika jsou spojena zejména s možností, že se politologie nebo aktivity politologů či jejich části stanou afirmativními ve smyslu adorace politického řádu, resp. (některých) politických aktérů.

Česká politologie jako obor (znovu)zrozený po roce 1989 si navíc od samého počátku musela klást otázku, jak směrem k sobě i směrem k veřejnosti vést hranici mezi politikologií a okolním světem, resp. jak reagovat na skutečnost, že velké části společnosti i médií splývá obraz politologie s komentátorstvím mnohdy značně banálního obsahu i formy. Již v roce 1993 konstatoval dlouholetý předseda Československé/České společnosti pro politické vědy (ČSPV) Jan Škaloud (1993: 9), že „... je u nás politologem kdekdo. Stačí, když se jím prohlásí. A tak najednou je politologem absolvent strojařiny, matematiky, někdy jen proto, že zastává významnou politickou funkci nebo prostě jen proto, že je za politologa považován“. J. Škaloud tak reagoval na skutečnost, že porevoluční politika i mediální scéna velmi neselektivně zacházely s označením politolog a fakticky zcela bez filtrace jej přilepily každému, kdo se za politologa sám označil.⁶ Zejména z prostředí ČSPV vycházely i v pozdějších obdobích opakované deklarace či apely ve vazbě na „samozvané“ politikology (viz např. Šanc 2009: 236)

6 Protože k němu stále chovám respekt (již bez studentského obdivu, z něž vyrůstal), bez uvedení jména uvádím reminiscenci na inspirativního akademika, jenž zůstal po roce 1989 žít na půl cesty mezi exilem a domovinou a jenž dokázal v různých mediálních prezentacích označit sebe sama jako filosofa, sociologa, historika, politologa, médiologa a také např. postmodernistu. Velmi vtipně podobnou oborovou „flexibilitu“ paroduje ve své knize Zapisovatelé otcovský lásky Michal Viewegh (dle mého soudu s odkazem na teatrologa a literárního a divadelního kritika V. Justa). Hlavního hrdinu, spisovatele, navštíví literární kritik a začne jej kritizovat:

„A vy jako ráčíte být kdo“, povídám.

Šdělil mi své jméno, který jsem v životě neslyšel, ale von tvrdil, že je známý literární kritik. Píše prej hlavně o literatuře, ale rozumí i politikologii, sociologii, teologii a jadernejm elektrárnám.

„To musíte být fakt machr“, povídám (Viewegh 1998: 119).

včetně snahy očistit právě politologickou společnost a obecněji politologickou komunitu od osob, jež se oboru odcizily a vědecky se mu nevěnují (k zásadní redukci členské základny ČPSV o osoby bez systematické odborné práce došlo zejména v období po roce 2006).

Politologie se tak záhy po roce 1989 v očích veřejnosti stala aktivitou plně srovnatelnou s (hospodským) kibicováním o fotbale. Podobně jako je téměř každý schopen „radit“ trenérům či sportovcům, byl každý obyvatel České republiky – s ohledem na to, jaké banality se dozvídal z médií od „politologů“ – přesvědčen o tom, že je vlastně rovněž politologem, že se jedná o jednoduchou a snadno zvládnutelnou „vědeckou“ činnost. Jak v rozhovoru s D. Šancem (2009: 235–236) uvedli Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc, „situace budila dojem, že v České republice žije 10 milionů politologů“.

Setření rozdílu mezi politickým komentátorstvím a vědeckou politologickou analýzou, resp. výzkumem, bylo a je v politologické obci vnímáno jako vysoce negativní fenomén s výraznou mírou rizika pro vlastní obor a jeho pozici v rámci celé vědecké komunity. Politologická obec si je dobře vědoma toho, že směrem k veřejnosti se dlouhodobě nedaří rozlišit mezi vědeckými politologickými přístupy a prezentacemi a komentáři politiky s mnohdy vysoce banálním či ideologickým nádechem na straně druhé. Jak uvedla další z osobností – a v jistém smyslu slova *arbiter elegantiarum* – české politiky Petr Fiala v inaugurační řeči při nástupu do pozice rektora Masarykovy univerzity: „V České republice je ovšem navíc nepříjemné to, že se v očích veřejnosti nedaří rozlišovat mezi politiky-vědci na jedné straně a politickými komentátory, poradci, či analytiky na straně druhé“. Podle Fialy novináři, političtí komentátoři, analytici nebo poradci mohou být vystudovaní politologové, „ale politiku vědecky nezkušují a zabývají se jí z jiného hlediska“ (cit. dle Šanc 2009: 235 a 237). V této souvislosti nutně musíme připomenout, že obor politiky se v posledních letech ocitl v krizi zájmu, přičemž jednou z významných determinant takového vývoje bezesporu může být i stigmatizace politiky, jež se přenesla i na obor, který se jí vědecky zabývá.⁷

Pokud bychom chtěli využít metafory, pak vztah mezi politologem a politickým komentátorem či analytikem je podobný jako vztah mezi lékařem a propagátorem homeopatické, resp. alternativní léčby. Lékař je absolventem studia lékařství, ale přirozeně se může rozhodnout stát se propagátorem alternativních léčebných postupů. Pokud nicméně z velké části či zcela rezignuje na vědecké postupy a poznatky lékařské vědy, nebude moci působit jako lékař. Podobně se vystudovaný politikolog může (trvale či dočasně) stát politickým komentátorem,

7 Nemá asi valný smysl diskutovat důvody tohoto vývoje a příčiny zkráceného pohledu na politologii; banalizace politiky ze strany médií i široké veřejnosti („každý může být politologem“) zde hrají důležitou roli, ještě problematičtější je nicméně kognitivní zkratka, jež ztotožňuje politiku a politologii (během mého osmiletého studia politiky se mi nepodařilo např. mou babičku přisvědčit, že nestudují „na politiku“ a obecně že nestudují věc nesmyslnou a „umazanou“).

nicméně nevyvíjí-li systematickou politologickou výzkumnou aktivitu spojenou se zveřejňováním publikačních výstupů v odborných periodících či knihách, pak není politologem. Podobně jako někteří propagátoři „alternativní“ medicíny, rovněž „politologové“ působící pouze v nevědeckých rolích spjatých s oborem (politické komentátorství apod.) pak mohou sledovat cesty šarlatánské či dokonce podvodné. Na druhé straně je nutné jasně říci, že politický komentář je zcela přijatelnou metodou žurnalistickou. V tomto směru odkažme na podle našeho soudu zcela přesné rozlišení mezi odbornou politologickou analýzou a politickým komentářem, jak je ve své stále ojedinělé studii nabídl D. Šanc (2009: 237).⁸

Právě systematická vědecká činnost spojená s publikováním odborným politologických textů v odbornou obcí akceptovaných odborných periodících či odborně recenzované knižní podobě se tak jeví býti základní a *sine qua non* podmínkou pro to, aby konkrétní osoba byla ze strany politologické komunity (a nikoli ze strany veřejnosti, politiky či médií, jež jsou v tomto ohledu sekundární) označena a považována za politologa. Z našeho pohledu pak pouze taková osoba může být spojena i s technikou *science communication*, jež nesmí být v případě politologie zaměňována s politickým komentátorstvím.

Jak komunikovat vědecké výstupy politologie a zlepšit její veřejný obraz?

V předchozím textu jsme se převážně věnovali rizikovým faktorům spojeným s „falešnou“, „nevědeckou“ prezentací politologie. V závěrečné části naší úvahy bychom se nyní naopak chtěli zamyslet nad tím, jak by mohla být politologie „vědecky komunikována“ směrem k co nejširší veřejnosti.

Vyjděme z toho, že politologie je s ohledem na veřejnou atraktivitu svých odborných výstupů, prostředky a metody jejich získávání i specifičnost předmětu svého zkoumání ještě výrazněji než většina dalších sociálních a humanitních věd (a samozřejmě rovněž v porovnání s vědami technickými a přírodními) limitována. Vyjdeme-li ze specifičnosti předmětu zkoumání, pak odkažme k výše diskutovanému problému, že velká část veřejnosti nabyla dojmu, že pro ni není problém být jakýmsi amatérským politologem. Co se týče metodologického aparátu, je politologie (přirozeně a zcela v souladu s etikou a humanitou) limitována tím, že pro své výzkumy až na dílčí výjimky (např. herní simulace)

8 „V současné době politické komentáře v médiích prezentují nejen analytici a komentátoři, ale i politologové, přičemž média tyto „škatulky“ respektují a explicitně uvádějí. Problematický aspekt, který sebou nesou vystoupení politologů v médiích, představuje krátký čas vstupu, a tím nutná zkratkovitost a zjednodušení. V praxi tak nebývá mezi analýzou politologa a komentářem novináře žádný rozdíl (často ze srovnání vychází novinář lépe, neboť se umí vyjádřit stručně a jasně). Vzhledem k tomu, že s vystoupením v médiích souhlasí pouze část oslovených politologů a na ty se pak novináři obracejí notoricky, vytvořila se skupina tzv. mediálních politologů. Není výjimkou, že tito politologové jsou schopni vyjádřit se prakticky ke všemu a politologická komunita na ně často pohlíží s nedůvěrou. Při hodnocení tzv. mediálních politologů politologickou komunitou (ke kterému dochází) je však primárním kritériem badatelská činnost a odborné výstupy každého jedince“ (Šanc 2009: 237).

nemůže využít experiment. Nemůže tedy nabídnout např. fyzikální či chemický pokus převedený do hry, nemůže využít např. světelných, pachových či zvukových efektů, jež se na podobné jevy mohou vázat. Politologie zpravidla nemůže využít ani atraktivitu některých humanitních a sociálně-vědních oborů daných jejich předmětem zájmu. Nemůže nabídnout exotičnost či dokonce esoteričnost jako např. etnografie či antropologie, nedisponuje atraktivními tématy či přístupy jako archeologie nebo historie (zejména se soudobou historií se nicméně v předmětu zájmu mnohdy překrývá) apod.

Pokud takovou pozici vztáhneme ke skupině dětí a adolescentů, s nimiž technika *science communication* velmi výrazně pracuje – a současně zohledníme logicky obecně poměrně malý zájem dětí o politiku a politické procesy – je nasnadě, že atraktivita politologie je v porovnání s technickými a přírodními vědami relativně nízká. Politologie si pak v procesu veřejné popularizace svých výstupů poměrně dobře vede tam, kde se překrývá s jinými vědními obory (politická geografie, politická antropologie, politická psychologie); jako nejúspěšnější žánr takové veřejné popularizace politické vědy bychom i v českém prostředí mohli označit popularizační knihu. Na rozdíl od „čistě“ odborných monografií se tyto knihy soustředí na dílčí, atraktivní témata (např. životopisy významných politiků, analýza významných politických procesů typu revolucí apod.); velmi často snahu o popularizaci pozorujeme již při volbě názvu knihy (zdůraznění něčeho atraktivního, užití expresivního označení typu „tyran“, „totalita“, celkový odklon od snahy v názvu co nejjasněji sdělit, o čem text doopravdy je apod.); často jsou potlačeny některé tradiční průvodní znaky „vědeckých“ textů nebo zvýrazněny znaky popularizačních textů, např. absentuje citační a poznámkový aparát nebo je kniha doplněna rozsáhlou fotografickou složkou apod.

Hranice mezi odbornou monografií a popularizační knihou může být přirozeně velmi tenká; v evropském prostředí můžeme pozorovat poměrně silný konzervatismus a z něj vyrůstající skepsi vůči výše naznačeným popularizačním trendům.⁹ Naopak v anglosaském světě je popularizační tendence daleko výraznější a mnozí významní vědci se etablojí spíše jako popularizátoři politiky (samozřejmě i s ohledem na zájem prodat co největší množství výtisků dané knihy). Právě v anglosaském prostředí pak můžeme pozorovat silnou tendenci převést originální myšlenku publikovanou v odborném článku co nejdříve do podoby popularizační monografie s vysokou prodejností – takto vedly cesty od odborného článku k populární knize např. v případě Samuela Huntingtona a jeho konceptu střetu civilizací; podobně se profiluje např. Francis Fukuyama.

Dalším tradičním nástrojem pro popularizaci politologie směrem k širší veřejnosti jsou think-tanky, tedy struktury, jež propojují ryze akademické prostředí

9 Autor tohoto textu napjatě čeká např. na první výstupy z Komise pro hodnocení výsledků výzkumu (KHV), pracující v gesci Rady pro výzkum, vývoj a inovace ČR (RVVI) – tato komise mj. bude posuzovat „vědeckost“ knih a přidělovat jim různé bodové bonifikace. Bude zajímavé sledovat, zda komise spíše podpoří či spíše potlačí snahu „popularizovat“ vědu.

s prostředím politiky, médií a epistémických společenství. Think-tanky mají opět velmi silné postavení zejména ve Spojených státech amerických. Důležitým aspektem jejich činnosti je neskrývaná ideologická orientace. V evropském prostředí, kde je souběžné působení v politické struktuře a akademické sféře zpravidla hodnoceno jako rizikové (a přechod či návrat z prostředí praktické politiky do akademické sféry jsou chápány jako problematické či dokonce poslední možné řešení), nicméně think-tanky dosud nehrají nijak zásadní roli (v českém prostředí odkažme např. na Asociaci pro mezinárodní otázky /AMO/, jež je zajímavým pokusem, nicméně většina jejích výstupů pochází od studentů politologických oborů, nikoli tedy již badatelsky působících politologů).

Poměrně atraktivní možností prezentace výsledků politologických výzkumů se zdá být publicistika a dokumentaristika. Zejména tehdy, pokud politolog dostane pro prezentaci dostatečný prostor a není svazován úsilím o to, aby se přizpůsobil politainmentu, nabízí komentovaná publicistika (např. diskuse moderátora s badatelem o jeho knize) a dokumentaristika zajímavý prostor pro netriviální vědeckou prezentaci. Přirozeně taková prezentace zůstane vždy zaměřena na relativně malou část veřejnosti, kterou ovšem představují lidé zajímaví se o svět kolem sebe – včetně vědy a politiky – daleko výrazněji než „průměrný občan“. Politolog tak má právě v rámci komentované publicistiky a dokumentaristiky prostor obsáhleji, uceleně informovat o nových poznacích. To částečně platí i o některých tištěných médiích, kde jsou např. v rámci zvláštních sekcí prezentovány obsáhlejší komentáře politických procesů, v nichž mohou politologové prezentovat vedle svých subjektivních hodnocení rovněž výzkumné závěry. Polit(olog)ická publicistika zpravidla stojí z perspektivy politologické a obecněji akademické obce na hraně „vědeckosti“; např. články v popularizačním politologickém časopise Mezinárodní politika zpravidla nejsou považovány za „odborné výstupy“.

Významným prostředkem *science communication* mohou být pro politologii rovněž veřejné přednášky či konference zaměřené na styk s veřejností či s jejími částmi, opět zejména politiky a médii. Hlavní rizika této aktivity spočívají v nezájmu veřejnosti (i autor tohoto textu zažil již celou řadu výborných odborných konferencí s velmi nízkou účastí veřejnosti) a rovněž v tlaku (spolu)pořadatelů na ideologické zacílení konference či jejích účastníků. Na druhé straně právě ideologické zacílení může přitáhnout tu část veřejnosti, která se vůči ideologii či názoru, na nichž je veřejná prezentace vystavěna, silně pozitivně, ale i negativně vymezuje. Navíc podobná odborně-popularizační setkání – v českém prostředí pořádaná např. ze strany tzv. politických nadací (např. německé nadace Friedricha Eberta či Konrada Adenauera či americký Mezinárodní republikánský institut) – mohou být výbornou platformou pro debatu mezi politiky, politiky, novináři a veřejností o řadě témat včetně toho, co může stát na okraji odborného zájmu a zkoumáno by být mělo či účinných metod prezentace politologických výzkumů a jejich aplikace. Takovou interaktivní výměnu postojů

považujeme s ohledem na *science communication* za velmi užitečný nástroj, který k prezentaci politologie přispěje více než např. politologické blogy, které se nám jeví příliš individualizované a neposkytují dle našeho soudu dostatek prostoru pro komunikaci.

Přirozeně nelze od procesu *science communication* v politologii odmyslet rovněž téma výzkumu – např. témata vážící se k politickému extremismu budou pravděpodobně veřejností vnímána jako zajímavější než např. teoretické debaty; mezinárodně-vztahová témata (vážící se ke konfliktům) budou zřejmě přitažlivější než prezentace výzkumu lokální politiky v dílčím národním regionu apod. – a osobnost prezentující politologa (jeho vzhled, verbální i neverbální schopnosti zaujmout posluchače apod.). Těmto tématům se nicméně v naší analýze již věnovat nebudeme, stála by za samostatný výzkum, jenž svým rozsahem a náročností výrazně přesahuje naše současné možnosti.

Konstatujme tedy na závěr, že politologie je ve vztahu k technice *science communication* vědeckou disciplínou velmi specifickou a některá z těchto specifík jsou v českém prostředí z historických důvodů ještě zvýrazněna. Klíčovým předpokladem pro výzkum dopadů užití *science communication* v politologii je jasné rozlišení mezi prezentací skutečných výzkumů na straně jedné a politickým komentátorstvím na straně druhé. Ačkoli je politologie zdánlivě v médiích a obecně veřejném diskursu hojně zastoupena, zpravidla se jedná o zmíněné politické komentátorství, jež nelze se *science communication* nijak ztotožnit. Skutečná veřejná prezentace politologických výzkumů je spíše zřídka a není v českém prostředí nijak hojná ani zásadně propracovaná.

Literatura

- Berg-Schlosser, Dirk – Stammen, Theo (2000): *Úvod do politické vědy*. Institut pro středoevropskou politiku a kulturu (ISE): Praha.
- Cabada, Ladislav (2010): Vztah mezi vědou a společností. In: *Science Communication*, materiál připravený v rámci přípravy vzdělávacího modulu Science Communication pro *Public Information Officers* (projekt Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, SCICOM – Rozvoj kompetencí pro komunikaci vědy, reg. č. CZ.1.07/2. 3. 00/09.0151, řešený ve spolupráci Západočeské univerzity v Plzni a Techmania Science Center v Plzni).
- Cabada, Ladislav (2002): Politická věda jako samostatná společenskovědní disciplína. In: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy*. Eurolex Bohemia: Praha, 21–40.
- Říchová, Blanka (2000): *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Portál: Praha.
- Šanc, David (2009): *Česká politologie – etablování oboru*. Západočeská univerzita v Plzni: Plzeň.

- Škaloud, Jan (1993): Funkce politické vědy (v Československu v novém období). In: *Sborník politologický 1*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 7–14.
- Viewegh, Michal (1998): *Zapisovatelé otcovské lásky*. Petrov: Brno.
- Waisová, Šárka (2010): Úvod do Science Communication. In: *Science Communication*, materiál připravený v rámci přípravy vzdělávacího modulu Science Communication pro *Public Information Officers* (projekt Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, SCICOM – Rozvoj kompetencí pro komunikaci vědy, reg. č. CZ.1.07/2. 3. 00/09.0151, řešený ve spolupráci Západočeské univerzity v Plzni a Techmania Science Center v Plzni).

GUIDELINES FOR AUTHORS

POLITICS IN CENTRAL EUROPE publishes original, peer-reviewed manuscripts that provide scientific essays focusing on issues in comparative politics, policy analysis, international relations and other sub-disciplines of political science, as well as original theoretical or conceptual analyses. All essays must contribute to a broad understanding of the region of Central Europe.

Manuscripts should be submitted in electronic version via e-mail to ladislav.cabada@mup.cz, preferably in Word format.

Presentation of the paper

Each issue the *Politics in Central Europe* focuses on one main topic or theme. This theme is indicated in advance, at the latest in the previous issue. Besides essays focused on the current issue, essays with other themes are welcomed too.

Essays should be written in English (preferably British English).

Essays should not normally exceed 12,000 words in length.

When submitting the essay, please also attach:

- an abstract of 150–200 words, in English, stating precisely the topic under consideration, the method of argument used in addressing the topic, and the conclusions reached
- a list of up to six keywords suitable for indexing and abstracting purposes
- a brief biographical note about each author, including previous and current institutional affiliation
- a full postal and e-mail address, as well as telephone and fax numbers of the author. If the manuscript is co-authored, then please provide the requested information about the second author.

All essays are checked by a referee; they undergo a double-blind peer review. At least two external referees review manuscripts. *Politics in Central Europe* reserves the right to reject any manuscript as being unsuitable in topic, style or form, without requesting an external review.

In order to ensure anonymity during the peer-review process, the name(s), title(s), and full affiliation(s) of the author(s) should only appear on a separate cover sheet, together with her/his preferred mailing address, e-mail address, telephone and fax numbers.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE reserves the right to edit or otherwise alter all contributions, but authors will receive proofs for approval before publication.

Style Guidelines

Below are some guidelines for in-text citations, notes, and references, which authors may find useful when preparing manuscripts for submission.

Manuscript style guidelines

Authors are urged to write as concisely as possible, but not at the expense of clarity. Descriptive or explanatory passages, necessary for information but which tend to break up the flow of text, should appear in footnotes. For footnotes please use Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the essay.

Dates should be in the form of 1 November 2005; 1994-1998; or the 1990 s.

References in the text

In the text, refer to the author(s) name(s) (without initials, unless there are two authors with the same name) and year of publication. Unpublished data and personal communications (interviews etc.) should include initials and year. Publications which have not yet appeared are given a probable year of publication and should be checked at the proofing stage on an author query sheet. For example:

Since Bull (1977) has shown that. This is in results attained later (Buzan – Jones – Little 1993: 117). As contemporary research shows (Wendt 1992), are states the.

Publications by the same author(s) in the same year should be identified with a, b, c (2005a, 2005 b) closed up to the year and separated by commas. Publications in references that include different authors should be separated by a semicolon: (Miller 1994a: 32, 1994 b; Gordon 1976). If the year of first publication by a particular author is important, use the form: (e.g. Bull 1977/2002: 34). If there are two authors of a publication, separate the names by ‘-’ (not ‘and’ or ‘&’). If there are more than two authors, put the name of the first author followed by ‘*et al.*’, or write all names separated with ‘-’ (four authors maximum).

References to unauthorized data from periodicals may be given in brackets in the text together with the exact page(s). For example: ‘(quoted in *International Security* (Summer 1990: 5).’ If such a reference is included in the reference list, the title of the contribution referred to must be provided, and a short title without inverted commas and a year of publication is used for in-text-referencing (e.g. short title year). As a general rule, an exact web address of a particular article can be substituted for its exact page(s).

List of References

References are placed in alphabetical order of authors. Examples of correct forms of references for alphabetical style:

BOOKS:

Single author books:

Diehl, Paul F. (1994): *International Peacekeeping. With a new epilogue on Somalia, Bosnia, and Cambodia*, The Johns Hopkins University Press.

Two or more authors:

Degnbol-Martinussen, John – Engberg-Pedersen, Poul (1999): *Aid. Understanding International Development Cooperation*, Zed Books, Mellempfolkeligt Samvirke, Danish Association for International Cooperation, Copenhagen.

EDITED VOLUMES:

Rittberger, Volker, ed. (1993): *Regime Theory and International Relations*, Clarendon Press.

CHAPTERS FROM MONOGRAPHS:

George, Alexander L. (2004): Coercive Diplomacy, in Art, Robert J. – Waltz, Kenneth N., eds., *The Use of Force. Military Power and International Politics*. Sixth Edition, 70-76, Rowman and Littlefield Publishers.

JOURNAL ARTICLES:

Printed journals:

Haas, Ernst B. (1961): International Integration. The European and the Universal Process. *International Organization* 15 (4): 5-54.

Online editions of journals:

Judt, Tony (2002c): Its Own Worst enemy, *The New York Review of Books*: available at <http://www.nybooks.com/articles/15632> (15 August 2002).

NEWSPAPER ARTICLES:

Printed editions:

Excerpts From the Pentagon's Plan: Prevent the Re-Emergence of a New Rival (1992) *The New York Times* (9 March).

Online editions:

Cooper, Robert (2002): Why We Still Need Empires, *The Guardian Unlimited* (7 April): available at <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4388915,00.html> (2 November 2003).

RESEARCH REPORTS AND PAPERS FROM CONFERENCE PROCEEDINGS:

Waisová, Šárka (2005): Czech Security Policy – Between Atlanticism and Europeanization, Bratislava: Ministry of Defence, Working Paper No. 05/2.

Illustrations and tables

Supply tables, figures and plates on separate sheets at the end of the article, with their position within the text clearly indicated on the page where they are introduced. Provide typed captions for figures and plates (including sources and acknowledgements) on a separate sheet. Electronic versions should be saved in separate files with the main body of text and should be saved preferably in Jpeg format.

Authors are asked to present tables with the minimum use of horizontal rules (usually three are sufficient) and to avoid vertical rules except in matrices. It is important to provide clear copies of figures (not photocopies or faxes) which can be reproduced by the printer and do not require redrawing. Photographs should be preferably black and white gloss prints with a wide tonal range.

Book Reviews and Review Essays – Guidelines for Contributing Authors

POLITICS IN CENTRAL EUROPE welcomes reviews of recently published books (i.e. those published in the year in which the current issue of *Politics in Central Europe* was published or in the previous year). Authors should submit reviews of works relating to political science and other social sciences with the themes focused on (East) Central European issues.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE encourages authors to submit either of two types of reviews: a book review or a review essay.

When submitting a book review, authors should abide by the following requirements:

- A book review should not exceed 1,500 words
- State clearly the name of the author(s), the title of the book (the subtitle, if any, should also be included), the place of publication, the publishing house, the year of publication and the number of pages.
- If the reviewed book is the result of a particular event (a conference, workshop, etc.), then this should be mentioned in the introductory part of the review
- Review authors should describe the topic of the book under consideration, but not at the expense of providing an evaluation of the book and its potential contribution to the relevant field of research. In other words, the review should provide a balance between description and critical evaluation. The potential audience of the reviewed work should also be identified
- An exact page reference should be provided for all direct quotations used in reviewing the book.

Contributors of review essays should meet the following requirements:

- A review essay should not exceed 6,000 words. It should also comply with all of the above requirements for book reviews
- Authors may either review several books related to a common topic, or provide a review essay of a single book considered to provide an exceptional contribution to the knowledge in a given field of research
- While a review essay should primarily deal with the contents of the book(s) under review, *Politics in Central Europe* encourages authors to use the reviewed material as a springboard for their own ideas and thoughts on the subject.

